SERHII PLOKHY

„unul dintre cei mai însemnați experți contemporani în istoria Rusiei și a Războiului Rece“ – ANNE APPLEBAUM

PISTOLUL CU OTRAVĂ

„O lectură extraordinară pentru specialiști, dar și pentru amatorii de romane de spionaj deopotrivă.“ – MARK KRAMER

„Una dintre cele mai grozave povești de spionaj din toate timpurile.“
– MICHAEL SMITH

ISTORIE

TREI

SERHII PLOKHY

„unul dintre cei mai însemnați experți contemporani în istoria Rusiei și a Războiului Rece" – ANNE APPLEBAUM

PISTOLUL CU OTRAVĂ

„O lectură extraordinară pentru specialiști, dar și pentru amatorii de romane de spionaj deopotrivă." – MARK KRAMER

„Una dintre cele mai grozave povești de spionaj din toate timpurile."
– MICHAEL SMITH

ISTORIE

TREI

SERHII PLOKHY

„unul dintre cei mai însemnați experți contemporani în istoria Rusiei și a Războiului Rece" – ANNE APPLEBAUM

PISTOLUL CU OTRAVĂ

„O lectură extraordinară pentru specialiști, dar și pentru amatorii de romane de spionaj deopotrivă." – MARK KRAMER

„Una dintre cele mai grozave povești de spionaj din toate timpurile."
– MICHAEL SMITH

ISTORIE

TREI

SERHII PLOKHY

„unul dintre cei mai însemnați experți contemporani în istoria Rusiei și a Războiului Rece“ – ANNE APPLEBAUM

PISTOLUL CU OTRAVĂ

„O lectură extraordinară pentru specialiști, dar și pentru amatorii de romane de spionaj deopotrivă.“ – MARK KRAMER

„Una dintre cele mai grozave povești de spionaj din toate timpurile.“
– MICHAEL SMITH

ISTORIE
TREI

Colecție coordonată de
Livia Szász

SERHII PLOKHY

PISTOLUL CU OTRAVĂ

O POVESTE DE SPIONAJ DIN RĂZBOIUL RECE

Traducere din limba engleză de
Veronica Tomescu

TREI

Editori:

Silviu Dragomir

Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:

Magdalena Mărculescu

Redactare:

Luana Crăciun

Director producţie:

Cristian Claudiu Coban

Dtp:

Mirela Voicu

Corectură:

Dana Anghelescu

Conţinutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright (drepturi de autor), iar cartea este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără consimţământul editorului, sunt interzise. Dreptul de folosinţă al lucrării nu este transferabil.

Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparţin persoanei juridice Editura Trei SRL.

Titlul original: The Man with the Poison Gun: A Cold War Spy Story

Autor: Serhii Plokhy

Copyright © 2016 by Serhii Plokhy

This edition published by arrangement with Basic Books, an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group, Inc., New York, New York, USA. All rights reserved.

Copyright © Editura Trei, 2022 pentru prezenta ediţie

O.P. 16, Ghişeul 1, C.P. 0490, Bucureşti

Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN (print): 978-606-40-1355-2

ISBN (epub): 9786064019141

EUROPA ÎN PERIOADA RĂZBOIULUI RECE
FINLANDA
NORVEGIA
ESTONIA
Marea Baltică
Marea Nordului
SUEDIA
LETONIA
DANEMARCA
LITUANIA
URSS
PRUSIA DE EST
Berlin
OLANDA
Varșovia
Bonn
POLONIA
GERMANIA DE EST
BELGIA
LUX.
Frankfurt
Praga
UCRAINA
GERMANIA DE VEST
CEHOSLOVACIA
Lvov
FRANȚA
München
Viena
ELVEȚIA
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
Trieste
București
Belgrad
IUGOSLAVIA
Marea Neagră
ITALIA
BULGARIA
Sofia
Tirana
ALBANIA
GRECIA
TURCIA
Marea Mediterană
Orașe împărțite în zone de ocupație sovietică și occidentală
granițele dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial
Cortina de Fier
Zone ocupate de URSS în timpul celui de-al Doilea Război Mondial
Zone aflate sub control comunist
0 100 mi
0 100 km
N

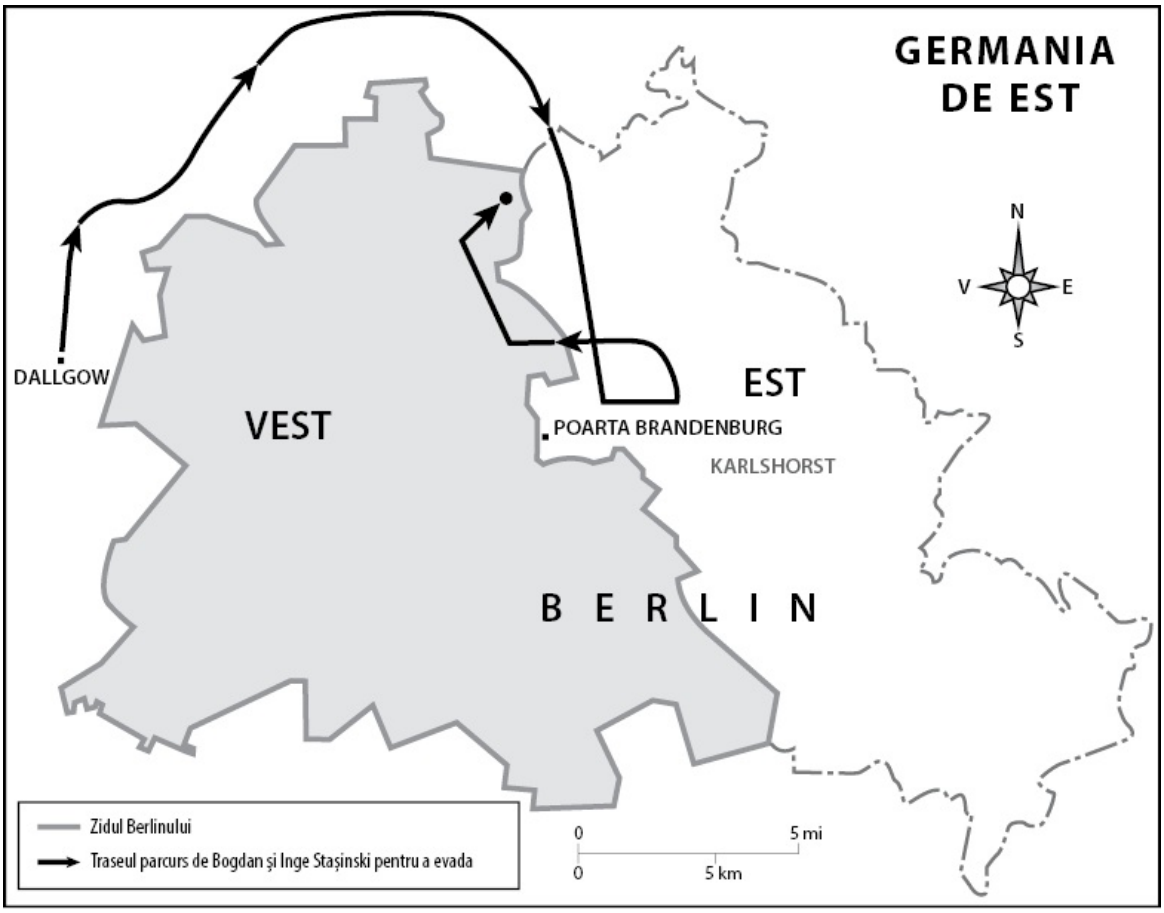
GERMANIA
DE EST
N
V
E
S
DALLGOW
VEST
EST
POARTA BRANDENBURG
KARLSHORST
B E R L I N
Zidul Berlinului
Traseul parcurs de Bogdan şi Inge Staşinski pentru a evada
0
5 mi
0
5 km

Prefață

În toamna anului 1961, când tancurile americane și sovietice stăteau față în față la Checkpoint Charlie în recent divizatul Berlin, iar David Cornwell, un spion cunoscut mai degrabă ca John le Carré, se gândea la scrierea primului său roman de mare succes, Spionul care venea din frig, poliția vest-germană interoga un spion sovietic.

Bărbatul slăbănog de treizeci de ani avea acte de identitate emise pe un nume est-german, Josef Lehmann, dar pretindea că de fapt îl cheamă Bogdan Staşinski și este cetățean al Uniunii Sovietice. Staşinski a recunoscut în cadrul interogatoriului că era singurul responsabil pentru urmărirea și uciderea a doi emigranți ucraineni care se ascundeau la München, unde complotau să-și elibereze țara și să distrugă Uniunea Sovietică. Folosise o armă secretă nouă, special concepută — un pistol cu pulverizare care împroșca otravă lichidă și ucidea fără să lase urme, atunci când acesta era tras spre fața victimei. Liderul sovietic Nikita Hruşciov, care își petrecuse o bună parte a carierei sale în Ucraina, îi considera pe liderii emigranților dușmanii săi personali. Aceștia fuseseră ținta mai multor tentative de asasinat din partea KGB și, în cele din urmă, căzuseră victime pistolului cu otravă al lui Staşinski.

Mărturia lui Staşinski, care îi implica pe liderii de la Kremlin în asasinatele politice comise în străinătate, a stârnit un scandal care a zguduit din temelii lumea spionajului și a politicii internaționale. Cazul Staşinski a schimbat modul în care au luptat sovieticii în timpul Războiului Rece, forțând KGB-ul să renunțe la practica asasinatelor comise peste hotare. A pus capăt și carierei șefului KGB Aleksandr Șelepin, care aspirase să-l înlocuiască pe Nikita Hruşciov și apoi pe Leonid Brejnev în vârful piramidei puterii sovietice. În Germania de Vest, procesul Staşinski a influențat parcursul proceselor criminalilor naziști. Folosindu-se de cazul Staşinski drept precedent, mulți dintre acești acuzați au pretins, la fel ca spionul sovietic, că nu fuseseră decât

complici la săvârșirea faptei și că de fapt superiorii lor, care ordonaseră uciderile, erau principalii vinovați. Legislația germană a trebuit până la urmă să fie schimbată, pentru a împiedica criminalii naziști să se mai folosească de „apărarea Staşinski“.

În Statele Unite, cazul Staşinski a fost cercetat de o subcomisie a Senatului, iar probele oferite de acesta au fost luate în considerare în concluziile Comisiei Warren privind asasinarea lui John F. Kennedy. Multe teorii ale conspirației susțin în continuare că Lee Harvey Oswald a fost antrenat de KGB în același centru de instruire ca Bogdan Staşinski.

Povestea lui Staşinski a captivat imaginația lumii occidentale. A fost prezentată într-un lung articol din revista Life și a fost inclusă în mai multe ediții succesive ale antologiei Great True Spy Stories, întocmită de fostul șef al CIA Allen Dulles. În ultimul roman cu James Bond al lui Ian Fleming, Bărbatul cu pistolul de aur, după ce a fost spălat pe creier de sovietici, Bond încearcă să-și asasineze șeful cu un pistol încărcat cu cianură. Povestea lui Staşinski a stat la baza mai multor programe de radio și de televiziune din întreaga lume. A inspirat mai multe cărți și documentare, cel puțin două romane, două piese de teatru și un film.

Timp de decenii, KGB a negat ferm că ar fi fost implicat în asasinatele Staşinski și, tot timp de decenii, agenții CIA nu au putut fi cu adevărat siguri dacă mărturia lui Staşinski era adevărată sau falsă. Până și astăzi, unii autori pretind că el era de fapt un agent loial al KGB, trimis în Occident cu scopul de a depune mărturie mincinoasă, astfel încât să-l protejeze pe valorosul agent KGB care a executat de fapt asasinatele. Citând surse noi, care nu au fost disponibile până acum, această carte demontează în sfârșit numeroase teorii și speculații legate de asasinatele Staşinski. De asemenea, plasează povestea lui Staşinski în contextul mai larg al Războiului Rece — bătălia ideologică și culturală crâncenă dintre Est și Vest — și demonstrează impactul zdrobitor pe care l-a avut statul polițienesc sovietic asupra populației care trăia la est de Cortina de Fier.

Cele mai multe lucruri pe care le cunoaștem astăzi despre Bogdan Staşinski, despre crimele comise de el și despre pedeapsa primită, provin din mărturia lui în cadrul procesului care a avut loc în octombrie 1962 la Karlsruhe, în Germania. Acum putem completa aceste date cu informații din dosarele

recent declasificate ale CIA, din arhivele securităţii poloneze şi ale KGB şi cu memoriile şi interviurile foştilor ofiţeri KGB. Studierea arhivei unui cimitir dintr-o suburbie berlineză a permis confirmarea unor părţi din mărturia iniţială a lui Staşinski, iar interviul pe care mi l-a acordat un fost şef al poliţiei sud-africane m-a ajutat să iau urma fostului asasin sovietic în acea ţară. Probabil că încă trăieşte acolo, mereu cu ochii în patru, conştient că vechile năravuri ale KGB-ului mor greu sau deloc.

Prolog

În însorita dimineață a zilei de 15 octombrie 1959, un tramvai care venea dinspre centrul Münchenului a oprit în stația de la podul Ludwig, care traversează râul Isar.

— Deutsches Museum, a anunțat vatmanul.

Clădirea principală a Muzeului German al Capodoperelor Științei și Tehnologiei, care adăpostise înainte de război cea mai mare colecție de exponate științifice din lume, se afla la doar câteva sute de metri depărtare, pe o insulă din mijlocul râului. Deși clădirea era încă vizibil deteriorată de bombardamentele aliaților, pasagerii puteau vedea și semne ale reconstrucției postbelice. Muzeul era în curs de restaurare, iar pe Zeppelinstrasse, aflată pe malul drept al râului, stradă complet distrusă de bombardamente, se ridicaseră case noi. Ușile tramvaiului s-au deschis pentru a permite pasagerilor să urce și să coboare.

Un bărbat slăbănog, de aproape treizeci de ani, cu pieptul plat și umerii lăsați, aștepta pe podul Ludwig, dar nu dădea niciun semn că ar avea de gând să se urce în tramvai. A lăsat să treacă, de asemenea, și tramvaiul ce mergea în direcție opusă, către Karlsplatz și Hauptbahnhof, gara principală. Și nici spre muzeu nu părea să se îndrepte. Stătea pe pod privind către râu și Zeppelinstrasse. După o clipă, și-a părăsit locul și s-a îndreptat spre clădirea cu numărul 67 de pe Zeppelinstrasse, în fața căreia era parcat un Opel Kapitan albastru-închis, de care s-a apropiat suficient de mult încât să-i poată citi numărul de înmatriculare. Apoi și-a reluat postul de observație de pe pod, cu ochii la mașină și la clădirea de lângă ea. În sfârșit, către prânz, răbdarea i-a fost răsplătită: din clădire a ieșit un bărbat de cincizeci și ceva de ani însoțit de o femeie tânără, care au urcat în mașină. Opelul Kapitan a pornit pe Zeppelinstrasse, în direcția opusă podului Ludwig. Tânărul s-a uitat după mașină până când aceasta a dispărut din vedere. Atunci, a urcat în tramvaiul

către centru.

La douăsprezece și un sfert, tânărul de pe podul Ludwig cobora din tramvai în cealaltă parte a orașului, la stația Massmannplatz. De acolo a pornit către Kreittmayrstrasse, iar apoi înspre Biserica Catolică Sf. Benno, din capătul străzii. S-a oprit în fața blocului recent construit de la numărul 7 și a aruncat o privire în gangul ce ducea către curtea interioară și garaje, dar Opelul Kapitan albastru-închis nu se zărea nicăieri. A continuat să se plimbe pe stradă, verificându-și frecvent ceasul. În sfârșit, a zărit mașina venind în direcția lui. S-a uitat la numărul de înmatriculare. Era aceeași mașină, dar acum șoferul era singur.

Când Opelul Kapitan a intrat în gangul de la numărul 7, tânărul s-a apropiat de intrarea principală și a descuiat ușa cu cheia. A intrat, a încuiat ușa după el și a pornit în sus pe trepte, cu intenția de a aștepta acolo până când proprietarul Opelului Kapitan va intra în hol. Dintr-odată, de la etaj s-au auzit voci.

— Wiedersehen — pe curând, a spus o voce de femeie și cineva a început să coboare scara.

Tânărul a intrat în panică. Era prins pe scări între locatarul necunoscut și proprietarul Opelului Kapitan, care putea să își facă apariția în orice clipă. Până la urmă a decis să revină la parter, s-a întors către ușa liftului și a apăsat pe buton. Peste câteva clipe a auzit pași în spatele său: era o femeie, a dedus el după țăcănitul tocurilor. Aceasta a deschis ușa și a ieșit în stradă.

Ușurat, tânărul și-a reluat poziția anterioară, după primul cot al scării, de unde nu putea fi observat de cineva care intra în clădire. Peste câteva clipe a scos capul și l-a văzut pe cel pe care îl aștepta — proprietarul Opelului Kapitan de pe Zeppelinstrasse. Era un bărbat scund, corpolent și cu un început de chelie. Se chinuia să își extragă cheia din ușa de la intrare. Sub braț ținea niște pungi. Una dintre ele era deschisă, iar tânărul a văzut că în ea erau roșii. S-a aplecat și s-a prefăcut că își leagă șireturile. Știa că nu pare un gest firesc, dar nu voia să se apropie de omul cu roșiile cât timp ușa de la intrare rămânea deschisă. În cele din urmă, tânărul s-a îndreptat de spate și a pornit din nou către ușă.

— Funktioniert es nicht? — Nu merge? a întrebat el ca din întâmplare.

— Doch es funktioniert — Acum merge, a răspuns proprietarul Opelului Kapitan.

Tânărul a apucat clanța din exterior cu mâna stângă. A ridicat mâna dreaptă, în care ținea un ziar făcut sul, cu un capăt îndreptat către fața bărbatului. S-a auzit un pocnet surd. A văzut cum trupul bărbatului mai în vârstă se clatină lăsat pe spate și apoi într-o parte. Dar nu l-a mai văzut și cum cade. A ieșit afară și a închis ușa după el. Pe stradă a desfăcut ziarul și a scos cilindrul lung de douăzeci de centimetri care fusese ascuns în el. A băgat pistolul în buzunar. Misiunea era îndeplinită. Stașinski reușise, în sfârșit.[1]

Partea I

KGB-ISTUL

Chemarea lui Stalin

Nikita Hruşciov, viitorul lider al Uniunii Sovietice, chel, gras, dar surprinzător de energic, era în mijlocul unui discurs când, la podium, i-a fost adus un bilet prin care i se cerea să sune, cât de curând posibil, la Moscova.

Era 1 decembrie 1949, iar Hruşciov, pe atunci şef de partid în Ucraina, le vorbea profesorilor şi studenţilor din oraşul Lvov, din vestul Ucrainei. Oraşul şi împrejurimile sale aparţinuseră Poloniei înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, dar fuseseră anexate la Uniunea Sovietică în 1939, ca rezultat al Pactului Molotov-Ribbentrop. După ce alianţa de scurtă durată dintre sovietici şi germani s-a dizolvat, cei dintâi au pierdut regiunea în iunie 1941 în faţa trupelor germane invadatoare, dar au recucerit-o în iulie 1944. De atunci, încercau fără succes să convingă populaţia ucraineană din regiune să accepte viaţa sub dominaţie sovietică. Era o sarcină dificilă: ucrainenii voiau un stat independent. Cu câteva săptămâni înainte de discursul lui Hruşciov, gherilele naţionaliste ucrainene obţinuseră o victorie însemnată prin asasinarea lui Iaroslav Halan, un autor comunist, unul dintre principalii propagandişti ai noului regim. Hruşciov a venit personal la Lvov ca să coordoneze ancheta şi să se ocupe de identificarea ucigaşilor lui Halan. Unul dintre ei s-a dovedit a fi student, iar Hruşciov le vorbea acum administratorilor instituţiilor de învăţământ superior din zonă şi activiştilor de partid din rândurile studenţilor pentru a-i pune în gardă împotriva pericolelor naţionalismului.

Cererea de a suna la Moscova l-a luat prin surprindere pe Hruşciov. Şi-a încheiat discursul îndemnându-i pe tineri să lupte împotriva naţionalismului din rândurile lor şi să fie vigilenţi pentru a preveni pericolul reprezentat de trupele de gherilă. A părăsit apoi şedinţa şi a telefonat la Kremlin. I-a răspuns mâna dreaptă a lui Stalin, Gheorghi Malenkov, şeful de partid responsabil de numirea şi demiterea funcţionarilor sovietici, care l-a chemat pe Hruşciov înapoi la Kremlin.

— Cât de urgent este? a întrebat Hruşciov.

— Foarte urgent. Urcă-te în avion mâine, la prima oră, a venit răspunsul.

„Am plecat pregătit pentru orice, încercând să anticipez toate surprizele neplăcute“, şi-a amintit Hruşciov mai târziu.[1]

Cu trei ani mai devreme, în 1946, Stalin îl înlăturase pe Hruşciov din postul de prim-secretar al Partidului Comunist din Ucraina şi îl desemnase şef al cabinetului ucrainean, o poziţie mai puţin însemnată. Numirea fusese o pedeapsă pentru insistenţa lui Hruşciov ca Moscova să ajute la ameliorarea foametei din Ucraina dintre anii 1946 şi 1947. Stalin, care provocase foametea prin impunerea unor cote prea mari la producţia de cereale, a refuzat să îl asculte sau să trimită ajutor. Iritat de pretenţiile lui Hruşciov, l-a înlocuit cu Lazar Kaganovici, unul dintre organizatorii Marii Foamete dintre anii 1932 şi 1933, căreia îi căzuseră victime aproape 4 milioane de ucraineni. Spăsit, Hruşciov s-a supus directivelor şi a colectat fără milă cotele de cereale cerute de la ţăranii ucraineni ajunşi la capătul puterilor. În consecinţă, aproape un milion de oameni au murit. În toamna anului 1947, Stalin l-a reinstalat pe Hruşciov în vechea poziţie de şef de partid în Ucraina.[2]

Oare ce mai voia Stalin acum? Avea cumva legătură convocarea la Moscova cu asasinarea lui Iaroslav Halan şi cu aparenta incapacitate a lui Hruşciov de a nimici rezistenţa ucraineană? Luptătorii de gherilă erau cunoscuţi peste tot sub numele de banderiţi, după liderul aripii „revoluţionare“ (cea mai războinică) a Organizaţiei Ucrainenilor Naţionalişti (OUN), Stepan Bandera. Din memoriile lui Hruşciov reiese că a auzit pentru prima oară de Bandera în 1939. În acel an, ca şef al Partidului Comunist Ucrainean, Hruşciov a coordonat includerea Ucrainei de Vest în Republica Sovietică Socialistă Ucraina. Bandera, care fusese condamnat la închisoare pe viaţă pentru rolul jucat în asasinarea ministrului polonez de interne în 1934, a evadat din închisoare în 1939, după invadarea Poloniei de către Germania, şi a scăpat de urmărirea sovieticilor. „Ne-a impresionat împotrivirea pe care o manifestase Bandera de-a lungul timpului faţă de guvernul polonez, dar ar fi trebuit să luăm în calcul faptul că cei ca el erau şi duşmanii Uniunii Sovietice“, a relatat mai târziu Hruşciov.

În timp ce Stalin împărţea prada cu Hitler prin Pactul Molotov-Ribbentrop,

punând mâna mai întâi pe Ucraina de Vest şi pe Belarus şi apoi pe statele baltice şi pe provinciile româneşti Moldova şi Bucovina, Bandera a condus o revoltă împotriva vechii conduceri a Organizaţiei Ucrainenilor Naţionalişti şi a oferit Germaniei serviciile aripii sale din OUN. Alianţa dintre Germania şi Uniunea Sovietică s-a dovedit a fi de scurtă durată. Pe 22 iunie 1941, trupele germane au trecut graniţa sovietică şi au început marşul către est, obligând Armata Roşie, aflată în retragere, să părăsească Ucraina de Vest. Pe 30 iunie 1941, la o săptămână după atacul Germaniei asupra fostului aliat, Bandera şi oamenii săi au proclamat înfiinţarea statului ucrainean independent.

Dar o Ucrainăindependentă nu-şi avea locul în planurile nemţilor. Ei aveau nevoie de Lebensraum (spaţiu vital) — un teritoriu golit de populaţie, pregătit pentru stabilirea germanilor. Gestapoul i-a arestat pe Bandera şi pe tovarăşii săi şi le-a cerut să îşi retragă proclamaţia. Bandera a refuzat şi şi-a petrecut cea mai mare parte a războiului în lagărul de concentrare german de la Sachsenhausen. Doi dintre fraţii săi au murit la Auschwitz. „E adevărat că, atunci când Bandera şi-a dat seama că hitleriştii nu intenţionează să-şi ţină promisiunea de a susţine independenţa Ucrainei, şi-a întors trupele împotriva lor“, îşi aminteşte Hruşciov. „Dar nici măcar atunci nu a încetat să urască Uniunea Sovietică. În a doua parte a războiului s-a luptat şi cu noi, şi cu germanii.“[3]

În 1944, naţionaliştii ucraineni aveau o armată de gherilă formată din 100 000 de oameni. Oficial, se numea Armata Insurecţională Ucraineană; neoficial, li se spunea banderiţi. „În timp ce îi forţam pe germani să se retragă către vest, ne-am confruntat cu un vechi duşman — naţionaliştii ucraineni“, îşi aminteşte Hruşciov. „Banderiţii înfiinţau detaşamente de partizani.“ După ce a fost eliberat din Sachsenhausen, Bandera a fugit în Austria. Insurecţia a fost condusă de alţii, care nu mai aveau aproape nicio legătură cu fostul lider aflat acum departe, dar numele lui Bandera a rămas parte a rezistenţei. Toate aspectele războiului de gherilă, bune şi rele, au ajuns să fie asociate cu numele lui Bandera — sacrificiul tinerilor şi tinerelor care şi-au dat viaţa pentru cauza independenţei Ucrainei, dar şi purificarea etnică a polonezilor din Ucraina de Vest, participarea unora dintre membrii rezistenţei naţionaliste la Holocaust şi la asasinarea brutală a „colaboratorilor“ sovietici, precum Iaroslav Halan.[4]

Pentru a se împotrivi rezistenței naționaliste, sovieticii au trimis zeci de mii de soldați, mii de membri ai detașamentelor speciale și au înființat unități de miliție în fiecare regiune. Între 1944 și 1946 a fost raportată uciderea a peste 100 000 de „bandiți“ și arestarea altor 250 000. Sute de mii de civili din Ucraina de Vest au fost deportați în Siberia și Kazahstan. Comandanții Armatei Insurecționale Ucrainene, care număra acum mai puțin de 5 000 de soldați, au schimbat orientarea acesteia spre atacuri de mică amploare împotriva instituțiilor guvernamentale și a bazelor militare. Acțiunile teroriste îndreptate împotriva reprezentanților dominației sovietice și a „colaboratorilor“ ucraineni au devenit noul modus operandi. Insurgenții înțelegeau că nu puteau câștiga într-o luptă deschisă. Singura speranță care le rămăsese pentru a supraviețui și a înființa un stat ucrainean independent era un nou război global, de data aceasta între Statele Unite și Uniunea Sovietică.

Treptat, dar implacabil, operațiunile sovietice de contrainsurgență, precum și terorizarea populației au avut efectul scontat. În 1948, rezistența naționalistă ucraineană slăbise suficient pentru a le permite sovieticilor să înceapă colectivizarea în masă a agriculturii — principala componentă a programului de transformare socialistă. Agenții sovietici s-au infiltrat în multe dintre unitățile insurecționale rămase și au încercat să preia controlul asupra comunicațiilor dintre insurgenții din diferite zone și adepții emigrați ai lui Bandera, stabiliți la München, centrul zonei de ocupație americană din Germania. Cu toate acestea, poliția secretă sovietică nu a reușit să ajungă la liderii Armatei Insurecționale sau să prevină asasinarea unor susținători ai regimului, precum Iaroslav Halan.[5]

Nikita Hrușciov l-a cunoscut personal pe Halan. În 1946, Halan fusese reprezentantul presei ucrainene sovietice la procesele criminalilor de război de la Nürnberg, unde ceruse extrădarea lui Stepan Bandera din zona de ocupație americană a Germaniei. În țară, lansa atacuri împotriva naționaliștilor ucraineni prin pamfletele sale înflăcărate. Halan nu cruța nici Biserica Catolică Ucraineană. Ierarhii acesteia au fost arestați, iar preoții, siliți să accepte jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse ca parte a luptei sovieticilor împotriva Vaticanului și a influenței sale politice, religioase și culturale în țările europene controlate de Uniunea Sovietică. Credincioșii au fost siliți să se ascundă. Atacurile acide ale lui Halan îndreptate împotriva Bisericii nu au trecut neobservate la Roma, iar în iulie 1949 Papa Pius al XII-

lea l-a excomunicat. Halan a răspuns printr-un nou pamflet, în care a scris: „Scuip pe papă“. Mulţi au considerat că această propoziţie l-a condamnat definitiv pe Halan în ochii insurgenţilor, aliaţi cu Biserica Catolică Ucraineană persecutată.[6]

Hruşciov a fost imediat înştiinţat de moartea lui Halan şi a sunat la Moscova, pentru a-l informa pe Stalin despre incidentul de la Lvov. Dictatorul sovietic, înaintat în vârstă şi din ce în ce mai paranoic, nu a fost încântat de veste. Asasinatul nu a lăsat nicio urmă de îndoială că, la mai mult de cinci ani după ce Armata Roşie capturase din nou Ucraina de Vest de la germanii aflaţi în retragere şi la mai mult de patru ani după ce pe clădirea Reichstagului din centrul Berlinului fusese înfipt steagul roşu, rezistenţa ucraineană încă mai lupta împotriva victorioasei superputeri sovietice. Şi nu undeva la periferia lumii comuniste, ci chiar în inima ei, în interiorul graniţelor URSS. Stalin şi-a trimis în Ucraina cele mai bune forţe ale poliţiei secrete. Li s-a spus că „tovarăşul Stalin a considerat activitatea organelor de securitate însărcinate cu lupta împotriva bandiţilor din Ucraina de Vest profund nesatisfăcătoare“ şi li s-a ordonat să găsească asasinii şi să nimicească rămăşiţele rezistenţei ucrainene.[7]

Hruşciov ştia că îi era slujba în joc. De aceea, nu numai că a venit în persoană la Lvov pentru a supraveghea ancheta, ci a adus cu el şi o echipă completă, cu scopul de a ajuta la intensificarea controlului poliţiei şi al partidului asupra localnicilor: ministrul de interne, secretarii Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean, ba chiar şi pe prim-secretarul ramurii ucrainene a Comsomolului — Uniunea Tineretului Comunist. Hruşciov voia ca subordonaţii săi să transforme Lvovul şi Ucraina de Vest într-o fortăreaţă. S-a spus că era pregătit să introducă măsuri drastice pentru a elimina baza de recrutare a rezistenţei: intenţiona să strângă toţi tinerii şi să-i trimită în minele din Donbas ori la şcolile de meserii din Ucraina de Est sau, poate, chiar să instituie un control strict asupra populaţiei printr-un sistem de paşapoarte interne, o măsură care ar fi transformat întreaga regiune într-un imens lagăr de prizonieri aflat în afara legilor sovietice. Hruşciov a renunţat la idee numai după ce experţii în securitate ai lui Stalin s-au împotrivit planurilor sale. Unul dintre ei a insistat că măsurile propuse de Hruşciov ar fi alungat tinerii ucraineni în păduri, drept în braţele insurgenţilor.[8]

Chemat la Kremlin, Hrușciov și-a lăsat planurile deoparte și a zburat la Moscova, după cum i se ordonase. „Nu știam care va fi statutul meu când mă voi întoarce în Ucraina sau dacă mă voi mai întoarce vreodată“, a mărturisit el mai târziu. Această călătorie s-a dovedit a fi cea mai importantă din întreaga sa carieră. În loc să fie mustrat sau arestat, Hrușciov a fost promovat. Dictatorul îmbătrânit îl voia pe Hrușciov alături de el la Moscova și i-a încredințat controlul organizației de partid din capitală, cu scopul de a se descotorosi de dușmanii din interior. Stalin intenționa să-i epureze din rândul cadrelor de partid pe susținătorii reali ori presupuși ai „grupului de la Leningrad“, acuzați de tentativa de a forma un Partid Comunist Rus separat, o potențială amenințare la adresa unității Partidului Comunist al Întregii Uniuni, condus de Stalin. Hrușciov, care era de multă vreme liderul Ucrainei, părea aliatul firesc în lupta împotriva particularismului rus, care amenința să răstoarne imperiul.

Hrușciov a fost peste măsură de ușurat. I-a mulțumit lui Stalin pentru încrederea acordată.

— Am fost bine tratat și le sunt recunoscător tuturor celor care mi-au fost alături la conducerea Ucrainei, i-a spus dictatorului. Însă mă bucur să mă reîntorc la Moscova.

Stalin i-a spus să se întoarcă în Ucraina, să-și încheie treburile nerezolvate și să revină în capitala sovietică la timp pentru sărbătorirea cu fast a aniversării sale de șaptezeci de ani, programată pentru 21 decembrie, 1949. În ziua respectivă, Stalin l-a așezat pe Hrușciov alături de el. De cealaltă parte a lui Stalin se afla liderul Chinei comuniste, Mao Zedong.

Hrușciov își începuse ascensiunea către culmile puterii sovietice. Dar nu avea să uite niciodată sperietura provocată de chemarea neașteptată a lui Stalin și nici pe cel pe care îl considera răspunzător pentru rezistența ucrainenilor față de Uniunea Sovietică, Stepan Bandera.[9]

Maestrul asasin

În timp ce Hrușciov lua parte la festivitățile organizate la Moscova cu ocazia zilei de naștere a lui Stalin, foștii săi subordonați din Ucraina continuau să îi vâneze pe liderii rezistenței ucrainene. Mulți dintre ei au petrecut revelionul la Lvov, în loc să se întoarcă la Kiev sau la Moscova, ba chiar au rămas luni în șir în Ucraina de Vest. Printre aceștia se număra și generalul Pavel Sudoplatov, ofițerul de securitate cu cel mai înalt grad trimis de la Moscova la Lvov cu sarcina de a distruge conducerea rezistenței armate. Sudoplatov și-a îndeplinit ordinele cu brio, fiindcă, la urma urmei, specialitatea lui era uciderea liderilor mișcării ucrainene.

Sudoplatov primise prima însărcinare de acest gen în noiembrie 1937, la treizeci de ani, pe când era ofițer al serviciilor de informații externe. Pentru început, a fost convocat în biroul lui Nikolai Ejov, comisarul poporului, adică ministrul de interne, iar apoi a avut onoarea să-l cunoască pe însuși Stalin. La vremea respectivă, Sudoplatov, originar din Ucraina și vorbitor fluent de ucraineană, se infiltrase în cercurile emigranților ucraineni din Europa, dându-se drept reprezentantul rezistenței ucrainene din Uniunea Sovietică. Stalin, nerăbdător să audă raportul despre relațiile dintre liderii diverselor organizații ucrainene, l-a convocat pe Sudoplatov la el în birou. Sudoplatov i-a comunicat că aceștia se luptă între ei pentru poziții într-un viitor guvern al Ucrainei independente, dar că cel mai periculos dintre toți este Ievhen Konovaleț, șeful Organizației Ucrainenilor Naționaliști. Konovaleț era în acea perioadă superiorul lui Stepan Bandera, iar OUN beneficia de susținerea serviciului de informații al armatei germane, Abwehr.

— Ce sugestii ai? l-a întrebat Stalin.

Sudoplatov nu avea niciuna. Stalin i-a dat răgaz o săptămână, timp în care să pregătească un plan pentru eliminarea lui Konovaleț și a organizației sale. După o săptămână, Sudoplatov a revenit în biroul lui Stalin cu propunerea de

a se infiltra în Abwehr prin intermediul agenţilor sovietici din organizaţia lui Konovaleţ.

Era limpede că Stalin se aşteptase la cu totul altceva. I-a dat cuvântul lui Hrîhori Petrovski, un vechi bolşevic şi unul dintre liderii Ucrainei sovietice, care fusese invitat să ia parte la întrevedere. După cum a povestit Sudoplatov mai târziu, Petrovski „a anunţat solemn că statul socialist ucrainean l-a condamnat in absentia pe Konovaleţ la moarte pentru crime grave comise împotriva proletariatului ucrainean“ — era vorba deci de asasinarea acestuia, dar ambalată într-o justificare politică. El s-a referit în special la rolul lui Konovaleţ în înăbuşirea revoltei bolşevice de la Kiev din 1918, în timpul căreia fusese comandant militar sub guvernul cu viaţă scurtă al Ucrainei independente. Stalin a susţinut propunerea lui Petrovski:

— Nu este doar un act de răzbunare, deşi Konovaleţ este un agent al fascismului german. Scopul nostru este să decapităm mişcarea fascistă ucraineană în ajunul războiului şi să-i silim pe ticăloşi să se sfâşie între ei în lupta pentru putere.

Bineînţeles, Stalin se gândea la asasinat încă de când îl chemase prima oară pe Sudoplatov, însă nu voia să fie el cel care să i-l sugereze potenţialului asasin. Când Sudoplatov nu i-a ghicit intenţia, Stalin l-a pus pe Petrovski să propună asasinarea lui Konovaleţ şi să ofere o justificare legală pentru aceasta. Ideea era întru totul a lui Stalin, şi nu a lui Petrovski — cu doar câteva zile înainte, Sudoplatov avusese o întâlnire între patru ochi cu Petrovski, care nu făcuse nicio aluzie de acest fel. Acum, odată abordat subiectul asasinatului, Stalin a început să pună presiune pe ofiţerul de informaţii.

— Ce preferinţe şi obiceiuri are Konovaleţ? Încearcă să te foloseşti cumva de ele, a spus Stalin.

Sudoplatov, care se întâlnise de mai multe ori cu Konovaleţ în decursul misiunilor sale din străinătate, i-a spus lui Stalin că, oriunde mergea, liderul ucrainean cumpăra mereu câte o cutie de ciocolată.

— Lui Konovaleţ îi plac extraordinar de mult bomboanele de ciocolată, i-a spus el liderului de la Kremlin.

Stalin i-a sugerat lui Sudoplatov să ia în considerare acest lucru.

Înainte de sfârşitul întrevederii, Stalin l-a întrebat pe viitorul asasin dacă înţelegea importanţa politică a misiunii care îi fusese încredinţată. Sudoplatov l-a asigurat că da şi că era gata să-şi dea viaţa pentru succesul misiunii. Stalin i-a urat succes şi i-a strâns mâna. Activităţile lui Konovaleţ din timpul revoluţiei ofereau justificarea legală pentru acest act de terorism. Legăturile lui cu Abwehr reprezentau motivul politic, iar caracterizarea mişcării sale naţionaliste drept fascistă constituia scuza ideologică. Aceasta din urmă avea să devină principala armă a sovieticilor, cu ajutorul căreia s-au străduit să discrediteze mişcarea naţionalistă ucraineană care, într-adevăr, era radicală şi de dreapta ca orientare ideologică, dar nu era acuzată de fascism decât de opozanţii sovietici. Stalin se pregătea pentru viitorul război cu Germania şi voia să semene confuzie în rândul duşmanilor. Konovaleţ trebuia lichidat.

Poliţia secretă sovietică a urmat sugestia lui Stalin de a exploata slăbiciunea lui Konovaleţ. Specialiştii au construit o bombă sub forma unei cutii de ciocolată. Mecanismul cu ceas se declanşa prin întoarcerea cutiei din poziţia verticală în cea orizontală şi avea un interval de treizeci de minute până la detonare. Pe 23 mai 1938, Sudoplatov s-a întâlnit cu Konovaleţ în centrul Rotterdamului, în restaurantul hotelului Atlanta, unde i-a oferit cutia. Asasinul a părăsit apoi restaurantul şi a intrat într-un magazin de pe o stradă alăturată, de unde şi-a cumpărat o pălărie şi un impermeabil pentru a se deghiza. Curând după ora prânzului a auzit explozia şi a văzut cum aleargă oamenii spre locul din care venise el. Sudoplatov s-a dus la gară şi s-a urcat în trenul de Paris. „Darul a fost oferit. Pachetul este acum la Paris, iar maşina cu care am călătorit a făcut pană în timp ce eram la cumpărături“, spunea telegrama cifrată trimisă în ziua aceea de la Paris la Moscova.[1]

Konovaleţ a murit pe loc, după cum avea să afle Sudoplatov din ziar. Imediat după asasinat, Sudoplatov a început să sufere de o durere de cap cumplită, dar nu a regretat niciodată fapta. „Perspectiva războiului era considerată inevitabilă în primăvara anului 1938 şi ştiam că avea să lupte de partea germanilor“, a scris Sudoplatov mai târziu despre victima sa. Asasinatul pe care l-a comis a rămas un exemplu de manual pentru multe generaţii de ofiţeri KGB: elegant, eficient şi util din punct de vedere politic. După cum planificase Stalin, moartea lui Konovaleţ a declanşat o luptă pentru putere în

rândurile rezistenţei naţionaliste. La doi ani după asasinat, tânărul şi ambiţiosul Stepan Bandera, împreună cu aliaţii săi radicali, l-a răsturnat pe adjunctul şi succesorul lui Konovaleţ, colonelul Andri Melnik. Bandera a reuşit să smulgă cea mai mare parte din organizaţie din mâinile lui Melnik, dar ruptura dintre cele două facţiuni, care a dus la un conflict deschis între ele, avea să dureze decenii întregi şi să slăbească tabăra naţionalistă.[2]

Asasinatul a făcut din Pavel Sudoplatov o celebritate în rândurile poliţiei secrete sovietice şi i-a propulsat cariera. Statutul său a ajuns pe culmi şi mai înalte în timpul războiului, când i s-a încredinţat coordonarea tuturor activităţilor de diversiune şi a asasinatelor din spatele liniilor germane. Talentele sale au rămas la mare căutare şi după război. În septembrie 1946 a intrat în compartimentul unui vagon care mergea de la Saratov la Moscova. Victima era Oleksandr Şumski, comisarul poporului pentru educaţie din Ucraina în anii 1920, care fusese acuzat de naţionalism ucrainean şi care, după ani întregi petrecuţi în închisoare şi exil, insistase să i se recunoască dreptul de a reveni în Ucraina. Pe Sudoplatov îl însoţea unul dintre subordonaţii săi, colonelul Grigori Mairanovski, şeful laboratorului special de otrăvuri al poliţiei secrete. „În timpul nopţii, grupul condus de Sudoplatov a pătruns în compartiment şi i-a acoperit gura lui Şumski, iar Mairanovski i-a injectat otrava“, se poate citi în raportul asasinatului. Autopsia efectuată ulterior nu a găsit nicio urmă din otrava folosită de Mairanovski — curara, un extract de plante. Cauza decesului a fost înregistrată ca accident vascular cerebral.

Următoarea victimă a lui Sudoplatov şi Mairanovski a fost arhiepiscopul Bisericii Catolice Ucrainene, Teodor Romja. Acesta era capul bisericii din Transcarpatia, care aparţinuse Cehoslovaciei, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial. Din afirmaţiile lui Sudoplatov reiese că, în 1947, serviciile de informaţii sovietice au prins de veste că Vaticanul cerea Statelor Unite şi Marii Britanii să îi susţină pe catolicii ucraineni şi pe aliaţii acestora din rezistenţa naţionalistă. Romja era ultimul episcop catolic ucrainean care se mai afla în libertate, aşadar extrem de periculos. În februarie 1947, planul pentru uciderea lui Romja a fost prezentat la Moscova de către ministrul ucrainean al securităţii. Prima tentativă a avut loc la sfârşitul lui octombrie 1947, când trăsura arhiepiscopului a fost lovită din plin de un camion. Romja a supravieţuit atacului şi a fost dus la un spital din zonă. Misiunea lui

Sudoplatov și Mairanovski a fost îndeplinită când o asistentă recrutată de poliția secretă i-a injectat episcopului otrava furnizată de Mairanovski.

Din memoriile lui Sudoplatov și din arhivele poliției secrete sovietice reiese că toate asasinatele executate de Sudoplatov și Mairanovski, „doctorul morții", au avut loc cu aprobarea lui Stalin. Nimeni altcineva nu avea autoritatea de a decide soarta victimelor secrete ale echipei ucigașe a lui Sudoplatov. Dar inițiativa de a adăuga persoane pe listă putea veni și din partea altor membri ai conducerii sovietice. Sudoplatov a afirmat ulterior că atât asasinarea lui Șumski, cât și cea a lui Romja au avut loc la insistența lui Nikita Hrușciov, care se pare că s-ar fi întâlnit cu Mairanovski în drum spre Ujhorod. Sudoplatov pretinde că a fost prezent în timpul conversației telefonice dintre generalul Serghei Savcenko, ministrul ucrainean al securității, și Hrușciov, când acesta din urmă a dat undă verde operațiunii de ucidere a lui Romja. Indiferent dacă este sau nu adevărat, nu încape îndoială că planul inițial de a-l asasina pe Romja a fost pus la cale la Kiev și nu ar fi putut ajunge la Moscova fără aprobarea personală a lui Hrușciov.[3]

În decembrie 1949, Sudoplatov a primit cea mai importantă misiune de până atunci: să-l găsească și să-l ucidă pe comandantul suprem al Armatei Insurecționale Ucrainene, Roman Șuhevici. Experimentatul lider naționalist, în vârstă de patruzeci și doi de ani, învățase militărie în 1941, în calitate de comandant al Nachtigall, Batalionul de Forțe Speciale al Abwehr, și preluase controlul asupra facțiunii lui Bandera din Organizația Naționaliștilor Ucraineni în timp ce acesta era închis la Sachsenhausen. Sudoplatov și ministrul adjunct al securității din Ucraina, generalul Viktor Drozdov, au mobilizat o întreagă armată de ofițeri și agenți ai poliției secrete pentru a-i da de urmă lui Șuhevici. Au avut succes la începutul lui martie 1950, când un fost membru al rezistenței l-a trădat pe curierul lui Șuhevici, Daria Husiak, în vârstă de douăzeci și cinci de ani. După arestarea acesteia, Sudoplatov a interogat-o personal, dar Husiak nu și-a trădat superiorul. Ulterior, poliția secretă a pus-o în aceeași celulă cu o informatoare căreia Husiak i-a încredințat un bilet destinat lui Șuhevici, care se ascundea într-un sat de lângă Lvov. Peste șase sute de ofițeri au dat imediat năvală în satul Bilogorșcea în căutarea liderului rezistenței.

Când forțele sovietice s-au năpustit în casa unde se afla Șuhevici, acesta a

încercat să se împotrivească și a fost ucis în luptă. „Grupul nostru, care a intrat în casă, a început operațiunea, în decursul căreia lui Șuhevici i s-a cerut să se predea“, scria în raportul lui Sudoplatov. „Ca răspuns, Șuhevici a opus rezistență armată și a început să tragă cu mitraliera, omorându-l pe maiorul Revenko, șef de direcție în Ministerul Securității de Stat al RSS Ucraina, și, în ciuda măsurilor luate pentru a-l captura viu, a fost ucis de un sergent al MDB în timpul schimbului de focuri.“ Una dintre rănile lui Șuhevici era compatibilă cu teoria că, la un moment dat, în timpul schimbului de focuri, s-a sinucis pentru a nu cădea viu în mâinile poliției secrete. Dar Sudoplatov a putut raporta la Moscova că misiunea fusese îndeplinită. Doborâse încă un lider al mișcării ucrainene.[4]

După moartea lui Șuhevici, importanța simbolică a lui Stepan Bandera ca lider al rezistenței și emblemă a stăruinței acesteia a crescut disproporționat de mult față de implicarea sa efectivă în evenimentele din Ucraina. Asasinarea propagandistului sovietic Iaroslav Halan de către membrii rezistenței naționaliste nu făcuse decât să întărească poziția lui Bandera în fruntea listei dușmanilor regimului sovietic. Nikita Hrușciov îi cerea capul. După unele mărturii, Curtea Supremă Sovietică l-a condamnat la moarte pe Stepan Bandera în toamna anului 1949. Sudoplatov a afirmat mai târziu că, după întoarcerea la Moscova, Hrușciov i-a cerut să întocmească un plan „pentru lichidarea conducerii mișcării fasciste ucrainene din Europa de Vest, care este o jignire arogantă la adresa conducerii Uniunii Sovietice“.[5]

Agent secret

Într-o seară de vară din 1950, în pragul unei modeste case țărănești din satul Borșciovici, de lângă Lvov, și-a făcut apariția un polițist în haine civile. Casa aparținea respectabilei familii Stașinski. Tatăl era tâmplar și toată lumea știa despre dragostea lui pentru cărți; mama se ocupa de gospodărie. Aveau trei copii, două fiice și un fiu, toți trei în jur de douăzeci de ani.[1]

Familia deținea mai puțin de doi acri de pământ, însă nu privise niciodată cu ochi buni instalarea regimului comunist. Erau patrioți ucraineni înflăcărați și în casa lor mulți vecini auziseră pentru prima oară imnul național ucrainean sau văzuseră pentru prima oară un trident — stema vremelnicului stat ucrainean, zdrobit de invazia bolșevică din 1920. Regiunea fusese sub stăpânire poloneză până în 1939, așadar intonarea imnului și etalarea stemei ucrainene nu erau în niciun caz manifestări inocente ale patriotismului local. După preluarea regiunii de către sovietici, membrii familiei Stașinski s-au pomenit printre victimele terorii bolșevice. În octombrie 1940 a fost arestat Petro Stașinski, în vârstă de treizeci și șase de ani, activist al mișcării culturale ucrainene și membru al Organizației Ucrainenilor Naționaliști, o rudă apropiată de-a lor. În iunie 1941, acesta a fost împușcat într-o închisoare din Lvov, cu doar câteva zile, dacă nu chiar ore, înainte de retragerea sovieticilor din oraș. El a împărtășit soarta a mii de patrioți ucraineni. Familia a fost profund marcată de arestarea și uciderea lui.

După revenirea sovieticilor în 1944, membrii familiei Stașinski au devenit susținători fervenți ai OUN. Îi ajutau pe luptătorii ascunși prin păduri în orice fel puteau, iar casa lor a devenit un refugiu pentru aceștia. Uneori soseau douăzeci sau treizeci de bărbați odată, iar doamna Stașinski mergea prin vecini să strângă mâncare pentru ei. Cele două fiice, Irina și Maria, au devenit curieri ai rezistenței. Ambele surori au fost arestate de poliția secretă. „După ce au fost denunțate, au fost duse la închisoarea din Iariciv“, a povestit după mulți ani o vecină, referindu-se la o închisoare dintr-un oraș din apropiere.

„Și le-au bătut și le-au violat atât de cumplit, încât… Maria a renunțat la orice speranță de a se mai căsători vreodată. «Cine să mă mai vrea așa nenorocită?», spunea ea.“ Irina a fost dată afară de la școala din zonă, unde era învățătoare. Familia a fost trecută pe lista de suspecți a poliției secrete, iar tatăl fetelor ținea mereu la îndemână o rezervă de pâine uscată, în caz că era arestat și silit să pornească în lunga călătorie spre Siberia.[2]

Acum, poliția îl căuta pe Bodgan Stașinski, în vârstă de nouăsprezece ani. Era mândria familiei: primul care urma o facultate. Avea și mare succes la fetele din sat. Un tânăr zvelt, cu un chip prietenos, cam prelung, un nas pronunțat și o despicătură vizibilă în mijlocul bărbiei, care își purta părul lung și zburlit, se ținea mereu țanțoș, așa înalt cum era, și se îngrijea meticulos de ținuta sa. Născut pe 4 noiembrie 1931, Stașinski fusese educat sub regimul polonez, apoi sub cel sovietic, cel german și din nou sub cel sovietic. În timpul regimului polonez, la școală se învăța în limba poloneză; în timpul celor german și sovietic, în limba ucraineană. În funcție de ocupanți, limba străină care se studia era fie germana, fie rusa. În 1945, când s-a terminat războiul, tânărul s-a mutat la Lvov, la șaptesprezece kilometri de satul său natal, pentru a-și continua educația. Visa să devină doctor, dar nu a intrat la medicină. Așa că studia matematica la un colegiu pedagogic. Trecea pe acasă o dată la câteva zile pentru provizii de mâncare. Lua trenul, deși nu-și putea permite prețul călătoriei. De obicei, călătorea fără bilet.

Polițistul în haine civile i-a spus lui Bogdan că trebuie să-l însoțească imediat la secția de poliție de la gară pentru a discuta despre un incident petrecut cu câteva zile mai înainte legat de neplata călătoriei. Bogdan fusese prins în tren fără bilet, iar controlorul îi notase numele și adresa, după care îl lăsase în pace. Acum, îl chemau înapoi. Dată fiind istoria familiei și legăturile ei cu rezistența, părea un fleac. Ar fi putut fi acuzat de ceva mult mai grav; și poate chiar urma să fie. Bogdan l-a urmat pe polițist la gară. Spre surprinderea sa, acolo îl aștepta un ofițer cu grad înalt.

— Căpitan Konstantin Sitnikovski, s-a prezentat acesta.

Era prietenos și păreau să îl intereseze mai degrabă viața și opiniile tânărului student decât incidentul din tren. L-a descusut pe Bogdan în legătură cu studiile, familia și părinții. Și asta a fost tot. După discuția amicală, i s-a permis să se întoarcă acasă. Nu știa dacă va mai exista o invitație ulterioară,

pentru o altă discuţie. Deocamdată, poliţia părea să îl lase în pace. Era o veste bună; atunci când una dintre colegele Mariei Staşinski fusese arestată pentru rolul pe care îl jucase în rezistenţă, căpitanul Sitnikovski o bătuse şi îi pusese pistolul la tâmplă, mimând execuţia.[3]

De la prietenii săi din Lvov, Bogdan aflase că poliţia secretă îi ţinea sub supraveghere pe studenţi de când cu asasinatul lui Iaroslav Halan. Unul dintre ucigaşii identificaţi, Ilari Lukaşevici, în vârstă de optsprezece ani, era student la Institutul agricol din oraş. Aproape imediat, autorităţile i-au arestat sau exmatriculat pe toţi cei care erau apropiaţi ai lui Lukaşevici. De asemenea, au intensificat şi hărţuirea ideologică a studenţilor din regiune. Campania a fost condusă personal de prim-secretarul Comsomolului ucrainean (Uniunea Tineretului Comunist) şi de viitorul şef al KGB, Vladimir Semiceastni. În octombrie şi noiembrie 1949, poliţia secretă a arestat peste o sută de studenţi şi angajaţi ai universităţilor. Curând după discursul lui Hruşciov, cel întrerupt de biletul care îi ordona să sune la Kremlin, din instituţiile de învăţământ superior din Lvov au fost exmatriculaţi cincizeci de studenţi. În decursul anului, Institutul Politehnic din Lvov a pierdut 344 de studenţi, adică 8% dintre cursanţi. În total, au fost afectaţi de epurare 2% dintre studenţii din Lvov, aproape toţi proveniţi din recent anexata Ucrainã de Vest.[4]

Poliţia secretă şi-a intensificat în acelaşi timp eforturile de a recruta informatori din rândul studenţilor din Lvov ale căror familii locuiau în satele din împrejurimi, o zonă în care mişunau forţele de gherilă. Unii s-au transferat la alte universităţi pentru a scăpa de atenţia poliţiei secrete; alţii şi-au continuat studiile prin corespondenţă, au părăsit Lvovul şi s-au întors să locuiască împreună cu familia. Unul dintre cei nevoiţi să părăsească oraşul în vara anului 1950 era un viitor istoric ucrainean de marcă, Mikola Kovalski. În toamna anului 1949, a fost înlăturat de la conducerea unei celule sindicale studenţeşti; în martie 1950 a fost silit să se înscrie în Comsomol, iar la sfârşitul anului universitar şi-a făcut bagajele şi a înaintat o cerere de transfer la cursurile prin corespondenţă. A mărturisit că a vrut să plece din atmosfera de „teroare ideologică şi politică pe care erau nevoiţi să o suporte tinerii ucraineni din instituţiile de învăţământ superior din Lvov în acele vremuri năpăstuite de stalinism, în care informatorii [poliţiei secrete], denunţurile la poliţie şi trădările erau impuse de sus“. Cel mai apropiat prieten al lui Kovalski, un alt viitor istoric, Zenon Matisiakevici, nu a fost la fel de

norocos. El a fost pur și simplu exmatriculat. Nici Kovalski, nici Matisiakevici nu făceau parte din rezistență.[5]

Bogdan Staşinski urma să aibă și el ghinion. Peste câteva zile, la ușă a apărut același polițist, chemându-l la o altă întrevedere cu căpitanul Sitnikovski. De data aceasta, căpitanul a ținut să vorbească despre rezistență și despre implicarea membrilor familiei sale în activitățile acesteia. Părea să știe deja totul. „Sitnikovski știa de colaborarea surorii mele cu rezistența și cunoștea situația din sat“, a povestit mai târziu Staşinski. Nu mai încăpea îndoială că Sitnikovski încerca să îl recruteze pe Staşinski ca informator. „Mi-a dat de ales: fie mă salvez din situația asta și așa îmi ajut și părinții, fie voi fi arestat și condamnat la douăzeci și cinci de ani de închisoare, iar părinții mei vor fi trimiși în Siberia“, își amintește el despre a doua sa întrevedere cu Sitnikovski. Știa că nu sunt vorbe goale. Poliția secretă aresta în mod regulat persoane pentru „crime“ mult mai puțin grave decât cele comise de familia lui.[6]

Satul Borșciovici, unde locuia Bogdan Staşinski, era înconjurat de păduri în care activa un detașament al Armatei Insurecționale Ucrainene. Acesta era condus de către un sătean din zonă, pe nume Ivan Laba, care adoptase pseudonimul „Karmeliuk“, după un faimos conducător al unei răscoale țărănești din secolul al XIX-lea. Laba se alăturase mișcării naționaliste în 1941, curând după ce germanii i-au forțat pe susținătorii lui Bandera să treacă în ilegalitate. Ca mulți alți naționaliști ucraineni, Laba a fost capturat de Gestapo și trimis la Auschwitz, unde a reușit să supraviețuiască până la sfârșitul războiului. După război, s-a alăturat din nou tovarășilor săi din gherilă și a devenit unul dintre liderii regionali. Laba era iubitul Mariei, sora mai tânără a lui Bogdan Staşinski, așa că îl cunoștea personal și pe el. De fapt, Bogdan știa mulți alți membri ai rezistenței, căci veneau regulat în casa părinților săi.[7]

Căpitanul Sitnikovski i-a explicat că ar fi inutil să se împotrivească. Staşinski nu l-a contrazis. Știa că fuga în pădure echivala cu o condamnare la moarte: nouă din zece luptători erau prinși sau uciși de poliție. Ar trebui, oare, să accepte să colaboreze ca să se salveze pe el și familia sa? Dacă refuza, visul de a-și încheia studiile se spulbera. Mai mult, ajungea la închisoare; și nu doar el, ci și membrii familiei lui. Sitnikovski nu l-a obligat să se decidă pe

loc. „Deși mă recruta, nu mi-a cerut-o direct“, a povestit Staşinski mai târziu, „și a avut o abordare prevenitoare, ca să nu mă facă să mă simt trădător“. Pentru a-și salva familia, ar trebui de-acum să o spioneze. „Știam că, dacă acceptam propunerea, mă voi certa cu părinții, dar eram într-o asemenea situație încât îmi era clar că nu aveam încotro și trebuia să accept“, a mărturisit Staşinski. „Am crezut că în felul acesta voi reuși să-mi protejez părinții să nu fie trimiși în Siberia, iar pe surorile mele le voi salva de la închisoare.“

Staşinski a plecat de acolo fără să fi spus nici da, nici nu. Dar tăcerea sa vorbea despre un da implicit. Nu le-a spus nimic nici celor de acasă și nici nu a încercat să găsească o soluție cu ajutorul lor. S-a convins singur că astfel își salva familia, chiar și împotriva voinței lor. În același timp, Staşinski se salva și pe sine. Avea nouăsprezece ani, nu era activ politic și visa la viitorul luminos care îl aștepta. Acum, simțind că acest viitor îi era pus în pericol, a decis să accepte propunerea. Unii dintre sătenii care îl cunoșteau au considerat că pur și simplu s-a speriat. Următoarea întrevedere cu Sitnikovski a avut loc în apartamentul căpitanului.

Noul agent secret a primit numele de cod „Oleg“, un nume care aducea aminte de unul dintre primii prinți ai Kievului medieval. De atunci încolo, Staşinski avea să își semneze toate rapoartele cu acest nume. La început, majoritatea conțineau informații despre rezistență, pe care le afla de la sora sa Irina. Dar acestea nu erau suficiente. Pentru a se reabilita complet în ochii autorităților și a-și proteja familia, i-a spus Sitnikovski, ar trebui să mai îndeplinească încă o misiune: să se infiltreze în grupul de rebeli condus de Ivan Laba. Această sarcină avea o importanță politică enormă. Căpitanul Sitnikovski aflase că unul dintre asasinii lui Halan se alăturase recent acestui grup. Staşinski trebuia să-i găsească ascunzătoarea din pădure, să-i câștige încrederea și să descopere cine ordonase asasinatul. Lui Staşinski i s-a promis că avea să fie ultima sa misiune. După aceea, i se va permite să-și continue studiile. Din nou, și-a dat seama că nu are de ales și trebuie să accepte. Și, din nou, a decis să nu spună nimic familiei.

Staşinski aflase despre uciderea lui Halan din ziare. Și mai aflase că unul dintre asasini, Ilari Lukaşevici, student la silvicultură, fusese prins și condamnat la moarte. Ceea ce încă nu știa era că îl întâlnise deja pe al doilea

ucigaş, Mihailo Stahur, pe care îl cunoştea doar sub pseudonimul „Stefan“. Stahur se afla în apropierea satului, în grupul lui Laba. În martie şi aprilie 1951, poliţia secretă a răspândit zvonul că Staşinski avea să fie arestat din pricina legăturilor sale cu rezistenţa. S-au prefăcut că îl caută. Staşinski s-a întors de la Lvov în satul natal şi le-a spus rudelor că poliţia secretă e pe urmele lui. Toată lumea a căzut de acord că în această situaţie nu are de ales, trebuie să fugă în pădure şi să se alăture luptătorilor de gherilă.

Irina, sora lui Bogdan, le-a trimis un mesaj prietenilor ei din pădure, iar Ivan Laba a venit personal să îl ia cu el. Unii dintre membrii rezistenţei îl priveau cu neîncredere, dar Irina a insistat, iar Laba l-a primit printre ai săi. El i-a spus lui Bogdan că, într-adevăr, printre oamenii lui se găseşte un insurgent care l-a asasinat pe Halan. În mai 1951, Staşinski l-a cunoscut pe Mihailo Stahur, care i-a confirmat că luase parte la crimă împreună cu Lukaşevici. Cei doi se duseseră la apartamentul lui Halan şi în timp ce stăteau de vorbă l-au rugat pe acesta să închidă geamul. Când Halan s-a întors cu spatele la vizitatori, Stahur l-a ucis cu o toporişcă pe care o adusese cu el, ascunsă sub haină. După ce a obţinut această informaţie, Staşinski avea tot ce-i trebuia pentru a-şi îndeplini misiunea. Îl găsise pe ucigaş, aflase cum fusese comis asasinatul şi îi putea dezvălui acum căpitanului Sitnikovski unde se ascunde vinovatul.

La mijlocul lunii iunie 1951, Staşinski a părăsit pe neaşteptate grupul de rebeli. S-a dus să-i raporteze lui Sitnikovski informaţiile aflate. Peste nici o lună, pe 8 iulie, un detaşament special de poliţie l-a arestat pe Stahur. Poliţia secretă a obligat o familie în vârstă din zonă, care le trimitea de mâncare insurgenţilor, să pună somnifer într-un compot de fructe oferit rebelilor. Când acesta şi-a făcut efectul, ofiţerii l-au arestat pe Stahur, împreună cu alţi trei camarazi. Unul dintre ei era Iaroslav Kacior, care îl sfătuise pe Laba cu câteva luni mai înainte să nu-l primească pe Staşinski. Stahur a fost judecat şi spânzurat în octombrie 1951.[8]

Dispariţia lui Staşinski chiar înainte de arestarea lui Stahur i-a compromis acoperirea, dezvăluind oricui avea ochi de văzut că este colaborator al poliţiei secrete. Vestea a venit ca un şoc pentru membrii familiei Staşinski, care erau evitaţi de săteni, mulţi dintre aceştia fiind susţinători fideli ai rezistenţei. Exact cei pe care Bogdan încercase să-i salveze s-au întors acum împotriva

sa, refuzând să-l mai considere fiu sau frate. Întregul univers al lui Staşinski s-a prăbuşit în jurul lui. Îşi câştigase dreptul de a-şi continua educaţia, dar nu avea cum să o facă fără susţinerea permanentă a familiei. Nu existau împrumuturi pentru studii, iar bursele şcolare erau mici. Studenţii care nu erau ajutaţi de familie locuiau adesea câte şase într-o cameră de cămin, supravieţuind doar cu peşte ieftin, în timp ce cartofii erau consideraţi un adevărat festin.[9]

În orice caz, poliţia secretă s-a ţinut de cuvânt. În timp ce alţii au fost arestaţi, familia Staşinski a fost lăsată în pace. Iar lui Bogdan Staşinski i-au dat de ales: putea să-şi continue studiile sau putea să intre în poliţia secretă, cu un salariu între 800 şi 900 de ruble pe lună — de trei ori cât câştiga un bibliotecar dintr-un sat, o adevărată avere pentru un student. „Era [doar] o propunere“, a povestit Staşinski mai târziu, „dar cum nu aveam nicio altă opţiune, am acceptat şi am continuat să lucrez pentru NKVD. De acum, pentru mine nu mai exista cale de întoarcere“. Într-adevăr, Staşinski nu avea încotro să o ia. Îşi salvase familia trădând-o. Iar acum, familia nu mai voia să aibă de-a face cu el. Poliţia secretă avea să devină noua sa familie şi noua sa casă.[10]

Parașutistul

Bogdan Staşinski a fost repartizat într-o unitate specială a MGB — Ministerul Securităţii de Stat, un predecesor al KGB — formată din foşti insurgenţi care trecuseră de cealaltă parte fie voluntar, fie forţaţi.

Asemenea unităţi au fost create pentru prima oară în 1944, când Armata Roşie a început să preia controlul asupra teritoriilor din Ucraina de Vest, care se aflaseră sub ocupaţie germană. Deghizate în unităţi ale Armatei Insurecţionale Ucrainene, acestea erau angajate în acte de terorism, înşelăciune, sabotaj, inclusiv în crime atroce împotriva populaţiei civile, puse la cale pentru a întoarce opinia publică împotriva insurgenţilor. În total, aceste unităţi sub acoperire ale poliţiei secrete au ucis peste o mie de oameni şi au arestat de două ori pe atât. Unii dintre membrii acestor unităţi s-au răzgândit şi au revenit în păduri, dezvăluindu-le adevăraţilor insurgenţi metodele operaţiunilor de contrainsurgenţă ale MGB. Dar majoritatea se simţeau prinşi în capcană: cu mâinile mânjite de sângele compatrioţilor, la fel ca Staşinski, nu mai aveau încotro altundeva să se îndrepte.

În vremea în care Staşinski a intrat în MGB, existau aproape 150 de agenţi speciali, împărţiţi în mici unităţi, de maximum zece persoane. Departamentul Securităţii Statului din Lvov avea trei asemenea grupări, numite „Furtuna“, „Taifunul“ şi „Meteorul“. Agenţii aveau la dispoziţie produsele laboratoarelor speciale ale poliţiei secrete: de exemplu, bombe ascunse în pachete care explodau la livrare sau tuburi de pastă de dinţi umplute cu gaz otrăvitor, precum şi un somnifer special, sub formă de pudră, numit Neptun 47, care îşi făcea efectul în câteva minute după ce era consumat dizolvat în apă.[1]

Grupul lui Staşinski s-a remarcat printr-o operaţiune care a devenit una standard pentru toate celelalte unităţi. Un insurgent capturat de poliţie care se dovedea rezistent la tortură era predat unor agenţi îmbrăcaţi în uniforme

sovietice, chipurile pentru a fi transferat într-o altă locație. Camionul care îi transporta se strica pe neașteptate lângă o fermă unde se găseau ceilalți membri ai echipei MGB, echipați în luptători de gherilă. Al doilea grup îl ataca pe primul, se prefăcea că ucide pe toată lumea și „elibera“ captivul. Lupta era bine regizată: de ambele părți se trăgea cu gloanțe oarbe, iar membrii detașamentului poliției secrete, aparent morți, zăceau în bălți de sânge — aveau pregătite din timp pungi cu sânge de găină.

Apoi înșelăciunea lua o turnură și mai neprevăzută. Cei care se prefăceau a fi insurgenți pretindeau că au pus mâna pe transcrierile de la interogatoriile prizonierului proaspăt eliberat, din care reieșea că acesta ar fi trădat rezistența. Amenințau victima buimăcită că va fi executată pentru trădare, dacă nu își dovedea buna-credință spunându-le tot ce știa despre rezistență. Cu excepția cazului în care prizonierul îngrozit era avertizat în privința înșelăciunii de vreun „actor“ aflat de partea lui — care făcuse, odinioară, el însuși parte din rezistență — acesta le spunea aproape întotdeauna tot ce știa. Nici nu se termina bine interogatoriul că un nou grup de agenți secreți, în uniforme sovietice, își făcea apariția, îi ataca pe „insurgenți“ și captura prizonierul, care acum nu mai știa pe ce lume se află. Acesta se trezea din nou în arest, poliția secretă tocmai pusese mâna pe informațiile de care avea nevoie, iar Stașinski și gașca sa se puteau duce la Lvov să se odihnească și să se distreze.[2]

Unul dintre comandanții care coordonau activitățile trupelor speciale ale MGB, Igor Kuprienko, a scris mai târziu că agenții „puneau în scenă și jucau adevărate piese de teatru. Erau actori în adevăratul sens al cuvântului“. Kuprienko însuși a jucat un rol major într-o operațiune a MGB care avea să-i schimbe viața lui Stașinski. Operațiunea a început în iunie 1951, aceeași lună în care Stașinski a părăsit grupul de insurgenți din pădure și a intrat în poliția secretă. În luna respectivă, o unitate specială a MGB, formată din foști membri ai rezistenței, a intrat în contact cu un bărbat numit de poliția secretă „Maiski“ sau „cel care a sosit în mai“. Numele său adevărat era Miron Matvieiko, era șeful serviciului de securitate al lui Stepan Bandera și agent britanic.

Britanicii își puneau mari speranțe în Miron Matvieiko și gruparea sa. Când sovieticii și-au produs propria bombă atomică, în vara anului 1949, iar în

China a fost instaurat, câteva luni mai târziu, regimul comunist, atât britanicii, cât și americanii au început să se pregătească pentru o posibilă confruntare militară în Europa. Se presupune că doar monopolul nuclear al SUA a împiedicat URSS să-și folosească forțele armate, superioare numeric, în Europa. Dacă era pe cale să izbucnească războiul, Occidentul trebuia să strângă cât mai multe informații secrete despre Uniunea Sovietică. MI6, serviciul de informații al armatei britanice, avea nevoie de informații despre armata sovietică, despre capacitățile tehnice și infrastructura acesteia. În schimbul sprijinului tehnic și al proviziilor, acesta ar fi dorit ca întreaga rețea ucraineană de gherilă să îi stea la dispoziție. În acest scop, l-au paraşutat pe Matvieiko în Ucraina pe 15 mai 1951, într-o primă misiune ce avea să fie urmată de multe altele de acelaşi fel.[3]

Matvieiko avea treizeci și șapte de ani și era un agent de securitate cu experiență când a început să se pregătească pentru operațiune. În organizația lui Bandera era cunoscut drept „Zâmbărețul“ (Usmih), dar acum primise un nou nume de cod, „Moody“*, de la instructorii săi britanici. Planul inițial fusese ca Matvieiko să fie paraşutat în Ucraina împreună cu Bandera, care trebuia să conducă gruparea, dar au avut loc nişte schimbări cu câteva săptămâni înainte de începutul operațiunii. Britanicii au refuzat să-l includă pe Bandera, sub pretextul că, dacă operațiunea eşua, aveau să fie acuzați nu doar de spionaj împotriva URSS, ci și de tentativa de a răsturna guvernul existent prin aducerea în țară a liderului celei mai mari organizații antisovietice din Occident. Și nici nu voiau să-și asume răspunderea pentru siguranța lui Bandera: riscul era prea mare. Matvieiko trebuia să se întoarcă în Ucraina fără șeful său.

În mai 1951, Stepan Bandera a plecat la Londra pentru a-și lua rămas-bun de la Matvieiko și pentru a-i da nişte instrucțiuni de ultim moment. Pentru Bandera, principala prioritate era câștigarea încrederii liderilor rezistenței. Voia ca Matvieiko să-l convingă pe Vasil Kuk, noul comandant suprem la Armatei Insurecționale Ucrainene și șeful Organizației Ucrainenilor Naționaliști, să îl susțină pe Bandera în lupta sa pentru conducerea emigrației ucrainene. De asemenea, Matvieiko a primit sarcina de a cerceta împrejurările în care murise fostul comandant al insurgenților, Roman Șuhevici, ucis de sovietici. Circulau nişte zvonuri conform cărora Kuk ar fi fost răspunzător de breșa de securitate. Dacă, dintr-un motiv sau altul, Kuk refuza să treacă de

partea lui Bandera, Matvieiko a primit ordin să preia el însuşi conducerea trupelor de gherilă şi, dacă era necesar, să îl lichideze pe „trădător“.[4]

Pe 7 mai 1951, Matvieiko şi cinci membri ai echipei sale au primit uniforme militare britanice, documente emise pe numele unor persoane de origine poloneză şi au călătorit cu un avion militar britanic până în Malta. Zborul către Ucraina a întârziat din pricina vremii nefavorabile, aşa încât au petrecut acolo o săptămână ce părea să nu se mai termine, în timp ce aşteptau îngrijoraţi să primească undă verde pentru operaţiune. În sfârşit, în seara zilei de 14 mai, Matvieiko şi oamenii săi au decolat dintr-o bază britanică şi au zburat aproximativ şase ore pe deasupra Greciei, Bulgariei şi României. La un sfert de oră după miezul nopţii, în ziua de 15 mai, avionul a zburat la joasă înălţime peste valea Nistrului, ale cărui maluri înalte şi împădurite îl ascundeau de radarele sovietice, şi a lansat paraşutiştii pe teritoriul Ucrainei de Vest. Apoi avionul a cotit către vest şi a mai lansat un grup de paraşutişti ucraineni în Polonia.

Sovieticii aflaseră de grupul lui Matvieiko cu mult înainte ca acesta să plece din Malta. Una dintre sursele lor era Kim Philby, ofiţerul de legătură al MI6 cu CIA şi agent dublu, recrutat de serviciul de informaţii al armatei sovietice în anii 1930. Grupul lui Matvieiko a fost unul dintre numeroasele grupuri trădate de Philby, pentru care aceasta era o operaţiune de rutină. „Nu ştiu ce păţeau cei în cauză“, a scris Philby în memoriile sale. „Dar pot să îmi fac o idee.“ Mulţi dintre cei trădaţi erau capturaţi, interogaţi şi împuşcaţi. Norocoşii erau condamnaţi să petreacă ani lungi în gulag.

Radarele sovietice au detectat avionul britanic care intrase fără permisiune în spaţiul aerian sovietic, însă nu au întreprins nimic ca să-l oprească. Comandanţii MGB stăteau la pândă cu 14 avioane şi aproape 1 100 de ofiţeri şi soldaţi, mobilizaţi pentru a identifica zona de lansare şi pentru a aresta paraşutiştii. Cu toate acestea, Miron Matvieiko a părut să aibă un noroc extraordinar. Nu numai că avionul nu a fost interceptat de sovietici, dar lansarea a avut loc exact aşa cum fusese planificat, iar grupul nu a pierdut niciun membru. Au reuşit cu toţii să se reunească şi să evite să fie capturaţi de echipele de căutare sovietice. Pe lângă pistoale spaniole Llama, mitraliere britanice Sten şi sume mari de valută sovietică şi din alte ţări, paraşutiştii aveau provizii substanţiale de conserve şi puteau supravieţui în pădure vreme

îndelungată, fără să intre în contact cu localnicii. În timpul ultimei săptămâni din mai, au reușit să ia legătura cu singurul individ care îi interesa, liderul rezistenței ucrainene, Vasil Kuk.

Comandantul suprem al Armatei Insurecționale Ucrainene și-a trimis oamenii să îl aducă pe Matvieiko la cartierul general al unuia dintre comandanții săi regionali. Acesta a venit bucuros. După ani întregi petrecuți în exil, abia aștepta să îi cunoască pe cei care luptau în spatele liniilor inamice. Și aceștia, la rândul lor, s-au bucurat să primească un emisar sosit din Occident. Au mâncat și au băut împreună și tocmai erau pe cale să fumeze o țigară sau două când presupușii oameni ai lui Kuk, la auzul cuvintelor „Haideți să fumăm o țigară", s-au năpustit asupra lui Mavieiko și l-au imobilizat. Acesta s-a simțit prea slăbit ca să se împotrivească — apa pe care tocmai o băuse conținea somniferul Neptun 47. „Insurgenții" erau de fapt agenți ai poliției sovietice, membrii unei grupări similare celei căreia avea să i se alăture Stașinski peste câteva luni.

Pentru Matvieiko partida părea să se fi încheiat, dar cei care îl capturaseră aveau alte intenții. I-au spus că adevăratul joc abia era pe cale să înceapă. Matvieiko, șeful unui serviciu de securitate de temut, care interoga, tortura și executa pe oricine i se opunea lui Bandera și organizației sale, nu avea nicio îndoială că MGB dispunea de suficiente mijloace pentru a-l face să vorbească. A recunoscut acest lucru și față de generalul Pavel Sudoplatov, maestrul asasin al lui Stalin, care l-a interogat personal pe Matvieiko după ce a fost adus la Moscova. Sudoplatov a povestit ulterior că Matvieiko a decis să colaboreze după ce și-a dat seama cât de multe știau deja sovieticii despre organizația sa; nu părea să le lipsească decât numele personajelor de rangul al doilea. Probabil că în spatele deciziei lui Matvieiko a stat și altceva. Dat fiind că fusese prins în fruntea unui grup pe care sovieticii îl considerau de „spioni britanici" și pentru că era șeful serviciului de securitate al lui Bandera, fără îndoială că el „a ghicit în cunoștință de cauză", cum ar fi zis Kim Philby, că, dacă nu se conforma, avea să fie împușcat, și nu trimis în gulag.

Matvieiko era pregătit să asculte ce aveau de spus cei care îl capturaseră. Aceștia voiau ca emisarul lui Bandera să devină un personaj-cheie în jocul radio pe care erau nerăbdători să îl joace cu britanicii și cu naționaliștii lui

Bandera. Matvieiko, supravegheat de MGB, avea să trimită la Londra şi la München telegrame compuse de către cei care îl controlau. Mesajele urmau să conţină unele informaţii autentice, destinate britanicilor şi lui Bandera, dar şi multă dezinformare. Matvieiko trebuia să raporteze despre pretinsele succese şi dificultăţile reale ale insurgenţilor ucraineni, care deja îşi trăiau ultimele zile ca mişcare organizată, fiind complet infiltrată de agenţii MGB şi zdrobită de trupele ministerului de interne. Britanicii şi Bandera aveau să-l informeze pe Matvieiko de fiecare dată când era programată o lansare a vreunui grup de paraşutişti, informaţii care urmau să ajungă direct la MGB. Matvieiko a acceptat condiţiile ce i se ofereau.

Jocul cu mesaje radio a început la sfârşitul lui iunie 1951, la doar o lună după paraşutarea lui Matvieiko şi la trei săptămâni după ce fusese capturat. Igor Kuprienko era unul dintre controlorii săi. Sub supravegherea lui şi a colegilor săi, MGB a instalat în pădure un fals grup de gherilă. Membrii acestuia şi-au stabilit o bază în zona rurală şi au început să răspândească zvonuri că îl au cu ei pe emisarul personal al lui Bandera. Din această bază, Matvieiko transmitea mesaje radio în străinătate. În decursul unui an, MGB a trimis treizeci şi două de telegrame către centrul britanic din Köln şi a primit douăzeci şi nouă de telegrame cu instrucţiuni de la Londra.

Britanicii şi oamenii lui Bandera erau în culmea fericirii. În sfârşit, îşi ziceau ei, contactele sporadice de până atunci cu rezistenţa, realizate prin intermediul curierilor, deveniseră regulate. Primeau informaţii care, deşi nu erau neapărat de prim rang, păreau totuşi autentice. Sovieticii însă erau triumfători. Ofiţerii MGB aveau o ocazie unică de a afla planurile duşmanilor, de a le furniza informaţii false şi de a le zădărnici activităţile chiar la ei acasă. MGB nu a reuşit să-l convingă pe Bandera să-l viziteze pe Matvieiko în Ucraina, însă a reuşit de minune să adâncească dezbinările existente între facţiunile naţionaliste prin dezinformări menite să le învrăjbească şi mai mult liderii.[5]

Sosirea lui Matvieiko în Ucraina, mărturia sa şi informaţiile strânse din jocul radio au evidenţiat importanţa crescândă a cartierului general al lui Stepan Bandera în lupta de rezistenţă dusă de rămăşiţele Armatei Insurecţionale în Ucraina. În cadrul interogatoriilor lui Matvieiko, Pavel Sudoplatov s-a interesat în special despre locul în care se află Bandera şi în ce condiţii

locuiește, ce obiceiuri are și cu cine ține legătura dintre emigranții ucraineni. Ofițerii MGB din străinătate au primit sarcina de a-l găsi și a-l lichida pe Bandera, precum și pe ceilalți lideri ai emigranților ucraineni. Bogdan Stașinski, un membru novice al detașamentului de forțe speciale al MGB, avea să joace un rol important în îndeplinirea acestor planuri.

În vara lui 1952, după ce petrecuse aproape un an în unitate, Stașinski a fost chemat la Kiev, capitala Ucrainei, unde i s-au oferit doi ani de pregătire pentru operațiuni clandestine în străinătate. Stașinski trebuie să fi fost un agent bun. Totodată, nivelul său de educație îl depășea semnificativ pe cel al tovarășilor săi. Mulți dintre foștii luptători de gherilă erau băietani care nu cunoșteau decât muntele, nu văzuseră niciodată un oraș și nici nu călătoriseră vreodată cu trenul. Puțini dintre ei terminaseră liceul. Până și în rândul ofițerilor și agenților poliției secrete, doar 13% aveau studii superioare și mai puțin de jumătate erau absolvenți de liceu. Stașinski, care urmase câțiva ani de facultate, era clar o excepție. Probabil că a primit propunerea cu ușurare, fiindcă nu avea să mai fie nevoit să-și trădeze familia și nici să se teamă că va fi ucis într-un schimb de focuri cu adevărații insurgenți. A acceptat și a început instrucția care avea să-i propulseze viața pe o orbită de coliziune cu cea a lui Bandera.[6]

---

* În lb. engl. moody, „morocănos“ (n.t.).

Străzile din München

Pe măsură ce Războiul Rece se intensifica, Iosif Stalin şi-a propus să reformeze şi să restructureze serviciile de informaţii. În noiembrie 1952, a emis recomandări legate de organizarea noilor servicii. „Principalul duşman este America“, a declarat bătrânul lider. „Dar cea mai mare presiune nu trebuie îndreptată asupra Americii. Agenturile ilegale trebuie înfiinţate în primul rând în statele învecinate. Prima bază unde trebuie să avem oamenii noştri este Germania de Vest.“ Voia agenţi care să fie pregătiţi să execute orice ordin venit de la Moscova. „Comuniştii care privesc chiorâş spionajul, activitatea Ceka [primul nume dat poliţiei secrete comuniste], care se tem să-şi murdărească mâinile ar trebui aruncaţi în puţ cu capul înainte“, a continuat dictatorul.[1]

Bogdan Staşinski, care, în vara anului 1952, urma deja şcoala serviciilor de informaţii externe, era cu adevărat pregătit să întreprindă orice sarcină ar fi putut născoci liderii sovietici. Ţara unde avea să fie trimis era Germania de Vest, elementul central din planul lui Stalin. În timpul celor doi ani petrecuţi la Kiev, Staşinski a studiat activităţile de spionaj, de la fotografie la şofat şi tir cu arma. A luat şi lecţii de germană cu un profesor particular. În vara anului 1954, Staşinski era în sfârşit gata să-şi înceapă călătoria către vest. Acum era membru KGB — nume adoptat de către poliţia secretă sovietică în luna martie a aceluiaşi an. Schimbarea titulaturii a fost însoţită de epurarea vechilor cadre din serviciile de securitate sovietice. După moartea lui Stalin, din martie 1953, Nikita Hruşciov, fostul lider al Ucrainei şi acum şeful aparatului Partidului Comunist, a organizat o lovitură de stat împotriva celui mai puternic om al lui Stalin, fostul şef al serviciilor de securitate, Lavrenti Beria. Hruşciov şi aliaţii săi l-au arestat pe Beria în iunie 1953 şi l-au împuşcat în luna decembrie a aceluiaşi an. I-au arestat şi pe oamenii de încredere ai lui Beria, inclusiv pe generalul Pavel Sudoplatov, care avea să petreacă mulţi ani în închisorile sovietice. Maestrul asasin dispăruse acum, dar, cu Hruşciov câştigând la Moscova mai multă putere decât oricând

înainte, sarcina de a-l vâna pe Bandera a fost încredinţată noii generaţii de ofiţeri de informaţii. Staşinski a devenit cel mai nou membru al acestei operaţiuni a KGB aflate în derulare, îndreptată împotriva emigranţilor ucraineni din Europa Centrală.

Pentru a ajunge în Germania, Staşinski a trecut prin Polonia. Maşina în care se afla agentul secret a traversat graniţa dintre Uniunea Sovietică şi Polonia la vest de Lvov. Alertaţi de comandanţi, grănicerii au lăsat frontiera deschisă timp de aproape o oră. Au ridicat bariera şi au încetat să mai verifice traficul atât pe sensul de intrare, cât şi pe cel de ieşire din ţară până când maşina în care se găseau Staşinski şi ofiţerul său de caz a trecut de punctul de control. Au traversat Polonia în drum spre fostul oraş german Stettin, numit acum Szczecin, în poloneză, din fosta Prusie de Est, care fusese împărţită între Polonia şi Uniunea Sovietică după Conferinţa de la Potsdam din 1945. În cele din urmă s-au oprit în Stargard, un oraş medieval al cărui centru fusese distrus aproape complet de bombardamentele Aliaţilor din ultimii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial. Locuitorii germani fuseseră alungaţi şi înlocuiţi cu polonezi, dar şi cu ucraineni deportaţi din zonele aflate de-a lungul noii graniţe dintre Uniunea Sovietică şi Polonia, astfel încât Armata Insurecţională Ucraineană să fie lipsită de sprijin popular.

La Stargard, Staşinski a primit o nouă identitate. La Kiev purtase numele de Moroz; acum, a devenit Bronisław Kaczor. A fost cazat cu un membru al poliţiei secrete poloneze şi timp de cinci luni a studiat biografia inventată a persoanei a cărei identitate avea să şi-o asume odată ajuns în Germania. Noul său nume avea să fie Josef Lehmann, născut într-o familie germano-poloneză din Polonia de Est, pe 4 noiembrie 1930. Ziua de naştere a rămas aceeaşi — l-au îmbătrânit însă cu un an. Se presupunea că Lehmann avea un trecut aventuros şi că trăise în Ucraina şi Polonia înainte de a ajunge în Germania de Est. Aşa se explica, chipurile, de ce vorbea germană cu accent. În Polonia, Staşinski a vizitat până şi locurile unde trăise imaginarul Lehmann. Odată ce a ajuns să-şi însuşească biografia lui Lehmann, a fost adus de supraveghetorul său din KGB la noua graniţă germano-poloneză de pe Oder. Au traversat podul peste râu pe timp de noapte, pe jos. Staşinski şi-a predat actele pe numele de Bronisław Kaczor şi a devenit Josef Lehmann.

Chiar acolo, la graniţă, l-a cunoscut pe noul său ofiţer de caz, prim-

locotenentul Serghei Aleksandrovici Damon. Sau cel puțin cu acest nume i s-a prezentat lui Stașinski. Damon avea în jur de patruzeci și cinci de ani, un păr castaniu, ușor ondulat, pe care îl purta pieptănat pe spate, un chip tineresc cu un nas ascuțit și un zâmbet plăcut, dezarmant. Însă sub toate acestea se ascundea duritatea unui agent de contrainsurgență călit în acțiune. Provenea din Ucraina, luptase acolo cu insurgența naționalistă și vorbea limba. De acum înainte aveau să fie o echipă.[2]

De la graniță, Damon l-a dus pe Stașinski în Berlinul de Est. Era prima oară când Stașinski vedea cu ochii lui Karlshorst (cuibul lui Karl), complexul bine păzit din suburbia berlineză în care se găsea centrul administrației militare sovietice din Germania și al serviciilor sale de informații — KGB și GRU (serviciul de informații al armatei). O zonă de aproape trei kilometri pătrați era înconjurată de un gard înalt de trei metri și păzită de un detașament special al KGB. Comandanți militari sovietici superiori, administratorii civili și spionii nu numai că lucrau la Karlshorst, ci și locuiau acolo. La fel și unii înalți oficiali est-germani, care considerau că zona păzită din Karlshorst era un loc mult mai sigur în care să locuiască și să-și crească copiii decât cartierele neprotejate din jur.

În 1954, Berlinul împărțit în două era zona zero a Războiului Rece și singura breșă a Cortinei de Fier care despărțea estul și vestul Europei. Oficial, orașul era încă sub ocupația celor patru puteri victorioase — americanii, sovieticii, britanicii și francezii —, dar diviziunea care conta cu adevărat era cea dintre zonele occidentale și cea sovietică, ce nu erau încă separate nici prin sârmă ghimpată, nici prin betonul Zidului Berlinului. Din Berlin, care se afla în mijlocul Germaniei de Est, dar era legat printr-o șosea de Germania de Vest, sovieticii trimiteau sute de ofițeri și de agenți în misiuni secrete în întregul Occident. Se foloseau de baza lor de aici și pentru a oferi susținere activităților de spionaj pe care le desfășurau în Statele Unite și alte părți ale lumii. Din Berlinul de Est se putea ajunge fără probleme la Aeroportul Tempelhof, din partea occidentală a orașului, iar de acolo, oriunde în lume.

Trecerea berlineză nu era cu sens unic. Dacă se putea ajunge cu ușurință din Berlinul de Est în Occident, la fel de ușor se putea trece și în direcția inversă. Existau zeci — chiar sute și mii — de ofițeri și agenți ai serviciilor de informații occidentale care se foloseau de ea pentru a ajunge în est și a culege

informații despre unitățile militare și industriale din Germania de Est. „Era la fel de ușor să ajungi din Berlinul de Est în cel de Vest și înapoi ca din Hammersmith în Piccadilly**“, scria britanicul George Blake, agent dublu și prețuit spion sovietic. „Deși pe străzile principale erau posturi de grăniceri, se putea trece liber în ambele direcții. La metrou nu te verifica nimeni. Din cauza asta Berlinul era un loc ideal pentru activitățile serviciilor de informații, iar oportunitățile pe care le oferea au fost exploatate la maximum... Aveai impresia că cel puțin unu din doi berlinezi adulți lucra pentru o organizație de spionaj sau alta, ba chiar pentru mai multe în același timp.“[3]

Bogdan Stașinski a stat aproximativ o lună la Karlshorst înainte de a i se permite să se stabilească în oraș. Germana pe care o învățase la Kiev s-a dovedit a fi insuficientă pentru a se putea descurca de unul singur: înțelegea ceea ce citea, dar nu și ceea ce spuneau vorbitorii nativi. Ziua de Crăciun din 1954 și-a petrecut-o într-un hotel din Berlinul de Est. Trebuie să fi fost o sărbătoare singuratică pentru băiatul crescut la sat, ajuns într-o țară străină, unde se vorbea o altă limbă. Familia lui era departe. De fapt nici nu mai avea familie în adevăratul sens al cuvântului, iar familia sa adoptivă din KGB era în vacanță.

Primele luni ale anului 1955 Stașinski și le-a petrecut studiind limba și obiceiurile germanilor. În aprilie, supraveghetorul său, Serghei Damon, a decis că este pregătit să-și asume noua identitate. Stașinski a fost trimis la Zwickau ca angajat într-o companie mixtă ruso–est-germană. Inițial fusese planificat să facă muncă de birou, dar, cum nu vorbea germana suficient de bine pentru asta, l-au angajat ca muncitor. Josef Lehmann devenise acum o persoană reală, cu primul loc de muncă adevărat, prima carte de muncă și prima ștampilă autentică în acte. În vara anului 1955, KGB l-a răsplătit pe Stașinski pentru munca depusă cu o vacanță pe litoralul Mării Negre. Toamna, a revenit în Berlinul de Est. A închiriat o cameră în oraș, recomandându-se drept Josef Lehmann, angajat al Ministerului de Comerț Exterior din Germania de Est. Berlinul de Est a devenit baza sa operațională, dar destinația lui finală era Germania de Vest, mai exact München, unde își aveau cartierul general Stepan Bandera și alți lideri ai mișcării naționaliste ucrainene.

La începutul anului 1956, Serghei Damon l-a trimis pe Staşinski la München pentru a se întâlni cu un agent KGB cunoscut ca „Nadicin“, un nume de cod provenit din cuvântul „speranţă“ în limba ucraineană. Numele adevărat al lui Nadicin era Ivan Bisaga. Născut în 1919, într-o familie de ţărani ucraineni din Transcarpatia — care tocmai devenise provincie a nou înfiinţatului stat cehoslovac, dar care avea să treacă sub control sovietic în 1945 —, Bisaga a fost instruit în meseria de spion la Kiev, după război. În 1953, şi-a făcut apariţia în Austria ca refugiat. În 1954, anul în care Staşinski a început să se pregătească în Polonia pentru rolul său ca Josef Lehmann, Bisaga s-a mutat la München. Primele sale tentative de a lua legătura cu oamenii lui Bandera au eşuat, deoarece aceştia îl suspectau (ca de altfel pe toţi cei care veneau din Ucraina după 1945) că lucrează pentru KGB. Bisaga a avut mai mult succes cu adversarii lui Bandera, care erau organizaţi în jurul unui ziar, Independistul ucrainean, editat de un avocat în vârstă de patruzeci şi patru de ani, devenit activist politic şi jurnalist, Lev Rebet.[4]

Lev Rebet trăia la München cu soţia sa, Daria, de asemenea activistă şi jurnalistă, şi cu copiii lor, Andri şi Oksana. Lev şi Daria erau liderii opoziţiei din cadrul Organizaţiei Ucrainenilor Naţionalişti. Oamenii lui Bandera îi acuzau pe Rebet şi pe susţinătorii lui că sunt marionetele CIA. Serghei Damon, supraveghetorul lui Staşinski de la KGB, l-a descris pe Rebet drept liderul intelectual al naţionaliştilor ucraineni, ale cărui scrieri pătau imaginea internaţională a Uniunii Sovietice, încurajându-i pe emigranţii ucraineni să-şi continue activităţile ostile şi să refuze să se întoarcă în Ucraina Sovietică. Staşinski a devenit curier între Karlshorst şi Bisaga, un pion în planul KGB de a-l răpi pe Rebet şi a-l duce în Berlinul de Est, unde să fie folosit într-o campanie de propagandă împotriva Occidentului, aşa cum se întâmplase şi cu alţi „dezertori“.

La ordinele şefilor de la Karlshorst, Staşinski i-a sugerat lui Bisaga să pună în mâncarea lui Rebet o substanţă care să-l ameţească, pentru a putea fi răpit mai uşor. Acesta nu a refuzat explicit, dar nu îndrăznea să rişte. I-a spus lui Staşinski că nu este destul de apropiat de Rebet şi că i-ar fi practic imposibil să execute misiunea. Fiul lui Lev Rebet, Andri, care pe vremea aceea avea treisprezece ani, şi-a amintit mai târziu că, atunci când se ducea în vizită la redacţia unde lucra tatăl său, însoţit de sora lui, Oksana, în vârstă de patru ani, Bisaga se purta foarte afectuos cu aceasta. Pe Rebet probabil că l-a cucerit cu

această atitudine, dar soția sa, Daria, o femeie dârză, nu avea încredere în el și din cauza asta Bisaga nu a reușit să le devină prieten de familie.[5]

Sarcina lui Stașinski nu era doar să-i furnizeze bani lui Bisaga și să-i transporte rapoartele la Karlshorst, ci să-i ofere și susținere morală. KGB-ul considera că Bisaga se confruntă și cu alte dificultăți, în afară de incapacitatea lui de a se apropia suficient de mult de Rebet. Era evident că nu mai suporta presiunea și era convins că atât oamenii lui Bandera, cât și serviciile de contraspionaj vest-germane și americane erau pe urmele lui. Până la urmă, Stașinski l-a ajutat pe Bisaga să revină în Berlinul de Est. Ca întotdeauna în asemenea cazuri, KGB a folosit retragerea din Occident a agentului în scop propagandistic. Presa sovietică a publicat scrisoarea de „dezertare“ a lui Bisaga, în care acesta denunța liderii emigranților ucraineni și activitățile subversive ale acestora îndreptate împotriva Uniunii Sovietice.[6]

Bisaga plecase, dar Rebet era tot acolo, așa că Stașinski și-a dat curând seama că moștenise de la Bisaga misiunea de supraveghere. La începutul primăverii anului 1957, Serghei Damon i-a arătat lui Stașinski fotografia unui bărbat chel, cu ochelari rotunzi. Era Lev Rebet. Damon știa unde lucra Rebet în centrul Münchenului, dar voia ca Stașinski să verifice unde își avea domiciliul. În aprilie, Stașinski s-a dus la Aeroportul Tempelhof din Berlinul de Vest și s-a urcat într-un avion cu destinația München.

La hotelul Grünwald din München a completat un formular de cazare. Pe acesta se putea citi: „Siegfried Dräger, domiciliat în Essen-Haarzopf, născut pe 29 august 1930 la Rehbrücke, lângă Potsdam“. Actele erau false, dar, după cum l-a asigurat Damon, era un fals de cea mai bună calitate. Adevăratul Siegfried Dräger locuia într-adevăr la Essen, așa că, înainte de a călători la München, Stașinski s-a dus la Essen pentru a se familiariza cu orașul și pentru a vedea casa omului a cărui identitate tocmai și-o asumase. Călătoria era o măsură de precauție. Dacă era reținut de poliție și i se puneau întrebări în legătură cu orașul sau cu strada pe care se presupunea că locuia, putea să dea răspunsuri credibile.

Un privitor neavizat l-ar fi considerat pe proaspăt creatul Herr Dräger un admirator al arhitecturii Münchenului și un plimbăreț entuziast. Petrecea ore întregi în centru, cercetând clădirile și trecătorii. Părea să îi placă foarte mult și Schwabing, cartierul nordic al Münchenului. Conform dosarelor KGB,

acolo locuia Rebet cu familia sa. Adresa pe care o primise Staşinski la Karlshorst era Franz-Joseph-Strasse nr. 47. Intrarea în imobil nu era încuiată, aşa că Staşinski a urcat la toate etajele şi a citit plăcuţele de pe uşi. Numele lui Rebet nu apărea nicăieri. În zilele care au urmat, Staşinski a încercat să-şi dea seama dacă Rebet locuia într-adevăr acolo. Ţinea sub observaţie clădirea şi strada între 7 şi 10 dimineaţa, apoi din nou la orele prânzului, şi după-amiaza între 3 şi 5. Nici urmă de Rebet. Staşinski s-a dus la slujba de duminică la Biserica Catolică Ucraineană — biserica de care aparţineau majoritatea emigranţilor ucraineni din München, în speranţa că îl va zări acolo pe Rebet, dar acesta nu şi-a făcut apariţia.

Staşinski şi-a mutat postul de observaţie în centrul Münchenului. Îi plăcea să frecventeze mai ales unul dintre cele mai cunoscute locuri din oraş, Karlsplatz. Un alt loc pe care părea să-l prefere era capătul celei mai lungi străzi din München, Dachauerstrasse. După sursele KGB, Rebet avea birouri în ambele locaţii. Staşinski a avut mai mult noroc cu Karlsplatz decât cu Dachauerstrasse. Într-o zi, l-a zărit pe cheliosul din fotografie ieşind din imobilul cu numărul 8 din piaţă. Lev Rebet s-a îndreptat către staţia din apropiere şi s-a urcat în tramvai. Staşinski l-a urmat. Când au pornit, şi-a dat seama că se îndreptau către Schwabing, zona pe care o cunoştea atât de bine. Staşinski s-a instalat drept în spatele celui pe care îl urmărea. A încercat să rămână calm, dar era o sarcină dificilă. Nu se putea hotărî ce bilet să cumpere. Preţul depindea de distanţă şi el nu ştia până unde merge Rebet — acesta avea abonament şi nu-i trebuia bilet. Dacă lua un bilet de 25 de pfennigi şi Rebet călătorea până în următoarea zonă tarifară? După o scurtă ezitare, a cumpărat un bilet de 30 de pfennigi. Apoi a remarcat că este singurul pasager din tramvai cu ochelari de soare. Conform pregătirii sale de la KGB, şi-i pusese pentru a nu fi remarcat. Era o zi însorită şi ochelarii de soare erau un accesoriu potrivit, dar nimeni altcineva din tramvai nu mai purta. Şi i-a scos şi el.

Apoi, lui Staşinski i s-a părut că îl urmăreşte cineva. Oare avea dreptate? S-a îndepărtat de Rebet să se asigure. Când tramvaiul a ajuns la staţia Münchner Freiheit, nu departe de intrarea în Grădina Englezească, Rebet a coborât. Staşinski nu a îndrăznit să-l urmeze şi a rămas în tramvai. A doua zi s-a întors la Berlin. I se spusese să nu rămână mai mult de zece zile în oraş şi acestea tocmai se încheiaseră. Dar nu fusese timp pierdut. Vechea adresă din dosarul

KGB putea fi acum ştearsă şi putea fi notată noua zonă în care locuia Rebet. Ofiţerii KGB ştiau acum cu ce tramvai mergea la serviciu.

În iunie 1957, Staşinski s-a întors la München pentru a afla mai multe despre ţinta lui. S-a cazat din nou la hotelul Grünwald, dar de data asta a cerut o cameră cu vedere la Dachauerstrasse, pe care se afla unul dintre birourile lui Rebet. Acum Rebet trecea pe sub fereastra lui Staşinski când mergea dimineaţa la serviciu. Era uşor de urmărit când pleca de la un birou la altul, iar apoi acasă. Într-o zi, Staşinski a urcat în acelaşi tramvai cu el şi l-a urmărit până la Münchner Freiheit, apoi până aproape de Occamstrasse. De data asta s-a urcat în alt vagon şi nu şi-a mai pus ochelarii de soare. Însă era foarte agitat; era convins că fusese descoperit. Când a ajuns pe Occamstrasse, Rebet a intrat într-un pasaj de pe partea dreaptă a străzii, ce ducea către un cinematograf. Staşinski l-a urmat în pasaj, unde, spre surprinderea lui, l-a găsit pe Rebet, care părea să citească afişele filmelor. Rebet a părăsit pasajul de îndată ce s-a ivit Staşinski.

Ieşind în stradă, l-a văzut pe Rebet cum intră într-una dintre clădirile de pe colţ. L-a urmat, iar când a trecut prin dreptul clădirii a văzut că numele lui figura la intrare. A doua zi s-a întors în zonă, a aşteptat până ce Rebet a plecat la serviciu, apoi s-a dus şi a fotografiat numele locatarilor din clădire. Ofiţerii KGB de la Karlshorst au fost încântaţi de rezultat: tânărul agent care se folosea de numele Siegfried Dräger reuşise să identifice domiciliul lui Rebet şi să stabilească traseul său spre şi dinspre serviciu. În iulie, Staşinski a fost trimis din nou la München să confirme descoperirile sale anterioare şi să vadă dacă în holul clădirii în care locuia Lev Rebet se găseau cutii poştale.

Staşinski nu ştia ce planuri are KGB-ul cu Rebet şi, cunoscând regulile acestuia, nici nu a întrebat. Ştia că vechiului său contact din München, Ivan Bisaga, i se ceruse să participe la răpirea lui Rebet, dar acum Bisaga se întorsese în Uniunea Sovietică. Între timp, Staşinski a primit o nouă misiune: să-l urmărească pe editorul aceluiaşi ziar la care lucra şi Rebet, Independistul ucrainean. Se părea că, cel puţin pentru el, saga lui Rebet se încheiase.[7]

** Cartiere londoneze (n.t.).

Arma minune

Bogdan Staşinski ducea o viaţă relativ confortabilă, deşi nu lipsită de stres, ca spion. Mergea des la München şi îi urmărea pe emigranţii ucraineni; umplea cutiile poştale moarte (ascundea bani sau instrucţiuni pe care destinatarii le ridicau mai târziu, evitând astfel contactul personal); şi spiona bazele armatei americane sau vest-germane. Avea o rutină. Însă această rutină s-a sfârşit în septembrie 1957, când Serghei Damon l-a invitat la o şedinţă în casa conspirativă a KGB din Karlshorst. Aveau să întâlnească o persoană importantă, venită de la Moscova, i-a spus Damon. „A sosit timpul“, a adăugat acesta cu subînţeles. Staşinski nu şi-a dat seama despre ce era vorba până când nou-venitul, al cărui nume nu l-a aflat, a scos un obiect din buzunar: un cilindru de metal, lung de douăzeci de centimetri şi cu diametrul de doi centimetri, pe care erau montate o piedică de siguranţă şi un trăgaci.

Omul de la Moscova l-a informat pe Staşinski că era o armă, după care i-a explicat cum funcţionează. Cilindrul conţinea o fiolă cu un lichid, i-a spus oaspetele de la Moscova. Când apăsai pe trăgaci, un percutor declanşat de o încărcătură de praf de puşcă lovea fiola cu otravă şi pulveriza conţinutul din cilindru. Cilindrul trebuia îndreptat către faţa sau pieptul victimei pentru ca aceasta să inspire gazul şi otrava lichidă. Otrava provoca pierderea cunoştinţei şi apoi moartea; conţinutul fiolei se evapora aproape imediat după pulverizare, fără să lase urme. Damon i-a explicat că efectul iniţial era similar cu sufocarea. Decesul prin stop cardiac, a continuat omul de la Moscova, survenea după două sau trei minute.

— Odată ce lichidul se evaporă, nu lasă urme; la un minut după moarte, venele revin la starea iniţială şi este imposibil să se poată stabili că a fost vorba de o moarte violentă, a adăugat el.

Damon a declarat că arma era sută la sută infailibilă.[1]

Această turnură l-a luat prin surprindere pe Staşinski. Era clar că i se cerea să

devină asasin, altfel nu i s-ar fi arătat arma secretă şi cu atât mai puţin i s-ar fi explicat cum funcţionează. Staşinski a mai înţeles şi faptul că nu va fi primul care se foloseşte de cilindrul cu pulverizator. Nu avea cum să ştie, dar arma era, cel mai probabil, o îmbunătăţire sovietică a pistolului cu otravă lichidă inventat de germani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Oaspetele sosit de la Moscova a dorit să facă o demonstraţie cu arma sa sută la sută sigură şi a încărcat pistolul cu o fiolă cu apă. Apoi a eliberat piedica şi a apăsat pe trăgaci. Staşinski a auzit un zgomot ca o bătaie din palme. Pistolul a lăsat pe un prosop o pată cu diametrul de vreo 20 de centimetri. Bărbatul a explicat că otrava avea să fie proiectată cu o jumătate de metru mai departe, iar suprafaţa de impact avea să fie şi ea mai mare chiar dacă era trasă de la o distanţă mai mare, deoarece otrava era mai uşoară decât apa. A scos o cheie din servietă, a desfăcut şuruburile cilindrului, a curăţat arma şi a reîncărcat-o. După care a mai tras de câteva ori. La sfârşit, a luat o mătură şi a strâns micile cioburi de sticlă de la fiolele sparte, care căzuseră pe jos. Niciunul nu era mai mare de un milimetru.

Înainte să plece, musafirul venit de la Moscova i-a explicat lui Staşinski că persoana care trage cu pistolul riscă să inspire şi ea vaporii toxici, dar se stabiliseră două căi prin care se putea evita pericolul. Prima consta în administrarea unei pastile cu şaizeci până la nouăzeci de minute înainte de utilizarea pistolului. Aceasta prevenea contracţia vaselor sangvine şi efectul dura între patru şi cinci ore. A doua opţiune era folosirea, imediat după pulverizare, a unui antidot conţinut într-o fiolă specială. Staşinski trebuia să zdrobească fiola într-o bucată de pânză şi să inspire gazul care se evapora din ea. Antidotul era atât de puternic, a continuat expertul, încât, dacă îi era administrat victimei în mai puţin de un minut după atac, aceasta putea fi readusă la viaţă. Cel mai sigur era să înghită pastila înainte de atac şi să folosească fiola după aceea. Bărbatul din Moscova a sugerat, de asemenea, că lui Staşinski i-ar fi de folos să încerce pistolul şi cu otravă, nu doar cu apă. Damon i-a dat dreptate. Au decis să încerce arma pe un câine şi i-au spus lui Staşinski că îl vor anunţa când va fi totul pregătit pentru experiment. Cu aceasta, întrevederea s-a încheiat.[2]

Damon s-a oferit să-l ducă pe Staşinski cu maşina în oraş. Era entuziasmat şi l-a felicitat pentru onoarea ce i se făcea încredinţându-i-se această misiune

autorizată la cel mai înalt nivel. Când Staşinski a rămas impasibil şi aproape mut, Damon l-a întrebat dacă înţelege cât de multă încredere îi acordă autorităţile. Staşinski a povestit mai târziu că Damon se comporta de parcă ei doi ar fi fost salvatorii naţiunii. Staşinski era buimăcit. Nu era novice în jocul trădării şi supravieţuise unor ciocniri pe viaţă şi pe moarte cu insurgenţii din pădurile munţilor Carpaţi. Dar pur şi simplu nu-şi putea imagina cum ar putea să ucidă un om neînarmat. Fusese educat creştineşte şi păstra încă unele dintre valorile pe care i le inculcaseră părinţii săi. În acelaşi timp, însă, era convins că nu poate refuza misiunea. Se simţea din nou prins în capcană, din ce în ce mai tare, pe măsură ce trecea timpul. A petrecut zile şi nopţi încercând să găsească o soluţie la dilema morală care îl chinuia. Nu a găsit niciuna.

Testarea, câteva zile mai târziu, a pistolului încărcat cu otravă pe un câine nu i-a alinat deloc zbuciumul sufletesc: dimpotrivă, l-a tulburat şi mai rău. Damon şi misteriosul bărbat venit de la Moscova au cumpărat o corcitură mititică de la o piaţă din apropiere, după care l-au luat pe Staşinski cu maşina. Au mers într-o zonă împădurită de lângă lacul Müggelsee, în afara Berlinului de Est. Acolo, expertul în otrăvuri i-a dat lui Staşinski o pastilă. Au legat câinele de un copac şi au aşteptat cele şaizeci de minute necesare pentru ca aceasta să-şi facă efectul. Staşinski nu avea cum să-şi dea seama dacă şi-a făcut efectul. Bărbatul din Moscova i-a întins un cilindru încărcat. Staşinski nici nu se putea uita la câine. Îi era tare milă de micul animal. Când s-a apropiat cu pistolul, câinele a încercat să îl lingă pe mână. Staşinski a întors capul şi a apăsat pe trăgaci. Lichidul l-a împroşcat pe câine drept în bot. Câinele a căzut, cu picioarele zvâcnind convulsiv. Peste câteva minute era mort. „Prima mea victimă“, şi-a spus Staşinski. Ştia că vor urma altele. Cineva a zdrobit fiola cu antidotul, iar cei trei bărbaţi au inspirat gazul evaporat. Au urcat în maşină şi s-au întors în Berlinul de Est. Experimentul a fost declarat un succes.[3]

Staşinski nu se îndoia de identitatea următoarei sale victime. Când fusese chemat la prima întrevedere cu bărbatul din Moscova, Damon a spus că ar avea legătură cu vechea lui „cunoştinţă“. Numele acelei „cunoştinţe“ nu a fost pomenit niciodată explicit în timpul întrevederii, dar Staşinski era sigur că e vorba de Lev Rebet. Cum Bisaga plecase şi nici nu se întrevedea posibilitatea recrutării unui alt apropiat al lui Rebet, KGB-ul hotărâse să-l

ucidă pe jurnalistul incomod în loc să-l răpească. În ciuda asigurărilor că pistolul fusese folosit cu succes și în alte ocazii, ofițerii KGB nu erau deloc convinși că arma va rămâne nedetectată. De fapt, erau destul de siguri că asasinatul va fi recunoscut imediat și că vina va cădea pe dușmanii lui Rebet din tabăra lui Bandera. La fel ca Stalin, când ordonase execuția lui Konovaleț, succesorii lui se așteptau ca uciderea lui Rebet să adâncească diferendele și să provoace conflicte în rândul emigranților ucraineni.

Discuțiile în legătură cu „eliminarea“ liderilor emigranților ucraineni — despre care se pretindea că îșI împiedicau simpatizanții să se împace cu regimul sovietic și să revină în țara natală — erau la ordinea zilei în departamentul pentru emigranți de la Karlshorst, dar Stașinski nu se gândise niciodată, sau mai degrabă nu voise să se gândească la asta, că sunt puse și în practică. Acum și-a amintit cuvintele lui Damon, pe care la început le considerase vorbe goale. Când îi povestise supraveghetorului său ce aproape stătuse de Rebet în timp ce îl urmărise pentru prima oară cu tramvaiul spre Schwabing, Damon spusese că, dacă l-ar fi împuns pe Rebet cu un ac, ar fi rezolvat toată problema. Acum nu mai încăpea îndoială că se referea la un ac otrăvit. Era, de asemenea, clar de ce i-a cerut Damon lui Stașinski să afle dacă sunt cutii poștale în clădirea lui Rebet. KGB-ul probabil că luase în calcul utilizarea unui colet cu bombă pentru a-l elimina pe jurnalistul ucrainean. Nu erau cutii poștale în clădirea lui Rebet, îl informase Stașinski pe Damon, condamnându-se astfel singur la executarea planului de rezervă.[4]

Stașinski nu știa ce să facă. Nu voia să ucidă pe nimeni. Dar nici nu se gândea să nu urmeze ordinele. Știa prea bine care ar fi fost consecințele nesupunerii. În timpul primelor luni petrecute în Germania, după ce citise în ziar despre dezertarea unui asasin KGB, pe nume Nikolai Hohlov, Stașinski îl întrebase pe Damon cine era și ce poziție ocupase în KGB. Damon îi răspunsese că Hohlov era un aventurier și un om imoral. Apoi a adăugat ceva ce i s-a întipărit în minte lui Stașinski: „Las’ că-l prindem noi până la urmă“. Și l-au prins. Omul de la Moscova care adusese pistolul cu pulverizator fusese probabil implicat într-un alt „experiment“ științific — tentativa eșuată de asasinat împotriva lui Hohlov, care fusese otrăvit cu taliu radioactiv la Frankfurt, în aceeași lună. KGB se ținea de cuvânt și îi vâna pe asasinii dezertori indiferent unde se ascundeau. Hohlov refuzase să execute un asasinat și fugise în Vest, iar acum era hăituit de KGB.

Staşinski a găsit până la urmă o soluţie pentru dilema sa morală, refugiindu-se în justificarea politică a ceea ce urma să facă: avea să ucidă un singur om pentru ca mulţi alţii să poată reveni în patria natală. Era raţionamentul pe care i-l sugerase Serghei Damon, iar Staşinski s-a agăţat de el, îngropându-şi adânc scrupulele.[5]

Salutări de la Moscova

În după-amiaza zilei de 9 octombrie 1957, personalul Air France de la Aeroportul Tempelhof din Berlinul de Vest a înregistrat îmbarcarea în zborul de München a unui tânăr cu acte pe numele cetățeanului vest-german Siegfried Dräger. În buzunar mai avea un pașaport, emis pe numele Josef Lehmann, domiciliat în Germania de Est, născut pe 4 noiembrie 1930 în provincia poloneză Lublin. Dräger/Lehmann avea la el peste o mie de mărci vest-germane, iar în bagaj două conserve cu crenvurşti. Părea pregătit pentru orice eventualitate, inclusiv ocuparea intempestivă a Germaniei de Vest de către Germania de Est, urmată de dispariția alimentelor din magazinele vest-germane.

Staşinski primise actele, banii şi crenvurştii la Karlshorst. I s-a spus să folosească paşaportul occidental pentru zborul în Germania de Vest şi pe cel est-german în continuare. Dacă era prins, urma să se declare cetățean est-german, ceea ce l-ar fi putut ajuta să revină în blocul estic. Cel mai incriminator obiect din bagaj erau crenvurştii. Avea două conserve, dar numai într-una se găseau cu adevărat crenvurşti. Cealaltă fusese deschisă şi modificată de tehnicienii KGB de la Karlshorst, pentru a ascunde pistolul cu pulverizator. Arma era învelită în vată şi introdusă într-un cilindru de metal. Cilindrul era, la rândul lui, închis în conserva umplută cu apă. Atât arma, cât şi cilindrul erau confecționate din aluminiu, iar greutatea conservei false era aceeaşi cu cea autentică, însă cea falsă era însemnată, pentru a o distinge de cealaltă. În rest, erau identice.

Inițial, planul fusese ca arma să fie trecută în Germania de Vest pe cale diplomatică. Un membru al corpului diplomatic est-european ar fi trebuit să aducă arma la München şi să i-o înmâneze acolo lui Staşinski. Bagajele diplomaților nu erau verificate la vamă, iar strategii de la KGB au considerat că aşa putea fi trecută în siguranță arma secretă peste graniță. Planul a fost însă abandonat când cineva a atras atenția că diplomatul ar putea fi pus sub

urmărire de către serviciile vest-germane de contraspionaj, conducându-i pe agenţii acestora la Staşinski, care ar fi fost prins cu arma asupra lui. Până la urmă, s-a decis ca Staşinski să ducă cu el arma la München, în avion. Dacă era prins cu conserva falsă, trebuia să le spună anchetatorilor o poveste despre cum s-a întâlnit în Germania de Est cu un bărbat care l-a plătit să aducă conservele la München şi să i le dea unei femei în barul Maxim's. Dacă era prins cu arma la el după ce o folosise, trebuia să spună că o găsise pe scări.

Staşinski nu a fost controlat la vamă. A ajuns teafăr la München miercuri, pe 9 octombrie, după-amiaza târziu. Conform instrucţiunilor primite, ar fi trebuit să execute misiunea în clădirea de birouri din Karlsplatz nr. 8. Dacă acest lucru se dovedea prea dificil, avea mână liberă să aleagă între clădirea de birouri de pe Dachauerstrasse şi imobilul rezidenţial de pe Occamstrasse. Prima pastilă antidot a luat-o la ora 8 dimineaţa, joi, 10 octombrie. Avea zece pastile şi două fiole, suficient cât să-i ajungă pentru cele zece zile alocate misiunii. Totul era pregătit, arma o avea în buzunar. O învelise în ziar şi făcuse o gaură în el ca să poată ajunge la piedica de siguranţă şi la trăgaci. Conserva în care fusese ascunsă arma a aruncat-o într-o ladă de gunoi din Grădina Englezească.

La 8:30 dimineaţa era pe stradă, cu ochii pe intrarea în imobilul cu numărul 8 din Karlsplatz. În clădire se aflau mai multe sedii de firmă, inclusiv cabinete medicale. Dacă era prins în timp ce acţiona, trebuia să spună că este turist est-german şi că îl apucase durerea de dinţi în timp ce admira frumuseţile arhitecturale ale Münchenului, iar acum căuta un dentist în clădire. Dacă era surprins de cineva imediat după comiterea faptei, trebuia să pretindă că tocmai găsise victima căzută pe jos şi încerca să îi vină în ajutor. În acea zi a aşteptat până la ora 10:30, dar Rebet nu şi-a făcut apariţia. Nici după-amiază nu a venit. Nu s-a arătat nici joi, 10 octombrie, şi nici vineri, pe 11. De fiecare dată a fost o uşurare, însă una care îi agrava de fapt anxietatea. Staşinski se trezea în fiecare dimineaţă cuprins de nervozitate. Stresul psihic ajungea la apogeu în orele destinate uciderii victimei. Pe măsură ce dimineaţa trecea şi se apropia după-amiaza, Staşinski se simţea oarecum uşurat. Se plimba prin oraş pentru a încerca să uite de chinuitoarele mustrări de conştiinţă, dar a doua zi dimineaţa o lua de la capăt. Singura cale de a scăpa de stres şi de a-şi pune din nou viaţa pe un făgaş normal părea să fie

executarea ordinului, dar simţea că îi era peste puteri. Era un cerc vicios.[1]

Lev Rebet, de obicei, nu se ducea la birou la sfârşit de săptămână, ci se dedica cititului şi scrisului acasă. Sâmbătă, 12 octombrie, a decis să facă o excepţie. Cu o seară înainte stătuse până târziu să citească romanul autobiografic, recent publicat, al lui Aleksandr Dovjenko, Desna fermecată. Era ultima operă a celebrului cineast, care murise cu un an înainte la Moscova. Stalin îi interzisese cu multă vreme în urmă lui Dovjenko să locuiască şi să muncească în Ucraina, ţara lui natală, iar ultimul său roman era plin de nostalgia zilelor copilăriei petrecute în peisajul pitoresc al satului ucrainean. Era un subiect cu care Lev Rebet, care se născuse şi el într-un sat ucrainean şi emigrase în urmă cu mulţi ani, se putea identifica cu uşurinţă, în ciuda tuturor diferenţelor ideologice dintre el, un naţionalist convins, şi Dovjenko, un regizor sovietic convertit la comunism.

În dimineaţa zilei de 12 octombrie, Rebet, care se ferea în general să manifeste prea multă afecţiune faţă de copiii săi, s-a arătat interesat, pentru prima dată după multe luni, de exerciţiul de pian al fiului său adolescent, Andri. Ba chiar l-a şi mângâiat pe cap. Când soţia sa, Daria, i-a strigat din bucătărie să nu stea prea mult la serviciu şi să nu întârzie la prânz, i-a zis să nu-şi facă griji. A glumit, spunându-i că nici măcar nu era sigur dacă va ajunge la birou. Mai târziu, membrii familiei au rămas încredinţaţi că Lev Rebet avusese o premoniţie în legătură cu ce avea să i se întâmple în acea zi.[2]

În sâmbăta aceea, Staşinski şi-a reluat postul de observaţie curând după ora 9 dimineaţa. Era o zi plăcută şi însorită. Îşi lăsase paltonul la hotel şi se plimba în costum. Ca de obicei, era nervos. A luat şi un sedativ împreună cu pastila antidot, dar acesta nu şi-a făcut efectul. Neliniştea i-a tot crescut pe măsură ce aştepta să îşi facă apariţia victima. Tensiunea nervoasă a ajuns la punctul culminant undeva după ora 9, apoi a început să se potolească. Era deja ora 10 şi Rebet nu se zărea nicăieri, aşa că Staşinski a început să se relaxeze. Brusc, ochii i-au căzut pe silueta pe care o putea acum distinge dintre alte mii. Rebet coborâse din tramvai şi se îndrepta spre cel care-l pândea. Staşinski a făcut stânga împrejur şi a pornit către intrarea imobilului cu numărul 8 de pe Karlsplatz. I se părea că totul se întâmplă ca într-un vis. „Înainte şi în timpul faptei aveam impresia că nu sunt decât pe jumătate treaz“, a mărturisit mai târziu. „Nu eram conştient de nimic din jurul meu, nici de trecători, nici de

maşinile de pe stradă. Toate erau în umbră, de parcă nu le-aş fi perceput decât în subconştient.“ Indiferent dacă era vorba de efectul pastilei primite de la Karlshorst (experţii chimişti au declarat mai târziu că în loc de antidot i se dăduse un calmant) sau de dorinţa de a scăpa de povara care îl apăsa de atât de multe zile, Staşinski era hotărât să îndeplinească ordinul. Înainte de a intra în clădire, a scos cilindrul înfăşurat în ziar şi a dispărut înăuntru cu arma în mâna dreaptă.

A urcat la etajul doi şi s-a oprit acolo. A eliberat piedica de siguranţă prin gaura anume făcută în ziar şi s-a pregătit să dea ochii cu victima. Când a auzit uşa dinspre stradă deschizându-se, a început să coboare pe partea stângă a scării, pentru ca Rebet să fie silit să treacă prin dreapta lui. Curând a zărit un bărbat care urca. Era Rebet. Când urmau să treacă unul pe lângă celălalt, Staşinski a ridicat mâna cu ziarul făcut sul şi a apăsat pe trăgaci. A încercat să nu se uite înspre victimă. Totuşi, nu a putut să nu observe cu coada ochiului că bărbatul în care trăsese s-a prăbuşit în faţă. Staşinski nu a mai văzut ce s-a întâmplat cu victima după aceea. A băgat cilindrul înapoi în buzunar, a scos fiola cu antidotul, după cum fusese instruit la Karlshorst, a zdrobit-o într-o bucată de tifon şi a inspirat vaporii. Simţea că era pe cale să leşine.

A ieşit în stradă şi a luat-o la stânga, apoi din nou la stânga. I-au trebuit vreo cincisprezece minute după ce a părăsit clădirea ca mintea să-i revină la normal. „Am început să fiu din nou conştient de ce mă înconjoară“, şi-a amintit mai târziu. Până la urmă, a ajuns pe una dintre cele mai aglomerate străzi ale Münchenului, Ludwigstrasse, a traversat pe partea cealaltă şi s-a trezit în Hofgarten, un parc public (pe vremuri regal) înfiinţat la începutul secolului al XVII-lea de principele Maximilian I al Bavariei. S-a îndreptat spre marginea grădinii, s-a oprit pe un pod peste Kögelmülbach, un pârâu care curge prin parc, şi a aruncat pistolul cu pulverizator în apă. Până aici urmase cu exactitate instrucţiunile primite la Karlshorst, inclusiv cu privire la locul în care s-a debarasat de armă.

După ce a ieşit din Hofgarten, Staşinski a pornit spre hotel, dar şi-a dat seama că era posibil să fie adus un câine care să-i ia urma. Aşa că s-a urcat într-un tramvai şi a mers la întâmplare câteva staţii, după care s-a întors. Ani de zile după asta, încă putea să-şi amintească fiecare amănunt al traseului parcurs după ce a ieşit din Hofgarten. Nu s-a putut abţine să dea curs impulsului

inconştient de a revedea locul faptei. Clădirea cu numărul 8 din Karlsplatz era înconjurată de o mulţime de oameni şi de poliţie. Staşinski şi-a întors privirea într-o parte şi a pornit în grabă spre hotel. Şi-a făcut bagajul, de data asta fără crenvurşti, a băgat în buzunar cartea de identitate vest-germană pe numele Siegfried Dräger, a plătit camera şi s-a dus la Hauptbahnhof. I se ordonase să părăsească oraşul de îndată ce îndeplinea misiunea. S-a supus întocmai.[3]

Lev Rebet a fost găsit pe treptele clădirii de birouri cândva între 10:20 şi 10:45. A murit după ce a reuşit să se târască până pe palierul de la etajul al doilea. Femeia de serviciu care i-a auzit ţipetele (în ciuda asigurărilor expertului toxicolog de la Moscova, pistolul cu otravă nu l-a făcut să-şi piardă pe loc cunoştinţa) l-a găsit întins pe jos şi a strigat după ajutor. A fost chemată ambulanţa şi apoi poliţia. Patrula a primit apelul imediat după ora 11: „Un bărbat a căzut pe scări“, spunea mesajul. Peste un minut au fost informaţi că acesta murise. Dr. Waldemar Fischer, care a fost chemat la faţa locului, a estimat că decesul a survenit aproximativ la 11 fără 10 minute. Cauza decesului era un stop cardiac. Nu aveau cum să îi anunţe pe soţia şi pe copiii lui Lev Rebet, deoarece familia nu avea telefon. Însă avea unul dintre vecinii lor ucraineni, iar colegii de birou ai lui Rebet cunoşteau numărul. I-au telefonat vecinului, care din întâmplare era acasă, iar acesta i-a comunicat vestea doamnei Rebet. Vecinul s-a oferit şi să o ducă cu maşina la Karlsplatz.

Daria Rebet era şocată, în primul rând pentru că soţul ei nu se plânsese niciodată de probleme cu inima. Dar autopsia efectuată peste două zile de dr. Wolfgang Spann, de la Institutul de Medicină Legală de la Universitatea din München, a confirmat diagnosticul pus de dr. Fischer. Una dintre arterele lui Lev Rebet se îngustase vizibil, iar experţii de la Universitatea din München nu au găsit niciun motiv pentru care să nu atribuie decesul cauzelor naturale. Familia şi prietenii lui Rebet nu au avut de ales, au trebuit să accepte diagnosticul. În sinea lor sperau că nu era ceea ce credeau ei: începutul unei operaţiuni KGB de a-i elimina pe toţi.[4]

În după-amiaza zilei de 12 octombrie 1957, în timp ce poliţia, medicii şi familia încercau să-şi dea seama ce i se întâmplase lui Lev Rebet, o recepţioneră de la hotelul Continental din Frankfurt trecea în registru numele unui nou oaspete: Siegfried Dräger. A doua zi, Staşinski, alias Dräger, a luat avionul până la Aeroportul Tempelhof din Berlin, a traversat graniţa în

Berlinul de Est şi s-a întors acasă, pe Marienstrasse, în centrul oraşului, unde închiriase o cameră mobilată de la o femeie în vârstă, pe nume Frau Stranek. Ea îl cunoştea pe chiriaşul ei ca Josef Lehmann, un Volksdeutscher (persoană de etnie germană) din est — se vedea după accent. Josef Lehmann plătea chiria la timp şi nu făcea niciun fel de probleme. Era liniştit şi politicos, un chiriaş ideal în ochii oricărei proprietărese. Lehmann i-a spus lui Frau Stranek că lucra ca interpret la Ministerul Comerţului din Germania de Est şi că din când în când era trimis în delegaţie. În acea după-amiază părea să se fi întors dintr-o nouă călătorie. Luni dimineaţa s-a dus la serviciu, ca de obicei.

Primul lucru pe care l-a făcut Staşinski în acea dimineaţă a fost să meargă la Karlshorst. I-a spus ofiţerului de caz, Serghei Damon, că s-a întors. Damon l-a întrebat dacă totul era în regulă şi dacă fusese o călătorie profitabilă. Staşinski a răspuns că da. Au căzut de acord să se întâlnească în oraş, după care Staşinski a întocmit două rapoarte scrise pe lângă cel oral. În primul a menţionat datele călătoriei, locurile vizitate, hotelurile în care fusese cazat şi liniile aeriene cu care călătorise. Al doilea era diferit. „Sâmbătă“, scria în raport, „m-am întâlnit cu persoana în chestiune într-un oraş pe care îl cunosc bine. L-am salutat şi sunt sigur că salutul a fost unul reuşit“.

Damon i-a explicat lui Staşinski că acest raport nu va fi niciodată dactilografiat — nu va exista decât un exemplar, unul singur. Fără ştirea lui Staşinski, pe 15 noiembrie 1957, şeful direcţiei de informaţii a KGB, Aleksandr Saharovski, i-a trimis preşedintelui sovietic Nikita Hruşciov un raport secret „despre măsurile luate în Germania“. Raportul era scris de mână, într-un singur exemplar, doar pentru ochii lui Hruşciov.

Staşinski spera din suflet că nu va mai trebui niciodată să „salute“ pe cineva din partea KGB. Pe măsură ce şocul provocat de săvârşirea asasinatului se atenua, o nouă povară îi copleşea sufletul — omorâse un om împotriva convingerilor sale. „Atunci, după cele petrecute“, şi-a amintit ulterior, „mi se părea că sunt pierdut din toate punctele de vedere. Mai târziu, după ce a trecut o bună bucată de timp, am încercat să îmi spun că nu se întâmplase decât o singură dată, că nu se va mai repeta; poate existaseră şi alte motive care făceau necesară această misiune, motive pe care eu nu le ştiam“. A început din nou să caute o justificare pentru ceea ce făcuse. Serghei Damon şi alţi ofiţeri KGB erau dornici să-l ajute. Îi spuneau mereu că, dacă liderii

emigranților nu înțelegeau mersul vremurilor, trebuiau „eliminați“. A găsit alinare și în faptul că nu fusese o crimă violentă. „Arma care mi se dăduse“, a povestit el mai târziu, „era construită în așa fel încât nu necesita niciun fel de efort, nu era nevoie de forță pentru a ucide victima“. Nu trebuia să ții sau să privești ținta. „Nu am văzut uciderea în sine, am fost conștient doar de apăsarea pe trăgaci.“[5]

Partea a II-a

CRIMA PERFECTĂ

Piața Roșie

Lui Bogdan Staşinski îi mergea din ce în ce mai bine. În aprilie 1959, Serghei Damon i-a comunicat că este convocat la Moscova, poate pentru a-l întâlni pe însuşi şeful KGB. De ce i se acorda o asemenea onoare, Staşinski nu ştia, dar spre sfârşitul aceleiaşi luni a primit un bilet şi documente de călătorie şi s-a urcat în trenul de Moscova.

La Moscova l-a întâmpinat un ofiţer KGB care i-a dat nişte bani ruseşti şi l-a cazat la hotelul Ucraina, una dintre cele „şapte surori“, cele şapte clădiri imense comandate de Iosif Stalin. Hotelul Ucraina (astăzi hotelul Radisson Royal din Moscova) era pe atunci o clădire nouă-nouţă. Construcţia începuse în 1953, anul morţii dictatorului, şi se încheiase patru ani mai târziu. Cam în acelaşi timp, Hruşciov, viceregele lui Stalin în Republica Sovietică Socialistă Ucraina, îşi consolidase temeinic succesiunea la putere. Când hotelul a fost inaugurat oficial în mai 1957, presa sovietică l-a lăudat, afirmând că este cel mai mare hotel din Europa. Era cu siguranţă cel mai înalt, cu cei 200 de metri ai săi de la fundaţie până în vârful fleşei. Faţada şi zidurile exterioare erau decorate cu simboluri ale puterii sovietice: steaua, ciocanul şi secera. Hotelul se înălţa în capătul noului şi luxosului (după standardele sovietice) bulevard Kutuzov, pe care se găseau reşedinţele celor mai cunoscuţi şi mai puternici cetăţeni din capitala sovietică.[1]

A doua zi după sosirea lui Staşinski, în camera sa de hotel şi-a făcut apariţia acelaşi ofiţer KGB însoţit de un bărbat care s-a prezentat doar cu prenumele şi patronimul: Gheorghi Avksentievici. Staşinski nu i-a aflat niciodată numele de familie şi nici rangul sau poziţia exactă din KGB. „În KGB practica era să nu ştii niciodată exact ce funcţie ocupau colegii cu care aveai de-a face“, a povestit el mai târziu. O fi fost şeful poliţiei secrete? Răspunsul la această întrebare a rămas neclar. Staşinski şi-a amintit mai târziu, însă, că Damon i-a spus că va vorbi cu el „însuşi şeful KGB“. Indiferent cine-o fi fost, bărbatul l-a impresionat puternic pe Staşinski. Părea să aibă în jur de

patruzeci și cinci de ani și nu se asemăna cu niciunul dintre ofițerii KGB pe care îi cunoscuse până atunci. „Am avut tot timpul impresia că este un aristocrat; era așa de calm și, în timp ce stătea lângă mine, își exprima gândurile pe un ton atât de ferm, încât era de neconceput să-l contrazici. Era extrem de sigur pe sine... Se vedea limpede că era obișnuit să dea ordine; că ocupa unul dintre posturile de conducere din KGB.“[2]

Conform biografiilor desecretizate ale ofițerilor KGB, numele de familie al lui Gheorghi Avksentievici era Ișcenko. La momentul acelei întrevederi, colonelul Ișcenko mai avea câteva luni până să împlinească cincizeci de ani, dar cu părul negru pieptănat pe spate se pare că arăta mai tânăr. Nu provenea nicidecum dintr-o familie de aristocrați. Se născuse în 1910 în familia unui țăran din satul Krîmskaia, în regiunea Kuban a Imperiului Rus. Pretindea că este rus, în ciuda numelui ucrainean, probabil consecința schimbării drastice a politicii sovietice privind naționalitatea de la începutul anilor 1930, când Stalin a ordonat desființarea tuturor publicațiilor și a instituțiilor de învățământ ucrainene din Kuban după Marea Foamete din Ucraina dintre anii 1932 și 1933 și toți ucrainenii din regiune au fost înregistrați ca ruși. Ișcenko și-a început cariera în aparatul de partid și a trecut la poliția secretă în urma marii epurări a lui Stalin din 1937. În ultimii ani ai regimului stalinist, Ișcenko a ajuns în fruntea aparatului NKVD din regiunea sa natală, Kuban. După moartea dictatorului, a fost trimis în Ungaria ca șef al NKVD; mai târziu a fost ofițerul de legătură cu serviciile de securitate maghiare. A jucat un rol activ în înăbușirea revoluției maghiare din toamna anului 1956. La vremea respectivă colabora îndeaproape cu șeful KGB, generalul Ivan Serov, care fusese trimis la Budapesta.[3]

Așezat la masă în camera de hotel a lui Stașinski, colonelul Ișcenko l-a descusut în legătură cu ultima sa însărcinare: misiunea îndeplinită cu succes de a-i da de urmă lui Stepan Bandera, liderul celui mai mare și, după părerea sovieticilor, celui mai periculos grup de emigranți ucraineni din Occident. Stașinski i-a făcut pe plac și i-a povestit lui Ișcenko tot ce știa despre Bandera.

În primăvara anului 1958, Serghei Damon îi ceruse lui Stașinski să se ducă într-o librărie din Berlinul de Vest și să caute orice carte publicată de un autor pe nume Popel. Era prima oară când Stașinski auzea acest nume. De fapt,

singura carte cu acest nume pe copertă era una care apăruse la Lvov, în 1943. E vorba de „Începuturile unui jucător de șah“ de Stepan Popel, un șahist ucrainean. După război, Popel câștigase numeroase campionate la Paris, iar după ce se mutase în Statele Unite în anii 1950, trei ani la rând a câștigat campionatul din statul Michigan. Nu era de mirare că librăria din Berlinul de Vest în care a fost trimis Staşinski în vara anului 1958 nu avea cartea lui Popel, publicată cu cincisprezece ani înainte, în limba ucraineană. Staşinski i-a spus ofițerului de caz că nu a văzut nicio carte de acest autor, iar Damon nu a mai amintit de acest subiect.[4]

Numele lui Popel avea să reapară curând în viața lui Staşinski. În mai 1958, emigranții ucraineni din Europa au comemorat cincizeci de ani de la asasinarea fondatorului Organizației Ucrainenilor Naționaliști, colonelul Ievhen Konovaleț, care fusese ucis de Pavel Sudoplatov la ordinul personal al lui Stalin. Ofițerii KGB au decis să se folosească de comemorarea morții lui Konovaleț pentru a începe să plănuiască tentativa de asasinare a succesorului acestuia. Ceremonia de comemorare a avut loc pe 25 mai 1958, în cimitirul Crooswijk din Rotterdam, unde era înmormântat Konovaleț, și a reunit liderii naționaliști ucraineni din întreaga lume. La ceremonie au participat atât Stepan Bandera, cât și Andri Melnik, liderii celor două facțiuni rivale ale OUN. Damon voia ca agentul său să-l vadă și să-l identifice în persoană pe cel pe care, mai târziu, avea să-i ordone să-l omoare. Dar firește că nu i-a dezvăluit lui Staşinski adevăratele motive. Damon i-a cerut pur și simplu să participe la ceremonie cu aparatul de fotografiat și să-i fotografieze pe cei doi lideri naționaliști. Staşinski a plecat la Rotterdam.[5]

În ciuda măsurilor stricte de securitate, Staşinski a reușit nu numai să ajungă la cimitir, ci și să-i fotografieze pe participanții la ceremonia de comemorare. S-a apropiat suficient de mult de mormântul lui Konovaleț încât să-i vadă pe cei care țineau discursuri. I s-a părut că unul dintre vorbitori, pe care nu-l mai văzuse niciodată, a fost ascultat cu mai multă atenție decât ceilalți. Discursul său a fost cel mai lung. A deplâns moartea lui Konovaleț și i-a condamnat pe ucigașii acestuia.

— Astăzi, la fel ca și până acum, putem spune că dușmanul lui Dumnezeu, al Ucrainei și al întregii omeniri iubitoare de libertate nu a reușit să distrugă OUN și mișcarea de eliberare a Ucrainei prin uciderea fondatorului și

liderului ei, a declarat vorbitorul. Dar, în acelaşi timp, ne dăm seama că aceasta este o pierdere imensă, ireparabilă, una pe care nu am reuşit să o depăşim de douăzeci de ani încoace.[6]

Staşinski nu ştia cine era vorbitorul, dar i-a remarcat maşina, un Opel Kapitan albastru-închis. După întoarcerea de la Rotterdam, Serghei Damon i-a arătat un ziar cu textul discursurilor ţinute la ceremonie. Cel mai lung a fost cel al lui Stepan Bandera. Atunci şi-a dat seama Staşinski cine era vorbitorul şi al cui era Opelul Kapitan.

Pe Damon nu-l interesau doar fotografiile lui Staşinski şi oamenii pe care îi văzuse la Rotterdam, ci şi descrierea cimitirului şi a zonei din jurul mormântului lui Konovaleţ. A întrebat dacă era posibil să se ascundă ceva acolo. Staşinski a răspuns că da. Dar, când şi-a dat seama că Damon se gândea la o altă bombă, de data asta ascunsă nu într-o cutie de ciocolată, ci în mormântul lui Konovaleţ, şi-a schimbat răspunsul şi a spus că ar fi dificil de realizat. A arătat şi că, dat fiind spaţiul aglomerat, printre victimele unui asemenea atac s-ar număra nu doar liderii naţionalişti, ci şi femei şi copii. Damon a lăsat baltă subiectul, dar era clar că se gândeşte neîncetat la asasinarea lui Bandera.[7]

La începutul lui ianuarie 1959, Damon i-a dat lui Staşinski următoarea misiune: să se ducă la München şi să afle unde locuieşte Bandera. I-a mai zis şi că Bandera, cel mai probabil, trăia sub numele de Stefan Popel. Era posibil să locuiască încă la adresa din dosarul KGB, dar doreau ca această informaţie să fie ori confirmată, ori actualizată. Staşinski s-a dus la München cu avionul, folosind un nou paşaport vest-german, emis pe numele Hans Joachim Budeit. Nu i-a luat mult să confirme că omul pe care îl văzuse la Rotterdam nu mai stătea la adresa primită la Karlshorst. Nimeni nu ştia unde ar putea locui acum.

Misiunea se terminase. Staşinski se putea întoarce la Berlin să raporteze ce aflase. Dar în ultimul moment a decis, dintr-un capriciu, să se uite în cartea de telefon. Şi l-a descoperit pe Stefan Popel, cu numărul de telefon şi domiciliul, Kreittmayrstrasse nr. 7. O fi fost acest Herr Popel cel căutat? A doua zi dimineaţa Staşinski era pe Kreittmayrstrasse. Prin gangul care ducea spre curtea interioară a clădirii cu numărul 7 a zărit familiarul Opel Kapitan şi pe vorbitorul de la Rotterdam, care meşterea ceva la maşină. Pe lista

locatarilor afișată la intrarea în clădire se găsea numele Stefan Popel. Mai târziu, în aceeași dimineață, Staşinski a văzut Opelul Kapitan parcat lângă sediul organizaţiilor ucrainene din oraş, pe Zeppelinstrasse. Nu încăpea îndoială că Stefan Popel de pe Kreittmayrstrasse nr. 7 era însuşi Stepan Bandera. Staşinski era un agent bun. Nu degeaba abandonase ascunzătorile trupelor de gherilă din Ucraina de Vest şi ajunsese până în râvnitul post berlinez. Lui Damon nu i-a venit să-şi creadă urechilor când a auzit raportul.

— Am reuşit, în sfârşit, să-i dăm de urmă lui Bandera, i-a spus entuziasmat lui Staşinski.

După ce a ascultat cu atenţie raportul lui Staşinski despre cum l-a găsit pe Bandera la München, colonelul Işcenko i-a spus că se luase decizia de a-l „lichida“ în acelaşi mod ca pe Rebet. Alarmat, Staşinski şi-a exprimat rezervele: spre deosebire de Rebet, Bandera era înarmat şi avea gardă de corp. Colonelul KGB i-a spus asasinului că arma pe care urma să o primească era un model îmbunătăţit, cu două ţevi. Dacă era necesar, Staşinski putea ucide şi garda de corp. „Nici nu mi-a ascultat obiecţiile“, a relatat Staşinski. „Trebuia să execut ordinul, era treaba mea cum anume; mi-a spus că voi reuşi.“ Au luat o sticlă de şampanie sovietică şi au băut în cinstea misiunii. „Mi-am adus aminte de un film rusesc pe care îl văzusem mai demult“, a povestit Staşinski. „Era vorba de «fapta eroică» a unui spion, iar ofiţerul care l-a trimis în misiune în spatele liniilor inamice şi-a luat rămas-bun de la el cu şampanie.“[8]

Colonelul Işcenko i-a spus lui Staşinski că ar fi păcat să cunoască Europa de Vest, dar nu şi Moscova. Voia să-i arate capitala sovietică. Era o practică obişnuită a KGB ca agenţilor şi asasinilor să li se arate locurile sfinte ale Uniunii Sovietice înainte de a fi trimişi în străinătate. Mausoleul lui Lenin şi Piaţa Roşie erau de departe cele mai venerate. Işcenko i-a dat lui Staşinski un permis special pentru tribuna din Piaţa Roşie ca să poată asista la parada şi defilarea de 1 Mai. Staşinski mai văzuse defilări la Lvov şi la Kiev, dar nici nu se puteau compara cu splendoarea celei de la Moscova. L-au impresionat în mod special noile echipamente militare prezentate la paradă. În timp ce admira etalarea puterii sovietice în cealaltă parte a pieţei îl putea privi şi pe Nikita Hruşciov, omul care nu-l uitase niciodată pe Bandera. Acum, soarta şi împrejurările îi aduseseră în acelaşi loc, uniţi într-un singur ţel: să îl ucidă pe

Bandera.[9]

Herr Popel

Înainte să părăsească Moscova, Staşinski a primit un pistol nou, îmbunătăţit. Acesta avea două ţevi, astfel încât asasinul putea să ucidă două ţinte fără să trebuiască să reîncarce — în acest caz pe Bandera şi pe garda de corp. Colonelul Işcenko, ofiţerul KGB cu maniere de aristocrat, i-a spus să se întoarcă în Berlinul de Est şi să aştepte ordinele. Staşinski s-a întors în apartamentul său de pe Marienstrasse şi s-a pus serios pe băut. Ordinele au sosit în a doua săptămână a lunii mai a anului 1959: Moscova cerea ca Bandera să fie ucis cât mai curând posibil. Staşinski a primit de la Serghei Damon acte, o nouă armă, precum şi pastilele şi fiolele cu antidot. A primit şi un set de chei cu care să descuie uşa dinspre stradă a clădirii în care locuia Bandera. Holul de la intrare era locul ideal în care să comită asasinatul, i se spusese la Moscova. Dar, dacă împrejurările erau favorabile, o putea face şi în curtea interioară. Rămânea la latitudinea lui.

După sosirea la München, Staşinski a urmat aceeaşi rutină timp de câteva zile. Îşi începea ziua hoinărind pe lângă clădirea în care locuia Bandera, iar de la ora 11 se muta pe Zeppelinstrasse, unde acesta îşi avea biroul. L-a văzut de mai multe ori pe Bandera, de obicei însoţit de garda de corp. Într-o zi, l-a zărit în timp ce se întorcea singur acasă. A trecut pe lângă el pe Kreittmayrstrasse, în Opelul său Kapitan, aproape de intrarea în imobil. Maşina a cotit prin gang şi s-a îndreptat spre curte, unde erau garajele. Staşinski şi-a scos arma din buzunar şi s-a pregătit să execute misiunea, dar s-a răzgândit în ultimul moment. Pentru a-i fi imposibil să se mai întoarcă a tras cu pistolul în pământ, după care l-a aruncat de pe pod în acelaşi pârâu din Hofgarten în care îl aruncase şi pe cel folosit pentru a-l asasina pe Lev Rebet cu un an şi jumătate înainte.

Se prea poate ca Staşinski să se fi simţit uşurat pentru că refuzase să îndeplinească ordinul de a-l ucide pe Bandera. Dar avea şi un motiv de îngrijorare: va trebui să-i explice lui Serghei Damon, când se va întoarce la

Karlshorst, de ce nu reușise să-și îndeplinească misiunea. Din câte știa, ar fi putut fi urmărit fără știrea lui de un alt agent KGB care să-l fi văzut când a aruncat pistolul în apă. Singurul lucru de care putea să fie sigur era că ipoteticul urmăritor nu ar fi avut cum să vadă ce se întâmplase efectiv în curtea interioară a imobilului lui Bandera. Staşinski a decis să-i spună lui Damon că văzuse pe cineva în curte lângă garajul lui Bandera şi fusese nevoit să anuleze misiunea. De asemenea, a făcut eforturi să arate şi cât de greu i-a fost să intre în imobilul de apartamente, locul preferat de KGB pentru executarea asasinatului. În timp ce încerca să deschidă uşa de la intrare, a rupt câteva chei. Apoi şi-a încercat propria cheie şi a rupt-o şi pe aceea. Avea de gând să îi arate lui Damon cheia ruptă ca dovadă că făcuse tot ce putuse pentru a îndeplini misiunea.

Serghei Damon nu a fost deloc încântat de veste, dar nu prea avea ce face. În august, Staşinski s-a dus în Uniunea Sovietică pentru o scurtă vacanţă. Abia după ce s-a întors, i-a spus Damon că venise ordin de la Moscova să încerce din nou. Staşinski a zburat la München pe 14 octombrie, ducând cu el pistolul încărcat, pastilele cu antidot şi un nou set de chei de la imobilul lui Bandera. Se aştepta să petreacă între şapte şi zece zile la München, ca de obicei. După zece zile, avea ordin să se întoarcă, indiferent dacă îndeplinea misiunea sau nu.

Cincisprezece octombrie trebuia să fie prima „zi de lucru“ a lui Staşinski, aşa că nu se aştepta să rezolve cine ştie ce, ci doar să-şi înceapă supravegherea. Cu toate acestea, dimineaţă şi-a luat pastila cu antidot şi şi-a pus în buzunarul interior al hainei pistolul cu pulverizator, învelit în ziar. Era prea târziu să-l mai găsească pe Bandera acasă, aşa că s-a dus la birourile ucrainene de pe Zeppelinstrasse. Punctul său de observaţie era pe podul Ludwig, lângă Deutsches Museum şi staţia de tramvai. Acolo, vizitatorii muzeului şi pasagerii din tramvai ar fi putut să remarce un bărbat de aproape treizeci de ani, zăbovind aparent fără vreun scop anume şi aruncând din când în când o privire rapidă spre Zeppelinstrasse. Mai întâi, a zărit maşina lui Bandera parcată lângă clădirea cu numărul 67. Apoi, pe la ora prânzului, a văzut un bărbat şi o femeie ieşind din clădire, urcând în maşină şi plecând.

Părea că programul de lucru al lui Staşinski se terminase. Bandera era cu cineva, aşa că nu avea nicio şansă să-l ucidă în ziua aceea. Dar Staşinski s-a

hotărât să ia un tramvai şi să meargă până la imobilul în care locuia acesta, cel puţin pentru a le demonstra supraveghetorilor săi, dacă îl urmărea cineva, că făcea tot ce putea pentru a-şi îndeplini misiunea. După ce a ajuns pe strada lui Bandera, unde nu se vedeau nici el, nici maşina, Staşinski a decis să-şi stabilească o oră la care să plece din zonă fără să trezească bănuielile celui care îl urmărea, dacă într-adevăr îl urmărea cineva, că nu s-a străduit suficient de mult. A ales ora 1. În timp ce se tot uita la ceas în aşteptarea momentului magic, a văzut, dintr-odată, o maşină venind către el. Era Opelul Kapitan al lui Bandera, care era singur. Femeia pe care o văzuse cu o oră mai devreme de pe podul Ludwig nu mai era cu el.

Când Opelul Kapitan a intrat în gang, Staşinski s-a îndreptat şi el în aceeaşi direcţie. Maşina se oprise în faţa unui garaj deschis, iar şoferul scotea ceva din portbagaj. Staşinski a deschis uşa principală cu noile sale chei primite de la Karslhorst. Acum se găsea pe casa scării, locul în care îi ceruseră şefii săi să comită fapta. Totul părea să se deruleze conform planului, când deodată a auzit vocea unei femei la câteva etaje deasupra lui. Staşinski s-a întors cu faţa spre lift şi a aşteptat până ce femeia a trecut pe lângă el şi a ieşit. Apoi şi-a reluat poziţia după prima cotitură a scării, unde nu putea fi văzut de cei care intrau în clădire. Era din nou stăpân pe situaţie. A auzit pe cineva încercând să descuie uşa de la intrare. Ştia că este Bandera. A început să coboare scările, cu pistolul învelit în ziar în mâna dreaptă. Avea de gând să-l împuşte pe Bandera aşa cum îl împuşcase şi pe Rebet, când ajungea la acelaşi nivel cu el. Dar s-a ivit o problemă. Bandera ducea o pungă cu legume şi cu mâna liberă se străduia să descuie uşa: cheia i se blocase în broască. Cu sacoşa în mâna dreaptă, Bandera încerca să împingă uşa cu piciorul şi să tragă cheia din broască cu mâna stângă. Nu reuşea. Staşinski s-a aplecat, chipurile să îşi lege şireturile, aşteptând ca Bandera să se descurce cu uşa.

Apoi a început să se răzgândească — poate că nu era momentul potrivit să-şi ducă planul la bun sfârşit. Dar nu s-a lăsat. După ce l-a întrebat pe Bandera dacă e stricată broasca şi acesta i-a răspuns că totul e în regulă, a ridicat arma învelită în ziar şi l-a stropit drept în faţă. Mai târziu, a recunoscut că din cauza nervozităţii a descărcat ambele ţevi, nu doar una singură. S-a auzit un pocnet. Staşinski a ieşit, a închis uşa după el şi a luat-o la stânga, pe Erzgiessereistrasse. Apoi, a pornit către centrul oraşului. A desfăşurat ziarul şi a ascuns cilindrul de douăzeci de centimetri în buzunar, scoţând din el o

batistă din care a inspirat profund, ținând-o la nas și la gură. În două ore se afla la bordul unui tren expres, îndreptându-se spre Frankfurt.[1]

Staşinski abia aştepta să părăsească Germania de Vest, dar, până a ajuns la Frankfurt, ultimul avion spre Berlinul de Est plecase deja. A comandat un bilet pentru a doua zi și s-a cazat la hotelul Wiesbaden, camera 53. În ziua de azi, hotelul, care încă există, își face reclamă ca fiind situat la doar zece minute de centrul orașului și cincisprezece de aeroport. Pe Staşinski îl interesa cea de-a doua calitate. Când a ajuns a doua zi la aeroport, chioșcurile dădeau pe dinafară de ziare care relatau despre moartea misterioasă a lui Stepan Bandera, cunoscut de vecini ca Stefan Popel. A fost prima confirmare reală pentru Staşinski că ținta sa murise. La sosirea la Berlin, l-a sunat pe Serghei Damon. Ofițerul KGB cunoștea deja rezultatul operațiunii și l-a felicitat pe Staşinki pentru succesul misiunii. S-au întâlnit la Café Warschau, în partea estică a orașului, iar Staşinski i-a dat lui Damon toate detaliile. A întocmit din nou două rapoarte. Primul, referitor locurile pe care le-a vizitat și cât timp a petrecut în fiecare, iar al doilea, la fel ca după asasinarea lui Rebet, despre salutările transmise unei anumite „cunoștințe“. A raportat că acestea au fost transmise cu succes.[2]

Declarat decedat

În apartamentul de la etajul trei de pe Kreittmayrstrasse numărul 7, Iaroslava Bandera, pe care vecinii o cunoșteau drept Frau Popel, aștepta ca soțul ei să vină acasă pentru prânz, ca de obicei. Când a auzit zgomotul mașinii în curtea interioară, s-a uitat de la balcon, a văzut Opelul Kapitan în fața garajului și s-a dus să deschidă ușa de la apartament. Doamna Bandera, în vârstă de patruzeci și doi de ani, casnică și mamă a trei copii, se pregătea pentru continuarea, deosebit de neplăcută, a confruntării pe care o avuseseră în acea dimineață. Se certaseră în legătură cu o femeie.

Bănuia de ani de zile că soțul o înșală și se luptase în toate felurile să îl împiedice. Gărzile de corp ale lui Bandera povesteau că îl suna obsesiv la serviciu să vadă dacă era la birou sau plecase deja spre casă. A dat afară femeile care o ajutau la treburile casnice pentru că bănuia că încearcă să le seducă. În cele din urmă a refuzat să mai primească musafiri de sex feminin în apartament și abia dacă-i tolera pe bărbați, din cauză că soțul ei se oferea mereu să-i ducă acasă cu mașina și dispărea ore în șir. Totuși, mulți dintre cei care o cunoșteau pe doamna Bandera erau convinși că îșI iubește mult soțul, în ciuda căsniciei nefericite.

Stepan Bandera stătea cât putea de puțin pe-acasă în timpul zilelor de lucru. Sosea la birou înaintea tuturor și pleca ultimul, adesea după ora zece seara. Era adevărat că avea o slăbiciune pentru femei, mai ales pentru cele tinere. Prietenii și colegii știau că se întâlnește de ani de zile cu o femeie care era cu peste zece ani mai tânără decât el și că nu renunțase la relație nici după ce aceasta se măritase. Acum, doamna Bandera îl suspecta că încerca să seducă o bonă tânără. De profesie asistentă medicală, tânăra avea grijă de cei trei copii ai familiei Weiner, care locuia la etajul întâi al imobilului. Cei care îl cunoșteau pe Stepan Bandera erau convinși că e topit după ea. Profita de orice ocazie să o întâlnească, fie în fața clădirii, fie în fața apartamentului unde lucra ea. Doamna Bandera presimțise pericolul și se uita urât la fată de

fiecare dată când o întâlnea în imobil. L-a luat la întrebări și pe soțul ei. În legătură cu asta se certaseră în acea dimineață. Stepan Bandera, enervat, a plecat și mai devreme decât de obicei. Ultimele cuvinte pe care le-a auzit de la soția sa au fost:

— Las' că vii tu acasă la prânz și te fac eu să asculți și restul „rugăminții" mele!

Doamna Bandera aștepta nerăbdătoare ca soțul ei să urce scările și să intre în apartament, ca să-și continue cearta. Dar, când a deschis ușa, a auzit un țipăt cumplit de jos și vocea vecinei ei de la primul etaj, doamna Chaya Gamse:

— Dumnezeule!

Chaya și soțul ei, Melach, erau supraviețuitori ai lagărelor de concentrare naziste și aveau o sănătate șubredă. Doamna Bandera a crezut că i s-a întâmplat ceva vreunuia dintre ei. Apoi l-a văzut pe Herr Gamse urcând spre ea și l-a întrebat dacă avea nevoie să folosească telefonul lor, însă el a rugat-o să coboare: soțul ei zăcea pe palierul de la etajul întâi. Doamna Bandera și-a luat cheile de la apartament și a coborât în fugă. Acolo, întins între ușa de la lift și intrarea în apartamentul familiei Weiner era soțul ei. Din gură, nas și urechi îi curgea sânge, dar era viu, putea să deschidă și să închidă ochii. Un horcăit îi ieșea din gât.

Magdalena Winklmann, bona familiei Weiner, cu care doamna Bandera bănuia că soțul ei avea o aventură, stătea lângă el, ștergându-i sângele de pe față, și părea că el o ținea strâns de mână. În jurul lui mai erau și alte persoane, inclusiv Herr și Frau Gamse, care locuiau vizavi de familia Weiner. Tocmai se pregăteau să ia masa de prânz când au auzit niște pași grei pe scări, apoi ceva ce suna ca un țipăt. Frau Gamse a fost prima care a ieșit și l-a văzut întins pe jos pe bărbatul pe care îl cunoștea drept Stefan Popel. Cu ajutorul Magdalenei, care ieșise din apartamentul familiei Weiner, l-a întors pe Bandera pe o parte, ca să nu se înece cu sângele care îi curgea din gură. Frau Gamse învățase această tehnică în lagărul de concentrare.

Doamna Bandera a scos un țipăt. S-a așezat pe jos, i-a prins capul în mâini și l-a lovit ușor, vorbindu-i în ucraineană:

— Stepan, ce s-a întâmplat? Stepan, spune ce s-a întâmplat.

Herr Gamse chemase deja ambulanța, care a sosit peste câteva minute. Doamna Bandera bănuia că era vorba despre un accident vascular cerebral. A sunat la biroul soțului ei și i-a informat pe subalternii lui de pe Zeppelinstrasse că avusese loc un accident: soțul ei căzuse pe scări și avea nevoie de îngrijiri medicale. Era în mod evident sub un stres extrem. Bărbatul care i-a răspuns la telefon a declarat peste câteva zile că „vorbea fără noimă. Tot ce am putut să înțeleg a fost că a căzut și zace pe scări". A promis că vine de îndată. Doamna Bandera l-a însoțit pe soțul ei la spitalul de pe Lazarettstrasse, care era la doar câteva minute distanță.[1]

Colaboratorii lui Stepan Bandera de pe Zeppelinstrasse au sosit după ce ambulanța plecase deja. Au vorbit cu fiica adolescentă a lui Bandera, care le-a spus că, după câte se părea, tatăl ei a avut un accident vascular cerebral. Au vrut să afle amănunte mai întâi de la ea, apoi de la soții Gamse. Se vedea sânge pe jos lângă intrare și lângă lift. Au văzut și sacoșa cu roșii pe care o ducea Bandera când a fost asasinat și care părea să fi fost așezată cu grijă pe jos, înainte ca el să se prăbușească. După ce tovarășii lui, vizibil tulburați, au părăsit clădirea, Frau Gamse și Magdalena Winklmann au revenit pe palier cu o mătură, o cârpă și o găleată cu apă și au curățat temeinic pardoseala. Peste câteva minute, nu se mai vedea nicio urmă că acolo se întâmplase ceva. Sacoșa cu roșii a luat-o Herr Gamse.[2]

Când a ajuns la spital, Stepan Bandera a fost declarat decedat. Medicul de gardă a examinat cadavrul și a fost de acord că a fost vorba de un accident vascular cerebral. Căderea lui Bandera pe scări i-a vătămat craniul, provocându-i sângerarea pe nas, gură și urechi. Nu existau nicio urmă de violență și niciun motiv de bănuială că ar fi fost vorba de altceva decât de un incident nefericit. Oamenii lui Bandera, însă, păreau să fie de altă părere. Unul dintre ei s-a interesat dacă mai putea fi resuscitat, poate prin injecții sau prin administrarea de oxigen. Când a primit un răspuns negativ, acesta l-a întrebat pe medic dacă nu era de părere că moartea aparent accidentală ar fi putut să fie un asasinat. Medicul i-a spus că pe scări se petreceau multe accidente, iar o căzătură care a avut loc ca urmare a unui accident vascular cerebral putea fi cu ușurință fatală. Colaboratorii lui Bandera nu au avut de ales și au trebuit să accepte concluziile medicului care a semnat certificatul de

deces: accident vascular cerebral.[3]

Oamenii lui Bandera au revenit la sediu şi au demarat propriile cercetări în legătură cu întâmplările din acea zi. Pe Zeppelinstrasse nr. 67, în clădirea în care îşi aveau birourile numeroase filiale ale organizaţiei sub acoperire a lui Bandera, dimineaţa zilei de 15 octombrie începuse ca oricare alta. Stepan Bandera sosise după ora 8, însoţit de garda sa de corp, Vasil Ninovski. El urcase în biroul său, iar Ninovski se dusese la tipografia ziarului organizaţiei, Şliah Peremohi (Calea spre victorie), situată la etajul întâi al clădirii.

Oamenii lui şi angajaţii din birouri începuseră să sosească în jurul orei 9. Bandera avusese în dimineaţa aceea întâlniri cu trei dintre tovarăşii săi care, ulterior, au fost anchetaţi de poliţie şi de serviciul de securitate internă al organizaţiei lui Bandera. În jurul orei 11:30, Bandera ieşise din birou şi coborâse un etaj până la redacţie, unde lucra vechea sa cunoştinţă Eugenia, pe care autorităţile germane o cunoşteau sub numele de Eugenia Mak. A întrebat-o dacă nu vrea să-l însoţească la piaţă să cumpere fructe, dar ea l-a refuzat. „A refuzat de trei ori, afirmând că nu are chef“, au declarat martorii, „şi că nu are nevoie de nimic“. Potrivit aceluiaşi raport, „Bandera a insistat, cerându-i să vină măcar ca să îi ţină companie. Ea a acceptat numai după ce alţi angajaţi au insistat să meargă“.

Au dat să coboare la parter, dar Bandera şi-a amintit brusc că îşi lăsase bereta în birou. După o clipă de ezitare, i-a spus Eugeniei că şi-o va lua după prânz. Bandera lua de obicei masa acasă şi a decis să cumpere nişte fructe şi legume de la celebra piaţă din München, Grossmarkthalle. Cunoscut în cercul său drept un cap de familie care „se implică“, lui Bandera îi plăcea să facă tot felul de comisioane; cumpăra el însuşi produsele alimentare pentru acasă şi îi plăcea să mănânce bine. Cealaltă pasiune a sa era automobilul, de care se îngrijea personal. Petrecea ore întregi cu maşina sa, o curăţa şi se îngrijea să fie în stare bună. Defecţiunile minore la motor le repara de unul singur, în loc să apeleze la un mecanic. Bandera şi Eugenia au părăsit clădirea, s-au urcat în Opelul Kapitan albastru-închis şi s-au dus la Grossmarkthalle, aflată la sud-vest de Zeppelinstrasse, pe celălalt mal al râului Isar. Din piaţă, Bandera a cumpărat struguri şi prune, dar şi roşii, probabil pentru murături. După ce au terminat cumpărăturile, cei doi şi-au pus sacoşele în maşină şi s-au întors pe Zeppelinstrasse. Bandera a lăsat-o pe Eugenia nu departe de birou. Ea a vrut

să-şi ia punga cu nucile cumpărate din piaţă, dar Bandera i-a promis să i le aducă după prânz, pentru că erau îngropate sub sacoşele lui în portbagaj, iar el se grăbea.

— Aşteaptă puţin. Îi spun lui Vasil Ninovski să te însoţească acasă, i-a propus Eugenia, referindu-se la garda lui de corp. Dar Bandera, care era cunoscut pentru că nu respecta instrucţiunile echipei sale de securitate, nici nu a vrut să audă.

— Până când coboară Ninovski, ea am şi ajuns acasă, i-a spus el secretarei. Ne vedem mai târziu.

Oamenii lui Bandera nu au putut afla mai multe despre ultimele ceasuri ale liderului lor.[4]

Mai degrabă din rutină decât dintr-o bănuială anume cu privire la cauza morţii, s-a întâmplat ca personalul medical să sune la Kripo (Kriminalpolizei) München, unitatea de poliţie responsabilă cu anchetele criminale. La examinarea cadavrului, medicul găsise sub braţul drept al lui Bandera o centură cu toc pentru armă care conţinea un Walther 765, un pistol relativ mic, uşor de ascuns, proiectat iniţial pentru poliţia germană. Portul de armă era neobişnuit, ba chiar ilegal în Germania, iar personalul medical era obligat să raporteze autorităţilor orice astfel de caz. Poliţia nu i-a acordat la început mare importanţă: examinarea medicală nu arătase că ar fi fost vorba de o moarte violentă. Până la urmă s-a decis transferul cadavrului lui Bandera la Institutul de Medicină Legală de la Universitatea Ludwig Maximilian, pentru autopsie. Aceasta a fost programată pentru a doua zi, iar ancheta poliţiei a fost amânată. Cei doi anchetatori care au preluat cazul, Hermann Schmidt şi Oberkomissar Adrian Fuchs, au considerat că nu este urgent.

Autopsia a avut loc vineri, 16 octombrie. A fost efectuată de o echipă de medici condusă de directorul Institutului de Medicină Legală, profesorul Wolfgang Laves, un medic şi cercetător în vârstă de şaizeci de ani, chel şi cu ochelari, aflat la conducerea institutului din 1945. Laves era asistat de un coleg mai tânăr, dr. Wolfgang Spann, medicul care a efectuat mai târziu examinarea post-mortem a adjunctului lui Hitler, Rudolf Hess. Autopsia lui Bandera a durat două ore. Rezultatul ei fost o surpriză pentru poliţie. Şeful secţiei omoruri, Hermann Schmidt, s-a întors la sediu vizibil şocat şi palid. La

întrebările jurnaliştilor a răspuns răstit:

— De la mine nu veţi afla nimic!

Apoi şi-a chemat subordonaţii şi a sunat la filiala bavareză a Biroului Federal pentru Protecţia Constituţiei (Bundesamt für Verfassungsschutz). A petrecut mult timp la telefon cu reprezentanţii instituţiei care se ocupa şi de contraspionajul vest-german. Vestea pe care Schmidt nu a vrut să le-o comunice jurnaliştilor i-a îngrijorat foarte mult pe protectorii constituţiei vest-germane.

Cum Hermann Schmidt refuza să vorbească, jurnaliştii i-au cerut informaţii şefului poliţiei municipale, Anton Heigel. Nici cu el nu au avut succes. Heigel le-a spus:

— Nu am primit încă niciun raport şi nu mă interesează deloc problema.

Comentariul şefului poliţiei i-a dezamăgit, dar i-a şi intrigat. Singura declaraţie pe care o dăduse poliţia până în acel moment, înainte ca rezultatul autopsiei să fie făcut public, confirmase ceea ce jurnaliştii ştiau deja din propriile surse: Stefan Popel nu era cine pretinsese a fi. „Deces rezultat în urma unui accident nefericit“, scria în comunicatul de presă. „În jurul orei prânzului, pe 15 octombrie 1959, jurnalistul apatrid în vârstă de 50 de ani Stefan Popel, numit Bandera, a căzut pe casa scării imobilului său de reşedinţă, situat în partea vestică a oraşului. În timp ce era transportat la spital, a murit din cauza rănilor produse în urma căzăturii. A fost iniţiată o anchetă care să elucideze cauzele nefericitului accident.“

Numele „Bandera“ a fost rostit pentru prima oară în legătură cu Popel în jurul orei 10 seara, pe 15 octombrie, când la Bayerischer Rundfunk (Radiodifuziunea Bavareză), cu sediul la München, a fost transmisă următoarea ştire: „Unul dintre liderii emigranţilor ucraineni, Stepan Bandera, în vârstă de 50 de ani, şi-a pierdut astăzi viaţa la München. Se pare că a suferit o căzătură atât de nefericită pe scările clădirii în care locuia, încât a murit în drum spre spital. Poliţia nu cunoaşte încă nimic în legătură cu circumstanţele exacte în care s-a produs decesul“. Crainicul a încheiat cu următoarea afirmaţie despre trecutul lui Bandera: „Ca naţionalist ucrainean, înainte şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost închis în lagăre

de concentrare şi închisori poloneze şi germane“. Bandera, pe care mulţi îl ştiau după nume, dar nu îl văzuseră niciodată în persoană, era unul dintre cei mai misterioşi şi mai retraşi lideri ai mişcării antisovietice ucrainene din Occident. Presa ştia că organizaţia sa avea influenţă asupra zecilor de mii de emigranţi recent sosiţi în Germania, Marea Britanie, Statele Unite, Canada şi în multe alte ţări.

Jurnaliştii care insistau să primească răspunsuri de la poliţie erau pe bună dreptate nerăbdători — era clar că poliţia le ascundea ceva. Ziarul de scandal din München Abendzeitung a explicat astfel interesul crescut din partea presei: „Münchenul a devenit terenul de joacă al agenţilor, spionilor şi al emigranţilor, în special al celor din est. În general, locuitorul de rând nu ştie nimic despre activitatea învăluită în mister a acestor personaje din umbră. Numai din când în când se întâmplă să se ridice cortina şi să iasă la lumină asemenea fapte sinistre — când este comisă o crimă împotriva unuia dintre cei cărora Republica Federală le-a acordat azil politic“. Ediţiile de weekend ale altor ziare din München aveau să publice, de asemenea, articole despre moartea misterioasă a lui Bandera, dar fără dovezi concludente că ar fi fost vorba de ceva mai mult decât un accident vascular cerebral.[5]

Luni, 19 octombrie, secţia omoruri a Kripo München a emis un comunicat de presă. A devenit rapid clar de ce fusese atât de stresat şi rezervat vinerea trecută şeful secţiei, Hermann Schmidt. Comunicatul spunea că autopsia lui Stepan Bandera, care începuse vineri, a continuat până sâmbătă. „Ancheta efectuată pe 17 octombrie la Institutul de Medicină Legală cu scopul de a stabili cauza decesului a descoperit că Bandera a murit otrăvit cu cianură“, detalia raportul. „Comisia de omoruri cercetează acum dacă a fost vorba de sinucidere sau de o faptă criminală.“

Vineri, tânărul asistent al profesorului Laves, Wolfgang Spann, a detectat un slab miros de migdale degajat de creierul disecat al cadavrului. La o cercetare mai amănunţită, s-au găsit urme de cianură în stomac, o consecinţă a descărcării simultane a ambelor ţevi ale pistolului. Nu s-au găsit rămăşiţe ale vreunei capsule şi nici nu exista o cantitate reziduală suficientă pentru a ucide un om, dar nu exista nicio îndoială că era vorba de cianură şi că aceasta pătrunsese cumva în stomacul decedatului. Poliţia a decis să comunice că a fost vorba de otrăvire cu cianură, fără să dea alte detalii. Rezultatele cercetării

amănunțite a particulelor chimice găsite în stomacul lui Bandera nu aveau să fie cunoscute decât mult mai târziu. Știrea a fost preluată și transmisă în aceeași zi de Reuters și de alte agenții de presă internaționale. Ziarele germane au publicat-o pe 20 octombrie, în ziua înmormântării lui Bandera.[6]

Știrea că Stepan Bandera fusese otrăvit a fost un șoc nu numai pentru cei care presupuseseră că murise din cauze naturale, ci și printre cei din anturajul său care crezuseră că a fost asasinat. Otrăvirea cu cianură fără niciun semn de violență indica mai degrabă sinucidere decât crimă, dar colegii lui Bandera au preferat să-l înfățișeze drept un martir al cauzei, și nu ca pe un individ deprimat și deziluzionat care, dintr-un motiv oarecare, își pusese singur capăt zilelor. Însă această a doua explicație li s-a părut mai plauzibilă medicilor care au efectuat autopsia, precum și anchetatorilor de la poliție. Profesorul Laves nu avea nicio îndoială. I-a asigurat pe Frau Popel, căreia i se spunea acum Frau Bandera, și pe tovarășii soțului ei că avea ceva experiență cu sinuciderile din rândul „luptătorilor pentru libertate“, deoarece efectuase autopsiile a șapte sau opt astfel de indivizi. „Luptătorii pentru libertate“, susținea el, erau supuși unor presiuni psihice constante și alegeau adesea moartea în detrimentul vieții.

Profesorul Laves avea într-adevăr multă experiență, deși mai degrabă în privința sinuciderilor în general, nu neapărat ale „luptătorilor pentru libertate“. Cel mai cunoscut fost pacient al său, Adolf Hitler, se sinucisese în aprilie 1945. Profesorul Laves a stat de vorbă cu doamna Bandera și i-a explicat văduvei îndurerate că pentru un om ca soțul ei sinuciderea era mai mult decât un risc profesional. Un „luptător pentru libertate“ poate ușor să decidă, în mod voluntar, să se sinucidă dacă se confruntă cu presiuni insuportabile din partea unui dușman hotărât să îl distrugă pe plan psihologic sau care îl șantajează și îi amenință familia și prietenii. Oricare dintre aceste scenarii l-ar fi putut determina pe Stepan Bandera să-și ia viața ingerând cianură.

Laves a tras concluzia că otrava din stomacul lui Bandera fusese înghițită cu maxim trei ore înainte de deces. Când Frau Bandera și tovarășii soțului ei au continuat să insiste că sinuciderea era practic imposibilă, dat fiind caracterul decedatului, dr. Laves și-a pierdut răbdarea.

— Atunci cine l-a ucis? O fantomă? i-a întrebat pe interlocutorii săi, nu fără

un dram de condescendență.

Cazul părea închis.[7]

Înmormântarea

La înmormântarea lui Stepan Bandera se anticipase că vor participa zeci, dacă nu sute de „luptători pentru libertate“ din întreaga lume, iar poliția din München și Biroul Federal pentru Protecția Constituției au luat măsuri de precauție suplimentare pentru a asigura paza procesiunii funerare și a înmormântării în sine. Se temeau de posibile tentative de asasinat din partea autorităților comuniste de dincolo de Cortina de Fier, din ale căror gheare se străduiau luptătorii pentru libertate să își smulgă popoarele.

Sute de polițiști în haine civile se ascundeau în spatele copacilor din cimitirul Waldfriedhof — „Grădina Paradisului“, proiectat la începutul secolului al XX-lea — în după-amiaza întunecată și rece a zilei de 20 octombrie. Unii dintre ei, înarmați cu camere de luat vederi, filmau și documentau evenimentul. Nu erau singurii care o făceau. Erau și cameramani din est, mai ales din Germania de Est, precum și reprezentanți ai Uniunii Sovietice. Erau prezenți, pe lângă diplomați și jurnaliști, și liderii unui ansamblu folcloric ucrainean sovietic, care tocmai își începuse programul de reprezentații la München. Mulți din organizația lui Bandera îi priveau pe „estici“ cu mare neîncredere, convinși că ucigașul lui Bandera ar putea fi un membru al ansamblului.

Aproape două mii de persoane au participat la înmormântarea lui Bandera. Ceremonia avea toate caracteristicile unor funeralii de stat, deși decedatul era liderul unei națiuni fără stat. În fruntea procesiunii mergea un bărbat între două vârste, care purta o cruce mare. Era urmat de numeroși preoți și de un cor bisericesc. Apoi urmau purtătorii de stindarde, cu drapelul albastru și galben al Ucrainei și cu cel roșu și negru al organizației lui Bandera. Pășind solemn, în urma lor veneau doi bărbați, fiecare cu doi însoțitori. Aceștia purtau două urne mici pe perne stacojii. Într-una era pământ din Ucraina, în cealaltă, apă din Marea Neagră. Simbolismul era limpede pentru majoritatea celor de față. Bandera trăise și murise nu doar ca luptător pentru

independența țării sale, ci și pentru integritatea și unitatea ei teritorială, de la Carpații săi natali la îndepărtata Mare Neagră. Apa sărată din urnă fusese adusă la München de către unul dintre tovarășii lui Bandera din Turcia, singura țară cu deschidere la Marea Neagră care nu fusese despărțită de restul lumii prin Cortina de Fier.[1]

Sicriul din lemn de stejar al lui Bandera era purtat de șase dintre cei mai apropiați tovarăși ai săi, cu toții bărbați de aceeași vârstă și origine ca el, care îi fuseseră alături încă din primele zile ale rezistenței ucrainene. În spatele sicriului pășeau văduva lui Bandera, Iaroslava, și cei trei copii ai lor. Când procesiunea a ajuns la locul de înhumare, primul care a vorbit a fost preotul catolic ucrainean, el însuși emigrat recent din Ucraina.

— Viața lui Stepan Bandera, binecuvântată fie-i amintirea, a urmat o cale plină de spini, le-a spus preotul celor îndoliați. Aproape un sfert din viața sa adultă și-a petrecut-o în închisori și lagăre de concentrare ale unor state străine care căutau să ne înrobească patria.

Nu doar ucrainenii veniseră să îl conducă pe Bandera pe ultimul drum. Erau de față și „caucazieni, georgieni, bieloruși, unguri și lituanieni“, a relatat corespondentul ziarului Frankfurter Allgemeine Zeitung, „o secțiune transversală a întregii emigrații estice“. Unii dintre ei, în special cei de stânga, fuseseră adversarii lui Bandera cât timp acesta fusese în viață. Totuși, veniseră acum să-și arate solidaritatea cu oponentul lor politic: un atac asupra lui era un atac asupra tuturor. Cu toții erau vulnerabili. Mulți dintre cei adunați în cimitir se întrebau cine urmează. „Asasinatul plutea efectiv în aer“, a scris un reporter de la ziarul german Das Grüne Blatt.[2]

Evenimentele de pe 15 octombrie fuseseră nu doar o lovitură emoțională și politică majoră împotriva susținătorilor lui Bandera, ci și o breșă de securitate înspăimântătoare și fără precedent. Degetul a fost îndreptat către membrii echipei de pază a lui Bandera, care au fost acuzați de neglijență. După ce Miron Matvieiko fusese parașutat în Ucraina în mai 1951, postul său ca șef al serviciului de securitate al lui Bandera fusese preluat de adjunctul său, Ivan Kașuba, și de ofițerul de informații al acestuia, Stepan Mudrik, ambii cu multă experiență în domeniul informațiilor. Echipa de securitate, la rândul ei, dădea vina pe Bandera. „I-am avertizat nu o dată pe șeful meu și pe cei din anturajul lui că se află în pericol“, a declarat Mudrik poliției germane. „Dar

nu a respectat întotdeauna avertismentele mele şi pot să spun doar că liderul meu s-a comportat destul de neglijent. Dacă m-ar fi ascultat, cred că nu s-ar fi întâmplat una ca asta.“

Nu erau departe de adevăr. După ce reuşise să transforme cu succes rezistenţa naţionalistă într-o organizaţie în mare parte teroristă la începutul anilor 1930, Bandera crezuse că îşi poate gestiona singur problemele de securitate. După ani de zile în care trăise sub acoperire, se obişnuise într-atâta să fie permanent în pericol încât, în perioada în care locuise în afara Münchenului, se întâmpla adesea să ia autostopişti când mergea în oraş. Pe lângă faptul că ignora regulile pe care încerca să i le impună serviciul său de pază, Bandera se purta destul de rău cu gărzile sale de corp, astfel încât mulţi dintre ei ajunseseră să-l părăsească nu numai pe el, ci şi organizaţia în sine. În final, Bandera decisese să se ocupe singur de problemele sale de securitate. În toamna anului 1959, paza sa consta dintr-o singură persoană, care era şi gardă de corp, şi şofer, şi curier — Vasil Ninovski, fost luptător de gherilă în Ucraina de Vest, ocupată de sovietici.[3]

Cu două săptămâni înainte de asasinat, la serviciul de pază al lui Bandera ajunsese o veste neliniştitoare care îl silise să fie mai atent la siguranţa sa, ba chiar să ia în considerare schimbarea numelui de acoperire. Pe atunci, deja folosea numele de Stefan Popel de aproape un deceniu. Pe 2 octombrie 1959, Stepan Mudrik, şeful serviciului de informaţii al lui Bandera, a sunat la sediul din München de la Düsseldorf, unde era plecat în călătorie de afaceri, şi a insistat să fie convocată o şedinţă extraordinară a conducerii organizaţiei chiar a doua zi, când avea să se întoarcă. Mudrik nu a dormit aproape deloc în trenul de noapte cu care a călătorit, atât era de tulburat de vestea pe care urma să o comunice.

A doua zi, toată lumea îl aştepta pe Mudrik în biroul lui Bandera. Liderul stătea la birou, subalternii, în jurul mesei. Nedormit şi şifonat după noaptea petrecută în tren, Mudrik s-a aşezat în faţa şefilor săi şi le-a povestit despre o întrevedere avută la Düsseldorf. Pe 2 octombrie, avusese o întâlnire de rutină cu un agent dublu, cineva care lucra la KGB, dar îl informa şi pe Mudrik de activităţile sale. Agentul tocmai revenise din Berlinul de Est, unde se întâlnise cu supraveghetorii săi din KGB, şi i-a spus lui Mudrik că la Moscova se luase, la cel mai înalt nivel, decizia de a-i lichida pe Bandera şi

pe colaboratorii săi apropiați.

— S-au făcut toate pregătirile cu privire la Bandera, a declarat agentul dublu. Atentatul poate avea loc în orice zi. Să știți că s-a luat deja decizia să fiți lichidați; au niște resurse tehnice de care lumea încă nu este conștientă. Nu veți putea rezista.

Agentul dublu voia bani în schimbul altor informații. Mudrik nu avea bani la el, dar era convins că informațiile sunt de încredere. Voia ca Bandera să plece din München, eventual în Spania, unde, din pricina dictaturii generalului Francisco Franco, KGB nu putea acționa fără să se teamă de consecințe.

Bandera a refuzat să urmeze sfatul șefului serviciului său de informații. A declarat că se aflau în stare de război și pericolul era de la sine înțeles, așa că trebuiau pur și simplu să-și vadă de treabă. Dar peste câteva zile a plecat într-o scurtă vacanță în Alpi, iar lui Mudrik i s-a ordonat să meargă la Bonn ca să facă rost de acte noi pentru Bandera și familia sa. Stepan Bandera urma să se transforme în altcineva, pentru a-i induce în eroare pe posibilii asasini ai KGB. Mudrik a luat din nou trenul de noapte, iar în dimineața zilei de 15 octombrie și-a început misiunea secretă în capitala Germaniei de Vest. În timpul pauzei de prânz a sunat la München să raporteze ce făcuse, dar Bandera ieșise cu câteva minute mai devreme. Cu puțin timp înainte de amiază, pe 15 octombrie 1959, Bandera a părăsit biroul și a plecat acasă ca să ia prânzul. În registrul personalului de securitate notase că nu are nevoie de protecție în timpul prânzului în săptămâna respectivă, deoarece intenționa să mănânce la birou. A doua zi dimineața, Mudrik a sunat acasă și a aflat de la soția lui că misiunea de la Bonn nu-și mai avea rostul: Bandera murise.[4]

Mudrik și colegii săi se confruntau acum cu furia membrilor propriei organizații, care cereau o explicație pentru breșa de securitate. Ani de zile s-a chinuit Mudrik să își apere rolul de șef al serviciului de informații în memoriile sale, în corespondența particulară și în interviuri. A insistat că a făcut tot ce a putut pentru a preveni un atentat și mulți ani după incident încă se întreba dacă Bandera își amintise de avertismentul lui în ultimele momente ale vieții sale. Vasil Ninovski, garda de corp part-time a lui Bandera, ale cărui servicii Bandera le refuzase în ziua în care fusese ucis, a fost distrus psihologic de ceea ce se întâmplase în timp ce era sub supravegherea lui. La zeci de ani după asasinat, soția lui încă le mai spunea rudelor lui Ninovski tot

soiul de născociri pentru a-l absolvi pe soţul ei de responsabilitate. De pildă, povestea că pe 15 octombrie Vasil Ninovski era internat la spital, după ce îi salvase viaţa şefului său într-un atac anterior, când un automobil neidentificat se izbise intenţionat de maşina lui Bandera. Dacă Ninovski ar fi fost la datorie în ziua respectivă, Bandera ar mai fi fost încă în viaţă, continua legenda familiei.[5]

Ivan Kaşuba, şeful serviciului de contraspionaj al lui Bandera şi omul direct responsabil de securitatea acestuia, spunea oricui era dispus să îl asculte că Bandera se sinucisese din cauză că era îndrăgostit fără speranţă de bona care avea grijă de copiii vecinilor. „Stepan Bandera era îndrăgostit de nemţoaica aceea şi a petrecut mai mult de o noapte nedormită alături de ea“, i-a spus Kaşuba unei cunoştinţe. „Profita de orice ocazie pentru a o întâlni, fie în faţa clădirii, fie la uşa ei, ca să vorbească cu ea. Se poate chiar să se fi întâlnit cu ea serile în secret, fără ca nevastă-sa şi familia la care lucra fata să ştie.“ Kaşuba argumenta că Bandera alesese în mod deliberat să se sinucidă în acea zi în faţa apartamentului unde se găsea iubita lui — ea a fost cea care l-a ţinut de mână când şi-a dat ultima suflare. Kaşuba a susţinut că şi alţi lideri ai organizaţiei ştiau de dragostea lui Bandera pentru bona germană. Însă toată lumea se întreba dacă el credea cu adevărat în teoria sinuciderii din dragoste; poate că a avansat-o doar pentru a scăpa de acuzaţiile pentru propria neglijenţă.[6]

Când în cimitirul Waldfriedhof scurta zi de toamnă a început să lase loc întunericului şi oamenii nici nu se mai distingeau de şirurile de cruci şi copacii din jur, au plecat şi ultimele persoane venite la înmormântare. Nu mai erau nici cameramanii est-germani. Reportajul despre funeraliile lui Bandera avea să fie gata de difuzare înainte de sfârşitul lunii. Poliţia din München se putea felicita pentru munca bine făcută. Înmormântarea decursese fără incidente, nu fusese nimeni împuşcat şi nici nu se prăbuşise nimeni pe neaşteptate. Detaşamentul de poliţie ascuns în curtea capelei cimitirului s-a împrăştiat imediat după plecarea alaiului funerar. Din punctul lor de vedere, moartea lui Stepan Bandera era un subiect încheiat.

Telegrama

CIA

Șeful bazei CIA de la München a transmis la Washington vestea morții lui Bandera chiar în ziua în care a avut loc. Telegrama prioritară îi era adresată directorului CIA, Allen Dulles. Era marcată „Redwood“, ceea ce indica o alertă pentru divizia agenției care se ocupa de Rusia Sovietică, și „Lcimprove“, ceea ce însemna că informația pe care o conținea se referea la activitățile de peste graniță ale serviciilor de informații sovietice. Telegrama a fost trimisă aproape de miezul nopții, după ora Münchenului, iar conținutul era cu adevărat criptic: „15 oct[ombrie] sub[iectul] raportează Stepan Bandera mort. Urmează detalii. Stop“.[1]

Deși faptul că telegrama îi era adresată directorului CIA nu însemna că o va citi neapărat el, probabilitatea era mare ca de data aceasta ea să ajungă chiar în mâinile destinatarului. William Hood, șeful bazei de la München, în vârstă de treizeci și nouă de ani, îl cunoștea personal pe Allen Dulles. La sfârșitul războiului servise sub supervizarea lui Dulles în Biroul de Servicii Strategice — predecesorul CIA — la Berna, în Elveția. Pe atunci, Dulles și subordonații săi se străduiau să stabilească legături cu comandantul SS din Italia, generalul Karl Wolff, în speranța că vor putea obține ca trupele germane din Peninsula Apeninică să se predea. Colaborarea lui Dulles cu naziștii a ajuns la urechile lui Iosif Stalin și a provocat un scandal internațional, precursorul rivalității dintre cele două țări din timpul Războiului Rece. William Hood intrase în CIA în 1949, anul înființării agenției. O perioadă a fost adjunctul stației CIA de la Viena, unde a fost implicat în recrutarea și coordonarea agentului dublu CIA, maiorul Piotr Popov din serviciul de informații al armatei sovietice. La München, apoi, Hood a preluat baza locală a CIA. Baza CIA care se ocupa de operațiunile sub acoperire din întreaga Germanie era la Frankfurt, dar Münchenul era un nod foarte important al activității CIA din Germania, al doilea ca importanță

după Berlinul de Vest, unde Hood a fost transferat în decembrie 1959.[2]

La sfârşitul războiului, Münchenul căzuse în mâinile americanilor. Centrul oraşului fusese distrus aproape în totalitate de bombardamentele aliaţilor. Acoperişul principalei atracţii turistice din München, catedrala catolică Frauenkirche, construită în stil gotic, se prăbuşise, iar una dintre turlele în formă de bulb de ceapă fusese grav avariată. Pe 30 aprilie 1945, soldaţii americani din Divizia 42 Infanterie, care cu o zi înainte eliberaseră lagărul de concentrare Dachau din apropiere, au pătruns în centrul Münchenului prin molozul clădirilor bombardate şi distruse. Nu au întâmpinat rezistenţă. Cetăţenii care supravieţuiseră, în ale căror berării se născuse mişcarea nazistă în anii 1920, s-au predat bucuroşi americanilor. În Marienplatz, principala piaţă a oraşului, agenţii de poliţie germani şi-au predat armele în schimbul unui bon oferit de un soldat american. Alternativa — să se retragă către est şi să fie capturaţi de sovietici — era incomparabil mai rea.[3]

Sub administraţia militară americană, Münchenul a devenit destinaţia preferată a refugiaţilor — în special estici care doreau să trăiască în Vest. Sovieticii insistau ca aceştia să se întoarcă şi îi numeau trădători de patrie. Ei, însă, ripostau că locurile pe care le părăsiseră nu aparţineau patriei sovietice, ci fuseseră cucerite pe nedrept în timpul războiului: statele baltice, Ucraina de Vest şi Belarus, care aparţinuseră Poloniei înainte de război; Bucovina şi Basarabia, care făceau parte din România în perioada interbelică; şi Transcarpatia, care aparţinea Cehoslovaciei. După ce la început au repatriat cu forţa o parte dintre refugiaţi, americanii le-au permis celorlalţi să rămână. Pe măsură ce trecea timpul, majoritatea plecau în Statele Unite, Marea Britanie, Canada şi Australia. Unii pretindeau că nu aparţin niciunui stat şi rămâneau în Germania. La sfârşitul anilor 1950, mai erau aproape 80 000 de refugiaţi din Est care încă trăiau în München. De departe cei mai numeroşi erau refugiaţii ucraineni, sosiţi din Polonia interbelică.[4]

Stepan Bandera le era bine cunoscut ofiţerilor CIA din München. Imediat după încheierea războiului, divizia de contraspionaj a armatei SUA, sau CIC, care era responsabilă cu securitatea în zona americană de ocupaţie şi care, în multe privinţe, era precursoarea CIA, a colaborat cu grupul lui Bandera pentru a elimina spionii sovietici din taberele de refugiaţi din zona americană. Dar americanii au început curând să aibă rezerve serioase faţă de Bandera şi

oamenii săi. Se credea că Bandera se foloseşte de tactici brutale de intimidare şi de violenţă pentru a-şi asigura poziţia în cadrul organizaţiei, pe de o parte, precum şi rolul dominant al organizaţiei în rândurile refugiaţilor ucraineni, pe de altă parte. Bandera şi susţinătorii săi erau ferm antiruşi şi anticomunişti, dar aceste două caracteristici erau mult mai puţin preţuite în primii ani de după cel de-al Doilea Război Mondial decât aveau să fie peste câţiva ani, odată cu începerea Războiului Rece.

Beneficiile operaţionale pe care le putea obţine CIC, şi mai târziu CIA, de pe urma grupului Bandera păreau şi ele limitate. Facţiunea Bandera a Organizaţiei Ucrainenilor Naţionalişti, un grup foarte centralizat şi disciplinat, condus de un cerc restrâns de conspiratori profesionişti călîţi în luptele de gherilă duse împotriva germanilor şi sovieticilor, era greu de folosit şi imposibil de controlat de către ofiţerii americani de contraspionaj, care nu aveau deloc experienţă cu luptătorii de gherilă din Europa de Est. Oamenii lui Bandera aveau într-adevăr contacte cu CIC, dar nu transmiteau aproape niciun fel de informaţii de încredere, cu excepţia eventualilor spioni sovietici din taberele de refugiaţi ucraineni. Îşi păstrau cu străşnicie secretele şi comiteau tot soiul de ilegalităţi. Îi eliminau pe cei pe care îi bănuiau de trădare sau care nu urmau directivele venite de sus. Pentru a-şi finanţa operaţiunile, se foloseau de dolari americani falşi.

Sovieticii ceruseră extrădarea lui Stepan Bandera, simbolul recunoscut al luptei antisovietice din Ucraina. Trimiseseră ofiţeri şi agenţi în zona americană pentru a-l răpi, dar acesta se ascundea şi îşi schimba mereu numele şi reşedinţa. Americanii erau dispuşi să colaboreze cu aliatul lor din timpul războiului. Ofiţerii din Unitatea de Servicii Strategice considerau că solicitarea sovieticilor era o ocazie excelentă de a scăpa de un lider incomod, ba chiar primejdios. Dar, indiferent cât s-au străduit, nu l-au putut prinde pe Bandera. Reţeaua serviciilor de informaţii americane era infiltrată de susţinătorii lui Bandera, care dădeau informaţii false sau înşelătoare despre locul în care se afla liderul lor. În plus, acesta mai avea şi un noroc incredibil. Odată, în timp ce se deplasa cu maşina, a fost oprit de un ofiţer american, dar acesta i-a permis să meargă mai departe deoarece avea legitimaţie de presă. Bandera, care era într-adevăr direct implicat în publicarea ziarului organizaţiei sale, avea să continue să se folosească de acoperirea de jurnalist pentru tot restul vieţii. Până la urmă, americanii au renunţat să-l mai caute.

Curând după aceea, relaţiile dintre sovietici şi americani s-au deteriorat până în punctul în care orice colaborare între ei a devenit imposibilă. Bandera avea să rămână în Bavaria.[5]

În 1949, nou înfiinţata Central Intelligence Agency a preluat de la divizia de contraspionaj a armatei supravegherea refugiaţilor şi a reţelelor acestora şi, deşi nu au încercat niciodată să-l captureze sau să-l extrădeze pe Bandera, au evitat să ia legătura cu el sau să profite de oportunităţile de spionaj oferite de organizaţia sa. Bandera, însă, a cărui principală bază de operaţiuni rămăsese în zona de ocupaţie americană, a început să colaboreze cu MI6 — secţia 6 a serviciilor de informaţii ale armatei britanice, care se ocupa de operaţiunile din străinătate. Britanicii aveau mai multă experienţă cu europenii decât americanii şi mai puţine scrupule când venea vorba de înclinaţiile ideologice şi tacticile operaţionale ale clienţilor lor. Un raport britanic din perioada respectivă îl descrie pe Bandera ca pe „un ilegalist profesionist, cu un trecut terorist şi concepţii pline de cruzime despre regulile jocului“. Britanicii erau de asemenea încredinţaţi că, dintre toate organizaţiile de provenienţă rusă sau est-europeană, cea a lui Bandera avea reţeaua cea mai extinsă şi mai bine înrădăcinată şi putea fi folosită pentru a obţine informaţii din Uniunea Sovietică.[6]

Americanii se cam îndoiau de acest lucru, convinşi că reţelele lui Bandera erau penetrate în întregime de poliţia secretă sovietică. În loc să colaboreze cu Bandera, CIA i-a ales pe rivalii acestuia din tabăra naţionalistă ucraineană. În 1947, ramura lui Bandera din Organizaţia Ucrainenilor Naţionalişti se scindase. Grupul rival era condus de Mikola Lebed, fostul şef al serviciului de securitate al OUN şi cel care preluase conducerea organizaţiei după ce Bandera fusese arestat de germani în iulie 1941. Lui i se datora supravieţuirea acesteia şi lupta eroică împotriva naziştilor. Dar tot el era la conducere când trupele OUN au început să masacreze polonezii din Volînia, masacre care s-au soldat cu zeci de mii de victime. În 1944, în timp ce sovieticii avansau pe teritoriul Ucrainei, Lebed a fost trimis în Occident să reprezinte cauza naţionaliştilor ucraineni în faţa puterilor aliate. S-a înfruntat cu Bandera pentru conducerea organizaţiei şi din pricina relaţiilor cu serviciile de informaţii occidentale. S-a zvonit că Bandera a ordonat uciderea lui Lebed, dar fostul şef al securităţii a fugit în Statele Unite cu ajutorul CIA. De acolo şi-a condus propria organizaţie, denumită Reprezentanţa Externă a

Consiliului Suprem pentru Eliberarea Ucrainei. Lev Rebet, asasinat de Staşinski în octombrie 1957, era unul dintre liderii intelectuali ai emigranţilor ucraineni din cercul lui Lebed.

În timp ce diviziile externe ale OUN conduse de Bandera colaborau cu britanicii, Reprezentanţa Externă a lui Lebed furniza CIA cadre pentru operaţiunile sub acoperire din URSS. În mai 1951, cele două servicii de informaţii, CIA şi MI6, au coordonat o acţiune de paraşutare a agenţilor lor pe teritoriul sovietic. Grupul britanic, condus de Miron Matvieiko, era trimis de Bandera, iar cel american avea binecuvântarea lui Lebed. Unul după altul au fost lansate în pădurile ucrainene. Primele veşti au fost mai mult decât încurajatoare: ambele au reuşit să evite capturarea şi au stabilit contactul radio. Dar până la urmă atât americanii, cât şi britanicii au început să suspecteze că informaţiile erau prea bune pentru a fi adevărate. Realitatea cruntă era că majoritatea celor paraşutaţi fuseseră capturaţi aproape imediat şi, la fel ca Matvieiko, acţionau sub controlul KGB. După ani de zile în care au tot pierdut agenţi, americanii şi britanicii au pus capăt acţiunilor de paraşutare. CIA a început să se folosească de oamenii lui Lebed pentru a duce un război psihologic împotriva URSS. În 1954, MI6 pusese deja capăt colaborării cu Bandera şi cu oamenii acestuia. Serviciile occidentale aveau însă un punct asupra căruia erau de acord. După cum se formulează într-o telegramă britanică, „în ciuda dorinţei noastre unanime de a-l «liniști» pe Bandera, trebuie luate măsuri de precauţie pentru a ne asigura că sovieticii nu vor avea posibilitatea să îl răpească sau să îl ucidă... [Î]n niciun caz nu putem permite ca Bandera să devină martir“.[7]

Când telegrama criptică a lui William Hood a ajuns la Washington, a devenit clar că ambele servicii de securitate eşuaseră. Dacă într-adevăr sovieticii reuşiseră până la urmă să-l ucidă pe Bandera, atunci era posibil ca, mort fiind, acesta să devină un personaj mai important decât fusese viu. Baza de la München a trimis un mesaj mai consistent a doua zi. „Bandera sosit decedat la spital“, scria în telegrama din 16 octombrie. „Neclar dacă rana la cap cauzată de cădere. Oamenii lui Bandera bănuiesc asasinat.“ Duminică, 18 octombrie, înainte ca rezultatele autopsiei să devină publice, ofiţerii de la München au trimis o nouă telegramă la Washington, în care furnizau cele mai recente informaţii obţinute de la unul dintre agenţii săi infiltraţi în serviciile de securitate germane: „Rezultatele prelim[inare] autopsie indică Bandera nu

a murit cauze naturale. Indicaţii că [a fost] otrăvit“. Șeful bazei de la München nu a scris nimic de posibilitatea sinuciderii. Era convins că e vorba de crimă.[8]

Upswing

În zilele de după asasinarea lui Bandera, ofițerii CIA de la München s-au zbătut să afle cine îl omorâse pe liderul ucrainean și de ce. Nu existau răspunsuri evidente.

În martie 1958, fusese trimisă o telegramă de la sediul CIA de la Langley la baza de la München, în care se cereau informații cu privire la cele mai recente activități ale lui Stepan Bandera. Solicitarea pornise din Congresul SUA și ajunsese la Langley prin intermediul Departamentului de Stat. Cineva cu influență considerabilă în capitala americană voia ca Bandera să vină în Statele Unite. Ofițerii CIA de la München și-au verificat dosarele și nu au găsit nimic nou despre activitățile lui Bandera care să împiedice intrarea acestuia în Statele Unite. Au verificat și cu Consulatul SUA de la München și au constatat că Bandera nu a cerut viză, probabil așteptând să vadă ce rezultat obțin susținătorii săi care făceau lobby în favoarea lui în Statele Unite. Însă, o vreme, William Hood și subordonații săi nu prea s-au grăbit să susțină solicitarea lui Bandera. Oamenii CIA din rândurile emigranților ucraineni — grupul Lebed — se împotriveau vehement ca Bandera să pătrundă pe teritoriul lor, adică Statele Unite și Canada. Bandera a rămas la München.[1]

Dar în lunile de dinaintea morții sale, Bandera s-a prezentat la Consulatul SUA de la München pentru a cere oficial viză pentru Statele Unite. Spera să călătorească în primăvara anului 1959, dar, după cum l-a informat pe unul dintre vechii săi prieteni de la New York, nu era sigur dacă i se va permite. În documentele înaintate pentru a obține o viză de trei luni a trecut numele Stefan Popel, dar l-a folosit pe cel de Bandera pentru soția și copiii săi. Popel/Bandera a fost intervievat de Kermit S. Midthun, un tânăr funcționar de la Consulat care se transferase aici de la FBI. Midthun a calificat drept foarte suspectă solicitarea lui Bandera. Avea îndoieli serioase că organizația lui Bandera, a cărei denumire completă era Diviziile Externe ale Organizației Naționaliștilor Ucraineni, îmbrățișa pe deplin principiile democratice care

stăteau la baza politicii SUA în Europa din anii de după război.[2]

Bandera nu a reuşit să spulbere reţinerile lui Midthun. După invazia trupelor germane în Uniunea Sovietică, unii membri ai organizaţiei lui Bandera se alăturaseră poliţiei care era sub autoritate germană şi, în această calitate, au luat parte la Holocaust. Dar nu evreii erau în fruntea ierarhiei duşmanilor naţionaliştilor ucraineni. Pentru ei, polonezii şi ucrainenii „trădători“ erau principalii inamici ai înfiinţării statului ucrainean. Teroarea a rămas o armă mult folosită în arsenalul lor nu numai înainte şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ci şi după aceea. După război, această armă a fost îndreptată în special împotriva sovieticilor şi „colaboratorilor“ acestora — ucraineni care, prinşi între două focuri, trupele NKVD şi gherilele naţionaliste, au refuzat să susţină cauza naţionalistă.[3]

Când ofiţerul FBI l-a întrebat pe Bandera cum va instaura şi va păstra democraţia organizaţia sa odată ajunsă la putere în Ucraina, acesta a dat un răspuns care l-a nemulţumit foarte tare pe Midthun. Democraţia, a declarat Bandera, însoţeşte în mod firesc autorealizarea naţională. A promis că îi va trimite lui Midthun nişte publicaţii ale organizaţiei sale din care va reieşi poziţia acesteia faţă de democraţie. La Consulat au sosit, curând, opt broşuri în care se criticau deciziile ultimului congres al Partidului Comunist Sovietic şi sistemul de gulaguri, în timp ce erau promovate lupta pentru independenţă a Ucrainei şi propaganda organizaţiei lui Bandera. Midthun nu avea nici timp, nici chef să citească broşurile, care au ajuns până la urmă la Secţia de Colectare şi Distribuire a Informaţiilor. Oricum, nu depindea numai de Midthun dacă lui Bandera urma să i se acorde viză de intrare. Avea şi CIA un cuvânt de spus.[4]

Pe 5 octombrie 1959, cu doar zece zile înainte de moartea lui Bandera, Hood le-a scris superiorilor săi de la Langley şi i-a rugat să ia în considerare solicitarea de viză a lui Bandera — solicitare pe care Consulatul de la München i-o refuza de luni de zile. Şeful bazei de la München a ataşat o cerere mai detaliată din partea unei persoane de contact a CIA din serviciile de securitate germane, cu numele de cod „Herdahl“. Ofiţerii CIA l-au asigurat pe Herdahl că „CIA este deschisă la solicitare, întrucât se pare că Bandera s-a «reformat» şi există posibilitatea ca pe viitor să fie util din punct de vedere operaţional“. Se considera că Bandera renunţase la tacticile brutale

pe care le folosise în trecut pentru a-și controla organizația și întreaga comunitate de emigranți ucraineni, tactici care nu erau deloc pe placul Consulatului SUA.

Oficial, Bandera solicitase o viză pe trei luni pentru a-și vizita rudele. Adevăratul motiv era însă altul. Avea de gând să le redea entuziasmul susținătorilor săi din Statele Unite; după estimările germanilor, aceștia erau între 300 000 și 400 000. America de Nord era și o sursă majoră de ajutor financiar pentru Bandera și activitățile sale. Germanii au estimat că doar din Canada organizația sa primise 900 000 de dolari americani în decursul unei perioade de cinci ani, care se încheiase în 1958. De asemenea, Bandera voia să aibă întrevederi cu mai mulți oficiali din guvernul american, pentru a discuta despre o posibilă colaborare. „În principiu“, după cum a rezumat Hood argumentele agentului, „Bandera are mai multe de oferit din punct de vedere operațional decât majoritatea, dacă nu chiar decât toate grupările de emigranți ruși aflate în prezent în Occident“. Operațiunile la care se referea Hood erau acțiuni de spionaj în spatele Cortinei de Fier — tărâmul dorit și terra incognita pentru serviciile de informații occidentale. Hood considera că ar fi în avantajul CIA să aprobe cererea cuiva care putea oferi agenției multe informații utile. „Dacă i se aprobă viza“, le-a scris Hood superiorilor săi, „am fi foarte bine informați cu privire la orice colaborare viitoare dintre Upswing și Bandera. Dacă nu i se acordă viza, se prea poate ca Herdahl să ne trântească de ciudă ușa-n nas în ceea ce privește acest aspect al activităților operaționale ale Upswing“. William Hood încă aștepta răspunsul de la Langley, când la baza de la München a sosit vestea tulburătoare a morții lui Bandera.[5]

Numele adevărat al lui Herdahl era Heinz Danko Herre. Era un ofițer de rang înalt în Serviciul Federal de Informații, BND (Bundesnachrichtendienst). BND a fost înființat oficial pe 1 aprilie, Ziua Păcălelilor, 1956 și plasat sub controlul direct al cancelarului Konrad Adenauer. Serviciul Federal de Informații a fost creația sa în colaborare cu CIA, care finanțase și controlase timp de zece ani Organizația Gehlen (precursorul BND), sau pur și simplu Org, numită după șeful ei, generalul Reinhard Gehlen, care fusese însărcinat cu spionarea Armatei Roșii în timpul războiului. În corespondența CIA de la sfârșitul anilor 1950, BND era numit „Upswing“***, iar mai târziu „Uphill“. Înființarea acestuia a fost într-adevăr un avantaj extraordinar pentru CIA, care

a menţinut legături strânse cu noua organizaţie, fără a mai fi însă responsabilă de finanţarea sau activităţile ei de zi cu zi. A fost un avantaj major şi pentru generalul Gehlen, care a devenit preşedintele BND şi a rămas în fruntea organizaţiei timp de douăzeci şi doi de ani.[6]

În urma „legalizării“ Organizaţiei Gehlen sub forma BND, Stepan Bandera şi oamenii săi, pe care americanii şi britanicii îi evitaseră până atunci, au reintrat în prim-planul războiului de spionaj dintre Est şi Vest. Negocierile dintre Bandera şi membrii Organizaţiei Gehlen au început în martie 1956, chiar înainte de înfiinţarea oficială a BND. Americanii i-au avertizat pe partenerii lor vest-germani să nu se folosească de agenţii lui Bandera în Ucraina, convinşi că reţeaua fusese infiltrată de KGB. BND a ascultat sfatul şi a oprit negocierile. Dar peste câţiva ani aveau să revină la ideea colaborării cu Bandera. Au existat numeroase motive care i-au determinat să se răzgândească. BND era o organizaţie nouă, care căuta să se impună, iar lui Reinhard Gehlen îi era la îndemână să se folosească de legăturile sale din cel de-al Doilea Război Mondial. „Îl ştim de vreo 20 de ani“ pe Bandera, i-a scris lui William Hood unul dintre colaboratorii lui Gehlen. Obiecţiile CIA nu aveau decât o influenţă limitată.

Heinz Danko Herre era principala sursă de informaţii a lui William Hood în privinţa lui Bandera — despre moartea lui şi despre ancheta asupra posibilei crime. În ierarhia BND, Herre răspundea direct de contactele cu Bandera şi susţinătorii săi. Din întâmplare, era şi principalul om de legătură între BND şi CIA. Expert în Rusia şi Europa de Est, se făcuse remarcat de Gehlen în timpul războiului. În aprilie 1942, Gehlen l-a luat sub oblăduirea sa şi l-a transferat de pe linia frontului în secţia de informaţii a Cartierului General. Acolo, Herre a lansat o campanie de război psihologic care s-a bucurat de succes, cu numele de cod „Silberstreif“****, menită să convingă soldaţii din Armata Roşie să dezerteze. La sfârşitul războiului, Herre a fost unul dintre puţinii ofiţeri pe care Gehlen i-a luat cu el când a dezertat la americani. În 1957, la un an după „oficializarea“ BND, Herre a fost numit în fruntea direcţiei însărcinate cu operaţiunile de spionaj îndreptate împotriva ţărilor comuniste. Pentru unul cu experienţa lui, era ca şi cum s-ar fi întors acasă.[7]

Noile responsabilităţi ale lui Herre se potriveau bine cu principalele interese ale CIA în regiune. James H. Critchfield, şeful bazei CIA din Pullach, o

suburbie a Münchenului unde se afla şi sediul central al Organizaţiei Gehlen, l-a numit pe Herre „omul-cheie“ al CIA din cercul apropiaţilor lui Gehlen. Peste decenii, amintindu-şi de anii petrecuţi la Pullach, Critchfield a scris că Herre era „cel care, atunci când lucrurile luau o întorsătură neplăcută, rămânea în relaţii bune cu ambele părţi, menţinea comunicarea deschisă şi era primul care căuta compromisuri“. Herre s-a străduit din greu să devină omul la care americanii să apeleze în orice situaţie. „A devenit expert în baseballul american şi îţi recita pe dinafară statisticile loviturilor şi clasamentul ligii“, îşi aminteşte Critchfield.[8]

După moartea neaşteptată a lui Bandera, Herre i-a transmis lui William Hood toate informaţiile relevante din ancheta Kripo. În plus, l-a informat pe şeful CIA că luase masa de prânz cu Bandera şi cu tovarăşii acestuia pe 14 octombrie, cu mai puţin de douăzeci şi patru de ore înainte de moartea liderului ucrainean. Prânzul, care a avut loc la restaurantul Ewige Lampe din München, a durat de la zece dimineaţa până la două după-amiaza. Bandera venise însoţit de doi colaboratori care au descris ulterior poliţiei întrevederea, cu accent deosebit pe mâncărurile care fuseseră servite, deoarece bănuiau că unul dintre felurile de mâncare ar fi putut fi otrăvit. Un participant ucrainean a declarat la poliţie că unul dintre germani plătise nota, dar niciunul dintre cei interogaţi nu a dezvăluit ce s-a discutat în cadrul întrevederii.

Herre a fost mai puţin discret cu persoana sa de contact de la CIA. „Discuţii prânz în principal [despre] susţinerea Upswing alte operaţiuni în URSS“, informa telegrama trimisă de Hood la Langley. „Discutat şi statutul grupului op[eraţiuni] care nu a raportat de săptămâni şi la ultimul raport nu trecuse în URSS.“ În iulie 1959, Herre trimisese un grup format din oamenii lui Bandera în URSS, grup care urma să treacă graniţa prin Cehoslovacia. Herre avusese o întrevedere cu Stepan Bandera şi cu unul dintre colaboratorii acestuia pe 9 aprilie 1959, pentru a discuta operaţiunea. Când s-au întâlnit din nou la restaurantul hotelului Bayerischer Hof, pe 14 octombrie, deşi grupul care fusese desemnat să treacă prin Cehoslovacia nu trimisese niciun raport, Herre era gata să extindă colaborarea cu Bandera şi oamenii săi. Până la urmă, CIA avea să afle mai multe detalii despre ce se discutase la prânzul la care participaseră Herre şi Bandera de la sursele sale din comunitatea de emigranţi ucraineni. „Germanii au acceptat toate sugestiile făcute de Zch/OUN [Diviziile Externe ale Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni] şi le-

au promis tot sprijinul. Stepan Bandera a fost foarte mulţumit de rezultatul convorbirii“, scria într-un raport. Într-adevăr, în ziua aceea Bandera s-a întors acasă foarte binedispus. I-a spus soţiei că întâlnirea mersese foarte bine şi că îi plăcuse mâncarea. Potârnichea fusese deosebit de bună.[9]

Adjuncţii lui Stepan Bandera bănuiau că liderul lor ar fi putut fi otrăvit în timpul prânzului cu Herre şi au atras atenţia CIA asupra acestei posibilităţi. Dar ofiţerii CIA de la München nu aveau absolut niciun dubiu că nici Gehlen şi nici Herre nu fuseseră implicaţi în moartea lui Bandera. Îi bănuiau însă pe sovietici. Pe 19 octombrie, la patru zile după ce Bandera se prăbuşise fără viaţă pe treptele imobilului în care locuia, şeful staţiei CIA de la München i-a trimis directorului CIA o telegramă în care cerea să se transmită BND „informaţii ref[eritoare la] utilizarea anumitor otrăvuri [de către] SIR [Serviciile de Informaţii Ruse] în trecut“. Considera că aceste informaţii „ar fi de mare ajutor fiindcă pare că nu [s-a] găsit cantitate suficientă otravă [deşi] autopsia arată indubitabil Bandera otrăvit“. Hood era convins că informaţiile strânse în decursul unor anchete CIA din trecut ar putea „indica tipul [de] otravă care [ar fi putut fi] folosit, dificil [de] detectat şi care [ar fi putut fi] administrat mult înainte de moartea lui Bandera“.[10]

*** Upswing, „redresare, traiectorie ascendentă (fig.)“; uphill, „ascendent“, dar și „anevoios“ (n.t.).

**** „Lumina de la capătul tunelului“ (n.t.).

Principalul suspect

Agenţii de la sediul principal al CIA de la Langley nu se mulţumeau doar să strângă informaţii de la München; încercau, de asemenea, să contribuie la buna desfăşurare a anchetei, furnizând indicii relevante. Unul dintre acestea este cel din telegrama trimisă la München pe 5 noiembrie 1959: „Aecassowary 2 spune soţia Aecavatina 11 cu el chiar înainte moarte“.[1]

Numai cine avea acces la registrele de coduri ale agenţiei putea înţelege mesajul. Pe lângă indiciul „Redwood“, care se referea la Divizia pentru Rusia Sovietică a CIA, telegrama mai conţinea un criptonim în colţul din dreapta sus, „Aerodynamic“. Acesta reprezenta operaţiunile agenţiei în sprijinul activităţilor Reprezentanţei Externe a Consiliului Suprem pentru Eliberarea Ucrainei, gruparea naţionaliştilor ucraineni condusă de Mikola Lebed, care se separase de facţiunea Bandera la sfârşitul anilor 1940 şi care, de atunci, colabora cu CIA. Ofiţerii CIA foloseau prefixul „ae“ (aerodynamic) şi alte nume de cod pentru a identifica operaţiunile şi persoanele implicate în activităţi de spionaj îndreptate împotriva Uniunii Sovietice. Aecassowary 2 şi Aecavatina 11 ţineau evident de acest grup. Cazuarii (cassowary) — păsări din Noua Guinee de dimensiuni mari, cu penaj multicolor, dar care nu zboară — erau folosiţi ca nume de cod pentru membrii grupului Lebed implicaţi în „Aerodynamic“, inclusiv pentru agenţii lansaţi cu paraşuta în URSS. „Cavatina“ este un termen împrumutat nu din zoologie, ci din lumea muzicii clasice şi înseamnă un cântec scurt şi simplu. Acesta era folosit pentru membrii organizaţiei Bandera.

Graţie desecretizării recente a criptonimelor folosite de CIA în timpul Războiului Rece, acum ştim cine erau membrii respectivi ai grupărilor lui Lebed şi Bandera. Numele de cod „Aecassowary-1“ era rezervat pentru gruparea Lebed în întregimea ei; „Aecassowary-2“ era liderul grupării, Mikola Lebed. Se folosea un sistem uşor diferit în cazul grupării lui Bandera, al cărei lider era identificat cu codul „Aecavatina-1“. Numele de cod

„Aecavatina-11“ îl reprezenta pe fostul şef al securităţii Miron Matvieiko.[2]

Astfel, CIA îşi avertiza agenţii de la München că Mikola Lebed transmisese informaţia potrivit căreia una dintre ultimele persoane care au avut contact cu Bandera înainte de moarte a fost soţia fostului său şef al securităţii Miron Matvieiko, Eugenia. Secretara din biroul lui Bandera care îl însoţise la piaţa din München în ziua morţii şi pe care poliţia o cunoştea drept Eugenia Mak era de fapt Eugenia Matvieiko, soţia unui agent aflat de mult în spatele graniţei sovietice. Eugenia se născuse la Lvov, în 1916. Avea patruzeci şi trei de ani în 1959, iar prietenii, colegii şi colaboratorii ei o cunoşteau sub o varietate de nume, printre care Mak, Ştihol şi Koşulinska. Atunci când soţul ei fusese ales pentru o misiune periculoasă în Ucraina, ea rămăsese la München, unde se stabiliseră curând după război. Eugenia a început apoi să lucreze pentru şeful soţului ei, Stepan Bandera, pe Zeppelinstrasse nr. 67.

Cu puţin timp înainte de prânz, pe 15 octombrie 1959, Eugenia Mak plecase de la birou cu Bandera şi îl însoţise pe o porţiune din ceea ce s-a dovedit, ulterior, a fi ultimul său drum cu maşina. Devenise aşadar suspectă în ochii poliţiei, precum şi în cei ai celorlalţi numeroşi anchetatori ai morţii lui Bandera. Poliţia din München şi serviciul de contraspionaj bavarez o considerau complice la ceea ce toată lumea credea acum că fusese o crimă. Informatorul poliţiei din organizaţia lui Bandera şi raportul medical indicau acelaşi lucru: otrava fusese administrată de un apropiat al lui Bandera. Eugenia Mak s-a trezit în fruntea listei. Mulţi au atras atenţia asupra rivalităţii dintre Eugenia şi soţia lui Bandera, iar alţii au sugerat că Bandera şi Eugenia erau amanţi în secret. Mai mult, dacă Bandera fusese otrăvit în timp ce gusta fructe în piaţă, era imposibil de imaginat ca Eugenia să nu fi fost implicată. Deşi, după raportul CIA, „nu s-a putut stabili cum ar fi ajuns otrava în fructele din faţa lui Bandera. Este puţin probabil ca acestea să fi fost pregătite dinainte, deoarece decizia de a merge la piaţă fusese una aparent spontană, deci nimeni nu ştiuse că cei doi se vor duce la cumpărături“.[3]

CIA şi informatorii agenţiei din rândurile emigranţilor ucraineni nu excludeau posibilitatea ca Eugenia să fi acţionat în numele soţului ei, Miron Matvieiko. Multă lume bănuia că Matvieiko, care evitase „în mod miraculos“ să fie capturat de sovietici timp de peste opt ani, acţiona de fapt la ordinele acestora. Cu câteva zile înainte ca Matvieiko să fi fost paraşutat deasupra

Ucrainei, fusese lansat un grup similar, recrutat din rândurile grupării lui Lebed, ca parte a unei operaţiuni CIA. După lansare, Matvieiko şi tovarăşii săi luaseră fără probleme legătura prin radio cu britanicii şi cu Bandera. Grupul CIA, pe de altă parte, căzuse într-o ambuscadă, iar liderul fusese capturat de sovietici. De atunci, Matvieiko fusese privit cu suspiciune. Dacă lucra într-adevăr pentru KGB, atunci era plauzibilă o legătură între Eugenia, soţul ei, moartea lui Bandera şi KGB.[4]

Deşi controlat de sovietici, Matvieiko, după cum ştim în prezent, a încercat să rămână loial cauzei, dacă nu şi fostului său lider Stepan Bandera. În noaptea de 16 iunie 1952, la un an şi ceva după ce fusese capturat, Matvieiko a dispărut brusc din vila straşnic păzită din Lvov în care îşi desfăşurase jocurile radio cu Occidentul. Pierderea unui pion important din acest joc, care începuse atât de bine şi era atât de promiţător, a zguduit securitatea sovietică. Ministrul securităţii de stat din URSS a ordonat arestarea colonelului Ivan Șorubalka, care răspundea de jocul radio şi care fusese decorat cu doar doi ani mai devreme pentru contribuţia sa la eliminarea comandantului suprem al Armatei Insurecţionale Ucrainene. La conducerea anchetei privind fuga lui Matvieiko a fost numit Roman Rudenko, procurorul-şef sovietic de la procesele de la Nürnberg.

În dimineaţa de după evadare, când întregul aparat al KGB fusese mobilizat pentru a-l căuta, Matvieiko lua la rând, frenetic, toate vechile cunoştinţe şi case conspirative. Însă îl aştepta o dezamăgire cruntă. Vechile sale cunoştinţe din timpul războiului dispăruseră toate, ucise sau arestate de sovietici. Matvieiko a fost nevoit să accepte o nouă realitate. Cel puţin în această privinţă propaganda sovietică nu mințea: rezistenţa fusese într-adevăr redusă la nişte grupuleţe izolate în adâncul pădurilor montane. Rezistenţa era sortită pieirii, la fel ca el, şi-a zis Matvieiko — mai devreme sau mai târziu avea să fie capturat. Deznădăjduit, a scris de mână mai multe manifeste în care a explicat cine este, ce i s-a întâmplat şi sub controlul cui lucrase. A început să le împrăştie la întâmplare pe străzi, în speranţa că măcar unul va ajunge la rezistenţă, iar apoi, într-un final, în străinătate. În ceea ce-l privea pe el, Matvieiko a ajuns la concluzia că singura sa şansă de supravieţuire era să se lase prins.

În seara zilei de 17 iunie, după mai puţin de douăzeci şi patru de ore de

libertate, Matvieiko s-a îndreptat spre principala gară din Lvov. Acolo a abordat un sergent aflat în trecere şi l-a întrebat dacă face parte din poliţia secretă. Primind un răspuns afirmativ, Matvieiko a declarat că este înarmat şi că vrea să se predea serviciilor de securitate. Apoi a spus cine este. A fost dus cu avionul la Moscova, unde condiţiile de detenţie nici nu se comparau cu cele de la Lvov.

Abia după moartea lui Stalin, în martie 1953, Matvieiko a fost predat în custodia vechilor săi supraveghetori de la München. Serviciile de informaţii britanice şi oamenii lui Bandera din Ucraina nu au aflat niciodată nici de tentativa de fugă şi nici de perioada petrecută la Moscova. Timp de opt ani lungi, Matvieiko şi mesajele sale radio au rămas vocea „conducerii“ OUN în Ucraina. Matvieiko a reuşit să recâştige încrederea sovieticilor. În iunie 1958, la şapte ani după ce fusese capturat şi la şase ani după evadarea sa bizară, activităţile naţionaliste ale şefului de securitate al lui Bandera au fost amnistiate printr-un decret secret al Sovietului Suprem de la Moscova. Între timp se căsătorise oficial cu o agentă KGB, care îl spiona la ordinele şefilor ei.[5]

Cu doar câteva luni înainte de a fi ucis, Bandera începuse să se îndoiască de buna-credinţă a emisarului său în Ucraina. La începutul verii anului 1959, ucrainenii din München au primit de la Matvieiko nişte informaţii despre care ştiau că sunt complet false. Bandera şi oamenii săi s-au alarmat. Oare se petrecuse inevitabilul, iar Matvieiko căzuse în sfârşit în mâinile duşmanului şi începuse să acţioneze la ordinele lui? Prin canalele de comunicaţie obişnuite, Bandera i-a trimis lui Matvieiko un nou mesaj, în care îi dădea prilejul să indice în siguranţă şi în secret dacă este controlat de KGB. Dacă răspunsul era afirmativ, trebuia să includă în mesaj cuvântul borşci (ciorbă de sfeclă ucraineană). Matvieiko a răspuns la sfârşitul lui septembrie, dar nu a pomenit de ciorbă.

Bandera s-a simţit uşurat. Plănuia să convoace în noiembrie 1959 o mare conferinţă a organizaţiilor naţionaliste şi avea nevoie de ajutorul şi susţinerea lui Matvieiko. Pe lângă evaluarea stadiului în care se afla mişcarea de rezistenţă din Ucraina şi stabilirea viitoarelor sarcini, conferinţa trebuia să hotărască odată pentru totdeauna cine reprezenta cu adevărat „Ucraina luptătoare“: Bandera sau Lebed? Matvieiko trebuia să aducă din Ucraina în

Germania o serie de participanţi importanţi care, după cum spera cu înflăcărare Bandera, aveau să-l ajute să iasă victorios din lunga şi istovitoarea dispută. Dar Matvieiko l-a informat pe şeful său că nu are cum să aranjeze sosirea delegației din Ucraina în acea toamnă. Însă era aproape sigur că anul următor va veni el însuşi, însoţit de ceilalţi delegaţi. Când a plecat cu Eugenia Mak la cumpărături la Grossmarkthalle, cu o oră înainte de a fi ucis, Bandera i-a dat vestea cea bună că soţul ei avea să se întoarcă în ţară anul următor. Bandera a murit fără să știe că emisarul său din Ucraina îl trădase cu mult timp în urmă.[6]

Stepan Bandera şi Eugenia Mak păreau să fie ultimii care încă mai credeau în miracolul că Miron Matvieiko putuse evita să fie arestat de KGB timp de opt ani de zile. Agenţii CIA care au anchetat împrejurările morţii lui Bandera erau mult mai puțin optimiști. Socoteau că Matvieiko era controlat de sovietici şi nu înțelegeau de ce a decis Moscova eliminarea lui Bandera în loc să-l manipuleze în continuare prin intermediul lui Matvieiko. Singura explicație plauzibilă părea să fie aceea că sovieticii voiau să-l elimine pe Bandera înainte să aibă loc conferința planificată, de teamă că acesta bănuia totuşi că Matvieiko era controlat de KGB şi, dacă s-ar întâlni cu el între patru ochi la München, l-ar putea sili să mărturisească. În acest caz, sovieticii preferau probabil să-l trimită pe Matvieiko în Germania la conferință numai după ce Bandera va fi înlocuit de un lider mai slab.[7]

Nici Kripo München şi nici serviciul de contraspionaj nu credeau cu adevărat că Eugenia îl otrăvise pe Stepan Bandera. „Eugenia Matvieiko-Mak este în stare de orice“, a scris autorul raportului CIA despre ancheta morţii lui Bandera. „Dar nu cred că i-a administrat ea personal cianură lui Bandera. Poliția germană este de aceeași părere.“ Începând cu 12 noiembrie 1959, conform telegramei CIA trimise în aceeași zi, teoria cea mai credibilă rămânea că „otrava a fost administrată cu forța după ce Bandera a intrat în imobil“. Conform acestei teorii, Eugenia ar fi putut „să îi informeze pe ucigaşi la ce oră avea să sosească Bandera“. Aceştia probabil „stăteau ascunşi în liftul oprit la unul dintre etajele superioare“.[8]

Anchetatorii au presupus că Bandera încercase să se opună. „Când a fost găsit“, scria în telegrama CIA, „Bandera zăcea cu faţa în jos pe casa scării, cu brațul stâng sub el, de parcă ar fi vrut să-și apuce umărul drept. Interogați,

colaboratorii lui Bandera au dezvăluit că acesta era stângaci și avea un pistol într-un toc de umăr purtat pe partea dreaptă“. Anchetatorii au dedus că, înainte de a muri, Bandera încercase să împuște pe cineva. Principalul lor regret era că petele de sânge de pe podeaua unde căzuse Bandera fuseseră înlăturate de o „portăreasă“ neidentificată înainte de a putea fi examinate de poliție.[9]

Măsuri active

Serghei Damon a fost primul ofițer KGB care l-a felicitat pe Staşinski pentru îndeplinirea misiunii la revenirea sa la Berlin, pe 16 octombrie 1959, după uciderea lui Bandera. Într-o dispoziţie sărbătorească, Damon l-a numit pe agentul său erou. Staşinski a depus două rapoarte, la fel ca după uciderea lui Rebet. Primul enumera localităţile din Germania de Vest pe care le vizitase în decursul călătoriei secrete. Al doilea afirma că întâlnise o persoană pe care superiorii săi o cunoşteau şi îi transmisese salutări.[1]

Vestea a fost raportată la vârful piramidei KGB de la Karlshorst, iar de acolo la sediul KGB de la Moscova. General-maior Aleksandr Korotkov, şeful aparatului KGB de la Karlshorst, în vârstă de patruzeci şi nouă de ani, avea şi el toate motivele să sărbătorească. Korotkov ocupa una dintre cele mai importante funcţii în operaţiunile de spionaj ale KGB din străinătate. Iniţial, venise la Berlin sub acoperire diplomatică, chiar înainte ca Germania să invadeze Uniunea Sovietică, în iunie 1941. La vremea respectivă, înregistrat oficial ca al treilea secretar al ambasadei sovietice, conducea reţeaua ilegală de spionaj sovietic din Germania. Părăsise Berlinul după invazie, dar revenise în aprilie 1945. Korotkov participase la ceremonia de capitulare a Germaniei care, întâmplător, a avut loc la Karlshorst, după care a rămas în complex pentru a deveni primul şef al serviciilor secrete sovietice din Germania postbelică. Fusese rechemat la Moscova în ianuarie 1946, dar a revenit la Karlshorst zece ani mai târziu, cu gradul de general-maior şi cu acoperirea de consilier al ambasadei sovietice din Berlinul de Est. Adevărata sa însărcinare era să ţină legătura cu serviciile de securitate est-germane şi să conducă aparatul KGB de la Karlshorst.[2]

Subordonaţii săi răspundeau nu doar de operaţiunile din Germania, ci şi de cele din restul Europei de Vest şi ofereau sprijin şi pentru activităţile clandestine din America de Nord. Aparatul lui Korotkov era alcătuit din ofiţeri care lucrau în diferite departamente ale KGB. De departe cel mai mare

departament KGB de la Karlshorst era cel care oferea asistenţă agenţilor ilegali din Germania de Vest şi din Occident, în general. Mai puţin numeros era personalul care se ocupa de operaţiunile îndreptate împotriva emigranţilor sovietici din străinătate, o categorie care includea şi emigranţii din Ucraina de Vest şi ţările baltice care nu fuseseră niciodată cetăţeni sovietici, ci proveneau din teritorii ocupate de URSS în timpul războiului.[3]

În ianuarie 1959, sediul KGB de la Moscova a înfiinţat un nou departament în cadrul direcţiei de informaţii externe. Acesta se ocupa cu „măsuri active“, un eufemism pentru campaniile de dezinformare din străinătate. Şeful departamentului, denumit în mod adecvat „D“ de la „dezinformare“, era Ivan Agaianţ, acelaşi ofiţer care îl primise pe Pavel Sudoplatov la Paris în mai 1938, după asasinarea colonelului Konovaleţ. Acum, principala ţintă a lui Agaianţ era Germania de Vest. Sarcina sa era să înfăţişeze ţara drept un adevărat focar de antisemitism. Agaianţ îşi testase mai întâi metoda pe pământ rusesc: a trimis nişte ofiţeri KGB într-un cimitir evreiesc dintr-un sat să profaneze mormintele noaptea. Au observat că, în vreme ce majoritatea sătenilor au reacţionat negativ la acest act de vandalism şi antisemitism, un mic grup de tineri s-a inspirat din „măsura activă“ şi a pus în practică acţiuni similare. Agenţi est-germani au fost aşadar trimişi în Germania de Vest pentru a vandaliza cimitirele evreieşti de acolo. Operaţiunea a fost un succes şi a provocat o explozie de acte de antisemitism în întreaga ţară.[4]

Între timp, CIA voia să ştie ce se întâmplă în spatele gardurilor înalte ale complexului de securitate sovietic. Au încercat să recruteze angajaţii est-germani din Karlshorst, s-au folosit de agenţi dubli pentru a identifica ofiţerii KGB şi locaţia acestora în complex şi au montat microfoane pentru a-i asculta. În iunie 1958, secretarul de stat al SUA, Christian Herter, i-a făcut o surpriză ministrului sovietic de externe, Andrei Gromîko, cu o prezentare realizată de CIA a activităţilor sovietice subversive din Berlin, inclusiv o descriere surprinzător de detaliată a complexului Karlshorst.

Korotkov ştia de eforturile occidentalilor de a-i străpunge liniile de apărare. Ofiţerii săi de contraspionaj descoperiseră un microfon ascuns chiar la el în birou. Când i-au raportat lui Korotkov ce găsiseră, acesta le-a cerut să lase microfonul la locul lui o vreme, ca să le poată spune americanilor fără ocolişuri, folosindu-se din plin de expresivitatea limbii ruse, ce crede despre

ei. Însă a fost convins să se răzgândească: era prea mare pericolul ca microfoanele să înregistreze nu doar cuvintele pe care voia să le facă auzite, ci şi pe cele care ar fi trebuit să rămână neauzite. Majoritatea discuţiilor din biroul lui Korotkov depăşeau cu mult limitele activităţilor „legitime“ ale unui serviciu de informaţii. Personalul de la Karlshorst se ocupa nu doar cu transmiterea de informaţii la Moscova, ci şi cu „eliminarea“ celor ce nu erau pe placul Kremlinului.[5]

Asasinarea lui Bandera reprezenta o nouă provocare şi o nouă oportunitate pentru specialiştii în dezinformare de la Karlshorst. Spre deosebire de moartea lui Lev Rebet, cea a lui Bandera a fost imediat identificată ca omucidere. Oficialii KGB puteau fie să susţină că fusese vorba de accident vascular cerebral sau sinucidere, fie să dea vina pe altcineva, aşa cum plănuiseră în cazul uciderii lui Rebet. Au ales a doua opţiune. De data aceasta, însă, planul era să dea vina nu pe o facţiune rivală de emigranţi ucraineni, ci pe însăşi conducerea politică a Germaniei de Vest — o ţintă mult mai ispititoare. Campania a început imediat după ce agenţii KGB de la Karlshorst au aflat că misiunea fusese îndeplinită cu succes.

Pe 16 octombrie, a doua zi după moartea lui Bandera, Agenţia de Informaţii a Germaniei de Est (Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst) a difuzat o ştire care îl asocia pe Theodor Oberländer, ministrul federal vest-german pentru refugiaţi şi persoane strămutate, cu Bandera şi sugera că acesta fusese implicat în moartea liderului ucrainean. „Bandera, liderul unui grup ucrainean de terorişti fascişti, poartă o parte din răspundere pentru cumplitele nelegiuiri comise împotriva populaţiei ucrainene şi celei poloneze“, a spus agenţia cu referire la evenimentele din cel de-al Doilea Război Mondial, etichetând din oficiu, ca de obicei, orice grup anticomunist drept fascist. „Unele dintre aceste acţiuni au fost comise de unităţi subordonate direct lui Oberländer. După ce a fost numit ministru, Oberländer a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a se debarasa de legăturile sale compromiţătoare cu Bandera. Se spune că una dintre consecinţele acestor eforturi a fost că Bandera a primit finanţare insuficientă din partea guvernului de la Bonn pentru activităţile sale. Prin urmare, s-a presupus de către anumite persoane că Bandera i-a amintit public ministrului de la Bonn de trecutul lor comun.“[6]

Neues Deutschland, ziarul Comitetului Central al Germaniei de Est, a

adăugat în ediţia din 19 octombrie mai multe detalii la versiunea agenţiei de informaţii: „În timpul perioadei naziste, Bandera era un ucigaș aflat în cârdășie cu actualul ministru Oberländer, la momentul măcelului de la Lvov executat de batalionul Nachtigall. Acum urma să se înfățișeze în calitate de martor principal în decursul anchetării unei acuzaţii aduse lui Oberländer. Principalul martor a fost eliminat“. Articolul era însoţit de o caricatură care îl înfățișa pe Oberländer cum comentează moartea lui Bandera: „Îmi pare rău pentru el. Era un nazist foarte bun, dar realmente știa prea multe despre mine“. Alte detalii au fost oferite curând de Berliner Zeitung, un alt ziar est-german. Corespondenţii acestuia sugerau că Bandera a fost ucis la ordinele lui Oberländer de către agenţii lui Reinhard Gehlen, șeful Serviciului Federal de Informaţii din Germania de Vest (BND). Presa sovietică a urmat exemplul celei est-germane, iar unul dintre principalele ziare sovietice, Komsomolskaia pravda (Adevărul Uniunii Tineretului Comunist), a preluat chiar și caricatura cu Oberländer.[7]

Oberländer, care fusese între iunie și iulie 1941 ofițer de legătură între comandamentul german și batalionul ucrainean Nachtigall — recrutat din rândurile susţinătorilor lui Bandera —, era un ghimpe în coasta Moscovei, fiind ministrul care se opunea direct recunoașterii graniţelor postbelice. În august 1959, Asociația Victimelor Regimului Nazist a depus o plângere împotriva lui Oberländer într-un tribunal vest-german, din pricina legăturilor sale cu Nachtigall. Procuratura federală a demarat o anchetă și a cerut explicaţii de la Bundesminister. Oberländer a negat acuzaţiile. Nachtigall, a afirmat el, nu a luat parte nici la execuția intelectualilor polonezi și nici la pogromul de la Lvov. Dimpotrivă, a declarat Oberländer, batalionul, care a pătruns în Lvov înaintea unităţilor armatei germane în dimineața zilei de 30 iunie 1941, a descoperit sute de cadavre ale deținuților din închisorile sovietice care fuseseră masacrați de poliția secretă înainte de a părăsi orașul. Batalionul scotea la lumină crimele de război comise de inamic, în niciun caz nu comitea crime la rândul său. Și, într-adevăr, ulterior s-a demonstrat că batalionul, ca unitate militară, nu a participat la pogromul declanșat împotriva evreilor, care a fost inițiat de hoardele naționaliste cu sprijinul autorităților germane.[8]

Presa vest-germană părea să fie de partea lui Oberländer, mai ales datorită faptului că Asociația Victimelor Regimului Nazist era considerată de multă

lume drept o asociaţie fantomă, controlată din Est. Era disprețuită de creștin-democraţi şi ocolită de social-democraţi şi de liderii organizaţiilor evreieşti. Dar apoi a urmat moartea misterioasă a lui Bandera şi întreaga poveste a luat o nouă întorsătură. Să fi comis oare Oberländer o nouă crimă în încercarea de a-şi ascunde nelegiuirile din trecut? Criticii săi est-germani susţineau că da. Pe 22 octombrie, la trei zile după înmormântarea lui Bandera, profesorul Albert Norden, liderul Comitetului Est-German pentru Unitatea Germană, a convocat în Berlinul de Est o conferinţă de presă în care a legat direct uciderea lui Bandera de Oberländer. Profesorul Norden era mai mult decât liderul Comitetului pentru Unitatea Germană. Mai era şi secretarul Comitetului Central al Partidului Unităţii Socialiste, aflat la guvernare, membru al Biroului Politic al acestuia şi responsabil cu strângerea de informaţii, propagandă şi relaţiile cu Occidentul.

Conferinţa de presă a lui Albert Norden şi declaraţiile făcute de el şi de ceilalţi vorbitori cu privire la implicarea lui Oberländer în masacrele de la Lvov au plasat chestiunea la un cu totul alt nivel politic. Nu mai era vorba de nişte jurnalişti oarecare care lansau acuzaţii dăunătoare la adresa unui puternic ministru vest-german, ci de principalul propagandist al statului est-german. Mai târziu, în aceeaşi lună, compania est-germană producătoare de documentare DEFA a difuzat un buletin de ştiri în care o relatare de treizeci şi două de minute pe tema conferinţei de presă a lui Norden era urmată de un reportaj de douăzeci şi cinci de minute despre înmormântarea lui Bandera. Reportajul îl prezenta pe Bandera ca pe subordonatul lui Oberländer în cadrul batalionului Nachtigall, răspunzător de masacrele de la Lvov.[9]

Filmul a avut un efect neaşteptat asupra lui Bogdan Staşinski, care l-a urmărit într-un cinematograf din Berlinul de Est. A fost deosebit de afectat de imaginile cu Bandera în sicriu, înconjurat de membrii familiei sale, inclusiv cei trei copii. Când naratorul a anunţat că liderul naţionalist ucrainean fusese ucis cu sânge rece de nişte asasini plătiţi aflaţi în slujba Statelor Unite, cuvântul „ucis“ a răsunat în mintea lui Staşinski. A ieşit în fugă din cinematograf. „Bandera avea soţie şi copii“, i-a spus mai târziu lui Serghei Damon. „Sunt vinovat. Sunt un ucigaş.“ Dar Damon nu părea să-i împărtăşească tulburarea. Cu zâmbetul pe buze, i-a spus agentului său: „N-ai de ce să-ţi faci griji. Copiii lui Bandera îţi vor fi recunoscători mai târziu, când vor privi lucrurile în perspectivă“. Dar Staşinski nu s-a lăsat convins.

„Măsura activă“ a KGB avusese efect contrar.[10]

Partea a III-a

NOPȚILE DE LA MOSCOVA

Mari speranțe

La începutul lui noiembrie 1959, Serghei Damon l-a luat cu mașina din oraș pe Bogdan Stașinski și l-a dus la complexul KGB de la Karlshorst. I-a spus valorosului său agent că urma să îl cunoască pe șeful său suprem, generalul din fruntea aparatului KGB de la Karlshorst. Deși lui Stașinski nu i s-a spus niciodată numele generalului, nu exista decât un singur general și un singur șef al operațiunilor KGB de la Karlshorst, și anume Aleksandr Korotkov.[1]

Generalul a făcut pe gazda primitoare și s-a lansat într-o conversație pe subiecte obișnuite. Din memoriile generalului Pavel Sudoplatov, aflăm că generalul Korotkov nu avea niciun fel de rețineri în ceea ce privea așa-numita „muncă umedă“*****. Avea douăzeci și nouă de ani atunci când plănuise și contribuise la executarea primului său asasinat. La sfârșitul anilor 1930 călătorise în Franța în fruntea unui grup de asasini care urmărise și ucisese doi dușmani politici ai regimului. Unul dintre ei era asociatul dușmanului de moarte al lui Stalin, Lev Troțki, celălalt, un fost membru al rețelei sovietice de spionaj din Istanbul. Dezertarea acestuia din urmă dusese la arestarea a sute de agenți sovietici în Orientul Mijlociu. Korotkov nu numai că plănuise, ci chiar luase parte la ambele asasinate. Cadavrele celor două victime, una dintre ele decapitată, fuseseră îndesate în valize și aruncate în apă. Una dintre valize a fost găsită mai târziu în Sena de către poliția pariziană, iar Korotkov și asasinii săi au fugit din Franța.[2]

Probabil că una dintre primele treburi „umede“ pe care le-a coordonat Korotkov după revenirea la Berlin în primăvara anului 1957 a fost tentativa eșuată de a-l lichida pe un fost agent care dezertase pe nume Nikolai Hohlov. Spion cu experiență, ale cărui aventuri din timpul războiului au stat la baza producției sovietice de succes Aventurile unui spion, Hohlov luase decizia să părăsească nava în timpul unei misiuni în Germania. Într-o zi din luna martie 1954, în loc să-l ucidă pe Gheorghi Okolovici, unul dintre liderii Alianței Naționale a Solidariștilor Ruși emigrați, se dusese în apartamentul acestuia

din Frankfurt şi îi spusese totul. Mai târziu, Hohlov a afirmat că citise scrierile lui Okolovici, care găsiseră ecou în sufletul său de patriot rus. După ce a fost preluat de CIA, s-a lăsat convins să ţină o conferinţă de presă în care să dezvăluie planul sovieticilor de a asasina cunoscuţi emigranţi ruşi din Occident. A doua zi, KGB-ul a arestat-o pe soţia lui la Moscova şi a condamnat-o la cinci ani de exil intern. Hohlov a fost pus pe lista neagră.

La vremea respectivă, generalul Korotkov preluase complet controlul asupra aparatului său de la Karlshorst. Tentativa de asasinat din 1957 a avut loc în timpul primei apariţii publice a lui Hohlov, care revenise în Europa după ce fusese interogat în repetate rânduri în Statele Unite. A vorbit la o conferinţă a emigranţilor ruşi de la Frankfurt, oraşul în care refuzase să mai ucidă. După discurs, Hohlov a ieşit pe terasă să ia o gură de aer proaspăt şi să se bucure de privelişte — sala de conferinţă era situată în Palmengarten, cea mai mare grădină botanică din Germania. Cineva i-a oferit o ceaşcă de cafea. Hohlov a băut, după cum şi-a amintit mai târziu, o jumătate de ceaşcă. Însă, în loc să se simtă împrospătat şi energizat, l-a cuprins moleşeala.

Curând şi-a pierdut cunoştinţa. Apropiaţii săi, printre care Gheorghi Okolovici, a cărui viaţă o salvase cu trei ani şi jumătate înainte, l-au dus la spital. Avea pete roşii şi albastre pe faţă şi nu vedea, din cauză că ochii lui secretau un lichid lipicios. Începuse să-i cadă părul. Medicii germani au presupus că are intoxicaţie alimentară, dar tratamentul nu avea niciun efect şi nu mai ştiau ce să facă. L-au transferat la spitalul militar american, unde medicii americani şi-au dat seama că fusese otrăvit cu taliu. Hohlov l-a auzit pe unul dintre medici care spunea că mai exista încă o substanţă străină în corpul său — dar că aveau să ştie mai multe abia după autopsie. Însă nu s-a ajuns până acolo. Hohlov a supravieţuit şi a aflat din rezultatele analizelor cu ce fusese otrăvit, şi anume cu taliu radioactiv, preparat într-un laborator special, despre care mulţi credeau că trebuie să fi fost finanţat de KGB.[3]

Dacă Hohlov ar fi terminat de băut cafeaua, generalul Korotkov şi subordonaţii săi de la Karlshorst ar fi reuşit probabil să îşi atingă scopul. Norocul şi medicii militari de la spitalul american i-au salvat viaţa. Întreaga operaţiune s-a dovedit a fi încă un eşec stânjenitor pentru KGB.[4]

Dar în octombrie 1957, la o lună după această tentativă nereuşită de asasinat, Bogdan Staşinski l-a ucis pe Lev Rebet. Iar acum reuşise să-l ucidă pe cel

mai însemnat personaj ucrainean, Stepan Bandera. În anii petrecuți la Karlshorst, Korotkov își făcuse un obicei din a se întâlni personal cu agenții săi. Aflase de la ei nu numai despre liderii emigranților și legăturile acestora cu serviciile de informații occidentale, ci și despre viața și evenimentele politice din Germania de Vest. Era o experiență aproape nostalgică pentru fostul agent care nu mai putea „lucra" pe teren. Korotkov nu se întâlnise cu asasinul său vedetă după primul succes al acestuia, dar era încântat să îl cunoască acum. Sosiseră vești bune de la Moscova, chiar de la vârful puterii sovietice, pe care voia să i le împărtășească noului agent de top de la Karlshorst.[5]

Korotkov a început prin a-l întreba pe Staşinski cum i s-a părut Münchenul. Conversația a continuat vreo cincisprezece minute, după care generalul i-a poftit pe oaspeți într-o încăpere alăturată, unde s-a servit cina. Urmau să sărbătorească succesul și să discute planurile de viitor. Korotkov i-a servit pe oaspeți cu coniac, apoi le-a dat vestea cea mare. Îi făcea deosebită plăcere, i-a spus lui Staşinski, să-l informeze că Prezidiul Sovietului Suprem al URSS i-a acordat Ordinul Steagul Roșu. Era cea mai veche decorație militară sovietică, de fapt singura care existase în primii ani ai regimului sovietic pentru recunoașterea eroismului pe câmpul de luptă și a faptelor de bravură săvârșite în război. Era depășită ca importanță doar de Steaua de Aur a Eroului Uniunii Sovietice, care nu a fost introdusă decât mult mai târziu. Korotkov i-a explicat lui Staşinski că foarte rar se acordă Ordinul Steagul Roșu pe timp de pace. Era o dovadă clară a importanței pe care a avut-o misiunea tânărului agent în ochii guvernului sovietic.[6]

Bogdan Staşinski nu se aşteptase la o asemenea onoare. Lăsând deoparte frământările sufletești, a fost fără îndoială încântat. Ca răsplată pentru îndeplinirea misiunii precedente, uciderea lui Lev Rebet, primise un aparat de fotografiat Contax. Acum i se dăduse o decorație prestigioasă de stat. Importanța momentului era accentuată de faptul că avea să meargă personal la Moscova să o primească, i-a spus Korotkov. Generalul a vorbit și despre viitor. Deocamdată, Staşinski va trebui să dispară din Berlin. Asasinatul lui Bandera, spre deosebire de cel al lui Lev Rebet, stârnise multă vâlvă în Occident și nu putea reveni acolo până ce nu se calmau lucrurile. În loc să piardă vremea în Berlinul de Est, ar fi mai bine să se ducă la Moscova pentru un an de instrucție suplimentară. Cuvintele generalului sugerau că decorația

avea să marcheze un punct de cotitură în cariera lui Staşinski. Îi mergea din ce în ce mai bine. Ofițerul său de caz, Serghei Damon, l-a lăsat să înțeleagă că după stagiul de la Moscova avea să fie trimis fie în Germania de Vest, fie în altă țară din Europa Occidentală. Într-o zi, i-a spus Damon lui Staşinski doar pe jumătate în glumă, avea să-l înlocuiască pe ofițerul său de caz de la Karlshorst.[7]

Pe 20 noiembrie 1959, Staşinski a urcat în trenul de Moscova. După cum se întâmpla de fiecare dată când mergea în Uniunea Sovietică, a folosit un pașaport sovietic pe numele Aleksandr Antonovici Krîlov. Față de călătoria precedentă la Moscova, din aprilie, avea un bagaj mult mai greu — i se pusese în vedere că va sta cel puțin până la vară. Grănicerii şi vameşii percheziționau de obicei în amănunt bagajele, în căutare de cafea şi alte mărfuri de contrabandă care nu se găseau sau erau de proastă calitate în Uniunea Sovietică, dar pe tovarăşul Krîlov nu l-au deranjat. Paşaportul său avea o ştampilă cu un număr al unei unități militare sovietice care era un semn pentru ofițerii de frontieră să nu pună întrebări. Cutia poştală cu numărul 42601 reprezenta KGB.[8]

Lui Staşinski, călătoria la Moscova îi deschidea noi orizonturi. Chiar şi înainte de întâlnirea cu Korotkov auzise de la Damon că s-ar putea să fie trimis de KGB în Europa de Vest, dar acum posibilitatea devenise mult mai tangibilă. Promovarea în ierarhia KGB însemna că va învăța să îndeplinească şi alte sarcini în afară de asasinate, la care Staşinski era hotărât să renunțe definitiv. Pregătirea de la Moscova îi va oferi ocazia să lase în urmă etapa respectivă fără să-şi pună în pericol cariera din cadrul serviciilor secrete. Mai ştia şi că nu poate pleca din proprie inițiativă: la fel ca mafia, nici KGB nu le permitea agenților să îşi dea demisia. Oricum, nu se pricepea la nimic altceva. Date fiind toate acestea, îşi punea mari speranțe în întrevederile pe care avea să le aibă la Moscova. În plus, avea şi o problemă pur personală, în privința căreia numai Moscova putea decide.

***** Un eufemism pentru crimă sau asasinat, ce face aluzie la vărsarea de sânge (n.r.).

Liderul

La Moscova, vestea asasinării lui Stepan Bandera a fost primită cu mult entuziasm. Anunţul decesului a fost ascuns discret în paginile din mijloc ale ziarelor principale, dar cei care ocupau cele mai înalte funcţii la Kremlin jubilau, fără nicio urmă de îndoială.

Pe 3 noiembrie 1959, la nici trei săptămâni după asasinat, Prezidiul Comitetului Central al Partidului Comunist al URSS, sub conducerea lui Nikita Hruşciov, a aprobat un decret secret al Sovietului Suprem al URSS prin care i se acorda lui Bogdan Staşinski Ordinul Steagul Roşu. Decizia a fost luată pe baza unui raport al KGB care afirma că Staşinski executase „numeroase misiuni de mare răspundere, care i-au pus în primejdie viaţa“. Prezidiul, ştiind cine fusese asasinat şi de ce se propunea decoraţia, a votat să i se acorde distincţia celui care îşi riscase viaţa peste graniţe. Peste trei zile, mareşalul Kliment Voroşilov, membru al Prezidiului Comitetului Central şi şeful Prezidiului Sovietului Suprem al URSS — guvernul statului sovietic —, a semnat decretul. Decizia de a-i acorda lui Staşinski o decoraţie militară fusese luată la cel mai înalt nivel, în timp-record.[1]

Nu poate exista decât o singură explicaţie pentru această viteză uluitoare — satisfacţia profundă pe care i-a produs-o vestea omului din vârful piramidei puterii sovietice, Nikita Hruşciov. Mişcarea de rezistenţă ucraineană fusese un permanent motiv de exasperare pentru Hruşciov pe când era locţiitorul lui Stalin în Ucraina. Principalul regret al lui Hruşciov era că, în septembrie 1939, când Armata Roşie traversase graniţa poloneză conform pactului Molotov-Ribbentrop şi ocupase Ucraina de Vest şi Belarus, Bandera reuşise să fugă din închisoarea poloneză în care se afla. După ani de zile în care se luptase cu „banderiţii“ în Ucraina, Hruşciov era înverşunat în dorinţa sa de a-l vedea pe Bandera mort.

Generalul Pavel Sudoplatov, şeful direcţiei din cadrul poliţiei secrete

însărcinate cu sabotajul, care pusese la cale asasinatul colonelului Ievhen Konovaleț, predecesorul lui Bandera în fruntea Organizației Naționaliștilor Ucraineni, a povestit că, în 1953, după moartea lui Stalin, Hrușciov a cerut ca șeful securității, Lavrenti Beria, să-și intensifice de îndată eforturile de a-l lichida pe Bandera. La solicitarea lui Hrușciov, Beria a ordonat să fie aduse la Moscova două dintre surorile lui Bandera, care fuseseră trimise în gulag doar pentru că erau înrudite cu el. Ideea era să le convingă să ia legătura cu fratele lor și să-l determine să se întâlnească cu un agent NKVD în Germania. Planul a eșuat. Hrușciov nu a renunțat la ideea asasinării lui Bandera nici după ce l-a înlăturat pe Beria de la putere, în iulie 1953. În cadrul unei întrevederi cu Sudoplatov, care avea loc în prezența altor oficiali din partid după arestarea lui Beria, se pare că Hrușciov i-a spus asasinului NKVD:

— Ți se va cere în curând să pui la punct un plan pentru a decapita mișcarea fascistă a lui Bandera din Ucraina de Vest, care insultă cu aroganță conducerea Uniunii Sovietice.[2]

Sudoplatov a fost și el arestat peste puțin timp și a petrecut ani întregi în închisoare. Era convins că arestarea avusese loc din cauza unei greșeli fatale comise în timpul întâlnirii cu Hrușciov și cu alți oficiali de partid după arestarea lui Beria. Când i se ceruse să enumere asasinatele întreprinse de departamentul său la ordinele lui Beria, prezentase o listă care începea cu asasinarea colonelului Konovaleț și care includea „munca umedă“ aprobată nu doar de Stalin și de Beria — unul mort și deci inofensiv, iar celălalt în închisoare —, ci și de unele persoane care erau de față, inclusiv Viaceslav Molotov, Nikolai Bulganin și Nikita Hrușciov. Sudoplatov nu încercase decât să se pună la adăpost de acuzația că ar fi conspirat cu Beria, dar a reușit să-și atragă mânia șefilor de partid, cărora nu le convenea prezența unui martor care știa de complicitatea lor la crimele lui Stalin. [3]

Entuziasmul lui Hrușciov pentru rezolvarea problemelor sale politice interne și externe prin intermediul asasinatelor executate de poliția secretă nu era împărtășit de mulți membri ai serviciilor secrete, inclusiv, se pare, de însuși Beria. La un moment dat, în primăvara anului 1953, generalul Sudoplatov l-a auzit pe șeful său în timp ce vorbea cu Hrușciov la telefon. „Ascultă“, se pare că i-a spus Beria lui Hrușciov, „mi-ai cerut să găsesc o cale de a-l lichida pe Bandera, dar, în același timp, escrocii tăi mărunți din Kiev și Lvov nu ne lasă

să ne ocupăm de ceea ce este incontestabil necesar: de adevăraţii adversari“. Remarca lui Beria reflecta sentimentul tot mai răspândit în rândul oficialilor poliţiei secrete că Bandera devenea din ce în ce mai puţin relevant pentru situaţia din Ucraina şi că lichidarea liderilor naţionalişti nu avea să rezolve conflictul militar care dura în Ucraina de Vest de mai bine de opt ani. KGB-ul ar fi preferat să încerce să-i convingă pe liderii naţionalişti să colaboreze cu regimul şi să pună capăt luptelor de gherilă. Dar Hruşciov nu voia nicicum să încuviinţeze această strategie, deşi era propusă de persoane în care avea încredere.

Generalul Timofei Strokaci, ministrul ucrainean de interne, a încercat la un moment dat să-l convingă pe Hruşciov să cruţe viaţa ultimului lider al Armatei Insurecţionale Ucrainene, Vasil Kuk (zis şi „Lemiş“), care fusese capturat de NKVD în 1954, pe când Hruşciov era ocupat să-şi consolideze puterea la Moscova, după moartea lui Stalin. A fost o sarcină dificilă. Unul dintre subordonaţii lui Strokaci îşi aminteşte de cuvintele acestuia:

„I-am spus lui Nikita Sergheievici că le-am promis acelor oameni nu doar libertatea, ci şi viaţa normală a unui cetăţean sovietic. Le-am promis înalte onoruri sovietice. Iar el mi-a zis: Facem multe promisiuni în numele misiunii şi al ţelurilor noastre. Ar trebui să îţi dai seama că Lemiş şi toţi cei care se întovărăşesc cu el sunt duşmani de moarte ai Ucrainei sovietice; îi paşte spânzurătoarea, iar tu ceri să fie iertaţi. I-am răspuns: Nikita Sergheievici, în spatele lui Lemiş stau mii de simpatizanţi politici şi noi trebuie să putem lucra cu ei.“

Kuk a scăpat cu viaţă, mărturiseşte Strokaci, numai datorită intervenţiei oficialilor de partid ucraineni. Când Hruşciov a fost abordat de apropiatul său aliat politic, Oleksei Kiricenko, prim-secretar al Comitetului Central Ucrainean, a dat înapoi şi s-a răzgândit.[4]

Bandera era însă altceva. Acolo Hruşciov şi Kiricenko păreau să fie complet de acord. În vara anului 1953, îndată după preluarea poziţiei de şef de partid în Ucraina, Kiricenko a insistat la o conferinţă a ofiţerilor poliţiei secrete ca

Bandera să fie lichidat. Conform unei mărturii, ar fi declarat în faţa adunării: „Acest duşman al regimului sovietic, Bandera, este încă în viaţă şi activ în Occident. Credeţi-mă, înlăturarea lui Bandera va duce la sfârşitul mişcării OUN“. Kiricenko nu şi-a schimbat părerea nici după ce a fost transferat la Moscova de şeful şi protectorul său, Nikita Hruşciov, în decembrie 1957. A devenit al doilea cel mai puternic om din Uniunea Sovietică după însuşi Hruşciov. Kiricenko controla activităţile KGB în numele Comitetului Central.

În mai 1959, Kiricenko a vorbit la o conferinţă importantă a ofiţerilor KGB. Scopul conferinţei era de a stabili cum se pot coordona activităţile KGB cu noua direcţie de partid.

— Aş zice că una dintre principalele sarcini este grăbirea lichidării centrelor străine, le-a spus Kiricenko mai-marilor din KGB, referindu-se la grupările de emigranţi.

Apoi a enumerat liderii organizaţiilor de emigranţi ruşi şi ucraineni:

— Bandera, Melnik, Poremski, Okolovici şi mulţi alţii trebuie demascaţi în mod activ. Cine e Bandera? a continuat el. A fost agentul spionajului hitlerist, apoi al englezilor, al italienilor şi al mai multor alte servicii; duce o viaţă coruptă şi e ahtiat după bani. Voi, cekiştii, o ştiţi bine şi mai ştiţi şi cum, acelaşi Bandera, poate fi compromis.[5]

Deşi Kiricenko s-a folosit de un eufemism, unii dintre ofiţerii KGB din public au înţeles foarte bine că dorinţa Comitetului Central era nu „compromiterea“, ci uciderea lui Bandera. Ofiţerii KGB care se ocupau de problema insurgenţilor ucraineni erau împotriva lichidării lui Bandera. La fel ca omologii lor occidentali, considerau că uciderea lui Bandera, care nu mai avea prea mare influenţă asupra situaţiei din Ucraina în momentul respectiv, avea să îl transforme în martir. Dar vocile lor nu au ajuns la urechile conducerii KGB, în fruntea căreia, în 1959, se afla omul pus de Hruşciov, Aleksandr Şelepin. Acesta a rămas în amintirea subordonaţilor săi din KGB ca un şef foarte sever cu cei de sub el, dar extrem de servil când venea vorba de superiorii săi, mai ales Hruşciov.[6]

Şelepin nu avea decât patruzeci de ani când, în decembrie 1958, Hruşciov l-a numit în cea mai dificilă funcţie din ţară, cea de preşedinte al KGB.

Principala lui sarcină era să scape de oamenii şi tradiţiile perioadei staliniste. Șelepin a refuzat la început să preia poziția. Experiența sa politică de până atunci se limita la Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist — ramura de tineret a partidului — pe care o conducea din 1952, când fusese numit de Stalin. Înainte de conversația fatidică avută cu Hrușciov, petrecuse doar câteva luni ca șef de departament în Comitetul Central al Partidului Comunist. Hrușciov, însă, i-a spus că avea deplină încredere în el şi i-a promis ajutorul. Șelepin a acceptat. Apoi, liderul statului i-a cerut noului şef al KGB să facă tot ce-i stă în putere să se asigure că el însuși, Hrușciov, nu poate fi ascultat — un indiciu evident că nu avea deplină încredere nici măcar în propriii ofiţeri de securitate.

Șelepin l-a înlocuit pe vechiul aliat al lui Hrușciov, „pacificatorul“ de la Budapesta, generalul Ivan Serov. Acesta a fost transferat într-un post mult mai puțin delicat din punct de vedere politic, la conducerea serviciului de informații al armatei. Hrușciov voia să limiteze puterea KGB și să reducă drastic numărul de ofițeri și agenți. Serov, care intrase în poliția secretă pe vremea lui Iosif Stalin, fusese o alegere nepotrivită pentru postul respectiv. Șelepin, dimpotrivă, nu avea nicio reținere să reducă numărul de cadre. În plus, abia aștepta să mute greul operațiunilor din țară către arena internațională. După părerea lui, KGB-ul trebuia să se concentreze mult mai mult acolo pe îndeplinirea țelurilor de politică externă ale guvernului sovietic. Una dintre inovațiile sale în sfera serviciilor a fost înființarea departamentului de dezinformare. Germania de Vest a devenit terenul de testare a metodelor lui, iar Theodor Oberländer, ministrul vest-german acuzat nu doar de crime din era nazistă, ci și de uciderea lui Bandera, a devenit una dintre primele sale ținte.[7]

Acum, Șelepin putea adăuga la realizările sale și uciderea unui dușman de moarte al regimului sovietic, care, de asemenea, era de multă vreme considerat și dușmanul personal al lui Nikita Hrușciov. Lui Aleksandr Șelepin părea să îi meargă foarte bine. Era gata să-și asume meritul pentru ceea ce se întâmplase la München și să-i acorde personal înalta distincție omului care dusese misiunea la bun sfârșit.

O chestiune personală

Bogdan Staşinski a sosit la Moscova pe 22 noiembrie 1959. La gara Belarus a fost aşteptat de un ofiţer KGB pe care îl cunoştea de la Karlshorst. Staşinski îl ştia după numele mic şi patronim, Arkadi Andreievici, dar în Germania folosea pseudonimul „Avramenko“. Avramenko era de fapt Arkadi Andreievici Fabricinikov. L-a dus pe Staşinski la hotelul Leningrad, care, la fel ca hotelul Ucraina, unde fusese cazat Staşinski cu ocazia vizitei precedente la Moscova, făcea parte din grupul celor „şapte surori“, un ansamblu de zgârie-nori în stil gotic, ridicat spre sfârşitul perioadei staliniste.[1]

A doua zi, într-un alt hotel, Moscova — construit în anii 1930 în stil constructivist — pe Staşinski l-a întâmpinat un ofiţer KGB de grad înalt, care s-a prezentat drept Aleksei Alekseievici. Dintr-o biografie desecretizată a ofiţerilor superiori ai KGB, aflăm că era nimeni altul decât generalul Aleksei Krohin. Făcuse parte din direcţia sovietică de contraspionaj în timpul războiului şi trecuse la serviciul de informaţii externe în 1946, la începutul Războiului Rece. În 1950, Krohin a fost trimis la Paris, cu numele de cod „Ognev“ şi cu acoperire diplomatică, pentru a prelua răspunderea operaţiunilor KGB din Franţa. A revenit la Moscova în 1954, ca şef al Direcţiei I. O perioadă a condus şi divizia însărcinată cu coordonarea kaghebiştilor ilegali, agenţi care lucrau în străinătate sub nume false şi fără acoperire diplomatică. În aparatul central l-a înlocuit pe generalul Aleksandr Korotkov, care conducea acum operaţiunile KGB de la Karlshorst. Din întâlnirea cu Staşinski se poate deduce că generalul Krohin fusese deja transferat de la departamentul de emigranţi la cel de coordonare a activităţii agenţilor ilegali.[2]

Krohin i-a făcut cunoscute lui Staşinski schimbările ce aveau să se petreacă în viaţa şi cariera lui, cele la care generalul Korotkov făcuse aluzie la Karlshorst. Staşinski urma să rămână la Moscova, pentru a fi instruit în vederea viitoarelor sale misiuni din străinătate. Îşi va îmbunătăţi germana şi

va învăţa engleza. În viitor, nu va mai avea baza în teritoriul controlat de sovietici, ci, după stagiul de pregătire, urma să se stabilească într-o ţară din Europa Occidentală. Se preconiza că această misiune va dura între trei şi cinci ani, iar Staşinski, care îşi dorea să petreacă mai mult timp în Occident, trebuie să fi fost încântat. Dar apoi, spre dezamăgirea sa, Krohin i-a spus că, în ciuda schimbării bazei sale de operaţiuni, avea să continue aceeaşi activitate ca şi până acum — să asasineze duşmanii regimului sovietic. Generalul a adăugat că următoarele misiuni ar putea include şi coordonarea unui grup de agenţi ilegali. Krohin a subliniat că Staşinski nu mai este un agent de rând, ci urmează să se alăture elitei KGB.[3]

Staşinski nu a îndrăznit să abordeze problema viitoarelor asasinate. Dar a ridicat-o pe cea despre care supraveghetorul său, Serghei Damon, îi spusese că poate fi decisă doar la Moscova. Agentul vedetă al Karlshorst era îndrăgostit. Avea o iubită est-germană şi dorea să se căsătorească cu ea înainte să revină la Moscova pentru stagiul de un an. O chema Inge Pohl, iar Staşinski o cunoscuse în aprilie 1957, luna în care călătorise prima oară la München pentru a-i da de urmă lui Lev Rebet. Se văzuseră în sala de dans a cazinoului, din faimoasa clădire berlineză Friedrichstadt-Palast.

Cazinoul era locul preferat de distracţie din Berlinul de Est. Era deosebit de popular, principala atracţie fiind muzica. În anii 1920, când celebrul actor şi regizor Max Reinhardt cumpărase şi reconstruise Friedrichstadt-Palast, acesta găzduise vedete precum Marlene Dietrich. La sfârşitul anilor 1950 erau la modă alte vedete şi alt stil de muzică. În aprilie 1957, melodia „All Shook Up“ a lui Elvis Presley a ajuns pe primul loc în topurile americane, unde a rămas timp de opt săptămâni.

Cazinoul avea un bar de noapte şi o sală de dans, care erau deschise de la zece seara la patru dimineaţa. Treptele de la intrare duceau într-un spaţiu impresionant, care amintea de un templu, cu tavanul înalt de cincisprezece metri. Pereţii galbeni erau decoraţi cu sculpturi de ghips. În cazinou se găseau un bar lung de zece metri şi un podium pentru orchestră. Locul ar fi trebuit renovat de mult: mesele şi scaunele vechi, unsuroase după atâţia ani de utilizare, erau acoperite cu plastic roşu şi galben. Dar vizitatorii erau gata să-i treacă cu vederea numeroasele imperfecţiuni. Preţul de intrare era de-a dreptul rezonabil: 2 mărci.

Singur şi cu ceva valută occidentală de cheltuit (avea salariu lunar de 800 de mărci germane, plus diurnă când călătorea), Staşinski le era bine cunoscut angajaţilor şi proprietarilor localului. Femeia pe care a întâlnit-o la Cazino şi de care, până la urmă, s-a îndrăgostit nu era nici pe departe o frumuseţe răpitoare. Inge Pohl avea ochi albăstrui, o faţă rotundă şi nasul lung şi ascuţit, iar când zâmbea făcea gropiţe. Părul castaniu, cu nuanţe roşcate, era tuns după ultima modă berlineză. Era de înălţime medie, puţin peste un metru şaptezeci, şi era admirată pentru picioarele ei frumoase. Locuia la Dallgow, un oraş est-german, şi lucra în salonul de coafură Rechholz din Siemensstadt, în Berlinul de Vest, la graniţa cu Spandau. S-a îndrăgostit de Staşinski la prima vedere. „Arăta foarte bine şi era foarte, foarte drăguţ“, a povestit ea mai târziu. Îi adora părul negru şi mai ales zâmbetul care îi dezvelea dinţii albi ca zăpada, precum şi felul în care se îmbrăca: părea să prefere costumele de culoare închisă.

Inge s-a străduit să afle cât mai multe despre noul său partener de dans. Se simţea că vorbeşte germana cu accent şi la început a crezut că este ceh. Dar portarul de la Cazino, care îl ştia pe Staşinski de mult, i-a spus că este polonez şi lucrează la ambasada poloneză din Berlinul de Est. Lui Inge nu-i prea plăcea ideea de a avea un prieten polonez, dar în cazul lui Staşinski s-a hotărât să facă o excepţie. N-ar fi trebuit să-şi facă griji, deoarece Staşinski i-a spus curând că nu este nici ceh, nici polonez, ci volksdeutscher, adică un german din est, şi că lucrează la Ministerul Comerţului Exterior din Germania de Est. S-a prezentat noii sale cunoştinţe şi viitoare iubite drept Joseph Lehmann. Inge, bucuroasă, a răsuflat uşurată.

Inge era îndrăgostită de „Joschi“ al ei. E adevărat că nu vorbea foarte corect germana, dar era dispus să înveţe, şi asta nu era puţin lucru pentru un german născut în Polonia, care crescuse într-un mediu unde nu se vorbea germana decât prost sau chiar deloc. Fetele germane erau în perioada respectivă înnebunite după soldaţii americani, care aveau mult mai mulţi bani de cheltuială decât localnicii germani. Joschi nu era cu nimic mai prejos decât americanii — avea întotdeauna valută la el. Dar în ceea ce o privea pe Inge, nu doar asta conta. Cât câştiga ea în valută era echivalentul, pe piaţa neagră, al salariului unui oficial est-german de rang înalt, iar ea socotea că Joschi trebuie să câştige cam la fel de bine. Îmbrăcat elegant, politicos şi inteligent, era o partidă excelentă pentru o fată dintr-un sat care ajunsese să se angajeze

la un coafor din oraș.

Stașinski era și el atras de noua sa cunoștință. Conform protocolului KGB, l-a informat pe Serghei Damon de noua sa pasiune. Cu ajutorul subordonaților est-germani, KGB-ul a verificat originea fetei și nu a găsit nici antecedente penale, nici legături cu serviciile de informații occidentale. Lui Stașinski i s-a permis să aibă o relație cu ea. Însă KGB-ul l-a avertizat pe Stașinski să nu uite că, deși Inge și familia ei locuiau în Germania de Est, tatăl ei, Fritz Pohl, era „capitalist“. Era proprietarul unui service auto, unde „exploata“ trei muncitori.

Stașinski și Inge aveau aceeași zi de naștere — 4 noiembrie — dar ea era cu cinci ani mai tânără decât el. Se născuse în 1936, în suburbia berlineză Spandau. Relațiile dintre părinții ei nu erau nici pe departe cordiale, așa că, în perioada în care l-a cunoscut pe Stașinski, Inge locuia deja singură, într-o cameră închiriată de la o doamnă, la mică distanță de casa tatălui ei. Stașinski nu era primul bărbat de care se îndrăgostise Inge. Avusese o relație cu un tânăr care era șoferul ministrului est-german al justiției, Hilde Benjamin, poreclită „Hilde cea Sângeroasă“ sau „Ghilotina Roșie“, din cauza condamnărilor la moarte pe care le dăduse în timpul proceselor înscenate de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950 în calitate de vicepreședinte al Curții Supreme est-germane. Stașinski părea o alegere mult mai atractivă. Dar, la fel ca primul ei iubit, și Stașinski avea niște defecte de natură ideologică ce trebuiau rezolvate.

Inge considera că iubitul ei era prea fidel Moscovei. „Spunea că cercurile guvernamentale din zona sovietică nu erau tocmai ce considera el că ar fi trebuit să fie — le găsea prea militariste —, dar lăuda tot ce ținea de Rusia și de ideologia comunistă“, a povestit Inge mai târziu. Agentul KGB trebuia să se confrunte nu doar cu opiniile anticomuniste și antirusești ale tatălui lui Inge, ci și cu cele mai puțin ferme, dar similare în esență ale lui Inge. Ea nu era de acord cu tot ce spunea tatăl ei. Dar nici ce îi spunea iubitul ei nu accepta fără obiecții. Se certau des, nereușind să găsească un teren comun, și fiecare dintre ei rămânea loial propriilor păreri. „Nu împărtășeam credința și entuziasmul lui pentru Rusia“, își amintește Inge. „De fiecare dată când aduceam un argument, riposta imediat cu un contraargument parcă pregătit dinainte.“

În timpul liber se plimbau pe străzile Berlinului de Est și de Vest și mergeau la film sau la dans la Cazino. În timp, Inge a început să remarce niște ciudățenii la iubitul ei. Avea foarte mare grijă de acte. Într-o seară, la Cazino, când i-a căzut portmoneul din buzunarul hainei și Inge l-a ridicat, Stașinski i l-a smuls din mână. Nu părea să aibă un program obișnuit și uneori dispărea săptămâni la rând, spunând că merge în delegație în străinătate, în principal în Polonia, trimis de Ministerul Comerțului. Odată a fost plecat o lună întreagă și i-a spus lui Inge că a participat la târgul comercial de la Leipzig. De fapt fusese la München, într-una dintre misiunile sale. Inge a devenit, pe bună dreptate, bănuitoare.

În primăvara anului 1959, când erau deja de doi ani împreună, Inge l-a urmărit în secret până la locuința lui din Berlinul de Est, temându-se că se întâlnește cu o altă femeie. Și-a găsit însă iubitul singur și uluit de apariția ei. Inge i-a mărturisit bănuielile ei, amenințând că va pune capăt relației, dar Stașinski a asigurat-o că nu o înșală. O iubea; mai mult, voia să se însoare cu ea. A cerut-o în căsătorie, iar Inge a acceptat fericită. Și-au cumpărat inelele din cartierul Gesundbrunnen din Berlin, care făcea parte din zona de ocupație occidentală, fiindcă erau mai mari decât cele care se găseau în est. Erau fericiți. În ciuda părerilor politice diferite, nu încăpea îndoială că se iubeau. „Personal, ne înțelegeam foarte bine“, a povestit Inge mai târziu. Nu era foarte cultă sau educată, dar avea un caracter puternic și o gândire independentă. Mai mult, a rămas mereu alături de Stașinski, care vedea în ea o hotărâre pe care considera că el nu o are, o influență morală călăuzitoare de care avea mare nevoie în viață. Divergențele de opinie erau mai puțin importante. Cel mai mult conta că se iubesc.[4]

Stașinski nu le-a spus imediat supraveghetorilor săi de la KGB despre logodnă. Dar după întâlnirea cu generalul Korotkov, care l-a informat despre transferul lui la Moscova, nu mai putea tăinui relația. Ce se va întâmpla cu Inge, l-a întrebat Stașinski pe Damon. I-a spus că vrea să se însoare cu ea. Pe ofițerul KGB vestea nu l-a încântat. Nu era o soție potrivită pentru el, i-a spus ofițerul. Îi era inferioară pe plan social și mai era și nemțoaică. O căsătorie cu o femeie germană ar reprezenta un obstacol pentru cariera lui Stașinski, care începuse atât de promițător. Damon era convins că transferul la Moscova ar fi un bun pretext de a se despărți de Inge. Pentru a-i ușura decizia, era dispus să îi ofere fetei o sumă de bani. KGB era gata să pună la bătaie câteva mii de

mărci germane în acest scop. Dar nu acesta era răspunsul pe care îl aştepta el. Insista că este îndrăgostit şi vrea să se însoare cu Inge, indiferent ce spunea Damon. Damon a decis să câştige timp. I-a spus agentului că va trebui să ceară permisiunea superiorilor de la Moscova. Staşinski a fost de acord.[5]

Acum a abordat subiectul căsătoriei cu Inge în faţa ofiţerului KGB cu cel mai înalt grad pe care îl întâlnise vreodată, generalul Krohin. La fel ca superiorii lui Staşinski de la Karlshorst, Krohin s-a împotrivit. I-a spus că KGB-iştii nu se însurau cu femei străine. Şi, oricum, nici nu avea cum, din moment ce viaţa lui ca Josef Lehmann se încheiase. Avea să primească în curând un nume nou şi să înveţe o altă poveste de viaţă sau „legendă“. Generalul i-a propus să se căsătorească cu o rusoaică, angajată a KGB. Atunci ambii vor putea fi instruiţi împreună şi trimişi în Occident. Astfel i-ar creşte şansele de succes şi perspectivele de a face carieră în KGB. Staşinski s-a încăpăţânat. A încercat să vină cu un contraargument. Căsătoria cu o femeie de etnie germană ar fi benefică pentru cariera sa din KGB, deoarece i-ar fi mai uşor să se stabilească în Occident, i-a spus el generalului. Dar Krohin nici nu a vrut să audă. Voia ca Staşinski să uite de Inge. Serghei Damon nu făcuse decât să întârzie răspunsul oficial: la Moscova, planurile sale de căsătorie erau la fel de prost văzute ca şi la Karlshorst.[6]

Înainte de plecare, generalul Krohin i-a recomandat lui Staşinski să se gândească bine la ce i-a spus despre Inge.

— În câteva zile, după ce mai chibzuieşti, anunţă-mă: sunt dispus să vin să te văd şi să reluăm discuţia, i-a zis el.

Staşinski ştia ce vrea să spună. Generalul se aştepta ca el să-i asculte sfatul, să renunţe la Inge şi să-şi găsească o soţie printre angajatele KGB. Avea doar câteva zile în care să se hotărască.[7]

Decorația

Ca întotdeauna, prima săptămână din decembrie a fost o perioadă aglomerată la Moscova. Pe 5 decembrie 1959 era sărbătoare, Ziua Constituției. Ziarele lăudau realizările economice sovietice, iar cinematografele din Moscova, Leningrad, Kiev și celelalte capitale ale republicilor își delectau spectatorii cu un documentar despre vizita lui Hrușciov în Statele Unite. „Este o fericire să vedem frumoasele roade ale politicii externe iubitoare de pace a statului sovietic“, scria portavocea Partidului Comunist, Pravda, cu ocazia premierei filmului care îl prezenta pe Hrușciov cot la cot cu președintele american Dwight Eisenhower. Cu o zi înainte, la New York, Ministerul Afacerilor Externe sovietic oferise Organizației Națiunilor Unite două daruri impresionante: o statuie intitulată „Să prefacem săbiile în pluguri“, realizată de celebrul sculptor sovietic Evgheni Vucetici, și o machetă a satelitului Sputnik, primul satelit artificial din lume, pe care sovieticii îl lansaseră în octombrie 1957. Sculptura unui bărbat gol, izbind cu ciocanul o sabie ruptă, era menită să simbolizeze dorința de pace a sovieticilor. Sputnik, pe de altă parte, era simbolul realizărilor tehnologice și un avertisment că rachetele sovietice ar putea ajunge acum pe țărmurile americane.[1]

Era în preajma Zilei Constituției, când Bogdan Stașinski a pătruns în sfârșit în sanctuarul poliției secrete — sediul KGB situat în Piața Lubianka, din centrul Moscovei. În timp ce se apropia de clădirea despre care auzise atât de multe, Stașinski nu a putut să nu remarce noua statuie din curte: un monument nou-nouț, ridicat în cinstea lui Felix Dzerjinski, fondatorul de origine poloneză al poliției secrete sovietice. Monumentul Dzerjinski simboliza încercarea noii conduceri a KGB de a-și spăla imaginea puternic pătată de era stalinistă și de a o lega de trecutul mitizat de pe vremea lui Lenin și a fondatorilor bolșevici ai serviciului secret sovietic.

După ce ofițerul de pază i-a permis să intre în clădire, Stașinski a fost întâmpinat de vechea sa cunoștință, colonelul Gheorghi Ișcenko, șeful

Departamentului pentru emigranți al direcției de informații a KGB. Când fusese data trecută la Moscova, în aprilie 1959, de la Işcenko primise Staşinski ordinul de a-l lichida pe Bandera. Acum venise să-şi însoţească agentul vedetă în biroul preşedintelui poliției secrete, Aleksandr Şelepin. Când ofițerul de serviciu i-a condus înăuntru, Staşinski s-a pomenit faţă în faţă cu un bărbat scund, de patruzeci şi ceva de ani, cu un început de chelie, fruntea înaltă, nasul ascuţit şi ochi curioşi. În birou se afla şi noul şef al lui Staşinski, generalul Aleksei Krohin.

Șeful KGB s-a ridicat de pe scaun, a făcut câțiva paşi către Staşinski şi l-a salutat cu un zâmbet. Apoi Șelepin a luat de pe birou un dosar pe care era prinsă o fotografie mărită a lui Staşinski. A scos din dosar o citaţie şi a citit-o cu voce tare. Decretul, semnat de preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, mareşalul Kliment Voroşilov, pe 6 noiembrie 1959, îi conferea lui Bogdan Nikolaevici Staşinski Ordinul militar Steagul Roşu „pentru îndeplinirea unei misiuni oficiale importante, în împrejurări deosebit de dificile“. După ce a dat citire documentului, Șelepin a luat de pe birou caseta care conţinea medalia şi i-a oferit-o lui Staşinski, apoi a dat mâna cu el şi l-a felicitat. Ofițerii KGB prezenți la învestitură au luat poziție de drepți. „A fost un moment solemn“, a povestit Staşinski mai târziu. A primit medalia, dar nu şi decretul de decorare, care s-a întors în dosarul său de la KGB, conţinutul acestuia rămânând secret. Șelepin i-a spus lui Staşinski că nu avea să apară în presă niciun anunţ despre decernarea medaliei.

— Ştii că despre asemenea lucruri nu se scrie, i-a spus.[2]

Șelepin era încântat să stea de vorbă cu valorosul său agent şi să audă din gura lui cum s-a desfăşurat misiunea secretă. Șeful KGB era dornic să afle toate detaliile, începând cu primele călătorii ale lui Staşinski în străinătate în căutarea lui Bandera. S-a arătat foarte interesat mai ales de detaliile asasinatului în sine. A vrut să ştie în ce poziţie se aflaseră Staşinski şi Bandera când a apăsat pe trăgaci. A întrebat până şi cum erau roşiile din sacoşa lui Bandera: coapte sau verzi? În presă scrisese că Bandera ducea o pungă de gogonele verzi, dar Staşinski i-a spus că erau de culoare roşie. Dacă avea să fie şi el descusut despre moartea lui Bandera de către propriul şef, Nikita Hruşciov, Șelepin trebuia să fie în stare să îi comunice toate detaliile, până şi cele mai neînsemnate.[3]

Apoi, după ce a ascultat lunga descriere a asasinării lui Bandera, Șelepin i-a spus tânărului agent ceea ce știa deja de la Korotkov și Krohin: deocamdată avea să rămână la Moscova pentru instrucție. Dar, odată ce rumoarea stârnită de asasinat avea să se calmeze, va fi trimis înapoi în Occident pentru același gen de activități. „Cu niște fraze împănate cu propagandă politică“, a povestit Stașinski mai târziu, „a spus că ceea ce mi se cerea era dificil, dar onorabil“. Stașinski a încuviințat, apoi a profitat de ocazie să ridice problema care era pe primul loc pe lista sa de priorități. I-a spus președintelui KGB că dorește să se însoare cu Inge Pohl.

Șelepin, care era ultima speranță a lui Stașinski în privința permisiunii de a se însura cu logodnica sa, fusese deja informat de idila agentului. La fel ca subalternii săi, era împotriva căsătoriei.

— Nu crezi că te pripești? a întrebat.

Apoi a repetat același argument pe care Stașinski îl mai auzise.

— Știi că nu se obișnuiește ca un agent KGB să se însoare cu o străină, a spus Șelepin.

Stașinski a răspuns că în cei trei ani de când o cunoștea pe Inge s-a încredințat că este femeia potrivită pentru el. „Am descris-o ca pe o fată cumsecade, muncitoare, cu care mă înțelegeam bine și despre care în niciun caz nu se putea spune că nu era receptivă la ideile sovietice“, a spus Stașinski mai târziu. Mințea cu nerușinare. Știa foarte bine că Inge detesta Rusia și comunismul, dar a decis să riște totul. „L-am mințit pe Șelepin ca să-mi ating scopul“, a spus el mai târziu.

Generalul Krohin îi dăduse un răgaz de câteva zile ca să mai analizeze lucrurile, iar Stașinski chibzuise serios. Lăsând la o parte rezervele șefilor săi, avea la rândul său îndoieli. Căsătoria presupunea să o atragă pe femeia pe care o iubea în coșmarul relațiilor sale trecute și prezente cu KGB-ul. Dar alternativa — să o părăsească și să se căsătorească cu o angajată KGB — era de neconceput. „Să renunț la ea ar fi însemnat nici mai mult, nici mai puțin decât să o părăsesc, să o abandonez“, a mărturisit mai târziu. „Era ceva ce nu voiam și nu puteam să fac.“ Omul care își făcuse din trădare o profesie și care își trădase familia nu putea să o trădeze pe Inge Pohl.

Însă decizia lui s-a bazat pe ceva mai mult decât pe dragoste şi teama de trădare. „Nu aveam o părere prea bună despre mine“, a spus Staşinski, amintindu-şi în ce stare de spirit fusese după asasinate. Avea nevoie de cineva care să-l înţeleagă şi să-l ierte. „Îmi era teamă pentru sufletul meu“, a spus el cu altă ocazie. „Deja mă îngrozea ceea ce făcusem. Dacă nu m-aş fi căsătorit cu Inge Pohl, aş fi devenit probabil un comunist credincios direcţiei de partid şi un KGB-ist.“ Aceasta era soarta care îl aştepta în caz că s-ar fi căsătorit cu o KGB-istă, după cum îi propuseseră şefii săi. Şi tocmai asta voia Staşinski să evite cu orice preţ. Încerca să-şi salveze sufletul. Inge era calea lui spre salvare, stânca de care se putea sprijini ca să iasă din mlaştină.

Dar Şelepin insista.

— Acum ai în spatele tău mari realizări, i-a spus el, încercând să marşeze pe ideea carierei.

Şi nu s-a jenat nici să facă pe peţitorul.

— Avem şi noi femei frumoase. Uite, asta, de exemplu, a continuat şeful KGB şi a scos dintr-un dosar fotografia unei tinere atrăgătoare.

— Frumuseţea nu contează, a replicat Staşinski. Când cunoşti pe cineva de multă vreme şi ştii că îţi va fi bine dacă vei trăi cu ea, asta e tot ce îţi trebuie.

La auzul acestor cuvinte, Şelepin a renunţat să mai încerce să-l convingă să se însoare cu o cetăţeană sovietică. Dacă Staşinski insista şi era încrezător în atitudinea pozitivă a logodnicei sale faţă de Uniunea Sovietică, aveau să facă o excepţie în cazul său. Exista însă o condiţie. Nu puteau să facă o asemenea excepţie cât timp Inge era cetăţean al unei ţări est-europene: trebuia să obţină cetăţenie sovietică. În plus, Inge va trebui să accepte să îl ajute în activitatea sa din cadrul KGB.

Logica KGB era simplă. Dacă Staşinski refuza să se căsătorească cu o sovietică angajată a KGB, atunci soţia sa germană va trebui să devină cetăţean sovietic şi să se înscrie în KGB. Căsătoria era condiţionată de acceptul ei în acest sens. William Hood, şeful staţiei CIA de la München, care era „la post“ când Staşinski l-a ucis pe Bandera, a scris mai târziu că atitudinea extrem de prudentă a sovieticilor faţă de legăturile romantice ale

agenţilor lor se datora probabil dezertării lui Gheorghi Agabekov în 1931. Agabekov, şeful filialei din Turcia a serviciului de informaţii al URSS, se îndrăgostise de o tânără englezoaică pe care o angajase să-l înveţe limba engleză. S-a presupus că idila dintre ei a contribuit la decizia lui de a-şi abandona postul şi de a deconspira informaţii esenţiale despre reţelele sovietice de spionaj din Orientul Mijlociu. Amintirea trădării lui Agabekov era încă vie în mintea mai-marilor din KGB. La urma urmei, tocmai şeful lui Staşinski de la Karlshorst, generalul Aleksandr Korotkov, îl „lichidase“ pe trădător şi fusese printre cei care îi îndesaseră cadavrul într-o valiză, pentru a fi aruncat în Sena.[4]

Pe Staşinski l-a pus în încurcătură propunerea lui Şelepin. Aceste condiţii ar face din căsnicie o capcană pentru el şi pentru logodnica sa, nu o evadare psihologică din ghearele KGB. Însă era cea mai bună variantă pe care o putea obţine şi nu avea de gând să o lase să îi scape printre degete. Staşinski a propus să se întoarcă în Berlinul de Est la sfârşitul lunii şi să o ceară pe Inge în căsătorie. Dar generalul Krohin avea alte planuri. Voia ca Staşinski să înceapă pregătirea cât mai repede posibil şi să aştepte până în primăvară sau până la începutul verii, când avea să i se permită să meargă la Berlin pentru nuntă. Până atunci, Staşinski şi Inge puteau doar să corespondeze. „Nu am fost de acord“, a mărturisit Staşinski mai târziu. „Era evident că încerca să tragă de timp ca să îmi strice planurile.“

Staşinski a găsit pe loc un alt argument. Le-a spus lui Şelepin şi lui Krohin că îi va fi dificil să trăiască în incertitudine atât de mult timp. Ar prefera să-şi rezolve problemele personale înainte să-şi înceapă stagiul de pregătire şi să i se încredinţeze noi misiuni. Lui Şelepin i s-a părut o solicitare rezonabilă. I-a spus lui Staşinski că va trebui să facă o verificare la Berlin în privinţa lui Inge.

— Suntem în relaţii bune cu prietenii noştri din Republica Democrată Germană. Dacă fata e aşa cum spui tu, atunci nu avem nimic împotrivă.

Şelepin a propus ca, înainte de a-i dezvălui lui Inge că lucrează pentru KGB şi de a o cere în căsătorie, să o aducă timp de câteva săptămâni la Moscova pentru ca ea să se poată obişnui cu viaţa în URSS. Acolo, firește, KGB-ul ar avea ocazia să-i evalueze şi el logodnica. Au căzut de acord ca Staşinski să se ducă în Berlinul de Est de Crăciun şi să o aducă pe Inge la Moscova.[5]

Cererea în căsătorie

În seara de după întrevederea cu Șelepin, Bogdan Staşinski a sărbătorit primirea decoraţiei cu maiorul Arkadi Fabricinikov şi cu un anumit Nikolai Nikolaievici, un alt ofiţer KGB care fusese însărcinat să îi ţină tovărăşie pe timpul şederii la Moscova. Din biografiile desecretizate ale KGB putem deduce că este vorba de Nikolai Nikolaievici Kravcenko. Era locotenent-colonel în KGB şi asistent al şefului departamentului pentru emigranţi, colonelul Işcenko.

Fabricinikov, rus de origine, se luptase cu germanii ca soldat în Armata Roşie şi se înrolase în NKVD după război. Una dintre primele sale misiuni fusese să ajute la exterminarea rezistenţei poloneze din Ucraina. Mai târziu, fusese trimis să acţioneze împotriva grupărilor emigranţilor ucraineni, mai întâi în Cehoslovacia, apoi în Germania. Acolo, printre ţintele lui se numărau posturile Radio Libertatea şi Radio Europa Liberă, care aveau sediul la München şi erau finanţate de americani şi care transmiteau dincolo de Cortina de Fier. Fabricinikov plecase pentru prima oară la Berlin în februarie 1954, iar în 1957 staţia CIA din Berlin îl identificase ca ofiţer KGB.

Fabricinikov s-a întors la Moscova în octombrie 1959, aceeaşi lună în care Staşinski l-a asasinat pe Bandera. În birourile KGB de la Karlshorst circula un zvon conform căruia maiorul Fabricinikov, considerat unul dintre principalii experţi pe problema emigrării, se opusese asasinării lui Bandera pe motiv că l-ar transforma în martir. Indiferent care ar fi fost părerea lui Fabricinikov despre acest subiect, el nu i-a spus nimic lui Staşinski. Succesul misiunii însemna decoraţii şi promovare nu doar pentru Staşinski, ci şi pentru toţi ofiţerii KGB implicaţi. Lui Nikolai Kravcenko, cel care a participat la sărbătorirea evenimentului alături de Fabricinikov şi Staşinski, i-a fost acordată cea mai importantă decoraţie a KGB, „Membru distins al KGB“, în aceeaşi zi în care Staşinski şi-a primit propria medalie. Cel mai probabil fusese unul dintre principalii coordonatori ai asasinării lui Bandera de la

Moscova.[1]

Staşinski avea de ce să sărbătorească. Acum, calea spre căsătoria cu Inge îi era, practic, deschisă. În zilele ce au urmat, el a avut o discuţie detaliată cu Kravcenko despre cum să abordeze problema cu Inge şi cu familia acesteia la Berlin. Înainte de a o invita pe Inge la Moscova, trebuia să îi spună că de fapt nu lucrează la Ministerul Comerţului din Germania de Est, aşa cum o lăsase să credă, ci la Stasi — Ministerul Securităţii Statului din Germania de Est. Şefii săi erau mulţumiţi de activitatea sa şi voiau să îi ofere un stagiu suplimentar de pregătire înainte de a-l transfera în Germania de Vest. El voia ca ea să i se alăture în acest stagiu de pregătire pentru acea importantă misiune; apoi urmau să plece împreună în Occident, unde aveau să contribuie la lupta pentru pacea mondială. Planul era ca Inge să fie recrutată nu doar din motive personale, prin exploatarea sentimentelor ei faţă de Staşinski şi a dorinţei de a se căsători cu el, ci şi din motive ideologice, iar aici intervenea ideea luptei pentru pace. Dacă Inge accepta să se angajeze la Stasi, urma să o invite la Moscova, unde avea să îi spună adevărul — sau, cel puţin, o parte din adevăr — în legătură cu activitatea lor viitoare în cadrul KGB. Staşinski a semnat planul.[2]

Inge s-a bucurat de întoarcerea lui Joschi al ei. Nu plănuia să revină până la vară, dar reuşise, în mod neaşteptat, să obţină câteva zile libere de Crăciun, i-a spus el. A fost o surpriză plăcută. Între timp nu primise de la el decât o singură scrisoare, care fusese expediată, din câte îşi putea ea da seama, din Varşovia — oraşul unde îi spusese că se duce, când, de fapt, plecase la Moscova. (Trimisese două, dar prima scrisoare, pe care o predase supraveghetorilor săi de la Moscova pentru a fi expediată din Varşovia, dispăruse în mod misterios şi nu ajunsese la Berlin.) Staşinski a luat-o pe Inge, la sfârşitul programului, de la salonul de coafură şi au petrecut seara de Crăciun cu familia ei în satul ei natal, Dallgow, la graniţa cu Berlinul de Vest. Toată lumea de la masă ar fi vrut ca Joschi să povestească despre experienţele lui la Varşovia, dar el prefera să discute despre altceva.

După masa festivă, Staşinski a condus-o pe Inge până la casa unde stătea cu chirie. Pe drum a întrebat-o dacă o abordase cineva în ultimele câteva zile pentru a-i încredinţa un pachet spre păstrare. A fost uşurat să afle că nu. Bănuia că KGB-ul ar fi putut încerca să o păcălească să accepte un aparat de

înregistrat, astfel încât supraveghetorii lui Staşinski să poată spiona conversaţiile dintre ei. Serghei Damon îi ceruse chiar să înregistreze conversaţia pe care urma să o aibă cu Inge. „Mi-a explicat motivul pentru care voia să fac asta“, a povestit Staşinski mai târziu, şi „mi-a zis că nu era din cauză că nu aveau încredere în mine“. Damon i-a spus lui Staşinski că, dacă exista o înregistrare, îl puteau ajuta să înţeleagă mai bine gândurile lui Inge. „Dată fiind relaţia apropiată dintre mine şi logodnica mea, era posibil să nu interpretez întotdeauna corect ce gândeşte, însă el ar înţelege mai bine.“ De fapt KGB-iştii nu aveau încredere deplină în valorosul lor agent.[3]

William Hood, şeful staţiei CIA de la München în perioada asasinării lui Bandera, a scris mai târziu că sarcina unui supraveghetor, indiferent de ce agenţie aparţine, este să îşi manevreze agentul în aşa fel încât să ajungă „într-o poziţie în care nu mai poate păstra nimic pentru sine — nici cea mai măruntă fărâmă de informaţie, nici cel mai intim detaliu din viaţa personală“. „Indiferent care ar fi motivele“, a scris el, „rolul unui spion este să înşele încrederea. Un om care s-a oferit voluntar sau care a fost racolat să trădeze nu mai poate, în mod logic, să inspire încredere... Indiferent de rezervele pe care le-ar avea un agent când se angajează, adevărul este că, atunci când un serviciu de informaţii cumpără un spion, îl cumpără cu totul. Niciun serviciu de spionaj nu poate tolera nici cea mai măruntă pornire de independenţă sau reţinere din partea unui agent. Pentru spion, spionajul este o cale fără de întoarcere“.[4]

Şefii lui Staşinski de la KGB urmau întocmai manualul internaţional de spionaj, dar agentul lor vedetă refuza să coopereze. În decursul anilor petrecuţi la KGB, Staşinski învăţase cum să îi manipuleze pe supraveghetorii săi. Cea mai bună metodă de a refuza ceva, din experienţa lui, era să aprobe cu entuziasm propunerea în principiu, dar apoi să găsească motive obiective care să îngreuneze sau să împiedice îndeplinirea unei anumite sarcini. Astfel, Staşinski a acceptat cu entuziasm ideea lui Damon de a înregistra conversaţia cu Inge, dar apoi a remarcat că, din păcate, semnalul dispozitivului de ascultare nu putea fi interceptat de la o distanţă mai mare de două sute de metri. Pentru ca planul să poată fi pus în practică, era nevoie ca o dubă cu aparatură de înregistrare să fie parcată lângă casa familiei Pohl, care era vizibil izolată de celelalte clădiri din jur. Ar fi atras cu siguranţă atenţia. Damon a trebuit să-i accepte obiecţia. Conversaţia lui cu Inge nu avea să fie

înregistrată.

Staşinski a început cu o mărturisire personală. I-a spus lui Inge că a minţit-o în legătură cu identitatea sa. Nu era Josef Lehmann, i-a mărturisit el. De fapt, nici măcar nu era german. Era rus. Inge a fost șocată. Nu știa ce să spună. Mai târziu, Staşinski a povestit că ea a reacţionat de parcă „ar fi picat din cer“. „Am încercat să atenuez șocul spunându-i că de fapt nu sunt rus, ci ucrainean“, a povestit el. Era o mișcare calculată. Mulţi germani îi considerau pe ruși drept dușmanii lor tradiționali, iar mai nou drept cotropitori, dar pe ucraineni îi priveau ca pe un popor est-european ocupat de sovietici. Prin asta încălcase deja toate instrucțiunile primite de la KGB, atât la Moscova, cât și la Karlshorst. Și-a aruncat în aer acoperirea pe care o avea sub numele de Lehmann și i-a dezvăluit adevărata lui identitate. În loc să-i înșire povestea cu Stasi, Staşinski i-a spus lui Inge că lucrează la KGB și că venise la Berlin nu de la Varșovia, ci de la Moscova. Acolo se întâlnise cu însuși șeful KGB, care îi dăduse aprobarea pentru căsnicie. Era prima femeie care nu era sovietică și căreia i se permitea să se mărite cu un agent KGB. Condiția era să se angajeze și ea la KGB.[5]

Inge a izbucnit în lacrimi. Experienţele ei din timpul războiului o făcuseră să aibă o părere deloc bună despre ruși, de fapt despre sovietici în general. Tatăl ei, Fritz Pohl, fusese recrutat în armata germană, iar la începutul anului 1945, temându-se de atacul iminent al sovieticilor asupra Berlinului, Inge și mama ei se mutaseră în orașul Feldberg din Mecklenburg, la nord-est de capitală. Până la urmă, Feldberg a nimerit în zona de ocupaţie sovietică. Noul primar, numit de sovietici, era renumitul scriitor german antifascist Hans Fallada, care lăuda ocupația sovietică și noul regim în romanele sale. Sovieticilor le plăcea să citeze una dintre remarcile sale măgulitoare: „Am fost uluit de poporul rus... Unde și când s-a mai pomenit o armată cuceritoare care să se arate atât de binevoitoare și de generoasă față de poporul ocupat?“

Situația reală era însă cu totul alta decât cea zugrăvită în romanele lui Fallada. Inge își amintea de violurile în masă din Feldberg comise de soldații victorioasei Armate Roșii. „Cei mai răi erau mongolii“, a povestit mai târziu, „care purtau pălării de cazaci și aveau niște biciuști în mână“. Probabil că se referea la soldații sovietici recrutați din stepele Asiei Centrale și din sudul Siberiei — „asiaticii“, prezentați drept subumani în propaganda nazistă.

Acum părea că se străduiesc din răsputeri să îi dea dreptate lui Goebbels. Mama lui Inge fusese violată de trei ori. „Nicio femeie nu a scăpat“, își amintește Inge. Multe s-au sinucis. Dar Inge și mama ei supraviețuiseră calvarului. În ajunul Crăciunului din 1945, Fritz Pohl s-a întors acasă. Fusese eliberat din lagărul de prizonieri de război al britanicilor. Dar îl aștepta o surpriză: la începutul anului, mama lui Inge născuse un fiu, pe care l-a numit tot Fritz. Experiențele din război nu făcuseră din bătrânul Fritz un susținător al noului regim. „Familia Pohl nu era nici pe departe rusofilă, ci privea cu ostilitate ocupația rusească“, a mărturisit Stașinski mai târziu. Tatăl lui Inge nu își ascundea deloc sentimentele, mai ales când se îmbăta. Părerile sale au ajuns să fie cunoscute public când numele său a fost menționat într-unul dintre ziarele locale. Nu prea părea să îi pese. „Ducea întotdeauna cu el articolul decupat din ziar și îl arăta mândru când se vorbea despre acel subiect“, povestește Stașinski.[6]

După ce l-a ascultat pe Stașinski, Inge a rămas nu doar șocată, ci de-a dreptul îngrozită. Nu-i păsa că acestea erau „cuvintele și condițiile“ superiorilor lui și nu ceea ce își dorea el însuși. I-a spus lui Stașinski pe loc că trebuie să fie nebun să îi propună una ca asta, știind prea bine ce părere avea ea despre regimul comunist. „Foarte bine“, a răspuns Stașinski. „Dar dacă este să trăim împreună, orice-ar fi, trebuie să faci asta. Trebuie să te prefaci că accepți propunerile lor și să fii de acord să cooperezi.“ Inge nu voia să renunțe la el sau la perspectiva căsniciei, dar nici nu avea de gând să se angajeze la KGB.

Avea un plan mai bun pentru amândoi: să fugă pe loc în Occident. Dallgow, fiind la câțiva kilometri de Berlinul de Vest, părea o propunere rezonabilă. Dar Stașinski a refuzat. „I-am spus“, a mărturisit el mai târziu, „că nu pot s-o fac acum, dar că vom avea oricând posibilitatea în viitor. Trebuia să câștigăm timp“. Stașinski credea că instrucția care îl aștepta la Moscova avea să-l ajute enorm când urma să vină vremea să se stabilească în Occident. „Știam că după stagiul de pregătire aveam să fiu din nou trimis în Germania de Vest sau în altă țară din Europa de Vest“, a spus, amintindu-și de planurile pe care și le făcea. I-a zis lui Inge că viitoarea lui misiune în Occident fusese deja decisă.

Au vorbit mult. Inge s-a calmat până la urmă. Stașinski i-a spus că nu avea să devină o membră KGB adevărată și i-a promis că va face tot ce-i va sta în puteri să împiedice să i se dea misiuni din partea KGB. Nu trebuia decât să

joace un rol. I-a spus multe despre el însuși, dar nimic despre natura misiunilor lui sau despre asasinatele pe care le comisese. Nu-și făcea griji că îl va trăda fără să vrea, însă considera că e mai protejată dacă nu știe nimic despre asasinate. Până la urmă, Inge a acceptat să joace rolul pe care îl pregătise pentru ea în viitoarea lor călătorie la Moscova — cel al unei simpatizante a regimului sovietic, dornică să-și ajute soțul în munca lui dificilă, dar onorabilă, pusă în slujba păcii mondiale.

„Așa că am căzut la înțelegere“, a povestit Staşinski, „dar am avertizat-o că tot ce am discutat trebuie să rămână între noi. I-am explicat că la Moscova nu trebuia să spună nimic despre ce am discutat și că, deocamdată, nu trebuia să le zică nimic nici părinților ei — trebuia să continuăm cu vechea «legendă». A fost de acord“.[7]

Sosirea miresei

Pe 9 ianuarie 1960, Staşinski şi Inge au urcat în trenul de Moscova. În buzunar aveau paşapoarte furnizate de Serghei Damon. Cu câteva zile mai devreme, acesta îi ceruse lui Inge o fotografie, iar acum avea în poşetă un paşaport sovietic nou-nouţ, emis pe numele Inga Feodorovna Krîlova. Staşinski, ca întotdeauna, călătorea sub numele de Aleksandr Antonovici Krîlov. Dacă Staşinski şi Inge încă nu erau căsătoriţi, Krîlovii erau. La Moscova i-a aşteptat un ofiţer KGB care i-a dus la hotelul Ucraina, unde stătuse Staşinski în timpul primei vizite la Moscova, în aprilie 1959. Dar nu trebuia să-i arate lui Inge că îi este cunoscut hotelul sau oraşul. Şefii săi de la KGB voiau ca el să-i spună lui Inge că venea pentru prima oară la Moscova, ca răsplată pentru activitatea sa fără cusur în cadrul serviciului de informaţii est-german.

Între timp, şefii lui Staşinski de la KGB făceau tot posibilul pentru a-i evalua logodnica. Arkadi Fabricinikov, ofiţerul KGB care i-a însoţit pe tineri în tururile lor de cumpărături şi de vizitare a oraşului, a încercat să afle ce credea ea despre Moscova şi despre viaţa în regimul sovietic în general. I-a cerut părerea în legătură cu absolut orice a văzut. Inge nu trebuia să arate că ştie că este KGB-ist, deşi ar fi fost imposibil să nu îşi dea seama, dată fiind prezenţa lui constantă. A jucat destul de bine rolul de turistă entuziasmată, dar în particular îl întreba din când în când pe Staşinski dacă să arate sau nu că îi este cunoscut un anumit detaliu sau altul. KGB-ul încerca să stea cu ochii pe cei doi şi când însoţitorul oficial nu era prin preajmă. Le-au fost percheziţionate bagajele din hotelul Ucraina. Staşinski mai bănuia şi că în camera din hotelul Moscova — unde au fost mutaţi la insistenţa KGB — se află un microfon. În prezenţa lui Staşinski, Fabricinikov se certase o vreme cu recepţionerul care încercase să le dea celor doi o cameră „greşită“.[1]

Inge, care nu dorise de la bun început să plece în călătorie, nu a fost deloc impresionată de primire. De fapt, o îngrozea tot ce vedea în jur. În gara din

Varşovia, unde trenul a oprit în drum spre Moscova, deja se simţea prinsă în capcană, trădată, practic vândută ca sclavă. Senzaţia s-a intensificat şi mai mult după sosirea la Moscova. Staşinski şi supraveghetorii săi KGB-işti îi tot arătau capodoperele arhitecturii ţariste şi decoraţiunile de marmură din metroul sovietic, dar ea era şocată de contrastul dintre decorul magnific al clădirilor şi oamenii îmbrăcaţi sărăcăcios din interiorul lor. I s-a întipărit pe veci în minte imaginea femeilor sărace, cu baticuri groase, paltoane de stofă şi cizme din pâslă, care cărau în spate saci cu pâine. Apoi mai erau şi beţivii, omniprezenţi, care se adunau în staţiile de metrou sau se refugiau din calea frigului în holurile de marmură ale clădirilor. Cei care nu izbuteau să intre zăceau nebăgaţi în seamă în zăpadă, pe ger.

În ceea ce privea curăţenia, capitala sovietică i s-a părut lui Inge respingătoare. Coşurile de gunoi erau mereu pline şi murdare, aşa că trebuia să ai grijă să nu te atingi de ele. Oamenii scuipau pe jos pe unde se nimerea. Toaletele le-a numit „o tragedie publică“. Unele erau doar nişte găuri în pământ, înconjurate de mizerie, din care ieşea o duhoare insuportabilă. „Nici nu mă pot gândi la toalete. Cumplit!“ i-a mărturisit unui jurnalist peste mai mulţi ani. Eforturile KGB-iştilor de a o fermeca şi de a o face să se îndrăgostească de Moscova şi de viaţa sovietică au eşuat lamentabil. Pe Arkadi Fabricinikov, care i se prezentase drept „Alexander“, şi pe soţia acestuia (sau cel puţin pe femeia care s-a dat drept soţia lui), pe care o poreclise „anti-germana“, i-a găsit înfumuraţi. La un restaurant scump, unde fuseseră invitaţi, doamna Fabricinikov abia dacă s-a atins de o farfurie plină de caviar şi alte delicatesuri, sub pretextul că rusoaicele sunt considerate grase şi mâncăcioase. Părea că nimic nu-i era pe plac lui Inge. Până şi copiii ruşi îi displăceau. Era deprimată şi plângea mereu.[2]

Staşinski şi Inge au petrecut două luni în URSS, mai ales la Moscova, dar au făcut şi o călătorie de două săptămâni la Leningrad, aşa încât a avut destule ocazii să compare realităţile vieţii sovietice cu imaginea prezentată în propaganda oficială. La câteva zile după sosirea lor la Moscova, Nikita Hruşciov a ţinut un discurs lung în parlamentul sovietic, în care s-a lăudat cu realizările economice sovietice, în comparaţie cu cele ale Statelor Unite. Între 1953 şi 1959, a arătat el, producţia sovietică de fontă şi oţel a crescut cu 57 la sută, în vreme ce producţia americană a scăzut cu 16 la sută. Această „realizare“ demonstra de fapt că Uniunea Sovietică rămăsese blocată în

gândirea economică de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Pentru Hrușciov, însă, era dovada superiorității sovietice.

Sputnik și succesele sovietice în spațiu erau privite drept o dovadă în plus că sovieticii câștigau cursa tehnologică cu Statele Unite. Exact asta a încercat să demonstreze Hrușciov în iulie 1959 în cadrul „dezbaterii din bucătărie“ cu vicepreședintele american Richard Nixon, venit în vizită la Moscova cu ocazia inaugurării unei expoziții americane. Dezbaterea a avut loc în incinta expoziției, într-o bucătărie utilată după cele mai noi standarde americane. Hrușciov i-a spus lui Nixon că Uniunea Sovietică era mai avansată din punct de vedere tehnologic decât Statele Unite și că avantajul SUA în privința producției de bunuri de consum va dispărea în șapte ani. Dezbaterea a fost transmisă la televiziune de mai multe ori în Statele Unite, dar o singură dată, noaptea târziu, în Uniunea Sovietică. Autoritățile sovietice nu voiau ca telespectatorii să îl vadă pe liderul țării cum recunoaște superioritatea Occidentului capitalist în vreun domeniu, oricare ar fi acela.[3]

Este improbabil ca Inge să fi auzit de dezbaterea din bucătărie, care avusese loc cu șase luni înainte de sosirea ei la Moscova. Însă este absolut sigur că se îndoia serios de adevărul tuturor spuselor lui Hrușciov. Când era singură cu Stașinski, nu se sfia să remarce ce diferențe uriașe se căscau între declarațiile oficiale și realitățile vieții sovietice de zi cu zi. La începutul relației lor, Stașinski lua apărarea propagandei sovietice, dar acum rămăsese fără argumente. „O să-ți dai seama că ai greșit“, îi spunea ea odinioară. „E cu totul altfel decât ce ți s-a băgat în cap.“ Iar el știa că Inge avea dreptate.

Înainte ca Stașinski să primească aprobarea definitivă pentru a-i mărturisi lui Inge că lucrează la KGB, șefii au făcut o ultimă încercare de a-l convinge să renunțe la ea. Sarcina i-a revenit colonelului Gheorghi Ișcenko, șeful Departamentului pentru emigranți al direcției de spionaj extern a KGB. Acesta l-a întrebat pe Stașinski dacă mai voia să se însoare cu Inge. Primind răspuns afirmativ, i-a spus:

— Ai grijă să nu ajungi să regreți această decizie în viitor.

Apoi i-a spus lui Stașinski că are voie să îi vorbească lui Inge despre activitățile lui și, pe viitor, și ale ei, în cadrul KGB. La Moscova, la fel ca în Berlinul de Est, KGB voia să le asculte conversația. Ișcenko i-a cerut lui

Staşinski să vorbească cu Inge în camera în care stătuseră ei doi de vorbă, unde nu-i va deranja nimeni. Staşinski ştia că în cameră sunt microfoane. Le-a spus mai târziu supraveghetorilor că fusese nevoit să aibă discuţia în altă parte. Dar, le-a raportat el fericit, Inge fusese informată că este agent KGB şi era gata să îi fie de ajutor.[4]

Acceptul lui Inge de a lua parte la misiuni, pe care Staşinski l-a comunicat şefilor săi la sfârşitul lui februarie, ar fi trebuit să ducă la întoarcerea în Berlinul de Est şi la căsătorie. Dar au intervenit întârzieri chinuitoare. Staşinski a primit ordin de la KGB să returneze biletele pe care le cumpărase deja şi să extindă termenul vizelor de ieşire. El şi Inge au început să-şi facă griji. Oare aflase KGB-ul ce intenţii aveau? La insistenţa lui Inge, Staşinski a decis până la urmă că va trebui să plece din Moscova fără aprobarea KGB. Dar nici nu începuse bine să se intereseze de bilete de avion cu destinaţia Berlin că a şi primit permisiunea de a pleca. În ajunul zilei de 8 martie, Ziua Internaţională a Femeii, care în Uniunea Sovietică era sărbătorită peste tot cu mare fast, Arkadi Fabricinikov s-a înfăţişat în camera de hotel a lui Staşinski în compania altui ofiţer de grad înalt, care i-a oferit lui Inge o cutie de bomboane şi a felicitat-o cu ocazia sărbătorii. Ofiţerul i-a spus şi că li se permitea să se căsătorească. Ceremonia urma să aibă loc în Germania de Est. Însă mai exista o condiţie: vor trebui să revină la Moscova pentru ca Staşinski să participe la încă un stagiu de pregătire, lung de un an. Inge a plâns.[5]

Cei doi au revenit la Berlin pe 9 martie 1960, la fix două luni după sosirea în capitala sovietică. Îşi jucaseră admirabil rolul şi îşi atinseseră scopul. Nunta a avut loc pe 23 aprilie 1960. S-au căsătorit mai întâi la starea civilă din Berlinul de Est, iar apoi, împotriva sfaturilor KGB şi fără ştirea supraveghetorilor lui Staşinski de la Karlshorst, au avut şi o nuntă religioasă în Biserica Evanghelică Golgota de pe Borsigstrasse — o clădire în stil gotic de la sfârşitul secolului al nouăsprezecelea, care supravieţuise miraculos bombardamentelor forţelor aliate asupra Berlinului. La Moscova, oficialii KGB îi ordonaseră să nu ia parte la ceremonia religioasă decât dacă refuzul ar duce la o ceartă cu socrii. Dar el nici nu a încercat să o convingă pe Inge să renunţe la căsătoria în biserică. „Voiam ca totul să fie aşa cum trebuie“, a mărturisit el mai târziu. „Ştiam că asta îi va face fericiţi şi pe părinţii mei foarte credincioşi.“ Staşinski începuse să aibă din ce în ce mai multe secrete faţă de superiorii săi de la KGB.

La masa festivă care a urmat, Inge a purtat o rochie albă şi o coroniţă de mireasă, cu voal. Staşinski era îmbrăcat într-un costum negru cu cămaşă şi cravată albe. În fotografia făcută la masa de nuntă amândoi par mulţumiţi, deşi nu exuberanţi. Inge se nimerise să închidă ochii, parcă amintindu-şi de evenimentele stresante din ultimele luni. Staşinski se uită fix la obiectiv şi pare mai degrabă hotărât şi cutezător decât fericit. Bunica lui Inge murise chiar în ziua aceea, dar rudele ei au amânat trimiterea telegramei. Voiau să fie fericită în ziua nunţii.[6]

Luna spionului

Staşinski şi Inge au părăsit Berlinul, cu destinaţia Moscova, în ziua de 9 mai 1960, a cincisprezecea aniversare a capitulării naziştilor la Karlshorst. Inge şi-a amintit mai târziu că, în loc să meargă în luna de miere, se duceau în Uniunea Sovietică — cel mai cumplit coşmar pe care şi-l putea imagina. Au făcut o escală la Varşovia, unde le spuseseră rudelor lui Inge că aveau să se stabilească. Un ofiţer de la staţia KGB de acolo i-a înmânat lui Staşinski nişte vederi şi timbre poloneze, precum şi o listă cu preţurile produselor şi bunurilor de consum. Fratele de treisprezece ani al lui Inge, Fritz, ceruse vederile şi timbrele. Preţurile erau necesare ca Inge să-şi poată minţi convingător familia cu privire la viaţa de zi cu zi de la Varşovia. Cei doi aveau să se folosească de o adresă din Varşovia primită de la KGB — scrisorile aveau să fie ridicate de acolo şi trimise la Moscova. Scrisorile lui Inge şi Staşinski către Berlin urmau să fie trimise în plicuri cu ştampila Varşovia. Le-au spus rudelor, care nu bănuiau nimic, că se vor întoarce într-un an.

La gara Varşovia din Moscova, Staşinski şi Inge au fost întâmpinaţi de omniprezentul şi politicosul Arkadi Fabricinikov, care le-a făcut cunoştinţă cu ofiţerul lor de caz, Serghei Bogdanovici Sarkisov. KGB le-a oferit până şi un apartament, dar Inge nu l-a considerat deloc un cadou binevenit. Apartamentul era într-un complex nou construit, la care nu ducea nici măcar o potecă, darămite o stradă asfaltată. Când ploua, se umpleau de noroi pe pantofi, ciorapi şi haine. Despre apartament se putea spune în cel mai bun caz că era încă în construcţie. Parchetul era montat în aşa fel încât smoala ieşea printre plăcuţele de lemn; gresia din baie era şi ea mânjită cu smoală. Podelele erau strâmbe, aşa încât masa, scaunele şi dulapurile se clătinau; ţeava de la WC nu era montată bine; uşa de la bucătărie nu se clintea din loc, iar o fereastră nu se închidea cum trebuie, aşa că, atunci când ploua, se inunda tavanul. Şi, nu în ultimul rând, Inge nu putea să sufere tapetul. „Tapetul din Rusia te ameţeşte“, a povestit mai târziu.

Priveliștea care o întâmpina pe Inge când ieșea din apartament o deprima la fel de mult ca interiorul. Pe casa scării încerca să nu calce pe capetele de pește și de pui împrăștiate peste tot. Coji de semințe de floarea-soarelui erau aruncate oriunde te uitai și nimănui nu-i trecea prin cap să măture sau să spele pe jos în zonele comune. Avea impresia că toată lumea din bloc avea pisici și că, noaptea, acestora li se dădea drumul afară, iar Inge nu putea să doarmă de atâta mieunat. Iar când nu mieunau pisicile, făceau gălăgie vecinii, care chefuiau până târziu în noapte, atât de zgomotos, încât se clătinau lustrele din apartamentul ei. Viața a devenit un coșmar fără sfârșit, iar Inge ajunsese la capătul răbdării. Nu se ferea să arate față de Stașinski cât de nefericită este, ba chiar și față de supraveghetorii lui de la KGB. Aceștia au încercat să salveze situația mutându-i într-un alt apartament, de data aceasta într-o zonă civilizată, aproape de centrul orașului. A fost o schimbare în bine, dar a venit prea târziu ca să mai schimbe atitudinea lui Inge față de stilul de viață sovietic.[1]

Noua locuință a soților Stașinski era situată în partea nordică a Ostankino, locuită predominant de muncitori și familiile acestora. La mijlocul anilor 1960, în zonă s-a înălțat un monument al Cuceritorilor Cosmosului și multe străzi au primit nume din această sferă semantică. Una a fost redenumită bulevardul Steaua (Zvezdni bulvar), alta Serghei Korolev, după proiectantul-șef al satelitului Sputnik și al primelor rachete sovietice, alta Friedrich Zander, un pionier al științei rachetelor. La sfârșitul anilor 1960, zona găzduia Centrul de Televiziune Ostankino și turnul de televiziune, care multă vreme a fost cea mai înaltă clădire din lume.[2]

Stașinski și Inge puteau să ajungă acasă din centrul Moscovei luând metroul până la stația Expoziția Realizărilor Economiei Sovietice. Expoziția, aflată în apropiere, cu fântâna înconjurată de statui ale unor tinere femei îmbrăcate în costume naționale reprezentând uniunea republicilor sovietice, simboliza nu doar „prietenia popoarelor“ sovietice, ci și progresul tehnologic sovietic. Însă vizitatorii sovietici și străini deopotrivă puteau judeca și singuri cât de exact reflectau inovațiile prezentate în expoziție realitățile vieții sovietice de zi cu zi. Inge învățase din prima ei vizită la Moscova că diferența era enormă. Scriitorul rus disident Aleksandr Zinoviev va insista mai târziu pe deosebirile dintre propagandă și realitate în romanul său „Înălțimi găunoase“, o satiră a „culmilor luminoase“ din campaniile de propagandă sovietice.

Zilele lui Staşinski ca angajat al Departamentului pentru emigranţi luaseră sfârşit. Era acum oficial încadrat la Departamentul de ilegali. Inge a găsit că noul lui supraveghetor, Serghei Sarkisov, un agent KGB de treizeci şi ceva de ani, este mult mai binevoitor decât Fabricinikov. În plus, Sarkisov vorbea mai bine germana, pe care se pare că o învăţase de la un prieten capitalist din Germania de Vest. Sarkisov i-a explicat lui Staşinski că în cadrul pregătirii avea să ia lecţii individuale de germană şi engleză, urma să parcurgă programa şcolară germană şi să citească cea mai recentă literatură occidentală, astfel încât să se poată integra cât mai bine în noul mediu. Urma să facă şi cursuri de radiocomunicaţii şi fotografie. Pregătirea candidaţilor pentru activităţi ilegale în străinătate era luată foarte în serios de KGB. „Uniunea Sovietică investeşte enorm în fiecare agent ilegal în parte“, a scris fostul şef al bazei CIA de la München, William Hood. Conform lui, KGB a folosit ilegali pentru „a se ocupa de agenţii plasaţi în poziţii prea delicate pentru a risca să fie puşi în contact cu ofiţerii de caz aflaţi sub acoperire legală în cadrul ambasadei. Alţi ilegali sunt în principal experţi în comunicare, care transmit la Moscova informaţiile preluate de la agenţii infiltraţi“.

Aceasta era într-adevăr una dintre sarcinile la care făcuse aluzie şeful lui Staşinski, generalul Aleksei Krohin. Dar i-a spus valorosului său agent că va continua să comită şi asasinate. Staşinski învăţa să devină un ilegal dintr-o categorie necunoscută lui Hood — un asasin plasat sub acoperire într-o ţară occidentală care să poată acţiona practic imediat oriunde şi oricând i-o cereau şefii de la KGB şi stăpânii de la Kremlin. S-a decis ca Staşinski să înveţe şi meseria de frizer pentru ca cei doi să poată deschide o frizerie ca acoperire pentru activităţile lor de spionaj. Lui Staşinski i s-a dat de ales între două ţări: Elveţia sau Anglia. A ales Elveţia. Lui Inge nu-i păsa unde se duc, atâta vreme cât pleca de la Moscova, unde, practic, se simţea ca la închisoare.[3]

În mai 1960, luna în care Staşinski şi Inge au sosit la Moscova ca să-şi înceapă pregătirea, cercetătorii sovietici din domeniul ingineriei rachetelor au reuşit în sfârşit să ajungă din urmă tehnologia americană. Pe 1 mai, de Ziua Internaţională a Muncii, racheta sovietică de mare altitudine S-75 Dvina, lansată de o baterie de lângă oraşul Sverdlovsk (Ekaterinburg) din Munţii Ural, a doborât un avion american de recunoaştere la mare altitudine Lockheed U-2, pilotat de căpitanul Francis Gary Powers, în vârstă de treizeci

şi doi de ani, din unitatea de forţe speciale a CIA. Powers a supravieţuit atacului, dar au rămas intacte şi părţile avionului în care se aflau aparatele de fotografiat de mare rezoluţie, precum şi fotografiile pe care le făcuseră. Sovieticii au capturat pilotul doborât şi au strâns ce mai rămăsese din aeronavă.

Americanii fuseseră prinşi în flagrant în timp ce spionau Uniunea Sovietică, deşi nu şi-au dat seama imediat. Preşedintele Dwight Eisenhower a crezut iniţial că Powers şi-a pierdut viaţa în incident; a autorizat o declaraţie care nega acuzaţiile de spionaj venite din partea sovieticilor şi pretindea că avionul pierdut era o aeronavă de cercetări meteorologice. Hruşciov, din ce în ce mai deranjat de acuzaţiile ce i se aduceau în ţară că ar simpatiza cu americanii, s-a văzut nevoit să anuleze participarea la viitorul summit de la Paris privind statutul Berlinului. Şi-a retras şi invitaţia pe care i-o făcuse lui Eisenhower de a vizita URSS în iunie, declanşând astfel un scandal internaţional de proporţii fără precedent.[4]

După anularea summitului şi umilitorul incident cu aeronava U-2, Casa Albă şi CIA au lansat o campanie de redresare a imaginii, încercând să dovedească lumii că spionajul este un aspect firesc al relaţiilor internaţionale: nu puteau să nu evalueze amploarea arsenalului nuclear sovietic. Au mai afirmat şi că URSS comitea mai multe acte de spionaj decât Statele Unite. Secretarul de Stat Christian A. Herter a declarat în faţa Congresului că existau în jur de 300 000 de agenţi sovietici în douăzeci şi şapte de ţări din întreaga lume. Între 10 000 şi 12 000 dintre aceştia erau aşa-numiţii „agenţi maeştri“. Autorităţile din Republica Federală Germană au furnizat şi ele propriile statistici în acest sens. În opt ani arestaseră 18 300 de persoane implicate în activităţi de spionaj sovietic, au declarat vest-germanii după scandalul U-2.[5]

În mai, ziarele sovietice erau preocupate nu doar de criza internaţională declanşată de doborârea avionului U-2, ci şi de procesul est-german al ministrului federal vest-german Theodor Oberländer, pe care surse sovietice şi est-europene îl acuzau de implicare în asasinarea lui Bandera. Pe 28 aprilie 1960, Oberländer a fost condamnat in absentia la închisoare pe viaţă pentru presupusa participare la masacrarea cetăţenilor evrei din Lvov în iunie 1941. În luna următoare, acesta şi-a dat demisia din guvernul vest-german. În ciuda precedentelor afirmaţii sovietice şi est-germane, uciderea lui Stepan Bandera

nu a fost menţionată printre presupusele sale crime.

KGB-ul a lăsat pe seama omologilor occidentali speculaţiile privitoare la autorul asasinatului. În scandalul de presă ce a urmat incidentului cu aeronava U-2, guvernul vest-german a declarat public că un ofiţer KGB aflat în vizită în Germania de Vest s-a lăudat că organizaţia sa este răspunzătoare de uciderea lui Bandera. Direcţia de dezinformare a KGB a păstrat tăcerea. Moscova părea să nu mai fie interesată de subiect.[6]

Ancheta bate pasul pe loc

În timp ce Bogdan Staşinski îşi începea stagiul de pregătire la Moscova, poliţia din München încerca fără succes să găsească vinovatul pentru crima comisă de el pe 15 octombrie 1959. La sfârşitul anului, Oberkommissar Adrian Fuchs de la Kripo interogase aproape o sută de persoane care ar fi putut deţine informaţii privitoare la împrejurările morţii lui Bandera, dar era la fel de departe de a rezolva cazul pe cât fusese şi la mijlocul lui octombrie.

Existau o mulţime de teorii, dar toate duceau lipsă de dovezi. În decembrie 1959, profesorul Wolfgang Laves, de la Universitatea din München, şi colaboratorii săi au făcut cunoscut rezultatul final al autopsiei persoanei pe care încă o numeau Stefan Popel. Noile rezultate erau la fel de neconcludente cum au fost şi cele comunicate în octombrie. În stomacul lui Bandera se găsiseră urme de cianură, dar nu se putea stabili dacă înghiţise o cantitate suficientă pentru a-l omorî. O ipoteză spunea că Bandera ar fi putut fi ucis cu o altă otravă, iar cianura i-ar fi fost administrată ulterior, pentru a induce în eroare ancheta. În februarie 1960, experţii de la CIA şi BND încă se contraziceau în legătură cu otrava care ar fi fost folosită.[1]

Pe 2 mai 1960, şeful bazei CIA de la München a expediat la sediul central de la Langley un raport mult întârziat privind ancheta CIA asupra morţii lui Bandera. Raportul a fost întocmit de părintele Mihailo Korjan, principalul agent CIA care s-a ocupat de cercurile de emigranţi ucraineni din Europa între 1947 şi 1961. Sosise la München nu doar la invitaţia CIA, ci şi a fostului său discipol în arta spionajului, Ivan Kaşuba, acum şeful de securitate al organizaţiei Bandera.

În ierarhia cadrelor de securitate ale naţionaliştilor ucraineni, părintele Korjan, un preot ortodox hirotonisit din Galiţia, era pe primul loc. Miron Matvieiko, şeful de securitate al lui Bandera, se iniţiase în arta contraspionajului sub oblăduirea lui Korjan în 1940. Mai târziu, în decursul

interogatoriilor de la KGB, l-a caracterizat pe fostul său şef drept „un agent cu multă experienţă“. Ambele tabere naţionaliste îl respectau şi aveau încredere în Korjan. De multă vreme membru al Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni, făcea oficial parte din facţiunea Bandera, dar a refuzat să se implice în disputa dintre acesta şi Lebed. Multă lume credea că mai degrabă ar fi de partea opoziţiei decât a oamenilor lui Bandera. În acelaşi timp, însă, se zvonea că era atât de apropiat de Ivan Kaşuba, încât îi redacta rapoartele pentru conducerea OUN.[2]

La München, Kaşuba i-a oferit părintelui Korjan tot sprijinul pe care i-l puteau oferi el şi oamenii lui. Ştia că părintele are multe relaţii în lumea serviciilor şi că, probabil, lucrează pentru BND. Kaşuba era la fel de sigur că, indiferent de concluzie, Korjan avea să le comunice rezultatul anchetei supraveghetorilor săi americani, care priveau cu neîncredere motivele şi acţiunile lui Kaşuba. De fapt, înainte de a sosi la München, Korjan primise instrucţiuni de la CIA să întocmească un raport despre ancheta pe care avea să o efectueze.

Ca agent al CIA însărcinat să ţină legătura cu comunitatea ucraineană, Korjan strângea informaţii despre comunitate în ansamblul ei, dar şi despre URSS şi se străduia să prevină infiltrarea sovieticilor în organizaţiile şi bisericile emigranţilor. Avea bugetul lui şi mai mulţi „informatori“ care identificau posibilele contacte din rândul emigranţilor ucraineni ce călătoreau în Uniunea Sovietică sau locuiau acolo cu rudele. CIA crease un număr impresionant de nume de cod pentru a-l identifica pe părintele Korjan, ceea ce demonstrează că a jucat un rol important în numeroase proiecte ale agenţiei: Capelin 1, Aecapelin 1, Aebath 2, Aecassowary 29 şi Petroclus sunt doar câteva dintre ele. Numerele sale de identificare din organizaţia Gehlen erau V 9460.9 şi V-13611.[3]

Korjan a sosit în capitala bavareză undeva la începutul lui noiembrie 1959 — a scris în raportul CIA că a ajuns la faţa locului la mai puţin de o lună după moartea lui Bandera — şi a rămas acolo până în ianuarie 1960, după care a revenit la Paris. Cât timp s-a aflat la München, Korjan a stat de vorbă cu mulţi lideri şi membri de rând ai grupării Bandera şi a avut două întrevederi cu Oberkommissar Fuchs, principalul anchetator al morţii lui Bandera. Raportul a fost scris în ucraineană şi apoi tradus în engleză. Principalul raport

este datat 23 decembrie 1959, dar Korjan a adăugat mai multe amendamente în ianuarie 1960, înainte de plecarea sa în Franța.[4]

În raportul intitulat „Investigații din culisele morții lui Stepan Bandera", Korjan a prezentat nu doar faptele pe care a reușit să le descopere și zvonurile pe care le-a auzit la München, ci a oferit și o analiză cuprinzătoare. Dintre toate explicațiile pentru moartea lui Bandera pe care le-a auzit la München, a ales cinci, despre care a afirmat că sunt „mai mult sau mai puțin logice". Le-a discutat pe toate cinci în detaliu și a înșirat punctele tari și pe cele slabe. Prima versiune pune moartea lui Bandera pe seama ministrului federal Theodor Oberländer și a oamenilor lui Reinhard Gehlen; a doua sugerează că a fost ucis de KGB pentru că a continuat să se implice în insurecția naționalistă din Ucraina; a treia dă vina pe fostul șef de securitate al lui Bandera Miron Matvieiko; a patra îl învinovățește pe Mikola Lebed, șeful forțelor anti-Bandera din OUN; iar a cincea sugerează că Bandera s-a sinucis cu cianură. „Toate versiunile sunt plauzibile într-o oarecare măsură", a scris Korjan, „iar la început păreau atât de bine fundamentate, încât se putea accepta oricare dintre ele ca fiind adevărată".[5]

Korjan era convins că versiunea preferată de ziarele est-germane, care îl implica pe Oberländer, era absurdă. Campania din Germania de Est, susținută de sovietici, care îl acuza pe Oberländer de complicitate în masacrele de la Lvov și apoi de uciderea lui Bandera, era cel mai probabil o răzbunare pentru că ministrul se împotrivea solicitărilor sovieticilor ca Germania să acorde recunoaștere diplomatică guvernelor comuniste din Polonia și Cehoslovacia. În plus, Oberländer pur și simplu nu ar fi avut motiv. „Versiunea sovieticilor este primitivă", a scris Korjan, „și se poate demonta ușor, deoarece: dacă Bandera a participat la masacrul de la Lvov, sau mai precis Nachtigall, organizat la cererea sa, atunci este limpede că nu ar fi putut decât să-i ia apărarea prof. Oberländer pentru a se proteja și pe sine".[6]

Existau două versiuni ale teoriei conform căreia Bandera ar fi fost asasinat de agenți KGB. Prima spunea că otrava îi fusese administrată cu forța lui Bandera pe casa scării; a doua că i-a fost administrată fără știrea sa de către cineva apropiat. Primul scenariu era preferat de cei loiali lui Bandera, care pretindeau că în preajma clădirii fuseseră văzuți doi străini chiar înainte de moartea lui. Aceștia îl urmăriseră chipurile pe Bandera în zilele dinaintea

morţii, inclusiv într-o excursie pe care a făcut-o la munte ca să culeagă ciuperci, iar pe 15 octombrie se ascunseseră în lift pentru a-şi aştepta victima. Ancheta Kripo, a scris Korjan, a găsit că mărturiile iniţiale legate de prezenţa a doi străini în clădire înainte de moartea lui Bandera nu erau susţinute de probe şi nu au fost confirmate de vecini, care nu au auzit niciun zgomot pe casa scării care să ateste prezenţa altor persoane în afară de Bandera. Zvonurile despre cei doi străini au fost răspândite de banderiţii înşişi, întrucât ajutau la glorificarea morţii eroice a liderului lor.

Anchetatorii Kripo au acordat mai multă atenţie teoriei că otrava i-ar fi fost administrată de o persoană apropiată care de fapt era agent secret sovietic — versiune respinsă categoric de banderiţi, care au încercat să-l împiedice pe Fuchs să vorbească cu membrii organizaţiei şi l-au încurajat să se concentreze pe găsirea unui criminal din afară. Korjan, care, spre deosebire de Fuchs, avea acces la membrii organizaţiei, a reuşit să reconstituie minut cu minut ultima zi din viaţa lui Bandera. Eugenia Mak (Matvieiko) era prima pe lista suspecţilor „din interior“ atât a lui Fuchs, cât şi a lui Korjan, dar niciunul dintre ei nu credea că ea l-ar fi otrăvit. Odată demontate mărturiile iniţiale privind prezenţa a doi bărbaţi în imobilul lui Bandera, era dificil de imaginat cine ar fi putut să se folosească de ea pentru a identifica victima.

Korjan nu excludea posibilitatea ca sovieticii să fi pus presiune pe Eugenia prin intermediul soţului ei, Miron Matvieiko, dar nu a găsit nicio dovadă că Matvieiko ar fi venit la München înainte de moartea lui Bandera. Nu i se părea că are sens niciuna dintre teoriile conform cărora sovieticii ar fi aranjat moartea lui Bandera. Dar nici cea care îl implica pe Lebed. Korjan, care îi ştia foarte bine pe oamenii lui Lebed de la München, şi-a zis că efectiv nu exista nimeni care să fi putut îndeplini cu succes o asemenea misiune.

După ce a dat la o parte patru ipoteze privind moartea lui Bandera, Korjan s-a concentrat pe a cincea — că Bandera s-ar fi sinucis. Această teorie era susţinută de gazda lui de la München, Ivan Kaşuba, iar Korjan era şi el de acord că părea cea mai logică dintre toate. Dar el avea propria teorie privind motivele care l-ar fi determinat pe Bandera să se sinucidă. În vreme ce Kaşuba credea, sau cel puţin afirma, că Bandera s-ar fi sinucis din dragoste neîmpărtăşită, Korjan înclina să creadă că ar fi putut fi din pricina situaţiei psihologice insuportabile de acasă.

„Ca rezultat al unor experienţe foarte dificile şi de teama supravegherii constante, soţia lui Bandera îşi pierduse practic minţile“, a scris Korjan:

Dacă n-ar fi fost soţia liderului [...] ar fi ajuns la azilul de nebuni acum un an. Toţi prietenii lui Bandera cunoşteau situaţia. [...] Soţia lui Bandera îi compromitea intenţionat fiecare mişcare. Îl făcea să pară lipsit de caracter, un despot, un sadic, un mincinos amoral şi dezonorabil. [...] Bandera, care se considera erou, şi poate chiar era, şi un individ care se bucura de respectul membrilor organizaţiei sale, pentru care era un „zeu“, trebuia să suporte calomniile şi acuzaţiile soţiei sale, care îl vedea doar ca pe un om, soţul ei şi tatăl copiilor ei. Era mai mult decât putea el suporta. Cei care erau familiarizaţi cu situaţia ştiau că aceste chinuri (pentru care adeseori era personal vinovat) erau atât de groaznice încât orice om normal s-ar fi sinucis cu multă vreme în urmă.

Korjan a sugerat că Bandera înghiţise cianură de potasiu, alegând cu bună ştiinţă un moment care să-i consacre imaginea de erou popular. Luându-şi viaţa într-o zi în care la München dădea o reprezentaţie un ansamblu folcloric sovietic şi când serviciile sale de securitate îşi făceau griji în legătură cu eventualele planuri ale Moscovei de a-l elimina, Bandera a făcut în aşa fel încât să fie practic inevitabil ca moartea sa să le fie atribuită sovieticilor. Informaţiile care susţineau „cea mai logică“ versiune a morţii lui Bandera, după cum s-a exprimat Korjan, veneau de la Ivan Kaşuba, care cunoştea personal situaţia familială a lui Bandera.

Korjan era atât de sigur pe ipoteza sa, încât şi-a riscat reputaţia, ba chiar şi cariera de spion, când a scris în raport: „Dacă se va dovedi că situaţia a stat altfel decât am rezumat-o mai sus, nu mă voi mai amesteca niciodată în treburi politice sau în activitatea serviciilor de informaţii. Însă sunt încredinţat că nimeni nu va dovedi că m-am înşelat. Comisia Germană, compusă din profesionişti, va ajunge cu siguranţă la aceeaşi concluzie, chiar dacă nu are la dispoziţie toate informaţiile pe care le-am avut eu“.[7]

În ciuda eforturilor lui Korjan de a-şi convinge şefii de la CIA că Bandera s-a

sinucis, aceştia au rămas încredinţaţi că a fost asasinat de sovietici. Atât oamenii din Organizaţia Gehlen, cât şi omologii lor de la CIA au început să privească cu neîncredere nu doar teoriile lui Korjan, ci şi pe Korjan însuşi. Cei dintâi au considerat că „raportul despre moartea lui Bandera părea să denatureze intenţionat faptele“. Cei din urmă aveau „numeroase rezerve privind buna sa credinţă“ şi au renunţat la serviciile lui începând cu anul 1961. Îndepărtarea lui Korjan nu a influenţat însă deloc ancheta, care nu avansa deloc. Părea că Bogdan Stașinski a adăugat încă un nume pe lista realizărilor clandestine ale Uniunii Sovietice care aveau să rămână bine tăinuite. Iar în activitatea sa, secretul era la fel de important ca succesul misiunii.[8]

Partea a IV-a

FUGA DIN PARADIS

Microfoanele de la Moscova

Timpul petrecut la Moscova l-a trezit pe Bogdan Staşinski la realitate, dar nu la realitatea la care spera KGB. Printre cărţile primite pentru a le traduce ca parte a lecţiilor de limbi străine, una anume l-a impresionat profund. „Era o carte scrisă pentru germanii care se stabilesc în alte ţări — nu-mi amintesc titlul —, care conţinea informaţii despre condiţiile de trai din America de Nord şi de Sud, din Africa şi Europa“, a povestit el mai târziu. „Am tradus-o şi aşa am aflat pentru prima oară cum se trăieşte în alte ţări: pe de altă parte, ştiam cum se trăieşte la Moscova, am făcut o comparaţie, am calculat cât câştigă salariaţii acolo şi aici. În primul şi în primul rând, mă uitam nu la bani, ci la structura politică şi economică. Vedeam puse în oglindă sistemele socialist şi capitalist, dar nu auzeam nimic despre sărăcia şi suferinţa oamenilor pe care le întâlneam peste tot în Moscova.“ Acum putea să le compare direct, iar comunismul ieşea în dezavantaj.[1]

Moscova se bucura de un statut special şi era mult mai bine aprovizionată cu bunuri de consum decât alte zone ale ţării. Dar până şi aici, să stai la coadă pentru alimentele şi bunurile de bază era la ordinea zilei. Anul 1960 a fost unul relativ bun pentru industria sovietică, dar a fost şi al doilea an de recolte sărace. În 1958, guvernul a primit aproape 42 de milioane de tone de grâu de la cooperativele agricole, dar în 1959 cifra a coborât la 34 de milioane de tone, iar în 1960 la nici 31 de milioane de tone. Criza de alimente a devenit endemică în URSS în jurul anului 1960. Robert W. Gibson, de la Los Angeles Times, care a trăit la Moscova la sfârşitul anilor 1950, îşi aminteşte că, atunci când a părăsit capitala sovietică, în ianuarie 1960, „varza, cartofii degeraţi, usturoiul şi pâinea reprezentau mâncarea de bază a iernii. O portocală sau o bucată de carne era un festin. Viaţa oferea puţine prilejuri de plăcere“.

Multe dintre cunoştinţele sovietice ale lui Gibson aveau statut de privilegiaţi, dat fiind că li se permitea să aibă de-a face cu străinii, şi totuşi stăteau ore

întregi la cozi pentru mâncare. „Și tânjeau profund după confort material“, a scris Gibson mai târziu. „La fel ca majoritatea rușilor, suferiseră mult de pe urma războiului, de pe urma terorii lui Iosif Stalin și de pe urma faptului că până și pe timp de pace accentul se punea pe producția de oțel, utilaje și iarăși arme. Aveau viziunea saturată de cinism. Uneori și de vodcă.“ Cinismul creștea, parțial, din diferența enormă dintre promisiunile făcute cetățenilor de rând prin propaganda de partid și greutățile vieții de zi cu zi. „Când eram corespondent [la Moscova]“, își amintește Gibson, „Hrușciov se lăuda mereu că Uniunea Sovietică va întrece Statele Unite la producția industrială până în 1970, le va depăși pe toate planurile până în 1980 și le va lăsa în urmă pentru totdeauna, de atunci încolo. Avansul rușilor în explorarea spațiului oferit de Sputnik și de sondele lunare Lunik îi oferea credibilitate“.[2]

În 1961, Uniunea Sovietică a început să importe grâu, mai ales din Canada, pentru a atenua deficitul intern de alimente. În anul care a urmat, penuria de alimente și creșterea prețurilor la carne și lapte au dus la greve pe scară largă în întreaga țară. În orașul Novocerkask, din sudul Rusiei, grevele muncitorilor s-au transformat în revolte. Hrușciov a trimis o delegație de la cel mai înalt nivel, printre membrii căreia se număra Aleksandr Șelepin, care părăsise KGB cu un an în urmă și devenise secretarul Comitetului Central al partidului, dar oficialii de partid și de stat nu au reușit să calmeze spiritele. După ce muncitorii din Novocerkask au alungat delegația de la Moscova din sediul local al partidului, armata a deschis focul și a ucis mai mult de douăzeci de protestatari. Hrușciov nu i-a iertat nici pe supraviețuitori. Au fost arestați și trimiși la închisoare sute de oameni, iar șapte au fost condamnați la moarte și executați. Revolta a fost tăinuită; restul țării și al lumii nu avea să afle ce s-a petrecut la Novocerkask până în ultimele zile ale Uniunii Sovietice.[3]

Pe măsură ce trecea timpul, Inge începea să se comporte din ce în ce mai independent și mai imprevizibil. Refuza să participe la cursurile de spionaj și a început să-și exprime din ce în ce mai deschis nemulțumirea față de condițiile de trai sovietice. I se plângea soțului ei de lipsa alimentelor de bază, inclusiv a cartofilor. De parcă n-ar fi fost de ajuns sentimentele ei antisovietice, ea era cea care gătea și se confrunta cu crizele permanente. Rafturile goale ale magazinelor din Moscova și cozile lungi pentru bunurile de bază vorbeau de la sine. Avea să țină minte ani de zile cum nu putea să se

bazeze pe faptul că la alimentara sovietică va găsi carne de care voia, deşi avea bani să o plătească. Moscova era jenant de săracă nu numai faţă de Berlinul de Vest, unde lucrase, ci şi faţă de Germania de Est, unde locuise.

Inge i-a spus lui Staşinski că nu înţelege cum poate cineva atât de inteligent ca el să se lase manipulat de propaganda sovietică.

— Într-o zi o să te trezeşti, îi spunea ea, şi o să constaţi că te-ai vindecat.

Însă vindecarea era un proces, nu un eveniment instantaneu, şi avea loc în etape. Citind o carte în limba germană despre viaţa amiralului Wilhelm Canaris, şeful serviciului militar de informaţii al lui Hitler, primită de la supraveghetorii săi din KGB, Staşinski a fost nevoit să tragă concluzia că poliţia secretă comunistă nu era cu nimic mai presus decât cea nazistă, pe care comuniştii o disprețuiau. După cum a mărturisit mai târziu, „în conversaţiile avute cu soţia mea am ajuns la concluzia că, în general, nu era nicio diferenţă între Gestapo şi ce se petrecea aici“.[4]

KGB cu siguranţă nu ar fi apreciat comparaţia. Din fericire, Staşinski s-a străduit cât a putut să ţină secrete conversaţiile sale cu Inge. Imediat după ce s-au mutat în apartamentul oferit de KGB, a căutat să vadă dacă sunt microfoane. S-a uitat în fiecare colţ şi a verificat toate lămpile, dar nu a găsit nimic. Însă nu se simţea cu adevărat în siguranţă la el acasă. În aceeaşi lună, întreaga lume a fost martoră a talentului sovieticilor de a monta microfoane în cele mai neaşteptate locuri. La sfârşitul lunii mai 1960, în încercarea de a contracara propaganda sovietică după doborârea avionului U-2, reprezentantul SUA la ONU, Henry Cabot Lodge, le-a arătat cu mândrie membrilor Consiliului de Securitate un microfon descoperit într-o reproducere din lemn a Marelui Sigiliu al Statelor Unite, care îi fusese oferită în 1946 ambasadorului american în URSS. Sigiliul atârnase timp de paisprezece ani în biroul particular al ambasadorului din Casa Spaso — reşedinţa ambasadorului la Moscova — înainte ca microfonul să fie descoperit de ofiţerii de securitate ai ambasadei. Lodge a afirmat că fuseseră găsite peste o sută de microfoane similare în reşedinţele oficialilor americani din Uniunea Sovietică şi din Europa de Est.[5]

Staşinski nu avea nevoie să i se atragă atenţia asupra capacităţii KGB-ului de a trage cu urechea la persoanele de interes, dar nu era specialist. După cum a

sugerat mai târziu, el și Inge au descoperit doar din întâmplare microfoanele ascunse. La sfârșitul lunii iulie 1960, de exemplu, curând după ce s-au mutat în al doilea apartament pus la dispoziție de KGB, Inge a abordat sistematic eradicarea puricilor din camere. După ce a curățat tot, l-a rugat pe Staşinski să ridice un tablou care atârna pe unul dintre pereți. A fost o idee excelentă: dedesubt au găsit principalul cuib al puricilor. Dar sub tapet au descoperit și două fire care veneau din două direcții diferite și intrau într-o gaură din peretele comun cu apartamentul alăturat. Staşinski și-a dat seama imediat că sunt ascultați. Inge a plâns. Puricii erau cea mai mică dintre problemele pe care le aveau.

„Firește, am fost buimăcit de descoperire, dar nu aveam ce face“, a mărturisit Staşinski mai târziu. „Soția mea s-a uitat la mine plină de milă. Eu am rămas tăcut și nu am zis nimic.“ Staşinski și Inge au avut grijă să nu vorbească despre ce au descoperit, ca să nu se trădeze. Cât timp au rămas la Moscova, au încercat să discute probleme politice în afara apartamentului. Dar nu puteau vorbi numai în afara apartamentului (ceea ce oricum ar fi dat de bănuit), așa că vorbeau liber despre criza de alimente și de bunuri, precum și despre situația sumbră din Uniunea Sovietică. „Cel mai bine ar fi fost să ne întoarcem la Berlin, dar era un gând pe care nu l-am rostit cu voce tare“, a spus Staşinski, amintindu-și de frământările sale din acele vremuri.

Chiar și așa, spera că ceea ce descoperise nu era de fapt ce credea el. „Am descoperit un fir, mi-am spus“, a povestit Staşinski mai târziu. „Dar poate că nu era niciun microfon acolo; poate că mă temeam degeaba. Nu voiam să fie așa!“ La următoarea vizită a ofițerului de caz al lui Staşinski, Serghei Sarkisov, Inge l-a întrebat la ce servește firul din apartament. Deoarece Staşinski era constrâns de disciplina cvasimilitară a KGB, deciseră ca Inge să fie cea care pune întrebările incomode. Sarkisov nu a știut ce să răspundă. Cu ochii mari, a zis că nu știe, dar că ar putea fi un cablu de telefon. A promis să se intereseze și să îi transmită lui Staşinski ce a aflat. Însă nu i-a comunicat niciodată nimic. Când Inge i-a pus din nou aceeași întrebare cu altă ocazie, Sarkisov i-a spus că persoana care ar putea știi despre ce este vorba e în concediu — va trebui să aștepte.

Staşinski și Inge nu voiau să aștepte. Erau foarte neliniștiți și ar fi vrut să afle cât de repede posibil ce știa KGB-ul despre conversațiile lor particulare.

Staşinski le-a arătat firul unor electricieni care făceau nişte reparaţii în clădire, dar degeaba. Aşa că s-a hotărât să facă el însuşi cercetări. Pentru a găsi microfonul, a conectat un capăt al firului la magnetofon şi a început să se plimbe prin cameră şi să vorbească. Apoi a derulat banda. Vocea de pe înregistrare era când mai clară, când mai îndepărtată, dar nu a reuşit să-şi dea seama unde era microfonul. Tehnicienii KGB erau, evident, mai pricepuţi decât el la acest aspect al meseriei de spion. Şi era clar că şefii doreau să asculte în continuare ce se petrecea în apartament.

Sarkisov le-a transmis într-un târziu o explicaţie improbabilă privind utilitatea firului din apartament: chipurile, apartamentul aparţinuse în trecut unui personaj dubios, iar microfonul fusese instalat pentru a-l ţine sub supraveghere. Din relatarea de mai târziu a lui Inge reiese că Sarkisov le-ar fi spus că individul fusese arestat. Povestea, adevărată sau nu, nu i-a liniştit. Oare îi aştepta aceeaşi soartă şi pe ei? Staşinski a obţinut curând dovezi clare că el şi cu Inge erau ascultaţi. Într-o zi, supraveghetorii i-au spus că, în loc să o reeduce el pe Inge, îl reeducă ea pe el. „Atunci mi-am dat seama perfect cu cine am de-a face“, a povestit el mai târziu. Ziua la care visase Inge, cea în care Staşinski avea să se trezească vindecat de iluzii, sosise. Doar că prea târziu şi în oraşul greşit, aşa că nu le-a mai fost de niciun ajutor.[6]

Familia

Mesagerul KGB era binedispus şi a invitat-o pe Inge la dans. Exista un vechi obicei rusesc care spunea că poştaşul poate cere ca plată de la destinatar un dans. Mesagerul îi adusese lui Inge scrisori de la familia ei, care credea că locuieşte cu soţul în Polonia. Rudele trimiseseră scrisorile la o adresă din Varşovia controlată de KGB. Inge ar fi trebuit să se arate încântată şi să facă nişte piruete, dar a refuzat. Nu cunoştea obiceiul şi nu avea chef de dans. Staşinski l-a rugat pe mesagerul surprins să predea scrisorile fără dansul obişnuit. Acesta a scos scrisorile — plicurile fuseseră deja deschise — şi le-a spus soţilor Staşinski că nu avusese timp să le citească şi să le traducă. Aşa că i-a rugat să îi spună ei ce scria în scrisori. Acum era rândul lui Staşinski să aibă parte de un şoc cultural. KGB-ul le citea corespondenţa şi nici măcar nu încerca să ascundă acest lucru.

„Eu şi soţia mea ne-am enervat“, a povestit Staşinski mai târziu. „Nu m-am putut abţine şi l-am întrebat aspru ce vrea să spună cu asta. La urma urmei, erau scrisorile noastre. Acesta i-a spus că nu el le deschisese; aşa sosiseră din Polonia. Am spus că, dacă va continua, va trebui să iau măsuri. Războiul se terminase de cincisprezece ani şi nu puteam permite nimănui să îmi deschidă scrisorile.“ Staşinski a ameninţat că se va plânge superiorilor. Mesagerul KGB a rămas uluit. Faptul că le ceruse lor să îi comunice conţinutul scrisorilor, în loc să le citească el însuşi, era o încălcare a protocolului KGB şi un semn clar că avea încredere în ei. Era evident însă că ei interpretau cu totul altfel situaţia. Nu era de ajuns că găsiseră fire în apartament, acum li se deschideau şi scrisorile. Erau revoltaţi şi s-au plâns contactelor lui Staşinski din KGB.

Ofiţerul de caz al lui Staşinski, Serghei Sarkisov, informat despre incident, a încercat să îi calmeze. Dar explicaţiile şi asigurările sale erau în cel mai bun caz contradictorii. Pe de o parte, a spus că KGB avea deplină încredere în Staşinski; pe de alta, recunoştea că scrisorile fuseseră deschise în Polonia la

ordinul KGB. Le-a spus lui Staşinski şi lui Inge că oricine corespondează cu străinii trebuie să se aştepte la cenzură şi că nici el nu ar fi tratat altfel dacă ar coresponda cu cineva din Europa. Cel puţin aici avea dreptate. KGB-ul nu avea încredere în nimeni şi, la fel ca orice serviciu de informaţii, încerca să-şi controleze complet agenţii. După aceea, soţii Staşinski şi-au primit toate scrisorile în plicuri sigilate. Dar cei care le citeau erau probabil neatenţi sau nu ştiau suficient de bine germana. Staşinski şi Inge au observat că uneori scrisorile nu erau puse în plicurile de care aparţineau. Sarkisov a dat vina pe autorităţile germane şi poloneze, asupra cărora, chipurile, KGB nu avea niciun control.[1]

Cu apartamentul ascultat şi scrisorile deschise de supraveghetorii de la KGB, Staşinski şi Inge au profitat bucuroşi de ocazia de a pleca în concediu la ţară, departe de KGB şi de echipamentele lor de supraveghere. La sfârşitul lui august, s-au hotărât să se ducă în satul natal al lui Staşinski, Borşciovici, nu departe de Lvov, în Ucraina de Vest. Staşinski dorea să o prezinte pe tânăra sa soţie familiei lui: tatălui, mamei şi celor două surori, care trăiau în continuare în sat. Uşor de zis, greu de făcut. Supraveghetorii lui Staşinski de la Moscova nu voiau însă ca Inge să cunoască familia lui Staşinski sau să-i afle numele adevărat. Dar el nu a luat în seamă sfaturile KGB şi a insistat să plece în călătorie.

Au stat aproape o lună la Borşciovici şi s-au întors la Moscova la sfârşitul lui septembrie. Staşinski le-a spus părinţilor şi vecinilor că o cunoscuse pe Inge la Moscova, unde chipurile era studentă străină. Se îndrăgostiseră şi se căsătoriseră. Inge a făcut impresie în rândul sătencelor, care o invidiau pe străina elegantă din capitală care furase inima chipeşului lor vecin. „Nemţoaica era înaltă şi slabă, cu părul tuns scurt“, a povestit una dintre fetele din sat peste mai mulţi ani. „O văd şi acum în faţa ochilor, în rochia ei cu buline, cu un cordon lat şi cataramă de metal. O interesau toate, dar nu înţelegea nimic; Bogdan îi traducea totul.“[2]

Familia lui nu îl iertase niciodată pe deplin pentru că îi trădase în 1950. A fost un şoc pentru ei şi pentru vecini atunci când Staşinski s-a angajat oficial în poliţia secretă. Când autorităţile au început să aresteze sătenii care aveau legături cu rezistenţa naţionalistă, bănuielile au căzut, bineînţeles, asupra lui Staşinski. A fost acuzat de uciderea logodnicului surorii lui, Ivan Laba,

comandantul unității de gherilă din zonă. A negat acuzațiile, dar degeaba. Rudele celor arestați l-au învinovățit nu doar pe Stașinski, ci și pe întreaga sa familie pentru tragedie. Odinioară îndrăgiți de consăteni, membrii familiei Stașinski au devenit un fel de paria. Rudele celor arestați au devenit din ce în ce mai ostile, într-atât încât familia nici nu mai îndrăznea să iasă din casă după căderea întunericului și și-a acoperit ferestrele cu scânduri ca să prevină spargerile. Stașinski, a cărui carieră în poliția secretă îl purtase mai întâi la Lvov și apoi la Kiev, Berlin și Moscova, nu le putea fi de niciun ajutor.

Dar ei nici nu i-ar fi acceptat ajutorul. Nu voiau să-l mai vadă. Din 1951 până în 1954, Stașinski nu a comunicat deloc cu familia sa. Până la urmă a reușit să refacă într-o oarecare măsură relațiile cu ei prin intermediul surorii sale mai mari, Irina, care l-a anunțat că se poate întoarce acasă. Dar nu ar fi cutezat să facă asta fără aprobarea tatălui său. În cele din urmă, acesta a acceptat să-l întâlnească și i-a dat voie să se întoarcă — abia atunci a îndrăznit să se arate în satul său natal. „Relațiile dintre noi însă se schimbaseră“, și-a amintit Stașinski mai târziu. „Nu a fost foarte plăcut.“ Vestea asasinării lui Stepan Bandera ajunsese la Borșciovici prin intermediul posturilor de radio și al zvonurilor din Occident, dar nimeni din familie nu și-ar fi imaginat că ucigașul simbolului rezistenței împotriva sovieticilor era chiar Bogdan al lor.[3]

Vecinii lui Stașinski de la Borșciovici își amintesc că, în timpul vizitei lor în sat, Stașinski și Inge s-au plimbat foarte mult prin grădină. Au călătorit și la Lvov, să viziteze orașul. Inge probabil că s-a simțit mai în largul ei la Lvov decât la Moscova, deoarece arhitectura orașului aducea cu cea din Germania ei natală. Fondat de un prinț rutean la începutul secolului al XII-lea, orașul a ajuns sub stăpânire poloneză în cel de-al XV-lea și a devenit parte a Imperiului Habsburgic în secolul al XVIII-lea. Timp de secole, Lvovul a fost guvernat după regulile orașelor germane și a fost construit în jurul unei piețe centrale, în mijlocul căreia se afla primăria, ca orice oraș german. Clădirile erau un amestec de stiluri arhitectonice europene, de la renascentist la baroc și clasic. Stăpânit din nou de polonezi după căderea Austro-Ungariei în 1918, Lvovul, cunoscut atunci ca Lwów, a fost revendicat de Stalin pentru Uniunea Sovietică la conferința de la Ialta. La sfârșitul anilor 1950, cu evreii exterminați în Holocaust și polonezii strămutați în fostele zone germane, ucrainenii au devenit principalul grup etnic din oraș.

Ghizii de pe străzile din centrul Lvovului și din numeroasele sale muzee atrăgeau atenția asupra originilor rutene ale orașului, asupra trecutului ucrainean și asupra legăturilor aparent puternice cu Rusia. Menționau scurtele vizite ale țarului Petru I al Rusiei de la începutul secolului al XVIII-lea, când a negociat cu edilii polonezi o alianță împotriva lui Carol al XII-lea al Suediei. Deși ucrainenii aveau într-adevăr rădăcini puternice în oraș, majoritatea celor pe care i-a văzut Inge pe străzi în august și septembrie 1960 erau sosiți relativ recent, după război, din satele dimprejur. Stașinski a fost unul dintre zecile de mii de ucraineni care migraseră la Lvov în căutare de educație și un loc de muncă mai bun. Era orașul tinereții sale. Acolo își începuse studiile în colegiul pedagogic, la sfârșitul anilor 1940. Două dintre victimele sale își petrecuseră și ele acolo o mare parte din tinerețe: Stepan Bandera studiase agricultura, iar Lev Rebet și soția sa, Daria, dreptul. Stașinski nu avea de unde să știe asta și, chiar dacă ar fi știut, nu i-ar fi spus lui Inge, care tot nu știa ce fel de misiuni îndeplinise el pentru KGB.[4]

Printre numeroasele subiecte pe care probabil că le-au discutat Stașinski și Inge în timpul plimbărilor prin vechiul oraș și prin grădinile din Borșciovici, departe de microfoanele KGB, a fost și viitorul lor ca familie. Inge era însărcinată — cei doi încă nu informaseră KGB-ul despre acest lucru. Dar, după ce au revenit la Moscova la sfârșitul lui septembrie, au aflat că microfonul KGB își făcuse fără îndoială treaba și le trădase cel puțin acest secret superiorilor lor.

În ziua de după întoarcerea soților Stașinski din Ucraina, Sarkisov a deschis subiectul. A început indirect prin a spune că cineva în situația lor nu ar trebui să aibă secrete față de superiorii lor, chiar dacă era vorba de o problemă personală. Stașinski s-a prins imediat: KGB știa de sarcină. Așa că i-a oferit de îndată informația lui Sarkisov, fără să mai aștepte întrebarea. Ofițerul KGB nu a părut surprins. Când Inge l-a întrebat pe Sarkisov cum de știa că e însărcinată, acesta i-a spus:

— Nimic nu se poate ascunde de KGB.

Le-a spus celor doi că nașterea unui copil ar întârzia sau ar strica complet planurile pe care KGB le făcuse pentru ei. I-a întrebat pe soții Stașinski dacă doresc să păstreze copilul sau vor un avort. Avortul era ceva ușor, de rutină, în Uniunea Sovietică, i-a explicat el lui Inge.

Atât Staşinski, cât şi Inge i-au spus supraveghetorului lor că vor păstra copilul. Acesta nu s-a opus, însă lucrurile nu s-au oprit aici. Sarkisov a revenit în curând, insistând asupra avortului. „Deşi nu era formulat ca un ordin, a spus foarte clar că ar fi mai bine dacă soţia mea ar alege să avorteze.“ Staşinski şi Inge nu au cedat, dar de data aceasta Staşinski a vorbit în numele amândurora. Aşa cum făcea de obicei, a găsit o explicaţie pentru care sugestia KGB era bună în principiu, dar imposibil de pus în practică. Inge nu putuse să rămână însărcinată până atunci, a spus el, iar un doctor i-a spus că pe viitor va fi necesară o operaţie pentru a putea avea copii. Sarcina asta era de-a dreptul un miracol şi erau foarte bucuroşi că se întâmplase fără operaţie. În aceste condiţii, nu puteau să rişte un avort.

Sarkisov a renunţat la ideea avortului, dar a venit curând cu o nouă propunere — ca Inge să trimită nou-născutul într-un centru de plasament. Inge a protestat vehement, dar el i-a spus că este o onoare să dea copilul ţării şi comunităţii. Inge a leşinat, iar Staşinski a explodat. Sarkisov şi-a dat seama că a depăşit limita. Până la urmă, KGB-ul a dat înapoi şi le-a permis soţilor Staşinski să păstreze copilul. Mai mult, ca să îi împace, i-au acordat pe neaşteptate lui Staşinski un bonus de 20 000 de ruble — o sumă impresionantă la vremea respectivă — ca să cumpere mobilă. Sarkisov l-a însoţit pe Staşinski la bancă să scoată banii, iar apoi la magazinul de mobilă, unde s-a folosit de statutul său de KGB-ist pentru a aranja cumpărăturile.[5]

Schimbare de plan

Totul s-a schimbat pentru Staşinski după ce el şi Inge au decis să păstreze copilul. Lecţiile de limbi străine au încetat — Elvira Mihailovna, reputata profesoară a KGB care pe lângă germană îi preda lui Staşinski şi istoria şi geografia Germaniei, precum şi obiceiurile şi bunele maniere din ţara respectivă, a dispărut brusc. Sarkisov a explicat că a fost trimisă în misiune în Occident. Staşinski nu a avut încotro, aşa că a continuat să facă puţinele traduceri comandate de KGB. I s-a spus că va începe în curând să înveţe meseria de frizer. Dar conversaţiile pe care le avusese constant cu Sarkisov despre viaţa lor viitoare în Occident, despre numele pe care aveau să le folosească acolo şi despre povestea de acoperire au încetat şi ele.

Staşinski a aflat despre schimbarea statutului său în cadrul KGB pe 3 decembrie 1960, la mai puţin de un an de la extrem de importanta sa întâlnire cu şeful KGB, Aleksandr Şelepin. Atunci, ofiţerul lui de caz l-a dus să se întâlnească cu un alt oficial important, care i-a fost prezentat drept Vladimir Iakovlevici, şef de departament în sediul KGB din Piaţa Lubianka. Conform biografiilor desecretizate ale ofiţerilor KGB de grad înalt, bărbatul corpolent şi mic de statură care l-a întâmpinat pe Staşinski în ziua aceea era Vladimir Iakovlevici Barîşnikov, directorul adjunct al Direcţiei C a serviciului de informaţii externe a KGB. Înfiinţată în 1957, direcţia se ocupa de ilegali şi de susţinerea lor în străinătate. Primul şef al direcţiei fusese cunoştinţa lui Staşinski de la Karlshorst, generalul Aleksandr Korotkov.

Barîşnikov împlinise şaizeci de ani în iulie. Absolvent al unei şcoli germane comerciale din Sankt Petersburg înainte de revoluţie, s-a înrolat în poliţia secretă la sfârşitul anilor 1920, iar în timpul războiului şi-a câştigat renumele ca arhitect al jocurilor radio îndreptate împotriva serviciului de informaţii al armatei germane — o tactică de inducere în eroare posibilă datorită recentelor progrese în domeniul radiocomunicaţiilor. Înainte de a ocupa poziţia actuală din Direcţia C, fusese subordonatul lui Korotkov la Karlshorst, unde era al

doilea în ierarhie. Asasinarea lui Lev Rebet de către Staşinski avusese loc sub supravegherea lui. Barîşnikov câştigase respectul colegilor din KGB, care îl admirau pentru erudiţia sa. Subordonaţii săi îşi aminteau că era mereu aplecat deasupra biroului acoperit de hârtii — era miop şi refuza să poarte ochelari.[1]

După ce l-a salutat pe Staşinski, Barîşnikov a început conversaţia în maniera sa obişnuită, politicoasă. A întrebat de Inge, s-a interesat cum se descurcă cu noile condiţii de viaţă şi cu ocazionala lipsă a produselor. Staşinski, care ştia de ce i se pun aceste întrebări, s-a arătat netulburat şi a negat că ar fi existat vreodată asemenea probleme în familia sa. L-a asigurat pe Barîşnikov că atât lui, cât şi lui Inge le plăcea foarte mult să trăiască în Moscova şi că învăţaseră să înlocuiască bunurile cu care se obişnuiseră în Germania cu produse disponibile aici. Barîşnikov nu a mai insistat. A încercat o altă abordare şi i-a spus lui Staşinski că, date fiind iminentele schimbări din familie, vor trebui regândite unele aspecte ale activităţii sale din cadrul KGB.

— Te-ai tot plimbat de colo-colo ca un vagabond, fără o bază stabilă, i-a spus lui Staşinski. Acum eşti însurat, vei avea un copil şi, firește, odată ce apare un copil, trebuie să te aşezi la casa ta.

Lui Staşinski nu i-a trebuit mult să înţeleagă la ce se referă Barîşnikov. KGB-ul fie amânase, fie anulase planurile de a-i trimite pe el şi pe Inge în străinătate. Moscova avea să le devină reşedinţa permanentă. Americanii şi vest-germanii, a continuat Barîşnikov, începuseră o anchetă a celor două asasinate comise de Staşinski. Ar fi periculos să se întoarcă în Berlinul de Est. De fapt, va trebui să rămână în Uniunea Sovietică cel puţin încă şapte ani. Nu va avea niciun motiv să-şi facă griji în legătură cu banii — KGB-ul îi va plăti un salariu de 2 500 de ruble pe lună şi i se va da ocazia să-şi continue educaţia, l-a asigurat Barîşnikov.

Staşinski a reacţionat cu calm la început, dar apoi conversaţia a luat o întorsătură urâtă. Barîşnikov a amintit de planurile soţilor Staşinski de a petrece Crăciunul în Germania de Est cu familia lui Inge. Totul era pregătit pentru plecare; Staşinski şi supraveghetorul său de la KGB cumpăraseră deja daruri pentru familie şi comandaseră biletele. Se făcuseră şi nişte aranjamente ca cei doi să petreacă o scurtă perioadă la Varşovia, pentru ca Inge să se familiarizeze cu capitala poloneză, iar la întâlnirea cu familia să poată răspunde la întrebări despre presupusa lor viaţă acolo. Staşinski se aştepta să

primească aprobarea finală pentru plecare la întâlnirea cu Barîșnikov. Acum, acesta îi spunea că „i-am promis soției tale că va putea călători fără dificultate și va putea petrece o vreme la Varșovia. Dar nu vă putem lăsa să mergeți la Berlin“.

Staşinski era şocat. I se adeveriseră cele mai rele temeri. Înainte de întâlnire, se tot frământase dacă nu cumva KGB aflase prea multe despre atitudinea sa şi a lui Inge faţă de regimul sovietic şi dacă nu le va interzice să meargă împreună la Berlin. Nu i-a mărturisit lui Inge temerile sale şi a sperat că se vor dovedi nefondate sau că, în cel mai rău caz, va reuşi să-şi convingă interlocutorul să se răzgândească. Dar Barîşnikov nu i-a dat prilejul să se împotrivească deciziei. Generalul i-a pus în vedere că există un risc serios ca Staşinski să fie descoperit dacă se duce la Berlin. Firește, în viitor va putea merge în Germania de Vest fără să treacă prin Berlin, i-a spus acesta. Dar numai fără soția sa; dacă va călători cu Inge, ea va dori fără îndoială să-și viziteze părinții la Berlin și asta îl va expune pericolului. „Voia să ne separe“, a povestit Staşinski mai târziu. „Situaţia se schimbase cu totul.“[2]

Întrevederea a luat sfârşit. Staşinski, buimăcit, avea la ce să se gândească. Din cuvintele lui Barîşnikov se putea deduce clar că se dorea ca unul dintre ei, fie Staşinski, fie Inge, să rămână la Moscova ca ostatic. O lăsau pe Inge să se ducă la Berlin, convinşi că dragostea ei pentru Staşinski o va aduce înapoi la el. Erau dispuşi şi să îl lase pe Staşinski să se ducă în Occident după naşterea copilului, bazându-se pe faptul că dragostea pentru familia lui îl va împiedica să dezerteze. Barîşnikov încerca să transforme problemele KGB-ului cu Staşinski — iubirea lui pentru Inge şi dorinţa de a avea un copil — dintr-un impediment într-un avantaj. Iar asta l-a condus la un gând la fel de tulburător: nu mai aveau încredere în el. Era nu doar agentul, ci şi martorul crimelor comise pe pământ străin şi ştia ce poate face KGB-ul cu martorii nedoriţi. Oare el şi Inge erau priviţi acum cu suspiciune? Le era viaţa în pericol?

„A trebuit să iau în calcul posibilitatea“, şi-a amintit Staşinski mai târziu, „că eram amândoi în primejdie. După convorbirea cu generalul [Vladimir] Iakovlevici am considerat că trebuie să o avertizez pe soţia mea că e posibil să aibă oricând un accident fatal. La fel şi eu“. Trebuia să facă ceva. „Mi-am dat seama“, a povestit Staşinski mai târziu, „că nu mai puteam ezita în privinţa intenţiilor mele. Era timpul să hotărăsc clar ce e de făcut. Nu mai

aveam scăpare“. Dar ce putea face în condițiile date? Să încerce să repare relațiile cu KGB sau să fugă în Occident? Temerile tot mai mari ale lui Stașinski legate de siguranța sa și a soției sale făceau ca prima variantă să fie destul de nerealistă. Și cu noile reguli impuse de KGB, care nu le permitea să călătorească împreună, nici a doua posibilitate nu prea era o opțiune. Era o situație fără ieșire.[3]

Anul Nou

În ultima zi a anului 1960, Staşinski şi Inge s-au pregătit să sărbătorească Anul Nou, întrebându-se ce le va aduce lor, celor doi pioni ai KGB care se străduiau să scape dintr-o capcană bine pusă la punct.

Inge nu a înţeles la început de ce refuza KGB-ul să îl lase pe Staşinski să-i viziteze pe părinţii ei la Berlin, aşa că, până la urmă, s-a hotărât să-i spună tot adevărul, inclusiv ce fel de misiuni efectuase la ordinul KGB în Germania de Vest. Nu a fost o decizie uşoară. Nu numai că era sincer convins că e mai protejată dacă nu ştie nimic despre ele, ci pur şi simplu nu îi venea să-i facă această mărturisire. După cum a spus mai târziu: „Nu e chiar atât de uşor să spui asemenea lucruri persoanei cu care vrei să trăieşti“. Dar acum situaţia se schimbase dramatic. După întrevederea cu generalul Barîşnikov, Staşinski a ajuns la concluzia că viaţa lui Inge era oricum în pericol, chiar dacă nu ştia nimic despre ce făcuse el în Germania de Vest. Creştea şi presiunea psihologică. Staşinski purtase povara vinovăţiei atât de mult, încât acum credea că, dacă îi va spune lui Inge adevărul, nu numai că îl va înţelege, ci îl va şi ajuta.[1]

Inge a fost şocată — de fapt, a leşinat —, dar Staşinski îi înţelesese corect caracterul. În ciuda pioşeniei ei şi sentimentului puternic de moralitate, nu i-a întors spatele. El s-a simţit foarte uşurat că nu mai trebuia să-şi ascundă secretul (şi sentimentul de vinovăţie care îl însoţea). De obicei, când Staşinski şi Inge aveau nevoie să discute despre ceva ce voiau să ascundă de KGB, vorbeau afară, dar la Moscova era o iarnă geroasă, iar Inge se apropia de luna a şasea de sarcină. Au născocit o nouă metodă de comunicare. „Când eram acasă, aveam nişte carnete şi ne împărtăşeam gândurile în scris“, îşi aminteşte Staşinski. „Am făcut planuri de viitor.“ Singurul viitor pe care şi-l puteau imagina în acel moment era Occidentul. Dar pentru a ajunge acolo trebuiau să înşele KGB-ul şi să găsească o cale de a ieşi dintr-o ţară care se închisese în spatele a două Cortine de Fier, nu doar a uneia. Cea de-a doua era între

Uniunea Sovietică şi ţările din Europa de Est, spre care accesul cetăţenilor sovietici era aproape la fel de limitat ca şi către Occident.[2]

Deocamdată, Inge a refuzat să plece singură la Berlin. S-au gândit să pună presiune pe KGB să le permită să plece împreună, aşa că au hotărât să câştige timp. Dacă nu au putut să petreacă Crăciunul cu familia lui Inge în Germania de Est, Staşinski şi Inge l-au petrecut împreună cu familia lui, în Ucraina — a doua lor călătorie acolo în mai puţin de patru luni. La fel ca toţi creştinii de rit oriental, şi familia Staşinski sărbătorea Crăciunul pe 7 ianuarie, după vechiul calendar iulian. Pentru ei, Crăciunul anului 1960 cădea în 1961. Pentru Staşinski, această călătorie a fost mult diferită de cea pe care o făcuse cu un an în urmă, curând după ce primise decoraţia oficială de la Aleksandr Şelepin. Pe atunci, deşi împovărat de păcatele comise, era plin de optimism. Cariera din KGB părea să fi luat o întorsătură pozitivă şi i se permisese să se însoare cu femeia pe care o iubea. Acum erau căsătoriţi, iar Inge aştepta primul lor copil, dar deasupra carierei şi vieţii lui se strângeau nori negri.

Pentru Staşinski, Crăciunul acesta petrecut împreună cu familia avea o însemnătate aparte. Dacă planurile lor dădeau roade şi reuşeau să fugă în Occident, avea să fie ultima sărbătoare alături de familia lui. El şi Inge aveau să părăsească pentru totdeauna Ucraina şi Uniunea Sovietică, refugiindu-se în Occident şi întrerupând orice comunicare cu familia lui pentru ca asasinii KGB să nu le ia urma. Staşinski a făcut câteva fotografii cu soţia sa, înconjurată de membrii familiei lui. A făcut şi una cu cele două surori ale sale, Maria şi Irina, cu chipurile prelungi şi nasul proeminent ale clanului Staşinski. Amândouă păreau nesigure pe ele. Irina zâmbea oarecum artificial, în vreme ce Maria era mai rezervată. Purtau rochii aparent identice, o consecinţă a crizei de materiale textile.[3]

La fel ca data trecută, Staşinski şi Inge, fericiţi că se aflau departe de urechile KGB, şi-au folosit timpul petrecut în sat pentru a discuta despre planurile lor de viitor. S-au gândit să ceară viză de ieşire de la ambasada est-germană din Moscova, dar s-au văzut nevoiţi să renunţe la idee; graniţa sovietică era controlată de KGB, şi nu de est-germani. Până la urmă, au conceput un alt plan, mult mai riscant. Staşinski spera să poată apela direct la cunoştinţa sa Aleksandr Şelepin, şeful KGB, căruia să-i ceară permisiunea de a o urma pe Inge în Berlinul de Est. De acolo aveau să treacă în Berlinul de Vest şi apoi în

Germania de Vest. Staşinski urma să se folosească de falsa lui identitate est-germană pentru a cere azil politic. Era unul dintre motivele pentru care şi el, şi Inge insistaseră să păstreze vechiul nume fals când KGB voise să le creeze o nouă identitate. La început, Inge s-a împotrivit „planului cu Şelepin“. „Soţia mea a considerat că este lipsit de etică“, a mărturisit Staşinski mai târziu. „A spus: ne ducem la el, el ne dă permisiunea, iar noi dispărem. Va avea probleme.“ Staşinski i-a respins obiecţiile şi i-a spus că trebuie să se poarte cu KGB la fel cum se poartă KGB cu ei. Până la urmă, Inge a fost de acord. [4]

La Moscova, s-au dus la sediul KGB din Lubianka pentru a vorbi cu Şelepin, dar nu au trecut de ofiţerul de serviciu. Staşinski i-a explicat acestuia situaţia şi a cerut o audienţă personală la preşedintele KGB. Însă a fost dus într-o cameră cu o cutie poştală destinată scrisorilor adresate personal lui Şelepin. Încercarea fusese un eşec total. Nu numai că nu s-au întâlnit cu Şelepin, ci şi-au complicat şi mai mult relaţiile cu supraveghetorii lui Staşinski, care nu fuseseră informaţi de vizită.

În aceste împrejurări, soţii Staşinski au decis să schimbe tactica. Inge a acceptat să plece singură la Berlin. KGB aprobase iniţial o vizită scurtă la părinţii ei, dar cei doi au căzut de acord în secret ca ea să rămână până după naşterea copilului, pentru ca acesta să aibă cetăţenie est-germană. De fapt, sperau ca nici ea şi nici copilul să nu mai revină vreodată la Moscova. După ce Staşinski găsea o cale de a li se alătura la Berlin, aveau să plece toţi trei în Occident. Planul presupunea mai mulţi paşi. În primul rând, Inge avea să-şi prelungească şederea în Germania de Est susţinând că are probleme cu sarcina. Un accident petrecut la Moscova i-a ajutat să-şi asigure o acoperire credibilă. Chiar înainte să plece la Berlin, Inge a trebuit să consulte un medic: ridicase un obiect greu şi i se făcuse rău. KGB-ul ştia despre vizită şi motivul ei. Acum, soţii Staşinski au decis ca la scurt timp după sosirea în Germania de Est Inge să meargă la medic şi, sub pretextul că în urma accidentului de la Moscova apăruseră complicaţii, să ceară o adeverinţă care să-i interzică să călătorească pe distanţe lungi.

Inge avea apoi să treacă la a doua etapă a planului, adică să ceară ca Staşinski să vină la Berlin să o ajute cu copilul. Din nou, şi-au pus speranţele în Şelepin. Inge trebuia să-i scrie o scrisoare personală şefului KGB şi să i-o trimită prin ambasada sovietică din Berlinul de Est — corespondenţei din

străinătate, după cum ghiciseră corect cei doi, acordându-i-se mai multă atenţie decât celei din ţară. Dacă Şelepin îi refuza — iar Staşinski era destul de realist ca să anticipeze că acest rezultat era cel mai probabil —, Inge avea să schimbe abordarea şi să ia legătura cu americanii prin Frau Schade, o prietenă a tatălui ei. După cum a relatat Staşinski mai târziu: „Ne-am înţeles să le spună că sunt un agent KGB sub acoperire care se disociase moral de superiorii săi şi voia să fugă în Occident. Trebuia să le ceară americanilor să mă ajute. Trebuia să le spună că, după ce ajungeam în Occident, aveam să le dau detalii despre misiunile pe care le efectuasem la ordinele KGB“.[5]

Indiferent ce avea să se întâmple, Staşinski se hotărâse. Dacă Şelepin nu îl va ajuta şi dacă se va dovedi imposibil să ceară azil politic folosindu-se de identitatea Josef Lehmann, avea să apeleze la duşmanii de moarte ai KGB, la CIA, şi să le dezvăluie secretele sovieticilor în schimbul protecţiei. Acesta ar fi un act de trădare, dar Staşinski nu mai simţea nicio loialitate faţă de stăpânii săi din KGB. Cei doi au stabilit în ce loc şi la ce oră din zi ar trebui să ia legătura americanii cu el la Moscova, dacă acceptau propunerea. Ziua exactă a întâlnirii urma să fie decisă de Inge şi de agenţii americani cu care avea să ia legătura. Dacă nu reuşea să ia legătura cu americanii, indiferent de motiv, avea să revină la Moscova. „În acest caz“, a explicat Staşinski, „hotărâsem că data următoare când eram trimis să execut o misiune în Occident aveam să iau legătura cu americanii sau cu serviciul de informaţii german“.

Au stabilit şi un cod secret care să-i ajute să corespondeze, fiindcă ştiau că scrisorile le vor fi citite de KGB. Şelepin urma să fie „bunul Dumnezeu“. După ce Inge îi trimitea lui Şelepin scrisoarea în care îl implora să-i permită soţului ei să i se alăture la Berlin, trebuia să-i scrie lui Staşinski o scrisoare în care să se plângă că s-a tăiat la deget. Dacă „sacrificiul de sânge“ către „bunul Dumnezeu“ nu aducea rezultate, Staşinski avea să îi dea de ştire lui Inge să ia legătura cu americanii sfătuind-o să se ducă la croitoreasă. Au stabilit în total în jur de douăzeci de cuvinte-cod cu ajutorul cărora să se ţină la curent unul pe celălalt cu ce se întâmpla la Berlin şi la Moscova, inclusiv în legătură cu eventualele presiuni pe care KGB-ul ar fi putut să le facă asupra lui Staşinski, de exemplu, forţându-l să se mute în alt apartament. După ce au terminat, i-au spus ofiţerului de caz al lui Staşinski că Inge se hotărâse să se ducă singură la Berlin. Supraveghetorii de la KGB ai soţilor Staşinski au fost

uşuraţi, crezând că cei doi îşi dăduseră în sfârşit seama că nu au ce face decât să se supună sfaturilor şi regulilor KGB.

Inge, însărcinată, s-a urcat în avionul de Berlin pe 31 ianuarie 1961. În cele două valize ducea aproape tot ce aveau. Staşinski a rămas la Moscova cu strictul necesar şi cu speranţa că o va urma în curând pe Inge către oraşul fără graniţe vizibile.[6]

Din nou student

În preajma plecării lui Inge la Berlin, Bogdan Staşinski a primit primul său document sovietic autentic după mulţi ani. Un paşaport emis de poliţia din Moscova pe 26 ianuarie 1961 care indica numele său adevărat, precum şi locul şi data naşterii: Bodgan Nikolaievici Staşinski, născut pe 4 noiembrie 1931 în satul Borşciovici, din regiunea Lvov a Ucrainei. Paşaportul avea să îi permită să se înscrie ca student la Institutul Pedagogic de Stat de Limbi Străine din Moscova, unde trebuia să studieze germana, apoi engleza.

KGB-ul i-a furnizat lui Staşinski şi scrisoarea de referinţă necesară. Scrisă în numele unui director inventat de la un institut de cercetări la fel de fictiv, scrisoarea afirma că Staşinski fusese angajat acolo din martie 1951 — anul în care intrase oficial în KGB — până în decembrie 1960. Era caracterizat ca un „lucrător onest şi conştiincios“. Se menţiona şi faptul că i se decernase Ordinul Steagul Roşu prin decret al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS „pentru îndeplinirea cu succes a unei sarcini importante“. Informaţia despre decoraţia lui Staşinski, considerată secret de stat când se pregătea pentru o nouă misiune în străinătate, era acum privită în cel mai bun caz drept confidenţială: oficialii de la institut, care l-au admis ca student în mijlocul anului universitar, ştiau foarte bine că este agent KGB.

Staşinski s-a înscris la Institutul de limbi străine în martie 1961 fără să susţină examenele obligatorii de admitere, pentru care a primit scutire la solicitarea KGB. A început cursurile în mijlocul semestrului, împreună cu o serie de studenţi care încheia deja al doilea an de studii. Staşinski mai studiase germană în particular cu o profesoară foarte bine pregătită şi ascultase înregistrări ale crainicilor radio din vestul şi nordul Germaniei, dar acum i se cerea să stăpânească limba ca parte a unui grup relativ mare de studenţi. Unii dintre profesori nu vizitaseră niciodată ţara în a cărei limbă se presupunea că sunt experţi. Staşinski făcea progrese modeste. Din fericire, scopul principal al KGB nu avea nicio legătură cu studierea limbilor străine, ci urmărea pur şi

simplu să-şi împace agentul cu o diplomă universitară. Staşinski nu se mai pregătea pentru misiuni ilegale în Occident. Noile planuri ale KGB pentru el erau mai puţin incitante. Ca recunoaştere a serviciilor aduse poliţiei secrete în trecut, şi chiar statului, voiau să-l ajute să se stabilească în URSS, de unde să nu mai plece niciodată.[1]

Staşinski, firește, avea cu totul alte planuri. Curând după ce a sosit în Germania de Est, Inge i-a scris o scrisoare în care îl informa despre presupusele sale probleme cu sarcina. Aşa cum stabiliseră înainte de plecare, s-a dus la un medic care i-a interzis să călătorească pe distanţe lungi. Staşinski i-a raportat conştiincios vestea lui Sarkisov şi i-a spus că Inge nu se simţise bine înainte să plece în Germania de Est şi probabil nu va mai putea să călătorească înainte de naşterea copilului. La sfârşitul lui februarie, Inge i-a scris lui Staşinski că s-a tăiat la deget, ceea ce însemna că îi scrisese şefului KGB, Aleksandr Şelepin, cerându-i permisiunea ca Staşinski să vină după ea în Berlinul de Est. Scrisoarea către „Dumnezeu“, după cum îl numeau pe Şelepin în scrisorile lor, fusese trimisă prin ambasada sovietică. Probabil sosise înainte de cea a lui Inge către Staşinski, dar o vreme nu a existat niciun răspuns din partea şefului KGB.

Între timp, la KGB a fost citită scrisoarea şi s-a discutat problema. Un zvon de la sediul KGB spunea că însuşi generalul Aleksandr Korotkov era cel care se opunea planurilor lui Staşinski şi Inge. „Lui Staşinski nu i se poate permite să plece în Occident. Trebuie să i se ofere condiţii optime de viaţă şi să i se construiască o casă la ţară, în orice zonă a Uniunii Sovietice doreşte“, a propus generalul. La sfârşitul lui martie, răspunsul era gata. Serghei Sarkisov l-a informat pe Staşinski că Inge îi scrisese lui Şelepin, cerându-i să-i permită lui Staşinski să plece în Berlinul de Est. Cererea nu a fost aprobată. Mai mult, Sarkisov i-a ordonat lui Staşinski să îi scrie soţiei şi să-i spună să nu-l mai deranjeze pe şeful KGB cu scrisorile ei. Staşinski nu a avut încotro şi s-a supus.[2]

Singura schimbare pozitivă a fost că s-a decis înlocuirea ofiţerului de caz al lui Staşinski. Relaţiile sale cu Sarkisov erau în mod clar tensionate şi între ei nu se dezvoltase încrederea care trebuia să existe între agent şi supraveghetor. Mai mult, Staşinski nu se mai antrena pentru misiuni ilegale în străinătate. I s-a dat un nou supraveghetor şi cel mai probabil a fost transferat într-o cu

totul altă unitate a KGB.

Locotenent-colonelul Iuri Aleksandrov a fost desemnat să se ocupe de decepționatul Staşinski. Aleksandrov îi era superior în grad lui Sarkisov şi avea mult mai multă putere decât acesta, aşa că a încercat să fie cât putea de onest cu Staşinski, în împrejurările date. I-a spus că „aflase de relaţiile tensionate şi de neînţelegerile care se iviseră şi că fusese autorizat să le limpezească pentru a asigura o bună colaborare pe viitor“. Mai mult, l-a informat cu francheţe pe Staşinski că era şi în interesul lui să fie în relaţii bune cu el. „Ştii la fel de bine ca mine“, i-a spus el lui Staşinski, „că acum suntem asociaţi permanent, «ca aţa şi acul», cum spune proverbul rusesc“.

Pe Staşinski l-a bucurat înlocuirea ofiţerului de caz. I-a spus lui Aleksandrov că era nefericit din pricina microfonului din casă, a deschiderii corespondenţei personale şi a neîncrederii evidente cu care era privit după tot ce făcuse pentru KGB. Aleksandrov i-a dat dreptate şi a promis să îl ajute. I-a cerut şi să-i scrie lui Inge şi să o roage să revină la Moscova cât de curând. Aleksandrov s-a oferit chiar să-i trimită un paşaport nou, autentic, cu care să se întoarcă în Uniunea Sovietică. Ca şi în cazul lui Staşinski, KGB-ul considera că nu mai exista niciun motiv pentru a-i ascunde în continuare identitatea. Lui Staşinski îi era simpatic noul supraveghetor, dar bănuia că este tratat atât de bine dintr-un motiv anume: cei din KGB voiau ca Inge să revină cât mai curând. I-a scris soţiei şi, în loc să o încurajeze să se întoarcă, a sfătuit-o să se ducă la croitoreasă.[3]

Inge şi-a pus planul în acţiune. I-a scris în curând soţului ei:

Dragul meu Bogdan, mă pregătesc pentru când vei sosi. Trebuie să fac eu însămi totul. Ieri am fost la croitoreasă. Totul este aranjat. Face tot ce i-am cerut. Să vezi ce frumoase sunt cămăşuţele de bebeluş. Dar nu ştiu ce culoare să aleg. Albastru-deschis, cred. Dar mă tem că nu te interesează prostiile femeieşti. Aştept să ne revedem. Orice-ar fi, te iubesc. A, da, mătuşa Klara mi-a cerut să îţi spun că merge bine treaba de care ai întrebat. De fapt, când mă duc în vizită la rude sunt atât de binedispusă, încât nu mă tem deloc pentru viitorul nostru.

Persoana amintită era Frau Schade, prietena tatălui lui Inge, care trebuia să devină intermediarul între Inge și CIA. Părea că acceptase rolul.[4] Dar apoi Inge a primit brusc un telefon de la Moscova. Staşinski se frământase zile întregi după ce o trimisese pe soția sa la CIA. Dacă KGB-ul a urmărit-o și a aflat de contact? Cum va răspunde CIA la propunerea ei? Iar dacă ofițerii CIA se hotărau să se întâlnească cu el la Moscova, oare nu vor fi și ei urmăriți de KGB? Erau mai multe întrebări decât răspunsuri. După ce s-a frământat ce să facă și dacă procedase bine, Staşinski s-a hotărât brusc să contramandeze totul. S-a panicat. A încălcat protocolul de securitate pe care îl stabilise cu soția sa, a sunat-o de la Moscova pe o linie telefonică deschisă și i-a spus să nu se mai ducă la croitoreasă. Au renunţat la plan.

Următoarea veste pe care a primit-o Staşinski de la Berlin a fost una mult mai fericită. Pe 31 martie 1961, Inge l-a născut pe fiul lor, Peter. A fost cea mai fericită zi din viaţa lui Inge. Staşinski a aflat de naştere în aceeași zi, printr-o telegramă. Probabil din pricina stresului acumulat la Moscova, naşterea a survenit cu o lună mai devreme, iar Staşinski s-a hotărât să profite de această împrejurare pentru a cere permisiunea să se ducă la soția sa și fiul său nou-născut la Berlin. A apelat la noul său ofițer de caz, locotenent-colonelul Aleksandrov, dar cererea nu i s-a aprobat. În telegrama lui Inge scria că și ea, și copilul sunt bine și, oricum, KGB-ul îi voia pe amândoi la Moscova, nu la Berlin.

A trecut primăvara, a venit vara, iar scrisorile lui Staşinski către Inge au devenit din ce în ce mai triste. Inge și-a dat seama că nu avea de ales și trebuia să se întoarcă la Moscova. Nu exista nicio șansă ca supraveghetorii soțului ei să-i permită să vină la Berlin. „Supraveghetorii mei de la Karlshorst, cu care trebuia să țin legătura“, a relatat Inge mai târziu, „au fost foarte bucuroși de decizia mea și au informat Moscova în aceeași zi“. La începutul lui august a început să facă pregătiri să ia avionul înapoi spre Moscova. Toate planurile pe care le făcuseră în legătură cu viaţa lor din Occident trebuiau amânate, dacă nu chiar abandonate complet. Au ales să rămână împreună ca familie. Așa că Moscova era singura opțiune.[5]

Apelul telefonic

În seara zilei de marţi, 8 august 1961, Staşinski a primit o vizită neaşteptată din partea locotenent-colonelului Nikolai Kravcenko, directorul adjunct al Departamentului KGB pentru emigranţi şi unul dintre cei doi cu care sărbătorise primirea decoraţiei în noiembrie 1959. Kravcenko a trecut pe la apartamentul lui Staşinski să îi spună să o sune pe soţia sa la Berlin. Nu i-a comunicat motivul, dar Staşinski a presupus că era vorba despre detaliile revenirii lui Inge la Moscova.

Telefonul instalat la domiciliu era un lux la Moscova în 1961. Când voiai să suni pe cineva din alt oraş, procedura obişnuită era să trimiţi o telegramă prin care îi cereai respectivului să se ducă la poştă la o anumită oră şi să aştepte apelul. Kravcenko i-a cerut lui Staşinski să o invite pe Inge la o conversaţie telefonică la ora 19, ora Europei Centrale, ceea ce însemna ora 22, ora Moscovei. Staşinski a făcut cum i s-a spus. La ora indicată de Kravcenko, soţii vorbeau la telefon, iar lumea lui Staşinski s-a întors cu susul în jos.[1]

Lui Staşinski nu-i venea să creadă ce aude. Fiul lor, Peter, băieţelul sănătos născut cu patru luni în urmă, murise. Se îmbolnăvise şi făcuse febră mare înainte să ajungă cu el la spital. Inge era neconsolată şi îl ruga să vină la Berlin. Insistase şi pe lângă supraveghetorii ei de la Karlshorst. Staşinski nu i-a putut spune altceva decât că va cere voie. A fost o noapte cumplită. Nu-şi văzuse niciodată fiul, iar acum bebeluşul ar putea fi înmormântat fără el. Nu putea să ia legătura cu ofiţerul de caz, locotenent-colonelul Iuri Aleksandrov, decât a doua zi dimineaţă. Dar Aleksandrov ştia deja de moartea lui Peter. La KGB se decisese ca Staşinski să audă vestea de la soţie, i-a explicat acesta lui Staşinski.

Aleksandrov părea cu adevărat mişcat la telefon. L-a întrebat pe Staşinski dacă îl poate ajuta cu ceva. „Nu pot să fac altceva decât să mă duc la Berlin să o ajut pe soţia mea“, i-a răspuns Staşinski. În timpul nopţii nedormite de

după convorbirea cu Inge, Staşinski urzise o strategie care să îi permită să călătorească totuşi la Berlin, profitând de condiţia precară a lui Inge după pierderea copilului. I-a spus lui Aleksandrov că „în starea de spirit în care se afla, Inge ar putea lua o decizie disperată care să dăuneze KGB“, de exemplu, să apeleze la autorităţile germane şi să solicite venirea soţului ei la Berlin, ceea ce l-ar putea deconspira. Aleksandrov a ripostat răstit că Inge însăşi era răspunzătoare de moartea lui Peter, lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă nu şi-ar fi întârziat întoarcerea la Moscova. Dar a promis să vorbească cu superiorii lui.[2]

Când Staşinski l-a sunat pe Aleksandrov peste câteva ore, ofiţerul de caz avea veşti bune. I se dăduse în sfârşit permisiunea să se ducă la Berlin. KGB-ul nu voia ca Inge să facă scandal într-un oraş pe care nu îl controlau decât parţial. Decizia se luase aparent la cel mai înalt nivel, posibil de către însuşi Aleksandr Şelepin. (Peste mai mulţi ani, succesorul acestuia la cârma KGB, Vladimir Semiceastni, avea să îl critice pe Şelepin că i se făcuse milă de Staşinski şi îi permisese să plece din ţară.) Staşinski abia aştepta să îi dea vestea cea bună lui Inge, cu care a vorbit la telefon în aceeaşi zi. Aveau să se revadă ori a doua zi, ori următoarea, i-a spus soţiei sale nefericite.

În seara aceea, Aleksandrov i-a comunicat lui Staşinski că plecarea fusese aranjată. Avea să plece în Germania cu un avion militar care avea un zbor programat a doua zi dimineaţă, aşa că va trebui să fie gata la ora 5. Aleksandrov urma să îl ia cu maşina din faţa blocului. I-a cerut lui Staşinski să îi predea toate actele şi legitimaţiile emise de KGB, înainte să plece în Germania, cu excepţia paşaportului emis, ca întotdeauna, pe numele Aleksandr Krîlov. Staşinski nu avea la dispoziţie decât o singură noapte în care să-şi adune gândurile şi să-şi facă bagajele pentru călătoria la care visase atât de mult şi care avea acum loc în împrejurări atât de tragice. Era şocat şi copleşit de moartea copilului pe care nu îl văzuse niciodată şi se întreba îngrijorat cum reuşea să facă faţă Inge singură tragediei. Dar nu avea de gând să piardă ocazia oferită de călătoria neaşteptată. Nu voia să o aducă pe Inge înapoi la Moscova. S-a hotărât să fugă cu ea în Occident.

Staşinski plănuise dintotdeauna să folosească vechile sale acte, emise pe numele Josef Lehmann, în acest scop. Acum, încălcând direct ordinele lui Aleksandrov, a luat cu el cartea de identitate pe numele Lehmann, care era

valabilă până în aprilie 1970, precum şi carnetul de conducere pe acelaşi nume. A băgat în buzunar şi paşaportul sovietic, şi carnetul de student de la Institutul de limbi străine, ambele emise pe numele său adevărat. A mai luat şi scrisoarea de recomandare primită de la KGB pentru înscrierea la institut. În scrisoare se amintea de Ordinul Steagul Roşu — dovada importanţei sarcinilor pe care le executase la ordinele KGB. Staşinski era gata nu doar să plece în Occident şi să ceară azil, ci să se şi predea, să-şi dezvăluie numele adevărat şi tot ce făcuse pentru KGB.

Cu câteva minute înainte de ora 5 dimineaţa, pe 10 august, Staşinski îl aştepta pe Aleksandrov în faţa blocului. Înainte de plecare făcuse ordine în casă şi distrusese lista cuvintelor-cod pe care le folosise în corespondenţa cu Inge. Singura dovadă incriminatoare era asupra lui — actele şi documentele pe care le lua cu el la Berlin împotriva ordinelor ofiţerului său de caz. Dacă erau descoperite, KGB nu ar mai fi avut nicio îndoială în privinţa intenţiilor sale adevărate. Îşi risca viaţa.

Aleksandrov a apărut la timp, îmbrăcat la patru ace. Era evident bucuros să plece de la Moscova şi să facă o excursie la Berlin. Avea mulţi prieteni acolo. Până de curând ocupase un post la Karlshorst, unde era cunoscut şi respectat nu doar de colegii săi din KGB, ci şi de diplomaţii sovietici. Şeful aparatului KGB, generalul Aleksandr Korotkov, participase la întruniri amicale în apartamentul său. Mai mult, călătoria la Berlin îi aducea şi o diurnă în valută, cu care avea ocazia să cumpere daruri şi produse foarte apreciate, care nu se găseau în capitala sovietică. În momentul în care Staşinski a aflat că Aleksandrov îl va însoţi la Berlin, i-a sărit inima din loc. Şansele de a reuşi să evadeze tocmai se diminuaseră, iar riscul de a fi prins crescuse dramatic. I-a predat lui Aleksandrov plicul cu hârtiile şi legitimaţiile. Acesta nu l-a întrebat de documentele care lipseau, pe numele Lehmann şi Staşinski.

S-au deplasat la aeroportul militar de la periferia Moscovei şi au aşteptat câteva ore zborul. Acolo, Aleksandrov a aruncat o altă bombă asupra lui Staşinski. I-a spus că la KGB au fost luate în considerare două scenarii posibile pentru a explica moartea lui Peter. Primul suspecta implicarea serviciilor de informaţii americane sau vest-germane, care ar fi putut ucide bebeluşul pentru a-l atrage pe Staşinski la Berlin şi a-l captura acolo. A doua variantă era ca Inge să fi avut de-a face direct cu moartea copilului, poate în

încercarea de a-l aduce pe Staşinski la Berlin după ce toate eforturile ei de până atunci eşuaseră.

Staşinski s-a îngrozit. „După toate experienţele mele cu KGB, conversaţia asta a fost ultima picătură“, a mărturisit el mai târziu. „Oamenii ăştia chiar credeau că o mamă este capabilă să-şi ucidă copilul pentru a-şi îndeplini dorinţele.“ Staşinski a explodat şi i-a spus sufocat de indignare lui Aleksandrov:

— Cum poţi să spui că soţia mea şi-a omorât copilul?

Ofiţerul KGB a încercat să îl calmeze. Erau ofiţeri profesionişti ai serviciilor secrete, ceea ce presupunea că trebuie să fie vigilenţi şi să ia în calcul toate posibilităţile. Vor afla în curând ce se petrecuse cu adevărat. Deocamdată nu aveau niciun fel de informaţii şi trebuiau să fie prudenţi, pentru a preveni o nenorocire. „Mi-a spus“, îşi aminteşte Staşinski, „că, date fiind ambele posibilităţi, era necesar să fiu protejat în permanenţă şi că solicitase în acest scop o maşină cu personal KGB“. Ambele scenarii erau convenabile, deoarece îi ofereau KGB-ului pretextul perfect ca Staşinski să fie ţinut sub urmărire tot timpul cât stătea în Berlin. Şansele lui de a evada se micşorau de la o oră la alta.

Staşinski a avut multe lucruri la care să se gândească în timpul zborului de la Moscova la Spremberg, aflat la aproximativ o sută cincizeci de kilometri sud-est de Berlin. Acolo, după cum se aştepta, el şi Aleksandrov au fost întâmpinaţi de ofiţeri KGB. Unul dintre aceştia, un bărbat cărunt, al cărui nume Staşinski nu l-a aflat, era responsabil de legătura cu Inge. A fost deranjat să afle că Staşinski o sunase deja pe Inge de la Moscova şi o înştiinţase de sosirea lui iminentă — era prematur, i-a reproşat el. Staşinski trebuia să rămână la Karlshorst pe toată durata vizitei şi, dacă voia să petreacă nopţile cu Inge, va trebui să vină şi ea acolo. Bărbatul cărunt a vorbit despre situaţia din Berlin, care se deteriora pe zi ce trece. Oraşul devenise „o vizuină ce colcăia de vicii“, i-a spus lui Staşinski. Mai mult, nişte persoane suspecte începuseră să pună întrebări despre el, ceea ce venea în sprijinul poveştii generalului Barîşnikov despre serviciile de informaţii occidentale care îi luaseră urma. Iar împrejurările neclare ale morţii lui Peter nu făceau decât să complice lucrurile. Pentru siguranţa lui, nu putea sta la Dallgow cu soţia sa.

Stașinski s-a împăcat cu situația, dar nu voia să aștepte până când KGB-ul avea să considere că nu îl paște nicio primejdie dacă se duce la Inge. Voia să dea telefon și să meargă imediat la ea. Nu de asta i se dăduse voie să vină la Berlin? Bărbatul cărunt s-a văzut nevoit să îi dea dreptate. În noaptea de 10 august, s-au urcat în mașină și au plecat spre Dallgow.[3]

Berlin

Joi, 10 august 1961, ziua în care Bogdan Staşinski a zburat de la Moscova la Spremberg, moscoviții abia aşteptau să pună mâna pe ziarele de dimineață. Presa a relatat despre primirea festivă care îi fusese făcută cu o zi înainte maiorului Gherman Titov, cosmonautul sovietic. În Piața Roşie se strânseseră deopotrivă lideri politici şi cetățeni obişnuiți pentru a-l întâmpina la sosirea acasă. Titov devenise al doilea cosmonaut sovietic care înconjurase Pământul într-o capsulă spațială. Primul, cu patru luni înainte, fusese maiorul Iuri Gagarin, care petrecuse mai puţin de două ore în spaţiu pe 12 aprilie. Titov a stat pe orbită douăzeci şi patru de ore, între 6 şi 7 august, şi a făcut înconjurul Pământului de şaptesprezece ori, un nou record de care sovieticii erau mândri.

Nikita Hruşciov se afla în Piața Roşie pentru a-l întâmpina pe Titov şi a-l felicita. Sovieticii le-o luaseră înainte americanilor, care nu aveau să trimită un om pe orbită decât în februarie 1962. Hruşciov a subliniat mândru natura paşnică a programului spaţial sovietic, spunând mulţimii entuziasmate că „nava spațială Vostok 2 nu avea nici bombe atomice, nici alte arme letale la bord. Ca toți sateliții artificiali şi navele spaţiale sovietice, era echipat cu instrumente ştiinţifice pentru uz paşnic“. În acelaşi timp, însă, raportul lui Titov, publicat în portavocea Partidului Comunist, Pravda, se sfârşea cu nişte cuvinte care, citite atent, puteau da fiori locuitorilor capitalelor occidentale: „Sunt gata să execut orice misiune îmi vor da partidul şi statul“. Era alegerea liderilor sovietici dacă următoarea misiune va include tot „instrumente pentru uz paşnic“ sau bombe atomice.[1]

A fost al doilea discurs important ținut de Hruşciov în decurs de mai puţin de trei zile. Pe 7 august ținuse unul mult mai lung şi mai belicos, ca răspuns la cel al lui John F. Kennedy, care împlinise atunci şase luni de când fusese ales preşedinte. Discursul lui Kennedy s-a concentrat pe adâncirea crizei de securitate din Berlin şi din jurul lui. El a spus publicului american că

recunoaşte legitimitatea preocupărilor sovieticilor legate de securitatea din Europa Centrală şi că este deschis la discuţii pe tema Berlinului, dar a respins limbajul ultimatumurilor, pe care Hruşciov continua să-l folosească în încercarea de a forţa puterile occidentale să abandoneze Berlinul de Vest.

Kennedy adoptase o poziţie fermă, indicând clar că nu se lasă intimidat. În discursul său din 25 iulie, Kennedy declarase că va cere Congresului SUA peste 3 miliarde de dolari pentru cheltuieli de apărare şi că va adăuga opt noi divizii la forţele armate americane. „Căutăm pacea, dar nu ne vom preda“, a declarat preşedintele. Era dornic să combată impresia pe care şi-o făcuseră mulţi americani, că ar fi slab şi indecis; la începutul anului, când refuzase să acorde sprijin aerian trupelor de invazie formate din exilaţi cubanezi, care au debarcat pe „insula libertăţii“ a lui Fidel Castro, operaţiunea se terminase cu un fiasco.

Hruşciov şi-a ieşit din minţi de furie la auzul cuvintelor lui Kennedy. În răspunsul său televizat a comparat situaţia din Berlin cu cea din Sarajevo în 1914, sugerând că adâncirea crizei de la Berlin ar putea duce la un nou război mondial. S-a folosit şi de exemple din al Doilea Război Mondial şi a lăsat să se înţeleagă că diviziile sovietice ar putea fi mutate la frontierele vestice ale ţărilor din blocul estic, pentru a contracara ameninţarea americană. A făcut referire la o reuniune recentă a liderilor politici ai Pactului de la Varşovia, organizaţia militară a blocului estic, care susţinuseră unanim pretenţiile sovieticilor ca armatele occidentale să părăsească Berlinul de Vest şi să permită încorporarea acestuia în „oraşul liber“ est-german. Ceea ce nu a spus a fost că în cadrul reuniunii care avusese loc cu câteva zile mai devreme la Moscova se aprobase şi construirea unui zid care să taie Berlinul în două şi să-l preschimbe într-un oraş permanent divizat.

În timp ce Hruşciov îşi ţinea discursul pe 7 august, Walter Ulbricht, liderul comunist al Germaniei de Est, îşi întocmea cu sârg planul de a împărţi Berlinul cu sârmă ghimpată şi, mai târziu, cu blocuri de beton. Îi mărturisise lui Hruşciov cu multă vreme înainte că nu vede altă soluţie pentru a împiedica fuga cetăţenilor către Occident. Hruşciov i-a dat dreptate. Le-a spus liderilor blocului estic adunaţi la Moscova la începutul lui august că era periclitată însăşi existenţa Republicii Democrate Germane şi, prin extensie, a propriilor regimuri. Liderii acceptaseră fără entuziasm iniţiativa lui Ulbricht.

Principala lor îngrijorare erau posibilele represalii occidentale sub forma sancţiunilor economice sau chiar a unor măsuri militare. Hruşciov era mai optimist în această privinţă. Dacă interpretase corect mesajele transmise indirect de preşedintele Kennedy, americanii nu aveau să intervină. Oricum, era gata să rişte. Au căzut de acord asupra unei date de închidere a frontierei: noaptea de sâmbătă, 12 august.[2]

Pregătirile pentru închiderea frontierei au fost făcute în cea mai mare taină. Nimic din ce a văzut Bogdan Staşinski pe străzile Berlinului în noaptea de 10 august nu trăda că peste două zile era programată o operaţiune majoră care avea să izoleze Berlinul de Est de partea vestică a oraşului. Maşina KGB în care se afla Staşinski a părăsit Berlinul de Est şi s-a îndreptat către satul Dallgow, unde stătea Inge la familia ei. Se întâmplaseră atâtea de când îşi luase rămas-bun de la ea cu şapte luni în urmă şi aveau atât de multe de vorbit. Dar cu KGB-iştii prin preajmă nu prea aveau cum. La ora unsprezece noaptea, însoţitorii i-au dus pe cei doi la Karlshorst, unde au fost plasaţi într-o casă conspirativă a KGB. Nici acolo nu puteau vorbi. La fel ca apartamentul de la Moscova, era cu siguranţă plin de microfoane. Staşinski şi Inge nu mai voiau să rişte. A doua zi dimineaţă, Staşinski a descoperit că fuseseră sub observaţie toată noaptea. De la fereastră se vedea o maşină cu numere diplomatice, parcată lângă casa în care stăteau, pe care a înlocuit-o curând o Volga berlină, fabricată în URSS. După aceea, a apărut a treia maşină, în care se aflau locotenent-colonelul Iuri Aleksandrov şi bărbatul cărunt din ziua precedentă.

Aleksandrov i-a spus lui Staşinski că aveau suspiciuni cu privire la cauza morţii lui Peter, aşa că o echipă KGB se va ţine după Staşinski şi Inge toată ziua pentru a-i proteja de eventualele pericole. I-a cerut lui Staşinski să meargă la spitalul unde murise Peter şi să se intereseze de cauza decesului. Li s-a pus la dispoziţie pentru întreaga zi o maşină cu şofer şi li s-a spus să se întâlnească cu Aleksandrov la ora patru după-amiaza, la cafeneaua Budapesta din Berlinul de Est.

Staşinski şi Inge i-au cerut şoferului să îi ducă mai întâi înapoi la Dallgow. Când Volga a oprit în faţa casei familiei Pohl, Staşinski a remarcat o maşină parcată într-o poziţie foarte vizibilă, de unde putea ţine sub observaţie casa şi întreaga stradă. Deşi soţii Staşinski erau urmăriţi, erau aproape siguri că nu

sunt microfoane şi în casă, aşa că au decis să vorbească liber pentru prima oară de când părăsiseră Berlinul, cu mai mult de un an în urmă. În primul rând, trebuiau să cadă de acord asupra unui plan. Era vineri, 11 august. Înmormântarea lui Peter urma să aibă loc duminică, pe 13. Au decis să fugă în Berlinul de Vest imediat după înmormântare. „Soţia mea m-a lăsat pe mine să decid“, a spus Staşinski mai târziu, amintindu-şi de conversaţie. „A spus că va veni cu mine oriunde mă voi duce.“

Maşina KGB i-a dus pe Staşinski şi pe Inge de la casa părinţilor la spital, unde lui Staşinski i s-a spus că fiul său murise de pneumonie, o explicaţie ce părea rezonabilă, având în vedere febra mare de care îi povestise Inge. Diagnosticul acesta, spera el, va pune capăt bănuielilor că vina pentru moartea copilului o purtau Inge sau serviciile de informaţii occidentale. Apoi cei doi s-au dus la capela din cimitir, unde Staşinski a văzut pentru prima oară trupul neînsufleţit al băiatului său. La ora 4 erau la cafeneaua Budapesta. Aleksandrov ştia deja cauza morţii lui Peter şi probabil că o ştiuse chiar înainte să îl trimită pe Staşinski la spital. Au căzut de acord ca Staşinski şi Inge să petreacă restul zilei în oraş, iar maşina să îi ia din faţa aceleiaşi cafenele la ora 11 şi să îi ducă înapoi la casa conspirativă din Karlshorst. Erau, practic, prizonieri, dar aveau câteva ore în care să vorbească liber. Cei doi s-au plimbat pe străzile Berlinului şi au discutat despre tot ce se întâmplase de când se despărţiseră în ianuarie. Au observat că, deşi KGB-ul confirmase cauza complet naturală a morţii lui Peter, erau ţinuţi în continuare sub observaţie de poliţia secretă.[3]

Sârma ghimpată

Abia în dimineaţa zilei de 12 august le-a dat de înţeles locotenent-colonelul Iuri Aleksandrov că „protecţia“ KGB avea să fie sistată pe durata înmormântării fiului lor. I-a dus la Dallgow şi i-a lăsat acolo să aranjeze totul pentru a doua zi. Aveau să fie luaţi de la casa familiei Pohl la ora 10 seara şi duşi înapoi la Karlshorst, a spus Aleksandrov. Staşinski şi Inge au petrecut dimineaţa zilei de 12 august în casa familiei ei. După-amiază au decis să meargă la camera ei închiriată, care se afla foarte aproape, pe aceeaşi stradă, să ia câteva lucruri. A fost un moment dificil — Inge petrecuse patru luni acolo cu bebeluşul ei, iar camera îi stârnea amintiri dureroase. Staşinski trăia o altfel de durere. Pe drum către apartament a remarcat că, în ciuda promisiunii lui Aleksandrov, „echipa de protecţie“ încă era la post.

A remarcat că pe stradă era parcat acelaşi Volkswagen pe care îl zărise mai devreme şi la gară. Era una dintre maşinile KGB care îi urmărise pe Staşinski şi pe Inge cu o zi înainte. KGB nu se prea obosea să se ascundă: maşinile în care se aflau nişte bărbaţi care evident nu erau germani săreau în ochi într-un cartier în care traficul era slab spre inexistent. Când fratele în vârstă de cincisprezece ani al lui Inge, Fritz, l-a întrebat pe Staşinski cine sunt oamenii din maşini, acesta i-a răspuns sarcastic că au rolul să îl apere. Dar erau evident urmăriţi în continuare, ceea ce însemna că probabil nu vor avea libertate de mişcare după înmormântarea de duminică. Până la ora 10, în acea seară, aveau să fie urmăriţi, dar nu controlaţi. Dacă voiau să plece în Occident, trebuiau să o facă chiar atunci, şi-a dat el seama. A doua zi, după înmormântare, va fi prea târziu.

Staşinski i-a mărturisit lui Inge la ce concluzie ajunsese. „M-am temut foarte mult că nu va fi în stare să facă asta“, a relatat el mai târziu. „Dar şi-a dat seama că era vital şi că oricum nu avem cum să îl mai ajutăm pe fiul nostru chiar dacă participam la înmormântare.“ Inge şi-a făcut curaj să asculte de sfatul lui. Era greu să-şi ascundă planurile de familia lui Inge: Fritz şi-a dat

seama că ceva nu este în regulă când Inge i-a dat sarcina să ducă el la cimitir coroana ei și a lui „Joschi“. Nu a protestat când l-au chemat la plimbare cu ei. Dimpotrivă, era entuziasmat.

Înainte de a ieși din casă, Stașinski l-a întrebat pe Fritz, care tocmai intra cu coroanele, ce văzuse pe stradă. Acesta i-a răspuns că o berlină Wartburg est-germană, pe care o mai văzuse în cartier, tocmai trecuse în direcția podului de cale ferată. Stașinski a tras concluzia că mașina încă nu se întorsese. El, Inge și Fritz au ieșit din casă, au luat-o la dreapta și au pornit de-a lungul gardului către clădirea în care locuise Inge. Nu s-au uitat înapoi. După câteva minute, Stașinski l-a trimis pe Fritz înainte să se uite dacă vede vreo mașină. Nu era niciuna: fugarii au traversat strada și au intrat în casa unde se afla camera închiriată de Inge. Stașinski și Inge știau că nu se vor mai întoarce în casa familiei ei și că trebuiau să se pregătească pentru o călătorie al cărei deznodământ era necunoscut. Stașinski și-a schimbat cămașa și a luat cu el un impermeabil. Inge și-a schimbat rochia. Stașinski a relatat mai târziu: „Nu puteam lua prea multe, fiindcă nu trebuia să atragem atenția și ne puteam aștepta ca oricum cineva să încerce să ne oprească“. Dar când Inge a întrebat dacă poate lua păturica pe care o folosise ca să-l înfeșe pe Peter, a lăsat-o. Au ieșit din casă pe intrarea laterală. „Fuga către Berlinul de Vest a fost o fugă în adevăratul sens al cuvântului“, a povestit Inge mai târziu. „Nu aveam de ales, deși cu toată tensiunea, stresul și povara emoțională a ultimelor câteva zile nici măcar nu ne dădeam cu adevărat seama de consecințele pasului pe care îl făceam.“[1]

Pe o hartă a Berlinului și a împrejurimilor lui, drumul de la Dallgow până în partea vestică a orașului pare ușor. Satul, situat la vest de Berlin, se afla la marginea unui sector de oraș ocupat de aliații occidentali în 1945. Până în 1951, sovieticii și apoi est-germanii aveau acolo un post de frontieră care monitoriza traficul auto către Berlinul de Vest. Cea mai ușoară cale de a ajunge din Dallgow în Berlinul de Vest era să ia trenul către est. După două stații aveau să ajungă în relativa siguranță a sectorului occidental. Dar nu au îndrăznit să se arate la gara Dallgow, unde KGB-ul postase cu siguranță agenți. Mai mult, Fritz le-a dat lui Stașinski și lui Inge o veste tulburătoare, pe care o auzise de la un prieten: poliția verifica pașapoartele pasagerilor la gara Staaken, ultimul oraș dinaintea frontierei cu Berlinul de Vest. Întâmplător, jumătatea estică a Staaken devenise parte din Berlinul de Vest,

iar jumătatea vestică trecuse la Germania de Est. Acum, poliția est-germană întorcea din drum mulți pasageri est-germani care voiau să treacă în Berlinul de Vest.

Autoritățile est-germane încercau cu disperare măcar să încetinească, dacă nu să oprească definitiv fluxul de refugiați către vest. Numai în ziua aceea, aproape 2 000 de est-germani ceruseră azil politic în Berlinul de Vest. Din oraș decolaseră peste douăzeci de zboruri speciale care duceau refugiații către diverse destinații din Germania de Vest. Taberele de refugiați din Berlinul de Vest erau pline până la refuz, iar autoritățile vest-berlineze fuseseră nevoite să ceară armatei SUA să le ajute cu alimente. Dintr-un anumit punct de vedere, polițiștii est-germani care întorceau din drum oamenii în gările est-germane îi ajutau pe omologii lor vest-berlinezi să țină situația sub control. [2]

Într-un fel sau altul, ruta directă către Berlinul de Vest prin Staaken le era închisă celor doi. Dacă erau reținuți, nicio născocire nu i-ar fi putut convinge pe superiorii lui Stașinski de la KGB că nu încerca să dezerteze. Trebuiau să găsească o altă cale. Până la urmă, Stașinski a decis să se îndrepte către satul Falkensee, aflat la patru kilometri și jumătate la nord de Dallgow, și să-și încerce norocul acolo. Stașinski, Inge și Fritz au ieșit prin spate, prin grădină. Ascunși de tufele înalte, au mers pe jos până la Falkensee. Dacă erau opriți, ar fi spus că se hotărâseră să meargă la Falkensee să mănânce înghețată. Prezența lui Fritz ar fi fost dovada că nu era decât o plimbare nevinovată. Din fericire, nu au fost opriți deloc. Drumul a durat aproximativ patruzeci și cinci de minute.

La Falkensee, Stașinski a decis să evite trenul și să ia un taxi. Pe o stradă lăturalnică au găsit un taximetrist care a acceptat să îi ducă pe cei trei în Berlinul de Est. A mers pe centura care ocolea Berlinul prin nord. Când au trecut granița dintre Germania de Est și Berlinul de Est, ambele sub ocupație sovietică, li s-au cerut actele. Stașinski le-a spus grănicerilor că se întoarce acasă în Berlinul de Est și a scos cartea de identitate pe numele Josef Lehmann. Dacă ar fi fost găsită asupra lui de „protectorii“ săi de la KGB, l-ar fi costat viața. Așa, grănicerii i-au făcut semn să treacă.[3] În drum spre centru, au traversat suburbia est-berlineză Pankow, unde locuia elita politică est-germană. Era trecut de 6 seara și unii dintre locuitorii mai de vază din Pankow nu erau acasă. În seara aceea, liderul suprem al Germaniei de Est,

Walter Ulbricht, dădea o petrecere în aer liber la aproximativ patruzeci de kilometri la nord de Berlin. În mijlocul petrecerii, Ulbricht i-a invitat pe oaspeții deja amețiți de băutură să se adune și să asculte un anunț care i-a trezit pe majoritatea cât ai clipi. În trei ore, le-a spus Ulbricht miniștrilor săi, „granița încă deschisă între Europa socialistă și cea capitalistă“ avea să se închidă. Totul era pregătit pentru ultima mutare care va izola Berlinul de Est de partea vestică a orașului și va pune capăt hemoragiei de refugiați care omora economia est-germană. Ulbricht le-a spus apoi oaspeților săi că din motive de securitate nimănui nu i se va permite să părăsească petrecerea până la sfârșitul operațiunii. Abia atunci și-au dat seama unii dintre ei de ce erau atât de mulți soldați în pădurile din jurul vilei. Nimeni nu a făcut prostia să protesteze, chiar dacă ar fi avut obiecții. Au continuat să mănânce și să bea. Petrecerea a continuat până târziu în noapte.[4]

La fel ca oaspeții lui Ulbricht, Stașinski și Inge au fost surprinși să vadă un număr mai mare de soldați decât de obicei pe străzile care duceau către centru. Lui Inge i s-a părut chiar că vede exerciții militare. Au coborât din taxi la intersecția dintre Friedrichstrasse și Reinhardstrasse. În caz că poliția îl interoga pe taximetrist, nu avea de unde să știe în ce direcție o porniseră cei trei — către est sau către vest. Cei doi soți au hotărât că venise momentul să își ia rămas-bun și de la Fritz. El ar fi vrut să meargă cu ei, dar l-au refuzat. Inge i-a dat 300 de mărci est-germane pentru cheltuielile de înmormântare și i-a spus că probabil nu se vor mai vedea mult timp. Dacă era întrebat acasă unde s-au dus ei doi, trebuia să spună că s-au dus în vizită la niște rude din Berlin. Fritz s-a îndreptat către gara S-Bahn și și-a cumpărat un bilet pentru Staaken, prin Berlinul de Vest. După plecarea lui Fritz, Stașinski și Inge s-au dus pe Schönhauser Allee, unde au urcat în S-Bahn. Și-au ales ruta în așa fel încât, dacă îi oprea poliția sau KGB, Stașinski putea spune că se duc spre vechea lui cameră închiriată, unde își lăsase o pereche de pantofi. Însă pretextul era credibil doar până la un punct: vechea sa locuință era, la urma urmei, în Berlinul de Est, nu în cel de Vest. Apoi au observat că poliția est-germană le cerea călătorilor din vagonul alăturat actele. Dacă ajungeau la vagonul lui Stașinski și Inge, cine știe ce s-ar fi întâmplat. Cu documentele lor est-germane, nu aveau niciun motiv să meargă în Berlinul de Vest și puteau fi ușor întorși din drum sau chiar reținuți. Dar au avut noroc. Poliția nu a ajuns la vagonul lor. Au coborât din S-Bahn la Gesundbrunnen, prima oprire din Berlinul de Vest.

Nu aveau timp să savureze momentul. Staşinski şi Inge au sărit într-un taxi şi i-au spus şoferului să îi ducă la apartamentul mătuşii lui Inge, care locuia în Berlinul de Vest. Dar rudele lui Inge nu erau acasă. Staşinski s-a întors la maşină şi i-a cerut taximetristului să îi ducă şi mai la nord, la Berlin-Lübars, unde locuia cealaltă mătuşă a lui Inge. Se întuneca. În cartierul general al armatei est-germane, la treizeci de kilometri est de Berlin, generalul Heinz Hoffmann, ministrul est-german al apărării, îşi aduna ofiţerii şi le împărţea plicuri sigilate cu ordinele de marş. Li se ordona ca fix la miezul nopţii să înceapă să mute trupele şi echipamentele pentru a închide complet Berlinul de Est. În acel moment, Staşinski şi Inge s-ar fi bucurat să vadă graniţa închisă definitiv. Nu mai puteau fi opriţi de poliţia est-germană, dar ea rămânea deschisă pentru agenţii KGB care se putea să le fi luat deja urma.

Din fericire, a doua mătuşă a lui Inge era acasă. De fapt, ambele mătuşi şi familiile lor petreceau seara împreună. Staşinski şi Inge erau acum la adăpost şi relativ în siguranţă — şi fără niciun ban.

— Unchiule Heinz, l-a rugat Staşinski pe soţul uneia dintre mătuşile lui Inge, plăteşte taxiul. Trebuie să mergem la poliţie, la poliţia secretă americană, cât de curând posibil.

Heinz Villwok, funcţionar municipal, în vârstă de cincizeci şi unu de ani, vedea bine că Staşinski, pe care îl ştia cu numele de Joschi (la fel ca toţi membrii familiei lui Inge), este foarte tensionat. „Era foarte agitat“, a povestit Villwok, „la fel ca nepoată-mea; nu arătau deloc bine şi erau epuizaţi“. Staşinski şi Inge nu au petrecut decât jumătate de oră în apartamentul mătuşii, după care s-au dus la secţia de poliţie de lângă Tempelhof, aeroportul de pe care Staşinski zburase la München de atâtea ori. Pe atunci, voise să evite cu orice preţ poliţia. Acum, era încredinţat că este ultima lui şansă de scăpare.

Dar poliţiştii nu se grăbeau. Un spion sovietic care vrea să se predea americanilor? Să fim serioşi! Heinz Villwok, care a negociat predarea, a trebuit să aştepte douăzeci de minute până a apărut un ofiţer. Apoi a aşteptat iar. După aceea, împreună cu Inge, a vorbit cu poliţiştii. Până la urmă i-au convins să dea un telefon americanilor. Trecuse deja de 9 seara. Rămăsese mai puţin de o oră până ce, cu siguranţă, Aleksandrov va descoperi dispariţia lui Staşinski şi trei până când armata şi poliţia est-germane aveau să înceapă să desfăşoare sârma ghimpată.[5]

Partea a V-a

BOMBA DE PUBLICITATE

Unda de șoc

A fost o înmormântare ciudată. Veniseră mai mulţi agenţi KGB şi ofiţeri ai Ministerului de Securitate est-german să îl petreacă pe micuţul Peter pe ultimul drum decât văzuse vreodată cimitirul evanghelic Rohrbeck din Dallgow. În ciuda absenţei părinţilor, înmormântarea s-a desfăşurat în modul cuvenit. În registrul parohiei se poate vedea că Peter Lehmann — numele de familie era produsul imaginaţiei ofiţerilor KGB — a fost înmormântat acolo pe 13 august 1961.[1]

Nici Fritz Pohl, fratele lui Inge, nu a fost prezent la înmormântare. Nu adusese coroana promisă, iar cele 300 de mărci est-germane pe care i le încredinţase Inge pentru plata cheltuielilor de înmormântare se făcuseră de asemenea nevăzute. Fritz se hotărâse să îi urmeze pe Inge şi pe soţul ei în Occident. Se urcase într-adevăr în trenul de Dallgow, dar apoi se răzgândise, se întorsese din drum şi se dusese la casa mătuşii sale, Grete Villwok, din Berlinul de Vest. În ziua înmormântării nepotului său, a cerut azil în Berlinul de Vest.[2]

Gheorghi Sannikov, un ofiţer KGB de treizeci şi doi de ani, care lucra atunci la Berlin sub acoperire diplomatică, a descris mai târziu şocul resimţit de colegii şi superiorii săi din KGB odată ce şi-au dat seama că Bogdan Staşinski dezertase. „Agenţii KGB prezenţi la înmormântarea copilului au fost nedumeriţi de absenţa părinţilor“, a scris Sannikov. „La sfârşitul zilei de 13 august 1961, era clar că soţii Staşinski fugiseră în Occident. Toţi cei care ştiau ce sarcini executase agentul la München în 1957 şi 1959 şi ce s-ar putea întâmpla dacă Staşinski le-ar dezvălui erau în stare de şoc“. Ofiţerii KGB au început imediat să recheme din Occident agenţii pe care acesta îi cunoştea sau ar fi putut să-i cunoască. S-au luat toate măsurile pentru a-l găsi pe dezertor şi a-l reduce la tăcere înainte să poată vorbi cu americanii.

La câteva zile după înmormântare, Sannikov a fost chemat la Karlshorst şi i

s-a ordonat să însoţească un alt ofiţer KGB, pe colonelul Aleksandr Sviatogorov, într-o misiune specială. Cei doi şi-au ocupat poziţiile la o sută de metri distanţă de clădirea CIA de pe Clayallee din Berlinul de Vest. „Am stat de pază două zile“, a relatat Sannikov. „Sviatogorov spera să se petreacă un miracol. În prima zi, când şi-a preluat poziţia desemnată, mi-a spus «Gheorghi, am un pistol la mine. Dacă îl vedem pe Bogdan, fugi, că-l împuşc. N-am nimic de pierdut. Îl omor pe Bogdan şi mă sinucid»“.[3]

Sviatogorov, ofiţerul KGB care era gata să-şi dea viaţa pentru a-l lichida pe Staşinski, era un veteran al serviciilor de informaţii, în vârstă de patruzeci şi patru de ani, cu multă experienţă. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial îndeplinise numeroase misiuni îndrăzneţe de tip comando în spatele liniilor germane, apoi fusese pregătit la Kiev pentru a lucra sub acoperire diplomatică, mai întâi în Cehoslovacia, apoi ca ilegal în Germania de Vest. Ucrainean de origine, era expert în cercurile de emigranţi ucraineni şi în arta „operaţiunilor speciale“. Din 1956 fusese plasat la Karlshorst, sub acoperirea de colonel în armata sovietică. Răspundea de operaţiunile clandestine şi coordona zeci de agenţi prin intermediul mai multor „rezidenţi“. Sviatogorov se îndoise de loialitatea lui Staşinski atunci când se logodise şi se însurase cu Inge, dar apoi Staşinski a părăsit Berlinul şi a devenit răspunderea altcuiva.[4]

Când a revenit la Berlin pentru înmormântarea fiului său, bănuielile lui Sviatogorov au renăscut. L-a avertizat pe general, superiorul său, că Staşinski nu este de încredere şi a cerut creşterea efectivului de urmărire. Avertismentele lui Sviatogorov nu au fost luate în seamă. Supraveghetorul lui Staşinski, Iuri Aleksandrov, avea deplină încredere în agentul său.

— Cum se poate aşa ceva? l-a întrebat pe Sviatogorov. Cum să nu ai încredere într-un asemenea erou, care a făcut atât de multe pentru ţară?

Acum, după fuga lui Staşinski, Sviatogorov considera că e în joc cariera sa. Sannikov, care fusese ales pentru operaţiune fiindcă avea imunitate diplomatică şi îl putea identifica pe Staşinski, pe care îl văzuse o dată în timpul stagiului de pregătire de la Kiev, nu credea că au vreo şansă să îl găsească pe dezertor. Presupunea că americanii îl scoseseră deja pe Staşinski din Berlin. Dar Sviatogorov a insistat să continue supravegherea, sperând în continuare să îl prindă pe Staşinski, gata să-şi dea şi viaţa pentru a-şi atinge ţelul. „Nu i-aş fi lăsat pe poliţiştii germani să mă prindă viu“, a mărturisit

Sviatogorov mai târziu. „Din punctul meu de vedere, eram hotărât că, dacă se întâmplă ceva, mă împuşc în cap.“[5]

Generalul KGB care ignorase avertismentele lui Sviatogorov era probabil Aleksei Krohin, fostul adjunct al Direcţiei de Informaţii Externe a KGB. Acesta fusese prezent în biroul lui Aleksandr Şelepin când şeful KGB îl decorase pe Staşinski cu Ordinul Steagul Roşu. Fusese trimis la Berlin după moartea neaşteptată a lui Korotkov din iunie 1961. Şelepin, care-i elimina treptat din agenţie pe susţinătorii predecesorului său, Ivan Serov, nu a regretat deloc moartea lui Korotkov. Aceasta fusese un şoc pentru toată lumea care îl cunoştea pe generalul tânăr şi aparent sănătos, dar conducerea KGB a rămas impasibilă. La aflarea veştii, şeful serviciului de informaţii est-german, Markus Wolf, şi colegii săi s-au dus la Moscova să ia parte la înmormântare şi au rămas uimiţi când Şelepin a ignorat evenimentul.[6]

După moartea lui Korotkov, era răspunderea lui Krohin, acum instalat în locul său la Karlshorst, să gestioneze consecinţele evadării lui Staşinski. Pentru a-şi salva cariera, a trebuit să dea vina pe subordonaţii săi. Primul vizat a fost locotenent-colonelul Iuri Aleksandrov, ofiţerul de caz al lui Staşinski, care avusese prea mare încredere în agentul său. În seara în care Staşinski şi Inge au fugit în Berlinul de Vest, Aleksandrov chefuia cu nişte vechi prieteni la Karlshorst. După ce a sosit la Berlin comisia specială de anchetă, Aleksandrov a fost trimis înapoi la Moscova, unde a fost arestat fără întârziere.

Ceea ce se întâmplase la Berlin era o lovitură serioasă nu doar pentru operaţiunile serviciilor sovietice, ci şi pentru prestigiul internaţional al Uniunii Sovietice şi al lui Hruşciov însuşi. Presa occidentală era pe cale să aibă o zi de mare satisfacţie, în care să îl zugrăvească pe Hruşciov, autoproclamat om al păcii, drept asasin-şef. Nu puseseră mâna doar pe un spion sovietic, ci pe un asasin trimis în misiune şi apoi decorat de eşaloanele superioare ale KGB. „Hruşciov era foarte furios. Se zvonea că sfâşie hârtii şi azvârle tot ce prinde“, a relatat Sviatogorov mai târziu. „Toţi cei care au avut de-a face cu incidentul au fost înlăturaţi din posturile pe care le ocupau, concediaţi şi trimişi în judecată.“[7]

Conform unor relatări ulterioare, şaptesprezece ofiţeri KGB au fost demişi din funcţie sau pedepsiţi, ba unii chiar daţi afară cu totul din agenţie.

Aleksandr Sviatogorov, care nu a avut ocazia să îl omoare nici pe Staşinski, nici pe sine, a fost arestat şi închis în infama închisoare Lefortovo din Moscova, apoi judecat de Secţia Militară a Curţii Supreme. A fost absolvit de răspundere penală, dar a fost degradat şi dat afară din KGB fără pensie. Se aşteptase ca Krohin, căruia aparent îi ceruse să intensifice urmărirea lui Staşinski, să îi ia apărarea, dar generalul nu a făcut nimic, fiindcă trebuia să aibă grijă de el însuşi. Printre cei rechemaţi la Moscova s-a numărat Vadim Goncearov, care avea sarcina de a-i asculta pe Staşinski şi pe Inge. A pretins mai târziu că îi auzise cum plănuiesc să fugă şi raportase informaţia mai sus, dar avertismentul său fusese ignorat. Se părea că absolut toţi ofiţerii rechemaţi de la Berlin îşi avertizaseră superiorii de pericolul reprezentat de Staşinski.[8]

Un singur om nu a primit niciun fel de pedeapsă, şi anume fostul ofiţer de caz al lui Staşinski Serghei Damon. Când Staşinski şi Inge s-au întors de la Moscova la Berlin în aprilie 1961 ca să se căsătorească, au aflat că Damon fusese transferat la Kiev. În aceeaşi perioadă, la sediul KGB de la Kiev a apărut un om pe nume Aleksei Daimon, care a fost numit în fruntea Departamentului pentru emigranţi al direcţiei locale a serviciului de informaţii. Născut în 1912, avea aceeaşi vârstă ca Serghei Damon. Din dosarul personal, păstrat în arhivele de la Kiev, reiese că Daimon provenea din regiunea Donbas din Ucraina şi recrutat în poliţia secretă în 1939, când lucra ca inginer într-una dintre minele din regiune. Se ocupa de sabotajul economic. În timpul războiului cu germanii a stat la Stalingrad, unde se ocupa cu antrenamentul spionilor şi al grupurilor de comando pe care le trimitea în spatele liniilor inamice. Din ofiţer de contraspionaj a devenit specialist în informaţii, iar după război a rămas membru al Departamentului de informaţii al ramurii ucrainene a serviciului secret sovietic. De la Kiev, noua sa bază de operaţiuni, avea să fie trimis în Polonia şi Cehoslovacia. Ucrainean de origine, vorbea fluent ucraineana şi rusa, dar germana o vorbea prost. Era căsătorit, dar nu avea copii. Mama sa fusese ucisă de germani în primăvara anului 1942.

Daimon a fost promovat şi decorat pentru activităţile sale împotriva facţiunii Bandera şi rivalilor acesteia din rândurile naţionaliştilor ucraineni. Superiorii îl considerau un agent energic, eficient şi plin de imaginaţie, bun cunoscător al mersului intern al organizaţiilor naţionaliste ucrainene. În septembrie 1954,

Daimon a fost transferat la Berlin, în fruntea diviziei ucrainene a Departamentului KGB pentru emigranți de la Karlshorst. Stașinski a fost primul său agent pe care avea să îl educe, să îl antreneze și să îl coordoneze de unul singur. Asasinarea lui Rebet și Bandera a devenit „realizarea“ lor comună. Lui Daimon i s-a decernat ordinul de Membru Distins al KGB pe 3 noiembrie 1959, în aceeași zi în care Voroșilov a semnat decretul prin care Stașinski era recompensat pentru uciderea lui Bandera. Chiar a doua zi, Daimon a fost promovat, înainte de termen, la grad de colonel, ca recunoaștere a „succeselor obținute în munca cu emigrația antisovietică“. Distincțiile și rangul i-au rămas intacte.[9]

Între timp, KGB-ul încerca să-și dea seama unde greșise cu Stașinski. Comisia de anchetă sosită de la Moscova a ajuns la mai multe concluzii. Conducerea KGB considera că Stașinski fusese inițial un agent de încredere, motivat din punct de vedere ideologic, dedicat cauzei sovietice. Soția sa antisovietică, înzestrată cu o voință puternică, fusese cea care îl corupsese, după ce se încredințase că vor fi uciși amândoi de KGB. KGB-ul nu era pregătit să admită că greșise fie în selectarea, fie în tratamentul aplicat unui agent. În ceea ce-l privește pe Nikita Hrușciov, care se afla în spatele întregii operațiuni, l-a înfuriat fuga asasinului, dar se pare că nu a avut niciun fel remușcări în privința crimelor în sine. În mai 1963 avea să îl sfătuiască pe tânărul lider comunist Fidel Castro să-și intensifice eforturile de infiltrare a cercurilor de emigranți cubanezi și, la nevoie, să-și ucidă adversarii. „Există momente când serviciile de securitate trebuie să-i elimine fizic pe liderii contrarevoluției aflați în exil“, i-a spus Hrușciov oaspetelui său cubanez.[10]

Dezertor

În timp ce Aleksandr Sviatogorov și Gheorghi Sannikov supravegheau intrarea în sediul CIA din Berlin, ofițerii din baza CIA de la Berlin încercau să-și revină din șocul pricinuit de ridicarea noului zid berlinez. Cu câteva zile mai devreme, John Dimmer, directorul adjunct al bazei, luase cuvântul la o întâlnire a Comitetului de Supraveghere din Berlin, un grup format din membrii mai multor servicii de informații, la care a declarat drept nefondate zvonurile despre planurile sovieticilor de a izola Berlinul de Est și a afirmat că ridicarea unui zid ar însemna sinuciderea politică a lui Walter Ulbricht. În dimineața zilei de 13 august s-a dovedit că cel care se sinucisese în plan politic era Dimmer, și nu Ulbricht.

Pe 13 august, dezertorul sovietic era ultimul pe lista de priorități a șefului bazei CIA, William Graver. Se străduia să-și dea seama ce se putea face în caz că sovieticii treceau granița și ocupau Berlinul de Vest. A cerut planuri de evacuare, dar i s-a spus că evacuarea nu era posibilă: forțele armate sovietice încercuiseră complet Berlinul, iar aliații occidentali aveau prea puțini soldați pentru a preveni o invazie. David Cornwell, ofițer al serviciilor de informații britanice, aflat atunci în capitala Germaniei de Vest, Bonn — și care mai târziu a devenit celebru cu romanele scrise sub pseudonimul John le Carré —, a relatat ulterior că personalul ambasadei britanice discutase despre evacuare într-o ședință secretă, dar nu reușise să întocmească un plan realist: „Încotro să evacuezi când vine sfârșitul lumii?“ Ofițerii CIA din Berlinul de Vest au început să activeze comunicațiile de urgență cu agenții de pe partea cealaltă a zidului care creștea văzând cu ochii. Monitorizau și situația din Berlinul de Vest, unde localnicii erau din ce în ce mai furioși de lipsa de reacție a occidentalilor la acțiunile sovieticilor. Dar, odată ce panica inițială din baza CIA de la Berlin s-a mai liniștit, Bogdan Stașinski a fost transferat din Berlinul asediat la Frankfurt, unde avea să-și petreacă restul lunii în arestul CIA.[1]

După cum mărturisește veteranul CIA William Hood, CIA încerca să îi transfere imediat pe dezertori din locurile în care sovieticii ar fi putut ajunge la ei. „Dacă era posibil“, scria Hood despre experiențele sale de la Viena — care, asemenea Berlinului de Vest, se găsea adânc în interiorul teritoriului controlat de sovietici până în 1955 —, „dezertorii erau scoși în mare grabă din Viena de îndată ce se putea aranja primirea lor în Germania de Vest. Nu contează cât de mult s-a gândit dezertorul la planul său. Separarea reală dezlănțuie niște demoni emoționali, cel mai des întâlniți fiind anxietatea și depresia“. Hood a scris că „tot ce se putea face în Austria era să ne asigurăm că persoana respectivă era într-adevăr cine pretindea că este, să evaluăm importanța informațiilor strategice pe care le putea furniza și să încercăm să extragem orice informații perisabile pe care le-ar putea avea în legătură cu securitatea forțelor americane din Austria“.[2]

Bogdan Staşinski a fost dus la Frankfurt pe 13 august 1961, în timp ce Inge era interogată separat de către autoritățile vest-germane. Staşinski avea să fie închis într-un complex de clădiri folosit de personalul CIA și cel al armatei americane, unde urma să fie interogat de mai multe ori de către ofițerii CIA. Prima dintre numeroasele probleme cu care s-au confruntat ofițerii CIA care au condus interogatoriile în legătură cu mărturia lui Staşinski, atât la Berlin, cât și, ulterior, la Frankfurt, a fost că nu puteau să îi stabilească identitatea. Documentele pe care le-a predat aveau trei nume diferite pe ele: Bogdan Staşinski, Joseph Lehmann și Aleksandr Krîlov. Ofițerii CIA nu știau care dintre ele era cel autentic; sau dacă nu cumva erau toate trei false. De asemenea, CIA nu avea cum să confirme cariera lui Staşinski din KGB și nici mărturia surprinzător de sinceră că îi ucisese pe Stepan Bandera și Lev Rebet. Mai mult, nimeni nu se gândise că Rebet fusese asasinat, iar ceea ce le spunea Staşinski despre Bandera contrazicea toate dovezile pe care le strânseseră până atunci și toate teoriile pe care le elaboraseră pe baza lor. Documentele adunate în dosarul CIA al lui Bandera sugerau că fusese otrăvit de cineva apropiat lui, și nu de un ucigaș singuratic care rătăcea pe străzile Münchenului cu un tub bizar în buzunar.[3]

Cel mai plauzibil scenariu — o teorie pe care CIA o ținuse strict secretă — provenea din raportul unei surse CIA aflate în serviciul polonez de informații, locotenent-colonelul Michał Goleniewski. Acesta comunicase CIA ceea ce pretindea că știe despre rolul KGB în moartea lui Bandera în toamna anului

1959. Peste doi ani, pe 4 ianuarie 1961, Goleniewski şi amanta lui est-germană au luat un taxi până la consulatul american de pe Clayallee din Berlinul de Vest şi au cerut azil. În timpul interogatoriilor, Goleniewski nu a mai oferit alte detalii despre moartea lui Bandera, dar informaţiile sale corecte despre spionii sovietici din Occident au obligat CIA să-i reconsidere raportul iniţial şi să îl ia în serios.[4]

Pe 24 august 1961, în timp ce Staşinski era interogat la Frankfurt, şeful secţiei pentru Rusia sovietică de la sediul principal al CIA a primit un memoriu despre vechiul raport al lui Goleniewski privind uciderea lui Bandera. În acesta scria că un agent KGB din cercul lui Bandera, pe care nu îl suspecta nimeni, îl convinsese să se întâlnească cu un aşa-zis dezertor sovietic care era de fapt un alt agent KGB. În timpul întrevederii, agentul turnase o otravă cu efect întârziat în cafeaua lui Bandera. Moartea lui oferise, chipurile, ocazia ca un alt agent KGB să ajungă la conducerea organizaţiei Bandera. Pentru agenţii CIA, părea cea mai de încredere informaţie pe care o aveau în momentul dezertării lui Staşinski. Poveştile sale despre pistoalele cu pulverizare şi despre cum îl urmărise pe Bandera pe străzile Münchenului nu doar că dădeau de bănuit, ci păreau să nu aibă nicio noimă.[5]

Ofiţerii CIA de la Frankfurt au decis să îl arunce pe Staşinski în ograda altora. Din punctul lor de vedere prezenta prea multe riscuri şi prea puţine beneficii. „După interogatoriile iniţiale de la Frankfurt pe Main din august 1961“, scrie într-un raport CIA ulterior, „s-a tras concluzia că nu ar avea valoare operaţională ca agent dublu, că nu este un dezertor bona fide şi nici persoana care pretinde a fi“. Interogatoriile dezertorilor autentici durau luni întregi la Frankfurt; asemenea indivizi erau de obicei întrebaţi despre situaţia politică din Uniunea Sovietică, despre atitudinea populaţiei în legătură cu regimul sovietic, despre efectul posturilor radio occidentale asupra stării de spirit a populaţiei şi despre răspândirea naţionalismului ucrainean, printre altele. Dar din cauză că Staşinski nu a fost considerat un dezertor autentic, interogatoriul lui nu a durat nici trei săptămâni. CIA a decis să îl pună în braţele gazdelor vest-germane.[6]

Speranţele lui Staşinski, pe care le nutrise în timpul lunilor petrecute în singurătate la Moscova, că va fi liber şi în siguranţă în Statele Unite, au fost spulberate. Informaţiile pe care le oferea, şi pentru care sovieticii erau gata să

îl ucidă, au fost considerate minciuni — americanii nu aveau de gând să îl salveze. Oare el și Inge făcuseră o greșeală când își riscaseră viața și fugiseră în Occident? Șocul și disperarea lui Stașinski trebuie să se fi preschimbat în groază când CIA l-a informat că urma să fie predat autorităților vest-germane spre a fi judecat pentru omorurile pe care pretindea că le comisese. Dar nu a avut de ales decât să accepte noua realitate. „Stașinski le-a spus oficialilor Agenției“, scrie într-un raport CIA, „că, atunci când venise în Occident, nu considera că acțiunile sale din trecut erau criminale. Fuseseră acțiuni patriotice, comise în numele statului. A spus că își dă seama acum că legea germană privește altfel situația. A mai spus că, deși nu vrea să ajungă la închisoare, este gata să accepte consecințele“.[7]

Stașinski nu avea încredere în vest-germani și nici nu dorise să aibă de-a face cu ei de la bun început. Din nefericire, americanii nu îl transferau ca să facă o înțelegere la care visase — să furnizeze informații în schimbul siguranței —, ci ca să fie judecat pentru omorurile pe care le mărturisise din proprie inițiativă. Stașinski trebuie să se fi simțit prins în capcană. Nu-și putea retrage mărturia. Dacă era abandonat de americani și achitat de germani, nu avea unde să meargă decât înapoi în mâinile sovieticilor, și își putea imagina foarte bine ce l-ar aștepta acolo. Din multe puncte de vedere, o închisoare germană părea cel mai sigur loc în condițiile de față.

Pe 1 septembrie 1961, Stașinski a fost predat în mod oficial către autoritățile vest-germane. Au început imediat interogatoriile și, din nou, principala sa sarcină și provocare a fost să-și demonstreze vinovăția, și nu inocența. Nu există nicio dovadă că i s-ar fi dat voie în decursul acestor săptămâni să ia legătura cu Inge. Acum erau amândoi în Occident, dar Inge avea să trăiască acolo în libertate, în vreme ce Stașinski urma să fie închis într-o celulă.[8]

Ancheta

Ziua de vineri, 22 septembrie 1961, a fost călduroasă şi însorită la München. Ziarele vest-germane relatau vizita neaşteptată a generalului american Lucius Clay la Steinstücken, o enclavă a Berlinului de Vest care se trezise izolată de zona americană a oraşului după ridicarea zidului. Steinstücken era, din multe puncte de vedere, o copie în miniatură a Berlinului de Vest. Berlinul de Vest era legat de Germania de Vest printr-o singură şosea controlată de sovietici şi de supuşii lor est-germani; Steinstücken era legat de Berlinul de Vest printr-o stradă care trecea prin sectorul sovietic al oraşului. După construirea zidului, preşedintele Kennedy a ordonat ca o coloană de soldaţi americani să mărşăluiască de-a lungul singurei şosele care lega Germania de Vest de Berlinul de Vest pentru a demonstra hotărârea americanilor de a rămâne în oraş. Vizita generalului Clay la Steinstücken arăta hotărârea de a apăra până şi cea mai mică părticică de teritoriu occidental pe care s-ar încumeta să o anexeze est-germanii sau sovieticii.

În timp ce ziarele germane discutau despre vizita sa simbolică în enclava care avea o populaţie de doar patruzeci şi două de familii, Clay a ordonat unui mic detaşament al poliţiei militare americane să-şi stabilească acolo reşedinţa permanentă. O lună mai târziu avea să trimită tancurile americane la Checkpoint Charlie, în centrul Berlinului, pentru a reafirma dreptul americanilor de a se deplasa în partea estică a oraşului. Lumea se îndrepta către unul dintre cele mai primejdioase conflicte din istoria modernă, dar deocamdată populaţia din Germania era încântată de tacticile de cowboy ale generalului Clay. Mesajul era limpede. Americanii nu se vor retrage: vor rămâne pe loc şi vor lupta dacă va fi nevoie. În aceeaşi zi, Congresul SUA a adoptat o lege care înfiinţa Peace Corps, prin care se alocau 40 de milioane de dolari în scopul trimiterii de absolvenţi americani de studii superioare în ţările din lumea a treia pentru a lega prietenii, a marca teritoriul şi a împiedica răspândirea comunismului.[1]

Vremea frumoasă din ziua aceea i-a adus aminte lui Bogdan Staşinski de o altă zi călduroasă de toamnă pe care o petrecuse la München: 12 octombrie 1957, ziua în care îl ucisese pe Lev Rebet. Staşinski i-a împărtăşit acest lucru unuia dintre cei opt agenţi care l-au însoţit la locul faptei. Era prima oară că vedea străzile Münchenului de când îl ucisese pe Stepan Bandera, cu doi ani în urmă. Printre agenţii şi oficialii care îl supravegheau pe Staşinski de când revenise la München se afla şi Oberkommissar Adrian Fuchs de la Kripo, care, după luni de zile în care se învârtise în cerc în căutarea ucigaşului lui Bandera, era încântat să pună în sfârşit mâna pe el. Fuchs, un ofiţer de poliţie bavarez îndesat, în vârstă de patruzeci de ani, ţinea în mână un microfon şi îi tot amintea lui Staşinski că nu are voie să menţioneze niciun nume în timp ce descrie detaliile crimelor pe care le comisese.

Au mers la locul ambelor crime, la Karlsplatz nr. 8, unde Staşinski îl ucisese pe Rebet, şi la Kreittmayrstrasse nr. 7, unde îl asasinase pe Bandera. Staşinski nu s-a mărginit doar să descrie cele două crime, ci a şi arătat cum le-a comis, a mers pe aceleaşi rute şi a urcat aceleaşi scări, ca fotograful poliţiei să poată documenta mărturia. Instantaneele arată un tânăr slab, cu ţinuta dreaptă, cu părul negru tuns scurt, într-o cămaşă neagră fără cravată, un sacou puţin mai deschis la culoare şi pantaloni călcaţi, de o culoare şi mai deschisă decât sacoul. La Karlsplatz, lui Staşinski i s-a cerut să urce la etajul doi, apoi să coboare către un agent care urca. I s-a spus să ţintească spre acesta cu un ziar făcut sul când ajungeau la acelaşi nivel şi, după mimarea declanşării pistolului, să ascundă ziarul în buzunarul interior al hainei. Pe scara clădirii în care locuise Bandera, de pe Kreittmayrstrasse, lui Staşinski i s-a cerut, printre altele, să se aplece ca şi când şi-ar lega şireturile. Fotografia îi arată pantofii fără şireturi şi şosetele albe. Chipul lui Staşinski este lipsit de expresivitate în ambele fotografii: pare calm şi detaşat, resemnat în faţa sorţii. Mulţimea de agenţi care îl însoţea avea mai degrabă rolul de a-l proteja decât de a-l păzi. Nu avea unde să fugă.[2]

Anchetatorul-şef de la faţa locului era inspectorul Vanhauer, de la Poliţia Federală de Investigaţii Criminale (Bundeskriminalamt). A fost primul oficial german care l-a interogat pe Staşinski după ce a fost predat autorităţilor vest-germane. Dacă CIA ar fi fost de părere că Staşinski sau informaţiile pe care le deţinea au valoare operaţională, ar fi fost predat nu poliţiei, ci unuia dintre partenerii vest-germani ai CIA — BND (Serviciul de Informaţii Externe) sau

BfV, Biroul Federal pentru Protecţia Constituţiei, ori Bundesamt für Verfassungsschutz (contraspionaj). Interogatoriile au început chiar în ziua transferului, 1 septembrie, şi au continuat a doua zi. La fel ca cei de la CIA care îl interogaseră, şi Vanhauer privea cu neîncredere mărturia lui Staşinski. „La început am fost sceptic, deoarece era pentru prima oară când auzeam de cele două crime“, a relatat Vanhauer mai târziu. „După interogatoriu, am discutat cazul până târziu în noapte şi am cântărit punctele tari şi slabe. Mai târziu, am început să ne convingem că Staşinski spunea adevărul.“

Anchetatorii nu au lăsat nicio piatră neîntoarsă, în timp ce îi verificau povestea. Pe 11 septembrie, lui Oberkommissar Fuchs i s-a cerut să se întoarcă la München şi să verifice yala automată de la uşa dinspre stradă a clădirii de pe Kreittmayrstrasse nr. 7. Staşinski declarase că rupsese de două ori cheile încercând să o descuie. Într-adevăr, Fuchs a găsit în yală bucăţele de metal de la cheile rupte. Mărturia lui Staşinski cu privire la datele călătoriilor şi ale nopţilor petrecute la hotel a fost verificată şi confirmată de către Fuchs şi de oamenii săi. Pe 11 septembrie, autorităţile au interogat-o pe Inge Pohl, care a confirmat mărturia soţului ei. Americanii, au tras ei concluzia, se înşelaseră: Staşinski nu mînţea.

Punctul de cotitură al anchetei a avut loc pe 12 septembrie 1961. În sala de interogatoriu, alături de Vanhauer se aflau comisarul-şef şi mai mulţi ofiţeri de securitate. Un raport depus de către cei prezenţi arată că „afirmaţiile liniştite, pline de siguranţă şi precise ale lui Staşinski cu privire la evenimentele care au precedat asasinatele, intervalele de timp, descrierea localităţilor şi a executării faptelor au condus la concluzia unanimă că era într-adevăr posibil ca Staşinski să fie ucigaşul lui Rebet şi al lui Bandera“. Informaţiile pe care le-a oferit mai apoi, când a fost dus la locul faptei pe 22 septembrie, au oferit şi mai multă credibilitate mărturiei sale.[3]

La sfârşitul lui septembrie şi începutul lui octombrie 1963, Staşinski a fost interogat încă o dată de agenţii Poliţiei Federale de Investigaţii Criminale (Bundeskriminalamt sau BKA), care au decis definitiv că spune adevărul. Pentru a nu exista niciun dubiu, au adus un traducător care să-l poată interoga pe Staşinski în limba maternă. Toate îndoielile pe care le avuseseră anchetatorii germani privind mărturia lui Staşinski se spulberaseră. Suspectul părea sincer afectat, cum era şi firesc în situaţia sa. „Din comportamentul său

se vedea limpede“, își amintește inspectorul Vanhauer, „că voia să mărturisească tot ce îl apasă și să se consemneze în procesul-verbal toate amănuntele“.

Staşinki probabil că se simțea ușurat că de data aceasta anchetatorii l-au crezut. La cererea lui Vanhauer, a întocmit o hartă a satului său natal și schițe ale blocului și apartamentului său de la Moscova, precum și ale armelor pe care le folosise pentru uciderea celor două victime. Dar nu-i venea ușor. Probabil că suferea de insomnie, ca în trecut. Vanhauer a remarcat și semne ale depresiei. „În unele zile era foarte mâhnit și era evident că are remuşcări sincere pentru asasinate.“[4]

La sfârşitul lui septembrie, CIA și-a dat seama că Staşinski, la care ofițerii CIA se refereau cu numele de cod „Aeskewer****** 1“, era de fapt o mină de informații. Americanii au început să pună presiune pe autoritățile vest-germane să facă publică mărturia lui Staşinski. Dar vest-germanii ezitau.

Alegerile federale care au avut loc pe 17 septembrie 1961 au lăsat Germania de Vest fără un guvern puternic. Cancelarul Konrad Adenauer s-a zbătut să formeze o coaliție în noul parlament și să rămână la putere. Nimeni din guvernul interimar nu voia să-și asume răspunderea de a face publice niște informații explozive care ar fi putut provoca o nouă criză în relațiile cu Uniunea Sovietică. Mai mult, procuratura federală refuza să facă publice declarații despre anchetă înainte să fie pregătită acuzarea. Germanii au propus ca informațiile să fie date publicității în Statele Unite și nu aici, dar CIA a refuzat, deoarece cazul avusese loc în afara teritoriului american.[5]

Interogatoriile lui Staşinski au continuat până în noiembrie. „Atitudinea mea din prezent față de ambele fapte este fundamental diferită“, a declarat Staşinski în fața anchetatorilor:

Acest lucru se explică prin transformarea pe care am suferit-o începând cu noiembrie 1959. Motivul fugii mele în Occident se găsește în această transformare. Am vrut să-mi despovărez conștiința și să arăt public, întregii lumi, felul în care funcționează cu adevărat în practică „coexistența pașnică“. Nu am vrut să mai fiu trimis în misiuni de asasinat. Voiam să îi avertizez pe

toţi cei care sunt în pericol de a fi lichidaţi, ca Rebet şi Bandera, să ia măsuri de precauţie. Sper că fuga mea în Occident va fi considerată circumstanţă atenuantă în ceea ce priveşte vinovăţia mea, deoarece am riscat mult fugind. Soarta părinţilor şi a rudelor mele va fi cea pe care am descris-o, dacă nu s-a şi întâmplat deja. În urma evadării mele, socrul meu, care locuieşte încă în zona sovietică, a fost ţinut şapte săptămâni în arest de către autorităţile sovietice. Nu e deloc sigur că nu va fi supus unor pedepse şi mai serioase când cazul meu va fi dat publicităţii. Soţia mea şi cu mine vom trăi mereu cu teama că într-o zi ne va ajunge din urmă răzbunarea sovieticilor. Pe lângă asta, suntem, categoric, lipsiţi de orice mijloace de trai aici, în Occident. Totuşi am ales să vin aici deoarece consider că acest pas a fost absolut necesar pentru întreaga lume.[6]

Bogdan Staşinski lupta pe viaţă şi pe moarte. Strategia sa era nu să ascundă ce făcuse, ci să explice de ce făcuse acele lucruri şi de ce îşi regreta acum faptele. De asemenea, era pregătit să facă publice dezvăluirile sale. Iniţial, Staşinski nu plănuise acest lucru şi este dificil de spus dacă ideea i-a venit lui însuşi sau i-a fost sugerată de către cei care l-au interogat, dar el era gata să se conformeze. Acceptase ideea că atât familia sa, cât şi cea a lui Inge vor suferi de pe urma dezvăluirilor. În ceea ce-i privea pe cei care îl interogaseră, era o ocazie excelentă de a demasca acţiunile sovieticilor pe scena internaţională. Declaraţiile lui Staşinski începeau să aibă repercusiuni pe plan internaţional, indiferent dacă îşi dorea asta sau nu.

****** Skewer, „țepușă“ în lb. engl. (n.t.).

Conferința de presă

În vreme ce vest-germanii dezbăteau dacă să facă sau nu publice declarațiile lui Stașinski, sovieticii au decis să le-o ia înainte și să-și prezinte primii propria versiune. Vineri, 13 octombrie 1961, Kurt Blecha, șeful Serviciului de presă al guvernului est-german, a convocat o conferință de presă în Berlinul de Est pentru a-și comunica versiunea de acoperire. „Astăzi vom aduce la cunoștință intrigile criminale ale Serviciului de informații federal de la Bonn, subordonat lui [directorului cancelariei federale Hans] Globke... și condus de [Reinhard] Gehlen, fostul general al Serviciului secret nazist“, le-a spus Blecha jurnaliștilor. L-a numit pe Globke „ucigașul evreilor“.

Globke fusese implicat în implementarea legilor de la Nürnberg, care au retras cetățenia evreilor germani, în vreme ce Gehlen lucrase în serviciul de informații al Wehrmacht. Blecha sugera acum că Globke și Gehlen — care ocupau în prezent roluri importante în guvernul vest-german — și-au continuat activitățile criminale mult timp după încheierea războiului, iar el avea dovezi pentru a demonstra asta. „Herr Lippolz“, a continuat Blecha, referindu-se la un bărbat pe care urma să îl prezinte reporterilor, „ne va familiariza, apelând la exemple concrete, cu metodele acestor criminali politici. Și în acest fel vom ajuta publicul german și întreaga lume să înțeleagă intrigile criminale ale extremiștilor de la Bonn și metodele lor politice, printre care se numără uciderea anumitor persoane, precum și uciderea în masă“.[1]

Stefan Lippolz, un bărbat cu chelie și ochelari, de cincizeci și ceva de ani, a început prin a se scuza pentru că nu vorbește foarte bine germana. Lippolz se născuse în 1907, într-o familie de coloniști germani din regiunea Volînia, Ucraina, care pe atunci aparținea Imperiului Rus. Când Uniunea Sovietică a ocupat Volînia în 1939, după semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop, Lippolz s-a declarat Volksdeutscher și a fost strămutat în al Treilea Reich. În curând a fost recrutat în armată și trimis la Centrul de pregătire al serviciilor

de informaţii; după absolvire a lucrat ca interpret pentru mai multe unităţi ale serviciului militar de informaţii, inclusiv sub comanda lui Gehlen. A fost închis de sovietici în 1945, pentru o scurtă perioadă. Până în 1951 a locuit în Germania de Est, după care s-a mutat în Vest, prin breşa din Berlin. S-a stabilit la München, unde a deschis un restaurant şi s-a împrietenit cu emigranţi ucraineni, dintre care mulţi aparţineau organizaţiei lui Bandera. Conform arhivelor CIA, era omul sovieticilor din 1929 şi fusese trimis la München cu o cantitate de otravă şi ordinul de a-l omorî pe Bandera. Însă el s-a predat şi a mărturisit totul ofiţerilor corpului de contraspionaj al SUA, care în 1954 l-a predat CIA ca agent dublu. KGB l-a rechemat în est la scurt timp după dezertarea lui Staşinski.[2]

Acum, Lippolz pretindea că, pe când se afla la München, a fost abordat de un anumit dr. Weber, reprezentant al BND-ului condus de Gehlen, care i-a cerut să adune informaţii despre Stepan Bandera. Curând după asta, i s-a ordonat să îl ucidă pe liderul emigranţilor amestecându-i în mâncare un praf otrăvitor. Oamenii lui Gehlen voiau să îl elimine pe Bandera deoarece decisese să colaboreze cu Serviciul de informaţii britanic, şi nu cu vest-germanii. Lippolz nu a reuşit să execute misiunea. I-a spus lui Weber că nu are cum să ajungă la Bandera şi l-a sfătuit să recruteze pe cineva aflat într-o poziţie mai bună.

Lippolz a mai afirmat că dr. Weber îşi găsise omul în persoana prietenului său Dmitro Miskiv, omul de încredere al lui Bandera. Încredinţat că agenţii lui Gehlen se pregătesc să îl lichideze, Lippolz a fugit din Germania de Vest şi nu s-a mai întors să îl viziteze pe Miskiv decât la sfârşitul lui decembrie 1959. L-a găsit pe prietenul lui deznădăjduit: Miskiv i-a spus lui Lippolz că îl asasinase pe Bandera punându-i otravă în mâncare la prânz, în ziua morţii. Acesta i-a mai spus că este căutat de agenţii de securitate ai lui Bandera. Lippolz a plecat din nou din Germania de Vest şi de data aceasta s-a ascuns în Norvegia. Acolo a aflat de moartea neaşteptată a lui Miskiv în 1960. „Vă puteţi imagina ce impresie mi-au creat toate acestea“, le-a spus Lippolz reporterilor. „Eram la fel de neliniştit, deprimat şi intimidat precum fusese Dmitro Miskiv cu câteva luni în urmă... Dându-mi seama că nu am cum să scap altfel de ucigaşii secreţi ai serviciului de informaţii al lui Gehlen, am traversat graniţa în RDG şi m-am predat autorităţilor.“

Declaraţia a fost urmată de o sesiune de întrebări în timpul căreia Lippolz s-a

străduit cât a putut să-şi lege mărturia de acuzaţiile aduse lui Theodor Oberländer, ce fuseseră avansate anterior de presa est-germană şi cea sovietică. Bandera, a afirmat Lippolz, a fost ucis pentru că îi stătea în cale ministrului Oberländer, care se temea că liderul ucrainean va depune mărturie împotriva lui la procesul privind participarea la pogromurile de la Lvov din iunie şi iulie 1941. După Lippolz, Miskiv îi destăinuise că agentul lui Gehlen care îi ordonase să îl ucidă pe Bandera spusese următoarele: „Lui Bandera trebuie, în sfârşit, să i se închidă gura, deoarece anumite persoane respectabile din UCD [Uniunea Creştin Democrată] au şi ele un interes în acest sens“, cu referire clară la Oberländer. Conferinţa de presă a inclus o declaraţie din partea unui reprezentant al Ministerului Securităţii de Stat din Germania de Est (Stasi), care a atacat mai mulţi foşti nazişti care ocupau poziţii înalte în BND-ul lui Gehlen şi a atras atenţia asupra legăturilor strânse dintre oamenii lui Bandera şi Oberländer. A promis că moartea lui Bandera va fi cercetată în amănunţime.[3]

Având la dispoziţie imensa arhivă nazistă, securitatea est-germană şi KGB-ul dispuneau de marele avantaj de a putea identifica şi demasca foştii nazişti din serviciile de securitate vest-germane. Se ştie că, în acelaşi timp, şantajau foşti membri SS să lucreze pentru serviciile de informaţii sovietice, în schimbul tăinuirii trecutului lor. CIA era de părere că de la un astfel de fost nazist aflaseră sovieticii că Staşinski face declaraţii vest-germanilor. Numele fostului ofiţer SS — acum spion sovietic — din serviciul lui Gehlen era Heinz Felfe. Fost SS Obersturmführer, Felfe intrase în Organizaţia Gehlen în 1951 şi promovase rapid, devenind şeful Departamentului de contraspionaj. În timpul zilei vâna spioni sovietici, ceea ce îi oferea acoperirea perfectă pentru propriile activităţi clandestine. Transmitea către KGB cantităţi imense de informaţii despre agenţii BND şi CIA din est.

Informaţiile despre mărturia lui Staşinski pe care le-a comunicat Felfe au reprezentat unul dintre ultimele mesaje trimise supraveghetorilor săi de la KGB. Felfe a fost pus sub supraveghere după ce triplul agent CIA Michał Goleniewski a ajutat la identificarea lui ca spion KGB după ce a fugit în Berlinul de Est, în ianuarie 1961. Pe 20 octombrie 1961, autorităţile au interceptat un mesaj radio din est adresat lui Felfe: „Informează urgent dacă este oportun să fie întrebat Busch despre reacţia la conferinţa de presă a lui Lippolz din 13.10. [1961]“. Un alt mesaj pe acelaşi subiect a sosit peste o

săptămână: „Informează urgent dacă se recomandă continuarea campaniei de explicații. Ce părere ai de întrebarea pusă lui Busch pe 20.10. [1961]“. Friedrich Busch era ofițer BND, însărcinat cu contracararea campaniei de dezinformare duse de KGB împotriva BND. KGB voia neapărat să știe dacă avea efect campania de dezinformare. Noi solicitări de informații despre impactul conferinței de presă a lui Lippolz i-au fost trimise lui Felfe pe 28 octombrie și din nou pe 4 noiembrie. Această ultimă solicitare, trimisă prin poștă lui Felfe de către unul dintre complicii săi, a stat la baza arestării lui pe 6 noiembrie 1961.[4]

Conferința de presă a lui Lippolz a fost sponsorizată de Stasi. Dar spectacolul public, menit să contracareze efectul nociv al declarațiilor lui Staşinski, nu și-a atins scopul. S-a dovedit în curând că Dmitro Miskiv, care chipurile mărturisise că îl omorâse pe Bandera, nu ar fi putut, în niciun caz, să fie asasinul: în ziua morții lui Bandera participase la un pelerinaj important al bisericii ucrainene la Roma. Organizația Bandera s-a grăbit să îi demonstreze alibiul, discreditând astfel acuzațiile KGB că Bandera fusese ucis de unul dintre propriii oameni, înainte ca acestea să poată fi preluate de presa occidentală.[5]

În ciuda promisiunii făcute la conferința de presă, Ministerul Securității est-german nu a raportat la ce rezultate s-a ajuns în urma anchetării acuzațiilor lui Lippolz. Pe 10 noiembrie 1961, ministerul a mai ținut o conferință de presă în care i-a acuzat pe Gehlen și pe BND de crimă politică, dar nu a oferit informații noi cu privire la uciderea lui Bandera. Pe 2 aprilie 1962, a fost organizată încă o conferință de presă în Berlinul de Est, de data aceasta cu un alt agent rechemat de la München: un fost agent al Abwehr (Serviciul de informații al armatei naziste), Osip Verhun. Acesta a declarat că Staşinski nu era agent KGB, ci un membru loial al rezistenței ucrainene care l-a ucis pe Bandera la ordinele facțiunii naționaliste rivale. Îndată după conferința de presă, KGB a trimis o solicitare către serviciile de informații din țările blocului estic, în care le cerea să se folosească de canalele clandestine pentru a publica în Occident declarațiile de la conferință. Scopul era nu doar de a exonera KGB de uciderea lui Bandera, ci și de a provoca dezbinare între serviciile de informații occidentale: Verhun pretindea și că BND-ul generalului Gehlen recruta agenți din rândurile naționaliștilor ucraineni pentru a-i spiona pe americani.[6]

La Kiev, KGB-ul se pregătea să facă faţă eventualelor reacţii violente venite din partea rămăşiţelor rezistenţei naţionaliste ucrainene ca răspuns la dezvăluirile lui Staşinski. Anticipau posibile acte de terorism ca răzbunare pentru asasinarea lui Bandera. În noiembrie 1961, şeful KGB din Ucraina, Vitali Nikitcenko, a trimis un mesaj filialelor regionale ale KGB în care le avertiza că „în presa şi la posturile de radio occidentale se difuzează o invenţie provocatoare cum că moartea unuia dintre liderii centrelor naţionaliste ucrainene din străinătate, Bandera, ar fi fost rezultatul măsurilor luate de agenţiile de securitate de stat ale Uniunii Sovietice“. Şi-a sfătuit subordonaţii să nege totul: „Dacă se primesc rapoarte pe acest subiect din partea agenţilor, aceştia trebuie informaţi că nu este decât o provocare“.

În februarie 1962, şefii filialelor regionale ale KGB din Ucraina au primit un nou mesaj din partea şefului lor de la Kiev. Nikitcenko le-a cerut să fie vigilenţi în privinţa publicaţiilor expediate din Occident în Ucraina prin poştă, care acuzau KGB-ul de moartea lui Bandera. Ironia face că materialul care avertiza ofiţerii KGB despre „rapoartele provocatoare privind implicarea serviciilor de informaţii sovietice în moartea lui Stepan Bandera“ i-a fost prezentat lui Nikitcenko spre semnare de nimeni altul decât colonelul Daimon, ofiţerul de caz al lui Staşinski, acum aflat în siguranţă la Kiev. Ca întotdeauna, era deosebit de grijuliu. Cuvintele „moartea lui Stepan Bandera“ au fost introduse de mână în document. Dactilografa nu trebuia să cunoască elementul-cheie al mesajului pe care îl scria la maşină.[7]

Politică înaltă

Reacţia Germaniei de Vest la campania de dezinformare a sovieticilor a venit vineri, 17 noiembrie 1961. În ziua aceea, cu aprobarea personală a cancelarului Konrad Adenauer, procuratura federală a declarat că a preluat în custodie un cetăţean sovietic, şi anume pe Bogdan Staşinski, care a fost arestat sub acuzaţia că „a menţinut legături în scopul de a executa acte de trădare împotriva statului“. Autorităţile au anunţat că Staşinski fusese convins să dezerteze de către tânăra sa soţie est-germană. Acesta era încredinţat că urma să fie asasinat ca martor incomod în cazul în care rămânea în Rusia şi, în ciuda crimelor pe care le comisese, considera că dezertarea era singura sa şansă de a rămâne în viaţă.[1]

La momentul declaraţiei, Heinz Felfe, ofiţerul BND şi totodată agentul KGB care informase Moscova cu privire la rezultatele interogatoriilor lui Staşinski, se găsea deja într-o închisoare vest-germană. Coaliţia aflată la guvernare în Germania de Vest se stabilizase în sfârşit după alegerile fără o majoritate clară din septembrie, iar cancelarul Adenauer se simţea destul de încrezător încât să facă publice informaţiile dezvăluite de Staşinski despre moartea lui Bandera. A aruncat această bombă politică chiar înainte de a pleca la Washington, unde urma să se întâlnească cu preşedintele Kennedy pentru a discuta despre modul în care vor fi afectate relaţiile dintre Est şi Vest de proaspăt ridicatul Zid din Berlin.[2]

Dezvăluirea de către Bonn a mărturiei lui Staşinski includea şi informaţii extrem de sensibile, precum cea că şeful KGB, Aleksandr Şelepin, îi oferise personal o decoraţie de merit pentru serviciile prestate. La începutul săptămânii, Şelepin plecase oficial de la conducerea KGB, pentru a-şi ocupa noua poziţie de secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic. Multă lume considera că Hruşciov îl desemnase succesorul său. Promovarea lui Şelepin ridica întrebări: fusese implicat însuşi liderul sovietic în afacerea Staşinski? Oficialii guvernului german au avut grijă să nu o

sugereze atât de explicit, dar naţionaliştii ucraineni de la München s-au grăbit să pună moartea liderului lor pe seama omului aflat în vârful ierarhiei sovietice.

„Nu există nicio îndoială că planurile asasinatelor erau cunoscute şi aprobate de şeful Consiliului de Miniştri al URSS, Nikita Hruşciov, căruia îi este subordonat şeful KGB“, spunea declaraţia emisă de organizaţia Bandera. Legătura Şelepin-Hruşciov a fost remarcată şi dezvoltată în continuare de mai multe ziare vest-europene şi britanice. The Illustrated London News a sugerat că promovarea lui Şelepin într-o poziţie importantă în Comitetul Central arăta că Hruşciov ştia de asasinat şi că îl aproba. În războiul de propagandă în curs de desfăşurare, presa occidentală repurtase o victorie remarcabilă.[3]

Dezvăluirea acestor informaţii explozive din punct de vedere politic tocmai în ajunul vizitei lui Adenauer la Washington nu era deloc întâmplătoare. De luni de zile, liderii vest-germani de la Bonn încercau în zadar să îl convingă pe preşedintele american, tânăr şi lipsit de experienţă, să accepte viziunea lor asupra viitorului relaţiilor dintre Est şi Vest în Europa şi să se arate mai dur faţă de sovietici. Dar nu avuseseră niciun succes. Nici dezvăluirile lui Staşinski nu au fost băgate în seamă la Washington. Pe 17 noiembrie, în timp ce Adenauer îşi făcea publice declaraţiile belicoase, ziarele americane au publicat textul discursului lui Kennedy din ziua precedentă. Referindu-se la tensiunile dintre sovietici şi americani pe tema Berlinului, Kennedy spusese: „Este un test al maturităţii noastre naţionale să acceptăm că negocierile nu sunt o competiţie care se sfârşeşte fie cu o victorie, fie cu o înfrângere“.[4]

Agenţii CIA din Germania de Vest — aceiaşi care refuzaseră să dea crezare mărturiei lui Staşinski în august 1961 — erau dornici să folosească dezvăluirile lui în scopuri propagandistice, dar aveau mâinile legate. În Germania de Vest decizia de a hotărî cum să fie folosite informaţiile obţinute atât de neaşteptat le revenea germanilor, iar în Statele Unite CIA nu avea voie să se angajeze în niciun fel de activităţi menite să influenţeze opinia publică americană. În plus, la Langley se schimba garda. Allen Dulles, directorul CIA a cărui poziţie era ferm antisovietică, se găsea pe picior de plecare. Avea să-şi dea demisia înainte de sfârşitul lui noiembrie, lăsând KGB-ul să se autofelicite pentru succesul campaniei sale împotriva CIA.[5]

Primul semnal că, odată devenită publică, mărturia lui Staşinski a avut impact

politic şi în afara Germaniei de Vest nu a venit din Statele Unite, ci din Canada. La începutul lui decembrie 1961, la mai puţin de trei săptămâni după publicarea dezvăluirilor lui Staşinski, Arthur Maloney, în vârstă de patruzeci şi doi de ani, membru al parlamentului canadian şi unul dintre principalii autori ai Declaraţiei Drepturilor Canadiene, a vizitat Procuratura Generală din Karlsruhe — centrul jurisprudenţei vest-germane, care găzduieşte Curtea Constituţională şi Înalta Curte de Justiţie. Un procuror federal, care a avut o întrevedere cu Maloney la Karlsruhe, i-a confirmat corectitudinea relatărilor apărute în presă despre mărturia lui Staşinski. Distorsiunile şi neclarităţile din mass-media erau neînsemnate, l-a asigurat acesta pe oaspetele său canadian. Într-adevăr, Staşinski îi ucisese pe Bandera şi pe Rebet la ordinele KGB venite de la Moscova, folosind un pistol cu pulverizator, special proiectat. Autorităţile germane se pregăteau pentru un proces care sperau să aibă loc în aprilie 1962. Încă nu se decisese dacă acesta va avea loc la München sau la Karlsruhe.[6]

Vizita lui Maloney la Karlsruhe, relatată în ziarele canadiene, se potrivea cu atitudinea puternic antisovietică adoptată de prim-ministrul canadian John Diefenbaker. În 1960, Diefenbaker — liderul unei ţări care încă lucra la declaraţia formală de independenţă faţă de Imperiul Britanic, care mai avea cinci ani până să-şi adopte propriul steag şi douăzeci şi doi până să dobândească control deplin asupra propriei constituţii — i-a dat o ripostă dură lui Nikita Hruşciov în legătură cu problema decolonizării, pe care sovieticii o foloseau în mod obişnuit împotriva puterilor occidentale pentru a-şi câştiga prieteni în rândul fostelor colonii europene. Diefenbaker a declarat că Uniunea Sovietică este de fapt un imperiu colonial în adevăratul sens al cuvântului, deoarece refuză libertatea cerută de zeci de milioane de non-ruşi care trăiesc în interiorul graniţelor sovietice. Premierul a dezvoltat această temă la un forum etnic organizat la iniţiativa lui Maloney la Toronto, pe 22 noiembrie 1961. În faţa a 8 000 de oameni, care reprezentau 29 de grupuri etnice distincte, Diefenbaker a declarat că de la al Doilea Război Mondial şi până atunci 37 de ţări, cu un total de 850 de milioane de locuitori, îşi câştigaseră independenţa faţă de state necomuniste, în vreme ce sovieticii continuau să ţină captivi 96 de milioane de non-ruşi, cărora nu li s-a dat niciodată ocazia de a spune dacă doresc sau nu să rămână în URSS.

Pentru Diefenbaker, liderul Conservatorilor Progresişti, un partid de centru-

dreapta care se mândrea cu convingerile sale anticomuniste, a fost ceva firesc să ia apărarea „naţiunilor captive“ din URSS. Dar mai exista un motiv pentru care Diefenbaker şi guvernul său erau interesaţi de soarta non-rușilor din URSS. Conservatorii progresişti ajunseseră la putere beneficiind de sprijinul puternic al canadienilor de origine ucraineană, care aveau o influenţă deosebită mai ales în baza de putere a lui Diefenbaker — provinciile de prerie din vestul Canadei. Arthur Maloney era unul dintre numeroşii conservatori progresişti care fuseseră aleşi în Parlament cu ajutorul votului ucrainenilor. În districtul său din Toronto, Parkdale, se găseau două biserici ucrainene şi sediul central al mai multor organizaţii ucrainene. În privinţa politicii externe, ucrainenii voiau ca guvernul canadian să susţină independenţa ţării lor de origine. Deşi divizaţi politic, cu toţii priveau asasinarea lui Bandera ca pe un atentat împotriva mult visatei independenţe a Ucrainei.[7]

Veştile despre dezvăluirile lui Staşinski au ajuns în America de Nord în timp ce Adunarea Generală a ONU se zbătea în chinurile unei dezbateri de trei săptămâni pe tema colonialismului. Pe 26 noiembrie 1961, ambasadorul american Adlai E. Stevenson a luat cuvântul şi a denunţat blocul „sino-sovietic“ drept cel mai mare imperiu colonial din istorie. Sovieticii, a afirmat el, guvernau naţiunile non-ruse prin intermediul forţei. A inclus şi Ucraina printre aceste „naţiuni captive“. Mai devreme, în iulie 1959, preşedintele Dwight Eisenhower — care făcuse din tema popoarelor înrobite de comunism o parte importantă a retoricii sale de politică externă — declarase că prima Săptămână a Naţiunilor Captive va avea loc în a treia săptămână a lunii. După dezvăluirile lui Staşinski şi cu un nou preşedinte în Biroul Oval, iniţiativa „naţiunilor captive“ se afla din nou în lumina reflectoarelor.

Sovieticii au protestat vehement faţă de iniţiativă, iar unii dintre consilierii lui Kenndy l-au sfătuit să se distanţeze de această poziţie controversată, care susţinea de facto răsturnarea regimurilor comuniste din Europa de Est şi complica relaţiile cu Moscova. Cu toate acestea, în ciuda sfaturilor părintelui politicilor SUA faţă de URSS, George Kennan, preşedintele Kennedy a continuat tradiţia pornită de Eisenhower şi a anunţat Săptămâna Naţiunilor Captive în luna iulie. Moştenirea lui Eisenhower era păzită de refugiaţii sosiţi din Europa de Est — controlată de sovietici —, în special de ucraineni.

În ianuarie 1962, dr. Lev Dobrianski — profesor de economie la

Georgetown, președinte al Comitetului Congresului Ucrainean din America, președinte fondator al Comitetului Național al Națiunilor Captive și, totodată, principalul autor al rezoluției Congresului privind națiunile captive — a emis un apel către senatorii și congresmenii americani prin care le cerea să susțină luptele de eliberare ale tuturor națiunilor înrobite, în special a celei mai mari dintre ele, națiunea ucraineană. A amintit de nemulțumirea provocată în tabăra comunistă de declarațiile făcute de Adlai Stevenson la ONU și apoi a trecut la ultimele știri din Germania. „Recenta mărturie a agentului moscovit Bogdan Stașinski“, a scris Dobrianski, „care la ordinul Moscovei i-a ucis pe liderii patrioți ucraineni aflați în exil — pe dr. Lev Rebet în 1957 și pe Stepan Bandera în 1959 —, ne oferă încă o dovadă despre terorismul regimului lui Hrușciov și despre frica acestuia de naționalismul ucrainean“. În Statele Unite, mărturia lui Stașinski a devenit rapid parte a discursului pe tema „națiunilor captive“.[8]

Apelurile adresate liderilor politici au fost doar o parte a campaniei emigranților ucraineni menite să alerteze lumea occidentală cu privire la pericolele terorismului politic practicat de Moscova. Liderii organizației Bandera au început să-și mobilizeze susținătorii din comunitățile ucrainene din Germania și America de Nord pe 17 noiembrie 1961, de îndată ce guvernul german a făcut publice declarațiile lui Stașinski. În următoarele câteva săptămâni au organizat peste o sută de demonstrații, aproape optzeci în Europa de Vest și în Marea Britanie și aproximativ cincizeci în Statele Unite și Canada. Presa a acordat o atenție deosebită celei organizate în fața ambasadei sovietice din Londra, pe 25 noiembrie 1961, și celei din fața misiunii sovietice la ONU de la New York, pe 2 decembrie. O sută de polițiști newyorkezi au protejat misiunea sovietică de cei patru sute de protestatari furioși, care au început prin a flutura caricaturi cu Nikita Hrușciov și au terminat prin a rupe cordonul poliției și a da foc steagului sovietic. Peste câteva zile, sovieticii s-au plâns în fața ambasadorului american la Moscova de „huliganii“ și „fasciștii“ ale căror acțiuni amenințau viitorul cooperării pe plan cultural dintre cele două țări. Protestul oficial nu a amintit nici de Bandera, nici de Stașinski.[9]

Congresmenul

În timp ce politicieni din Germania până în Canada şi Statele Unite se străduiau să facă faţă impactului dezvăluirilor lui Staşinski, vinovatul însuşi era supus unei evaluări psihiatrice. Profesorul Joachim Rauch, de la Universitatea din Heidelberg, l-a ţinut sub observaţie din 12 februarie până pe 5 martie 1962 la o clinică a universităţii şi a ajuns la concluzia că este apt pentru a fi judecat. Anchetatorii şi procurorii au început să lucreze la rechizitoriu. După ce cancelarul Adenauer a făcut publice principalele puncte ale mărturiei lui Staşinski, oficialii de la tribunal au luat toate măsurile pentru a opri scurgerea altor informaţii. Cu toate acestea, rechizitoriul a ajuns în mâinile jurnaliştilor aproape imediat ce a fost gata. La sfârşitul lui aprilie, elementele sale esenţiale au apărut în Christ und Welt, săptămânalul cu cel mai mare tiraj din ţară, stârnind zvonuri că procesul va fi programat la începutul lui mai. Dar Senatul Curţii Supreme a trimis înapoi cazul anchetatorilor şi a amânat data de începere a procesului până în toamnă. Procesul a fost reprogramat pentru 8 octombrie 1962.[1]

Susţinătorii lui Bandera au profitat de amânarea procesului pentru a angaja cel mai bun avocat pentru văduva lui Bandera, Iaroslava. Organizaţia începuse deja să strângă fonduri şi a obţinut serviciile unui avocat din München, Hans Neuwirth, dar voiau ca acesta să fie asistat şi de alţi avocaţi cu experienţă în afacerile ucrainene şi legislaţia internaţională. Oamenii lui Bandera au apelat la doi avocaţi americani. Primul dintre ei, Jaroslav Padoch, un prieten din copilărie al lui Bandera, care emigrase în Statele Unite după cel de-al Doilea Război Mondial, urma să fie expertul pe probleme ucrainene. Al doilea, Charles J. Kersten, un avocat din Milwaukee, Wisconsin, se presupunea că poate exercita influenţă politică datorită rolului avut în guvernul SUA. Mulţi membri ai organizaţiei Bandera au considerat faptul că Kersten a acceptat să o reprezinte la proces pe văduva lui Bandera drept un succes politic major.

Charles J. Kersten fusese un personaj influent pe scena politică de la Washington în anii 1950 şi activase timp de trei mandate în Congresul SUA. Cât timp fusese la Washington, condusese Comisia Camerei pentru Investigarea Agresiunii Comuniste. Fusese şi consilierul preşedintelui Dwight Eisenhower în domeniul războiului psihologic. Kersten nu era doar un veteran al Războiului Rece, ci şi fondatorul anticomunismului american. Votanţii din Wisconsin îl trimiseseră pentru prima oară în Congres în 1947, acelaşi an în care Joseph McCarthy fusese ales să reprezinte statul respectiv în Senatul SUA, iar preşedintele Harry Truman ceruse Congresului să aloce fonduri pentru combaterea comunismului în Grecia şi Turcia. Astfel s-a născut doctrina Truman: începuse războiul împotriva comunismului, în ţară şi peste hotare.[2]

La Washington, Kersten, atunci în vârstă de patruzeci şi cinci de ani, ajunsese şi în Comisia pentru Educaţie şi Muncă a Camerei. Acolo a cunoscut doi congresmeni aflaţi la primul mandat, pe californianul Richard Nixon, în vârstă de treizeci şi patru de ani, şi pe John F. Kennedy, din Massachusetts, care încă nu împlinise treizeci. Kersten şi Kennedy erau catolici practicanţi şi au făcut cu uşurinţă cauză comună ca opozanţi ai comunismului. În 1948, Kersten a fost numit preşedinte al subcomisiei Congresului care ancheta infiltrarea comuniştilor în sindicatele americane. Kennedy era unul dintre membri.[3]

În acelaşi an, Nixon şi-a început ascensiunea la putere ca membru al Comisiei Camerei pentru Activităţi Antiamericane. Kersten a contribuit mult la această ascensiune. „M-a învăţat aproape tot ce ştiu despre comunism“, a afirmat Nixon în legătură cu primele sale întâlniri cu acesta. Kersten l-a prezentat pe Nixon consilierilor săi pe probleme de comunism, preoţii catolici monsenior Fulton J. Sheen şi părintele John Cronin. Tot Kersten l-a sfătuit pe ezitantul Nixon să-i comunice acuzaţiile apărute cu privire la Alger Hiss — suspectat că este spion sovietic — lui John Foster Dulles, viitor secretar de stat şi viitoare vedetă a Partidului Republican, care îl luase pe Hiss sub aripa sa. John Foster Dulles şi fratele său mai tânăr, Allen, viitorul şef al CIA, au fost convinşi de dovezile lui Nixon şi i-au retras susţinerea lui Hiss. [4]

Kersten a acceptat să participe la procesul lui Staşinski după ce a fost abordat de vechile sale cunoştinţe din Comitetul Congresului Ucrainean din America

(UCCA). În anii 1950, președintele UCCA, profesorul Lev Dobrianski, fusese consultant al Comisiei pentru Investigarea Agresiunii Comuniste conduse de Kersten. Îl ajutase pe Kersten să găsească persoane dispuse să depună mărturie în legătură cu politicile etnice sovietice și vorbise el însuși în fața comisiei. Congresmenul, acum ieșit la pensie, nu și-a dezamăgit prietenul ucrainean. Nu numai că a acceptat să călătorească în Germania pentru a lua parte la proces, ci s-a oferit să vorbească și cu vechii săi colegi și prieteni de la Washington și să îi convingă de importanța procesului care urma să înceapă în îndepărtata Germanie.[5]

Luni, 1 octombrie 1962, Kersten a făcut o escală la Washington, în drum spre Germania. Înainte să ajungă în capitală, Kersten a cerut o întrevedere cu Robert Kennedy, procurorul general al SUA și fratele mai tânăr al președintelui aflat în funcție. Din nefericire, procurorul general era prea ocupat. Când John F. Kennedy a candidat la președinție în 1960 împotriva lui Richard Nixon, Kersten îl susținuse pe Nixon. Prin urmare, acum îi era greu să obțină o întrevedere până și cu fratele mai tânăr al lui Kennedy, darămite cu președintele. Kersten a trebuit să accepte o întrevedere cu asistenții lui Bobby Kennedy. O copie a scrisorii sale din 18 mai 1962 adresate lui Kennedy, în care îl prevenea pe procurorul general că va participa la procesul Stașinski în încercarea de a dovedi legătura dintre acesta și oficiali sovietici de rang înalt, a fost înaintată FBI.[6]

Lui Kersten îi mai rămânea o ușă deschisă, cea a fostului său coleg, mai tânăr decât el, Thomas J. Dodd, care acum era senator de Connecticut. În 1962, Dodd era vicepreședintele Subcomisiei Senatului pentru Securitate Internă. Deși făceau parte din partide diferite (Kersten era republican, iar Dodd democrat), cei doi politicieni aveau multe în comun. Amândoi erau catolici și amândoi subscriau aceluiași tip de patriotism american care includea hotărârea de a lupta împotriva comunismului în țară și peste hotare. Dodd ajunsese cunoscut în calitate de asistent al procurorului-șef american din cadrul proceselor de la Nürnberg ale criminalilor de război naziști. Interogase personaje notorii, precum Wilhelm Keitel și Alfred Rosenberg, iar când judecătorul Curții Supreme, Robert H. Jackson, a părăsit Nürnbergul în octombrie 1946 și a revenit la Washington, l-a numit pe Dodd în locul său ca procuror-șef interimar până la încheierea proceselor, care a avut loc câteva luni mai târziu. Dodd a fost ales în Congres în 1952 și a făcut parte din

comisia condusă de Kersten pentru anchetarea agresiunii comuniste.[7]

Kersten şi Dodd s-au întâlnit ca vechi prieteni. Mai târziu, în aceeaşi zi, într-un memoriu adresat senatorului, Kersten a rezumat astfel motivele pentru care se ducea în Germania: „Scopul meu este să scot la iveală cât mai multe informaţii posibil prin intermediul lui Staşinski şi, eventual, al altora, pentru a demonstra că acesta a acţionat la ordinele directe ale Kremlinului şi că asasinatele de genul celor comise de Staşinski sunt parte integrantă a comunismului rus“. A mai declarat şi motivul principal pentru care a vrut să se întâlnească cu Dodd: „Am impresia că anumite persoane, care nu doresc demascarea activităţilor comuniste, intervin pe lângă CIA sau alte agenţii guvernamentale pentru ca procesul şi operaţiunile lui Staşinski să nu fie date publicităţii“, a scris Kersten. „Te rog să faci tot ce poţi, Tom, prin intermediul CIA, pentru ca acest proces să fie adus la cunoştinţa publicului larg.“[8]

Îngrijorarea sa era de înţeles în urma unei experienţe pe care o avusese în 1956, când era avocatul unui exilat român al cărui proces se judeca în Elveţia. Acuzatul era unul dintre cei patru români anticomunişti care ocupaseră ambasada României de la Berna pe 4 februarie 1955 pentru a cere eliberarea mai multor deţinuţi politici din România. „Incidentul de la Berna“, cum a fost denumit atacul armat asupra ambasadei, a dus nu doar la tulburarea activităţilor ambasadei, ci şi la moartea unui angajat. Procesul, care a fost relatat pe larg în presa europeană, a atras atenţia Europei asupra încălcării drepturilor omului în România comunistă. Însă în Statele Unite a fost ignorat. Kersten a relatat mai târziu: „Îmi amintesc că Radio Europa Liberă nu i-a acordat prea mare atenţie şi din câte ştiam revista Life pregătea un articol despre procesul românilor, dar a renunţat până la urmă la el şi speram că nu se va întâmpla la fel şi cu procesul Staşinski“.[9]

De data aceasta, situaţia a fost cu totul alta. Pe 7 septembrie 1962, cu mult înainte să se anunţe data procesului, revista Life a publicat un reportaj lung, scris de şeful redacţiei de la Washington, John L. Steele, intitulat „Asasinul dezarmat de dragoste: cazul spionului sovietic care a dezertat în Occident“. Articolul se baza cel mai probabil pe informaţiile primite de guvernul SUA de la partenerii vest-germani. Era cea mai amănunţită relatare a cazului lui Staşinski la momentul respectiv. Mai târziu, biroul de presă al CIA avea să recomande articolul lui Steele jurnaliştilor care scriau despre programul de

asasinate al KGB. Steele, care avea numeroase cunoștințe la Washington, a reușit să reconstituie crimele comise de Stașinski până la cel mai mic detaliu. A prezentat „convertirea“ politică a acestuia drept rezultatul iubirii sale pentru Inge.

Lui Kersten i-a plăcut acuratețea articolului lui Steele și i l-a recomandat senatorului Dodd, când s-au întâlnit pe 1 octombrie. Totuși, nu era pe deplin satisfăcut de articolul din Life. „Nu cred că a subliniat îndeajuns ceva foarte important care a fost dovedit la proces, și anume că, într-o perioadă în care guvernul sovietic susținea sus și tare coexistența pașnică, acesta antrena de fapt asasini profesioniști care să se infiltreze în lumea liberă și să ucidă indivizi aleși cu grijă, considerați inamici ai politicilor sovietice... [Unul] dintre cei mai importanți factori de care țineau seama era acela de a preveni orice posibilitate ca aceste crime să fie atribuite guvernului sovietic“, a spus el mai târziu.[10]

În mesajul către Dodd, Kersten i-a comunicat vechiului său aliat și că „se pare că Stașinski va pleda vinovat și este dornic să coopereze. Și guvernul german se pare că urmărește acest obiectiv. Înțeleg că procurorul german va cere clemență pentru Stașinski dacă se conformează“. În opinia lui Kersten, Stașinski și procuratura vest-germană căzuseră la înțelegere. Procesul avea să fie unul politic. Voia să fie și el de față. Seara târziu, pe 1 octombrie 1962, Charles Kersten și soția sa s-au îmbarcat în zborul de München.[11]

Partea a VI-a

PROCESUL

Karlsruhe

Luni, 8 octombrie 1962, a fost o altă zi mortală la Berlin. Grănicerii est-germani au deschis focul asupra a doi refugiați care încercau să treacă înot râul Spree pentru a fugi în Occident. Cei doi au fost uciși. Când gloanțele est-germane au lovit celălalt mal, poliția vest-berlineză a ripostat. În aceeași zi, reprezentanții britanici, francezi și americani din Berlinul de Vest au trimis un mesaj de protest către autoritățile sovietice de ocupație pentru că au împiedicat o ambulanță britanică să ajungă la un tânăr est-german care fusese împușcat de grăniceri în timp ce încerca să fugă. Sovieticii au refuzat să accepte mesajul. Willy Brandt, primarul social-democrat al Berlinului de Vest, care tocmai revenise de la o întrevedere cu președintele Kennedy la Washington, a declarat la o conferință de presă: „Dacă Hrușciov vrea o înfruntare, va avea parte de ea“.[1]

La Karlsruhe, ziua de 8 octombrie a fost la fel de tensionată și de plină de incertitudine. „O zi frumoasă de toamnă, perfectă pentru odihnă, relaxare și contemplare“, a scris un reporter al Badische neueste Nachrichten, singurul ziar local. „Pentru cei care și-au luat un concediu întârziat poate că așa a și fost, dar nu și pentru forțele de poliție și de securitate din Karlsruhe. Începând de ieri, acestea au ieșit în număr mare la datorie și formează un cordon lung de un kilometru în jurul Curții Federale de Justiție din fața celui de-al Treilea Senat în materie de drept penal unde, după cum se știe, a început «procesul proceselor» — judecarea cazului lui Bogdan Stașinski, acuzat de două crime și de trădare în relațiile sale cu serviciul de informații sovietic.“[2]

Într-adevăr, prezența poliției în jurul Curții Federale de Justiție (Bundesgerichtshof) a făcut practic imposibil accesul publicului în clădire. London Evening News a menționat prezența a până la șaizeci de polițiști în uniformă și haine civile. Un reporter al Badische neueste Nachrichten a redat sentimentele multora care nu au reușit să fie prezenți în sala de judecată: „Polițiștii ieșeau ca din pământ în fața trecătorilor care păreau suspecți; din

maşini parcate în diverse locuri erau îndreptaţi ochi bănuitori spre toţi cei care treceau pe acolo şi nu ne-ar surprinde să aflăm că, pe durata întregului proces, fiecare reşedinţă de lângă Curtea Federală de Justiţie, pe Herrenstrasse, de exemplu, ascundea agenţi de poliţie care monitorizau tot ce se petrecea în vecinătate“.[3]

Fie că a fost aşa sau nu, este uşor să ne imaginăm că poliţia era omniprezentă. Cetăţenii obişnuiţi din întreaga Europă s-au pomenit brusc că sunt cu ochii în patru după spioni şi agenţi străini. În ziua respectivă, Der Spiegel, principalul săptămânal politic vest-german, a publicat un articol în care critica lipsa de pregătire a armatei vest-germane în cazul unui război. Apariţia articolului a dus la arestarea jurnalistului care îl scrisese şi a redactorului-şef, pentru încălcarea legilor privind siguranţa naţională. Cu două zile mai devreme, vineri, 6 octombrie, în Marea Britanie a avut premiera Dr. No — primul film cu James Bond, cu Sean Connery în rolul principal — care a avut încasări de peste 800 000 de dolari în primele două săptămâni de difuzare. Ironia face ca acţiunea filmului să aibă loc în Caraibe, unde, chiar în timpul premierei filmului, inginerii sovietici lucrau la operaţionalizarea rachetelor nucleare fără ştirea americanilor — primele focoase au ajuns în Cuba pe 4 octombrie. Era uşor să-ţi imaginezi un spion sau un poliţist în haine civile după fiecare colţ.[4]

Principala grijă a poliţiei din Karlsruhe postate în jurul clădirii Curţii Federale nu era protejarea publicului german, ci a lui Bogdan Staşinski, acuzat şi martor principal în acelaşi timp. Bănuiau că KGB va încerca să-l reducă la tăcere prin intermediul vreunuia dintre foştii săi colegi, înarmat cu nou model de pistol cu pulverizator sau altă armă. Cu doar câteva luni mai devreme, Bela Lopusnik, fost oficial al Serviciului secret ungar, care fugise în Occident, murise în împrejurări suspecte într-un spital vienez. Poliţia vest-germană a început să ia măsuri de precauţie deosebite în privinţa mâncării lui Staşinski. În închisoarea din Karlsruhe, unde aştepta începerea procesului, meniurile lui erau preparate în prezenţa unui oficial din partea poliţiei şi niciodată nu i se permitea unui singur gardian să intre în celula sa — doar câte doi de fiecare dată.[5]

În ziua procesului, prezenţa poliţiei a fost întărită nu doar în jurul clădirii, ci şi în interior, inclusiv în sala de judecată. „Întreaga incintă a fost plasată sub

controlul strict al agenţilor de poliţie în uniformă şi în civil“, a scris un reporter. „Cine doreşte să pătrundă în sală este verificat de două ori: toţi trebuie să prezinte actul de identitate şi un permis eliberat de secretariatul tribunalului.“ Presa a presupus că aceste permise erau numerotate, iar vizitatorilor li se alocaseră anumite locuri, pentru ca poliţia să-şi plaseze propriii oameni în poziţii strategice în sală.

Doar jumătate dintre locurile din sală (din totalul de nouăzeci şi şase) au fost alocate vizitatorilor; restul erau rezervate pentru oficialităţile de la tribunal şi pentru participanţii la proces. Oamenii lui Bandera s-au străduit cât au putut să monopolizeze permisele pentru vizitatori, ceea ce i-a enervat pe cei care nu au mai prins loc în sală. „Studenţii germani de la drept s-au luptat la propriu pentru a obţine măcar un permis pentru jumătate de zi“, a scris un reporter. Puţini au reuşit. Procesul a avut parte de o publicitate fără precedent, iar în sală pur şi simplu nu încăpeau toţi cei care doreau să fie de faţă.[6]

„Publicul care a reuşit să obţină permise de acces este foarte variat“, a scris un reporter despre atmosfera din sala de judecată. „Predomină bărbaţii, dar sunt şi peste douăsprezece femei. Se zăreşte şi un preot. Conversaţiile au loc în germană, franceză şi engleză. Cu mare interes, mai aruncăm o privire în sală. Peretele din faţă este format din plăci triunghiulare mari, din piatră gri şi galbenă. Robele vişiniu-închis ale celor cinci judecători contrastează puternic cu acest fundal.“ Era o încăpere spaţioasă, fără ferestre, cu pereţi verzui, lumină fluorescentă şi şase rânduri de scaune pentru public în dreapta intrării. În stânga, erau locurile rezervate participanţilor la proces.[7]

O masă lungă, la care stăteau familiile victimelor şi avocaţii acestora, se afla în apropierea jurnaliştilor. Legea germană le permitea victimelor să fie reprezentate de avocaţi, lucru de care au profitat din plin. Lângă intrare erau văduva în vârstă de patruzeci şi nouă de ani a lui Lev Rebet, Daria, şi fiul ei de douăzeci de ani, Andri, care nu avea decât şaisprezece ani când tatăl său fusese asasinat. Mai încolo stătea Natalia, fiica de douăzeci de ani a lui Stepan Bandera. Doamna Bandera nu a fost prezentă la proces. Locuia la Toronto, în Canada, alături de alţi zeci de mii de refugiaţi ucraineni care se mutaseră acolo cu un deceniu înainte. Membrii familiilor victimelor erau însoţiţi de avocaţii lor — unul din partea familiei Rebet şi trei din partea familiei Bandera. Charles Kersten şedea la stânga Nataliei Bandera, iar

Jaroslav Padoch, la dreapta ei. Avocatul vest-german Hans Neuwirth, pe care îl asistau cei doi, stătea lângă Padoch.[8]

Onorariul lui Hans Neuwirth, la fel ca onorariul lui Charles Kersten şi cel al lui Jaroslav Padoch, era plătit din fondurile strânse înainte de proces de facţiunea Bandera a Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni. Familia Rebet se folosea de fondurile, mai limitate, strânse de propria ramură a organizaţiei şi de susţinătorii acesteia. Prin urmare, ea era reprezentată de un singur avocat, Adolf Miehr, din München. Daria Rebet intrase pur şi simplu în biroul lui aflat nu departe de locul unde fusese ucis soţul ei în octombrie 1959 şi îl angajase. Miehr nu prea cunoştea şi nu prea înţelegea realităţile comunităţii emigranţilor ucraineni şi nici politica internaţională, dar Daria Rebet nu ştia pe nimeni altcineva care să fi fost mai bine pregătit. Miehr nici nu avea pe cineva ca Jaroslav Padoch care să îl ajute să înţeleagă particularităţile ucrainene. Cel mai apropiat coleg al lui Lev Rebet, Bogdan Kordiuk, s-a aşezat lângă Miehr, dar el nu era avocat, nu avea statut oficial în cadrul procesului şi nici nu i s-a dat deloc cuvântul.[9]

Membrii familiilor victimelor, jurnaliştii şi publicul aşteptau cu nerăbdare apariţia acuzatului. Prima ocazie de a-l vedea pe omul despre care ştiau atât de multe şi pe care îl detestau atât de mult li s-a oferit la ora 9 dimineaţa, când un poliţist l-a condus în sală şi i-a indicat să se aşeze pe o bancă aflată la stânga tribunei magistraţilor. „Deci acesta este!“, a scris un corespondent al ziarului banderit Calea spre victorie. „Acest tânăr de înălţime medie, cu tenul uşor palid şi părul pieptănat pe spate, cu buzele ţuguiate şi îmbrăcat excesiv de elegant — costum negru, cămaşă albastru-închis —, de parcă tocmai ar fi venit de la frizer; iată-l aşadar pe asasinul Conducătorului, binecuvântată fie amintirea sa; acesta este degeneratul care va rămâne în istorie ca întruchiparea josniciei, precum Iuda!“

Un reporter al Frankfurter Rundschau, al cărui articol a apărut peste câteva zile, a fost mai rezervat privind înfăţişarea lui Staşinski. A notat că acuzatul avea aproximativ 1,70 metri înălţime, „un chip frumos, inteligent [şi] mâini foarte delicate“. Toţi cei prezenţi au remarcat cât de palid era Staşinski. Era greu de spus dacă acest lucru era ca urmare a faptului că stătuse prea puţin în aer liber în anul care trecuse sau dacă avea emoţii. După ce a intrat în sală, a fost abordat de avocatul său, Helmut Seidel. Staşinski a ascultat spusele

acestuia, a dat din cap, în semn de confirmare, apoi a privit către public. Era evident neliniștit.[10]

Stașinski se putuse baza pe susținerea lui Inge în cele mai dificile momente ale vieții sale, mai întâi la Moscova, apoi în timpul evadării din Berlin, dar acum era pe cont propriu. Din motive de securitate, lui Inge nu i s-a permis accesul în clădirea tribunalului. Potrivit reporterilor revistei Stern, de când soțul ei se predase americanilor, se ascundea. Îi era teamă că ar putea ajunge și ea pe lista asasinilor KGB sau că ar putea fi răpită și dusă în est, după ce Stasi i-a arestat tatăl. A refuzat un onorariu de 20 000 de mărci oferit de o revistă vest-germană care voia să îi publice povestea. După cum a aflat presa ulterior, își schimbase numele și se mutase la Stuttgart, unde lucra într-un salon de coafură. Un reporter al Hamburger Abendblatt a găsit-o într-un apartament de pe Böblingerstrasse din Stuttgart. Poliția, alertată că îi fusese compromisă acoperirea, a plasat-o atunci în casa unui ofițer de poliție. Inge ținea legătura cu Erwin Fischer de la procuratura generală, specializat pe cazuri de spionaj, care fusese procuror în procesul lui Heinz Felfe, cel mai notoriu spion KGB din BND. Chiar și așa, nu s-a prezentat la proces. Atât ea, cât și polițiștii care o păzeau se temeau că ar putea fi găsită de KGB și eliminată ca martor incomod. Stașinski trebuia să facă față singur procesului.[11]

Loialitate și trădare

Curând după ora 9 dimineața, toată lumea din tribunalul aglomerat s-a ridicat la intrarea magistraților îmbrăcați în robe stacojii. Conform legii germane, ei, și nu juraţii aveau să decidă soarta acuzatului. Judecătorii erau conduși de un bărbat de cincizeci și ceva de ani care purta ochelari cu o singură lentilă. Heinrich Jagusch, președintele completului de judecată, își pierduse ochiul drept în război, în calitate de comandant al unui batalion de tancuri. Era un judecător cu experiență, iar cazurile de spionaj erau specialitatea lui. În octombrie 1959, în luna în care Bogdan Staşinski și-a asasinat a doua victimă, Jagusch a fost numit președintele celui de-al Treilea Senat al Curții Federale de Justiție, cu jurisdicție pe cazuri de spionaj și înaltă trădare. Se pricepea foarte bine la condamnarea spionilor comuniști. Toată lumea din sală știa asta, inclusiv Staşinski. Dar declarația cu care a deschis ședința i-a oferit lui Staşinski o fărâmă de speranță că procesul său va fi diferit.[1]

— La scurt timp după pregătirea rechizitoriului pentru acest caz, spre sfârșitul lunii aprilie 1962, un săptămânal serios, de largă circulație, l-a numit pe acuzat ucigaș, publicând concluziile sale într-un articol lung, i-a tipărit fotografia și a înfățișat faptele confirmate în rechizitoriu, a început Jagusch, cu referire la articolul apărut în Christ und Welt la începutul anului. Recent, a continuat el, numeroase ziare au publicat comentarii similare și au tipărit de asemenea fotografia acuzatului, declarându-l ucigaș sau asasin politic chiar înainte de încheierea anchetei juridice... Ca președinte al acestui tribunal sunt obligat să protejez inculpatul împotriva verdictelor premature și inadmisibile ale opiniei publice.[2]

Apoi a început procesul. Publicul a auzit pentru prima dată vocea acuzatului când judecătorul Jagusch l-a întrebat pe Staşinski dacă vorbește germana și dacă se simte bine. Staşinski a răspuns afirmativ la ambele întrebări. Se uita atent la completul de judecată și studia expresia feței lui Jagusch și a colegilor săi. Jagusch i-a cerut să se prezinte, iar Staşinski a început cu locul

și data nașterii.

— M-am născut pe 4 noiembrie 1931 la Borșciovici, în districtul Lvov, a început el. La momentul nașterii mele, Lvovul și întreaga regiune erau sub dominație poloneză, așa că la vremea respectivă eram cetățean polonez.

Vorbea pe un ton monoton, inexpresiv, cu mâinile la spate, motiv pentru care multă lume din public a bănuit că e vorba de o declarație învățată dinainte.[3]

Încurajat de Jagusch, care vorbea pe un ton prietenos și reușise să creeze o atmosferă relativ relaxată, dacă nu chiar de încredere, Stașinski a explicat Curții cum, pe când mergea într-o zi acasă cu trenul în vara anului 1950, a fost arestat de poliția căii ferate. Avea nouăsprezece ani la vremea respectivă și, așa cum se întâmpla deseori, călătorea fără bilet. În ziua aceea i-au dat drumul, dar peste câteva zile un polițist și-a făcut apariția la el acasă și l-a invitat la o discuție în biroul poliției căii ferate. Acolo l-a cunoscut pentru prima oară pe căpitanul Konstantin Sitnikovski de la Ministerul Securității Statului, predecesorul KGB. Acesta i-a cerut să devină spion pentru poliția secretă.

Povestea lui Stașinski a stârnit rumoare în sală. Mulți reporteri s-au întrebat dacă sovieticii se foloseau într-adevăr de asemenea metode pentru a-și recruta agenții. Dar Jagusch, care judecase numeroase procese ale spionilor comuniști, l-a crezut fără nicio ezitare pe Stașinski.

— Acesta era adevăratul motiv? a insistat el, încercând să înțeleagă mai bine motivațiile.

— Am înțeles că știa deja despre mine și despre familia mea, a venit răspunsul. Alți consăteni care știau chiar mai puține decât mine fuseseră deja arestați cu multă vreme în urmă, iar alții fuseseră trimiși în Siberia, așa că mi-am dat seama că amenințarea că ne va aresta și îmi va trimite părinții în Siberia era credibilă, fiindcă asemenea lucruri se întâmplaseră deja. Îmi dădeam seama și de inutilitatea luptei rezistenței ucrainene.

În mărturia sa, Stașinski nu a arătat niciun fel de atașament față de ideologia sau țelurile mișcării de rezistență, care lupta pentru independența Ucrainei. A declarat că nu îl interesa deloc politica. Știa de mișcarea de rezistență de la

membrii familiei sale, iar faptul că avea cunoştinţă de ea, precum şi implicarea directă a surorilor sale în mişcare au fost folosite pentru a-l şantaja.

De fapt, mărturia lui Staşinski demonstra că era mai degrabă împotriva ideologiei şi metodelor naţionaliştilor.

— Nu departe de satul nostru, la o distanţă de un kilometru, un kilometru şi jumătate, se afla o aşezare [poloneză] care nu aparţinea de sat, a spus Staşinski. Într-o noapte am auzit împuşcături şi am văzut flăcări în direcţia aceea. Dimineaţa, când ne-am dus acolo, am văzut rezultatele acţiunii. Vreo douăzeci sau douăzeci şi cinci de clădiri din aşezarea poloneză fuseseră incendiate şi toţi bărbaţii fuseseră împuşcaţi.

La întrebarea lui Jagusch privind cauza atacului, Staşinski a răspuns:

— Era un vechi conflict între polonezi şi ucraineni... Ucrainenii voiau ca polonezii să plece din Ucraina de Vest şi să se ducă în Polonia. Şi polonezii se răzbunau în acelaşi fel. Înconjurau satele ucrainene şi pedepseau populaţia ucraineană prin aceleaşi metode.[4]

Jagusch a anunţat prima pauză de cincisprezece minute la 10:45, după ce i-a pus lui Staşinski mai multe întrebări despre atitudinea sa faţă de mişcarea de rezistenţă şi motivele pentru care a colaborat cu poliţia secretă. Reporterii şi spectatorii care au umplut coridoarele tribunalului, dintre care unii se duceau la toaletă, alţii îşi aprindeau o ţigară sau făceau schimb de păreri în legătură cu cele aflate, aveau la ce să mediteze. Era oare Staşinski de încredere? Multor reporteri le făcuse o impresie bună. „Vorbeşte o germană excelentă, cu accent slav, şi se pricepe să povestească fără să exagereze“, a scris reporterul de la Frankfurter Rundschau peste câteva zile. „Se comportă cu o politeţe rafinată. Într-un cuvânt, lasă impresia unui om inteligent, uşor copilăros, cu maniere excelente.“[5]

Mulţi dintre ucrainenii din sală erau de altă părere. Printre ei se afla Boris Vitoşinski, în vârstă de patruzeci şi opt de ani, care fusese multă vreme apropiatul lui Bandera şi care relata procesul în ziarul organizaţiei Bandera, Şliah peremohi (Calea către victorie). De profesie avocat, dar cu vocaţie de jurnalist, intrase în organizaţie când era în liceu şi a împlinit douăzeci şi unu

de ani pe când se afla în notoriul lagăr polonez Bereza Kartuska. Cea mai mare parte a războiului a petrecut-o la Auschwitz, unde a văzut cum au fost uciși de gardienii polonezi doi dintre frații lui Bandera. În ciuda înclinațiilor socialiste din tinerețe, era apropiat de Bandera; la înmormântarea lui i s-a cerut să ducă un ulcior cu pământ ucrainean în fața sicriului. Ceea ce gândea și scria Vitoșinski reflecta gândurile, atitudinea și sentimentele multora dintre membrii organizației Bandera.[6]

„Mă uit la chipul asasinului“, scria Boris Vitoșinski în relatarea primei zile a procesului. „Zâmbește des, încercând aproape imperceptibil să creeze o impresie de om simpatic. Dar suntem oare noi, ucrainenii, singurii cărora ni se pare respingător comportamentul său?“ La întrebarea care îi tulbura pe mulți din sală — Și-a trădat oare Stașinski familia sau s-a sacrificat să o salveze de persecuții? — Vitoșinski avea un răspuns ferm: era trădător. „Căci, într-adevăr“, scria fostul deținut de la Bereza Kartuska și Auschwitz, „ar fi putut părinții și surorile sale să se gândească vreo clipă că fiul și fratele lor avea să-i trădeze mai întâi pe ei, sub pretextul dement de a-i proteja de bolșevici?“

Vitoșinski a găsit susținere și în rândul reporterilor non-ucraineni pe care i-a întâlnit la proces. Una dintre aceștia era Dominique Auclères, corespondentă a Le Figaro și expertă pentru Rusia și Europa de Est. Tocmai publicase o carte la Paris despre femeia care pretindea că este prințesa Anastasia, fiica ultimului țar al Rusiei. „Stașinski se preface! Se comportă de parcă ar fi la teatru; mai mult, dă impresia unui om cu un caracter slab“, i-a spus lui Vitoșinski. „Nu i-aș acorda lui Stașinski niciun fel de circumstanțe atenuante“, i-a spus ea cu altă ocazie. „Nu numai că l-a ucis pe Bandera, dar și-a trădat și propria familie, pe care chipurile voia să o protejeze“. Vitoșinski s-a grăbit să o citeze pe Dominique Auclères în reportajele sale.[7]

Tribunalul s-a reunit după pauza de cafea, iar lui Bogdan Stașinski i s-a cerut să descrie prima misiune importantă primită de la poliția secretă sovietică. La începutul anului 1951, a spus Stașinski, căpitanul Sitnikovski i-a zis să se infiltreze în grupul de rezistență pe care îl spiona. Sarcina sa era să culeagă informații despre cineva care contribuise la asasinarea bine-cunoscutului scriitor comunist ucrainean Iaroslav Halan.

Publicul asculta cu un amestec de uluire și neîncredere în timp ce Stașinski

descria cum pătrunsese în grupul de rezistenţă condus de însuşi logodnicul surorii sale. A declarat că Mihailo Stahur, ucigaşul lui Iaroslav Halan, pe care l-a găsit în pădure şi apoi l-a trădat pentru a fi prins de Sitnikovski, a fost ucis în luptă şi nu a fost capturat pe baza informaţiilor transmise de el. Oamenii lui Bandera din sală ştiau că minte. Încă din vară puseseră mâna pe nişte rapoarte sovietice despre proces, în cadrul căruia Mihailo Stahur fusese unul dintre principalii acuzaţi, aşa încât, evident, nu era mort.[8]

Când la Karlsruhe a sosit ora prânzului, Heinrich Jagusch a suspendat şedinţa pentru pauza de masă. Aceasta avea să se reia la ora 15:00. Jurnaliştii au dat năvală la telefoane pentru a-şi transmite primele relatări despre proces. Printre ei se număra Vitoşinski, al cărui articol a apărut în publicaţia banderită Şliah peremohi pe 10 octombrie. Articolul se încheia cu următoarea frază: „Ne cerem scuze pentru forma condensată a acestei relatări, dar condiţiile tehnice ne obligă să transmitem fără întârziere materialul la München, pentru ca toţi cititorii să poată afla informaţii despre prima zi a procesului chiar şi într-o formă prescurtată“. În ciuda scuzelor, Vitoşinski s-a dovedit a fi cel mai detaliat cronicar al procesului. Niciun alt corespondent nu avea atâtea cunoştinţe despre dedesubturile procesului şi nici nu era personal interesat de evenimentele care se derulau în sala de judecată.[9]

Avocatul lui Staşinski, Helmut Seidel, a avut ocazia să îi pună întrebări clientului său imediat după pauza de prânz. Seidel era un avocat cu experienţă, iar Staşinski avea noroc să îl aibă de partea sa. „Staşinski a primit un apărător din partea guvernului, un avocat bun, din Karlsruhe... care nu este un om cu convingeri de stânga“, i-a scris succesorul lui Bandera, Stepan Lenkavski, lui Jaroslav Padoch în mai 1962. Seidel l-a întrebat pe Staşinski ce l-a determinat să lucreze pentru poliţia secretă sovietică. Staşinski a răspuns că era de părere că rezistenţa este zadarnică şi sortită eşecului. A mai spus şi că îl îngrozeau atrocităţile comise de forţele de gherilă.

— Am vorbit deja de casele incendiate din satul nostru, a spus Staşinski. Când am ajuns cu părinţii mei acolo, am fost tulburat profund. Nu am putut să dau uitării ce am văzut.

Următoarea întrebare a lui Seidel s-a referit la pericolul în care se afla familia lui Staşinski.

— S-a aplicat şi surorii dumitale, care şi-a menţinut legăturile cu mişcarea de rezistenţă, promisiunea că dumneavoastră şi părinţii dumneavoastră nu veţi fi pedepsiţi dacă veţi colabora? a întrebat avocatul.

Staşinski a răspuns afirmativ. Era neajutorat, manevrat cu forţa într-o situaţie în care nu mai avea de ales decât să intre în poliţia secretă. Seidel căuta circumstanţe atenuante pentru a convinge judecătorii că Staşinski intrase în KGB constrâns, şi nu din proprie iniţiativă. Toate răspunsurile pe care le-a dat în timpul zilei au arătat clar că Staşinski a urmat strategia adoptată de avocatul său.[10]

Avocaţii familiilor Bandera şi Rebet aveau o strategie cu totul diferită. Au pus la îndoială motivaţiile şi afirmaţiile lui Staşinski şi au încercat să îl zugrăvească drept trădător de neam şi de familie. În prima zi de audieri, doar Adolf Miehr, care o reprezenta pe Daria Rebet, a avut ocazia să pună o întrebare. Când Staşinski a vorbit despre cum s-a certat şi apoi s-a împăcat cu familia, Miehr l-a întrebat dacă ştie ce s-a întâmplat cu Ivan Laba, comandantul unităţii de gherilă care era iubitul surorii lui şi pe care el îl trădase. Staşinski a răspuns că a căzut în luptă. Nu ştia exact când, dar auzise de la cei din familie că la scurt timp după ce a plecat în Polonia şi apoi în Germania, în vara anului 1954. Poate că era adevărat. Laba fusese ucis de poliţia secretă în 1951. Nimeni din Occident nu ştia, însă, acest lucru la vremea aceea.[11]

Nici Hans Neuwirth, nici Charles Kersten şi nici Jaroslav Padoch nu au avut ocazia să pună întrebări în prima zi de proces. Dirijat de întrebările lui Jagusch, Staşinski şi-a continuat pentru tot restul după-amiezii mărturia despre activitatea sa în serviciile secrete sovietice. După ce a absolvit şcoala de la Kiev, a fost trimis mai întâi în Polonia, apoi în Germania de Est, unde l-a cunoscut pe ofiţerul său de caz, Serghei Damon. La ordinele acestuia, s-a dus la München, unde s-a întâlnit cu un emigrant ucrainean pe care KGB voia să îl recruteze ca agent. A descris cum a lăsat pachete în cutii poştale moarte şi cum a spionat unităţile militare americane şi vest-germane. „Staşinski“, a scris omniprezentul Vitoşinski, „vorbeşte de parcă nu ar fi judecat pentru crimele odioase, cunoscute şi mai puţin cunoscute, pe care le-a comis, ci ca şi cum şi-ar povesti aventurile unui public interesat. Uneori zâmbeşte, probabil gândindu-se că, dacă îşi schimonoseşte buzele în acest fel, ceea ce sugerează

cinism și amuzament, și dacă vorbește cu voce slabă, se prezintă drept un tip inimos, naiv și inocent“. Nervozitatea evidentă care îl stăpânise în timpul dimineții părea să fi dispărut aproape complet. „Răspunde la întrebări cu aceeași indiferență și aceeași stăpânire de sine; nu-și iese din fire; nu ridică tonul“, a spus altcineva din public despre comportamentul lui Staşinski.[12]

Prima zi a procesului se apropia de sfârşit. Doar două persoane se făcuseră remarcate deocamdată: Jagusch și Staşinski. Primul a încercat să stabilească înșiruirea faptelor și a motivelor, iar al doilea s-a străduit din greu să convingă judecătorul că răspunde la întrebări cât mai onest și mai complet cu putință. În prima zi a procesului a părut că strategia lui Staşinski nu a avut succes. Deși Jagusch vorbea cu acuzatul deosebit de respectuos și i se adresa exclusiv cu „Herr Staşinski“, îi punea adesea sub semnul întrebării motivațiile. Când Staşinski a repetat cât de șocat fusese de incendierea caselor poloneze, judecătorul i-a spus:

— Aţi fost afectat profund de satul ars la sfârșitul anului 1943, când aveaţi doisprezece ani. Conversaţia cu Sitnikovski aţi avut-o la nouăsprezece ani.

Lucrurile nu păreau să meargă într-o direcţie bună pentru Staşinski.[13]

Prima crimă

În dimineața zilei de 9 octombrie, a doua zi a procesului, Boris Vitoșinski, reporterul ziarului organizației Bandera, Șliah peremohi, aștepta în fața clădirii Curții Federale de Justiție cu mult înainte ca accesul în clădire să fie permis. „Dimineața este din nou senină, însorită, cu o răcoare plăcută, ce împrospătează chipurile ostenite ale jurnaliștilor care au stat, fără îndoială, toată noaptea să-și redacteze articolele și informările pentru publicațiile lor“, a scris el în articolul în care relata procesul. „Ușile clădirii unde are loc procesul sunt încă încuiate și prin fața lor patrulează un ofițer de poliție foarte tânăr. Iar cei care așteaptă în fața ușilor sunt din ce în ce mai numeroși.“[1]

În sfârșit, după o verificare amănunțită a actelor, jurnaliștilor și vizitatorilor li s-a permis să pătrundă în clădire și apoi în sala de judecată nr. 232. La nouă fără un sfert, poliția l-a adus pe Stașinski în sală. Peste cinci minute a intrat Heinrich Jagusch, în robă și cu ochelarii săi cu o singură lentilă, însoțit de ceilalți judecători. Deoarece toți avocații erau de față — Helmut Seidel din partea lui Stașinski, Adolf Miehr din partea Dariei Rebet și Hans Neuwirth, Charles Kersten și Jaroslav Padoch din partea Iaroslavei Bandera — ședința putea începe. Era ziua pe care Daria Rebet și fiul ei în vârstă de douăzeci de ani, Andri, o așteptaseră cu multă neliniște: Stașinski urma să depună mărturie în legătură cu uciderea soțului, respectiv tatălui lor. Spre deosebire de susținătorii lui Bandera, care aveau relații strânse cu serviciile de informații și contrainformații vest-germane, familia Rebet nu aflase nimic nici despre ucigaș, nici despre mărturia sa. După cum a povestit mai târziu Andri Rebet, nu știau decât din ziare că Lev Rebet fusese ucis de un asasin KGB. Din arhiva CIA reiese că, în lunile de dinainte de proces, Daria fusese urmărită de cineva care, așa cum considerau prietenii ei, încerca să o sperie și, eventual, să îi provoace un atac de cord. Ea a rezistat însă presiunilor și acum era gata să dea ochi cu ucigașul soțului ei.[2]

Mulți dintre cei din sală erau curioși să afle în primul rând de ce decisese

KGB să îl asasineze pe Lev Rebet; era un jurnalist despre care nu se știa să fi avut vreo legătură cu serviciile secrete sau cu operațiunile clandestine ale acestora în Uniunea Sovietică. Andri își amintea că, după ce majoritatea aliaților politici ai tatălui său plecaseră în America de Nord, Lev Rebet își făcuse și el planuri să emigreze în Statele Unite. Începuse chiar să învețe să lucreze la strung și doar refuzul soției sale de a pleca peste ocean îl mai ținea în Germania. În mod pervers, întrebarea de ce fusese Rebet ucis cu doi ani mai devreme decât Stepan Bandera îi frământa și pe susținătorii acestuia, care petrecuseră ani întregi încercând să demonstreze că ei, și nu Rebet și cercul său reprezentau adevărata amenințare pentru regimul sovietic din Ucraina. Mai mult, susținuseră sus și tare că opoziția lui Rebet față de Bandera submina unitatea taberei naționaliste și, ca atare, era în avantajul sovieticilor. După ce dezvăluirile lui Stașinski au fost făcute publice, în cercurile emigranților au început să circule zvonuri că Rebet fusese ales doar pentru ca asasinul să exerseze și să se pregătească pentru adevărata misiune, cea de a-l asasina pe Bandera. După ce a încercat pistolul cu pulverizator pe un câine, se amuzau cinicii, KGB l-a încercat și pe un om, care s-a întâmplat să fie Rebet.[3]

În luna martie a aceluiași an, Hans Neuwirth încercase să explice alegerea lui Rebet ca primă țintă a lui Stașinski într-un memoriu alcătuit pentru judecătorul de instrucție Fritz von Engelbrechten. El a scris că liderii facțiunii Bandera respingeau orice sugestie că uciderea lui Rebet ar fi fost doar un test. Aceștia plecau de la premisa că, atunci când calculează posibilele rezultate, „bolșevicii sunt prea pricepuți și prea lucizi pentru a risca să fie compromiși prematur în absența unui scop și a unui beneficiu palpabile“. Dar, deși respinsese această teorie, conducerea banderită nu venise cu o alternativă. Convinși în continuare că revolta lui Rebet împotriva lui Bandera era în interesul KGB, nu reușeau să explice motivele KGB. „Astfel“, scria Neuwirth, „nu există niciun motiv clar pentru care bolșevicii să fi vrut să îl lichideze pe Rebet. Dimpotrivă, le era benefic, din pricina activității sale de opoziție“. Memoriul a ajuns până la urmă pe mâna Dariei Rebet și a cercului ei; apoi a fost publicat, ducând la accentuarea atmosferei de neîncredere, deja tangibilă, dintre cele două grupări naționaliste. [4]

Jagusch a început prin a-i arăta lui Stașinski fotografia unui bărbat pe care acuzatul l-a identificat ca fiind Lev Rebet. Apoi, avocatul a citit o scurtă

biografie a liderului ucrainean, care înfăţişa parcursul existenţei lui Rebet, de la studiile de drept urmate la Universitatea din Lvov (pe atunci oraşul polonez Lwów) până la preluarea conducerii rezistenţei naţionaliste după arestarea lui Bandera în 1934, şi apoi de la activitatea sa în guvernul Ucrainei independente, proclamată în 1941 în ciuda voinţei Germaniei, la perioada petrecută la Auschwitz, ruptura sa cu Bandera şi, în final, rolul său de redactor-şef al ziarului care a devenit o platformă a opoziţiei democratice din tabăra naţionalistă. După ce a sfârşit cu biografia, Jagusch i-a pus lui Staşinski o întrebare cu răspuns liber:

— Ce ne puteţi spune despre Rebet?

Ceea ce ştia despre Rebet, a explicat Staşinski, aflase exclusiv de la ofiţerul său de caz, Serghei Damon. Ca toţi ceilalţi ofiţeri KGB de la Karlshorst, Damon vorbea despre Rebet în calitatea sa de ideolog şi redactor-şef de ziar. KGB susţinea că ziarele naţionaliste ca cel al lui Rebet răspândeau propagandă antisovietică şi împiedicau emigranţii să revină în patrie. Staşinski nu citise însă niciodată vreuna dintre scrierile lui Rebet; îl crezuse pe Damon pe cuvânt.[5]

Cu o zi înainte, când Staşinski depusese mărturie despre legătura sa cu Ivan Bisaga, cel mai apropiat agent KGB de Rebet, Jagusch se străduise în mod special să scoată la lumină ce părere avea Staşinski despre primele planuri făcute pentru răpirea lui Lev Rebet.

— Este adevărat că eraţi de aceeaşi părere cu Serghei [Damon] în privinţa obiectivelor respective şi a metodei de răpire? a întrebat Jagusch.

Staşinski a confirmat că aşa este.

— Eram membru KGB şi trebuia să execut misiunile care mi se dădeau, i-a spus judecătorului.

Jagusch a insistat:

— Consideraţi că era bine?

Staşinski a răspuns afirmativ.

— Sunt tot soiul de oameni, a replicat Jagusch, care acceptă să colaboreze cu KGB; unii, chiar cu bucurie. Dumneavoastră, dle Staşinski, aparţineţi acestei categorii?

Staşinski nu a răspuns. Nu avea nimic de spus sau cel puţin a preferat să nu zică nimic. Publicul vedea bine că este încurcat.[6]

Jagusch a trecut la problema armei.

— Recunoaşteţi acest obiect? l-a întrebat Jagusch pe Staşinski, arătându-i un tub lung de aproximativ optsprezece centimetri, care semăna cu un stilou exagerat de mare.

„În sală s-a lăsat o tăcere de mormânt“, a scris Boris Vitoşinski în articolul său. „Toţi ochii s-au îndreptat către Staşinski.“ Acesta i-a spus calm judecătorului că tubul fusese reconstruit pe baza unei schiţe pe care o făcuse la cererea poliţiei. Jagusch a întrebat dacă obiectul este identic cu cel primit de la bărbatul din Moscova. După ce a examinat tubul, Staşinski a răspuns că lungimea era exact aceeaşi, dar copia era mai grea decât originalul.

„Îl răsuceşte în mână, îl demontează şi îl montează la loc, explicând că, «în principiu», «aparatul» este destul de asemănător cu cel real, de care s-a folosit pentru a ucide oameni, dar că, totuşi, este puţin diferit“, a scris Vitoşinski. Prin minte, i-a trecut un gând: „dacă pistolul cu pulverizator adus la Karlshorst de omul din Moscova fusese produs în masă? Câte dintre «atacurile de cord» suferite de opozanţii regimului de la Moscova au fost într-adevăr naturale? Nimeni nu poate răspunde la această întrebare“, a scris Vitoşinski. „Poate că mulţi pur şi simplu evită să răspundă şi se liniştesc gândindu-se că nu este vorba decât de cele două asasinate mărturisite de Staşinski.“ Staşinski credea că un pistol similar cu cel pe care îl folosise pentru a-l ucide pe Lev Rebet fusese utilizat anterior pentru a asasina pe altcineva, dar nu ştia cine fusese victima şi nu îndrăznise niciodată să întrebe. Când „bărbatul din Moscova“ i-a prezentat pistolul, a explicat Staşinski în faţa judecătorilor, nu a avut timp să se gândească la nimic: expertul în arme a început să îl instruiască imediat în privinţa folosirii lui.[7]

Odată ce mărturia lui Staşinski a devenit publică în toamna anului 1961, mulţi emigranţi ucraineni au emis ipoteza că prima victimă a asasinatelor

clandestine ordonate de Moscova a fost Danilo Skoropadski, fiul sănătos tun, în vârstă de cincizeci şi patru de ani, al lui Pavlo Skoropadski, cel care a condus Ucraina în cursul anului 1918. Familia Skoropadski putea fi considerată cea mai aproape de ideea de dinastie domnitoare autohtonă în Ucraina, în secolul XX. Pavlo Skoropadski, descendentul unui hatman — un conducător al Ucrainei cazace — din secolul al XVIII-lea şi ofiţer de rang înalt în armata imperială rusă, şi-a asumat titlul de hatman în 1918 şi a condus Ucraina sub tutelă germană timp de opt luni, cea mai lungă perioadă de relativă stabilitate din turbulenta istorie revoluţionară a Ucrainei. Când germanii au plecat la sfârşitul anului 1918, bolşevicii l-au obligat pe hatmanul Skoropadski să părăsească Ucraina. A petrecut perioada interbelică în Germania, la conducerea unei mişcări pro-independenţă care reprezenta alternativa la radicala Organizaţie a Naţionaliştilor Ucraineni. A murit în aprilie 1945, rănit de bomba lansată de un avion american. Cauza bătrânului hatman de a înfiinţa un stat ucrainean monarhic multietnic a fost dusă mai departe de fiul său, Danilo, care a ajuns la conducerea mişcării în 1948, la vârsta de patruzeci şi patru de ani.

Danilo locuia la Londra şi călătorea din când în când în Germania, iar mai târziu în Statele Unite şi Canada, pentru a-şi încuraja susţinătorii şi a crea un front comun cu celelalte organizaţii ucrainene, inclusiv cu naţionaliştii, care se divizaseră între timp în trei facţiuni. Dacă Bandera şi Rebet erau „separatişti“, Skoropadski era „unificator“. În aprilie 1956, cu mai puţin de un an înainte de moartea sa, Skoropadski a fost coorganizatorul unei demonstraţii polono-ucrainene în cadrul căreia 10 000 de participanţi au protestat faţă de vizita lui Nikita Hruşciov în Marea Britanie — una dintre primele călătorii în străinătate ale liderului sovietic. Pe 22 februarie 1957, Skoropadski s-a dus să ia cina la restaurantul său preferat. I s-a făcut rău, s-a dus acasă, iar curând şi-a pierdut cunoştinţa. În cursul nopţii a fost dus la spital, unde a şi murit a doua zi dimineaţă. Pe piatra de mormânt scrie: „Clădesc Ucraina pentru toţi şi cu toţi“. Se zvonea că a fost ucis de un agent KGB pe nume „Serghei“, care se pare că îl urmărise în ultimele sale zile de viaţă.[8]

Spre sfârşitul zilei, Staşinski a depus mărturie despre începuturile căutării lui Lev Rebet, cu pistolul cu pulverizator învelit în ziar. Jagusch i-a oferit copia pistolului şi un ziar pentru a arăta cum îşi ascundea arma. „La cererea

președintelui senatului“, a scris unul dintre jurnaliștii ucraineni prezenți în sală, „Staşinski a demonstrat instanței în detaliu, timp de aproape treizeci de minute, cum trebuie învelit «aparatul» ca să nu stârnească bănuielile trecătorilor. Este un adevărat profesionist, poate chiar prea profesionist cu toate explicațiile și demonstrațiile... Aceasta este părerea mai multor persoane aflate în sală... Toată atenția îi este îndreptată asupra armei sale ucigașe — e ca un vânător fermecat de aspectul puștii lui de vânătoare. Publicul a ascultat cu răsuflarea tăiată explicațiile sale reci și obiective“. Tot restul zilei, Staşinski și-a păstrat calmul și nu a trădat aproape niciun strop de emoție. Poate singura excepție a fost descrierea momentului când l-a ucis pe Rebet.

— Când am trecut pe lângă el, am ridicat brusc mâna, a spus cu un oftat, și încet... ei bine, așa, am apăsat pe trăgaci și am mers mai departe.

Sângele i s-a ridicat în obraji, singura pată de culoare de pe chipul de altfel palid.[9]

Ziua cea mare

În dimineața de 10 octombrie 1962, tribunalul era mai aglomerat ca niciodată. În ziua aceea era programată mărturia fostului agent KGB despre asasinarea lui Stepan Bandera. Erau prezenți mai mulți jurnaliști decât până atunci și pentru prima dată și-au făcut apariția câteva celebrități. Printre acestea se afla fostul Bundesminister Theodor Oberländer, care venise să asiste la mărturia omului care comisese crima de care fusese acuzat pe nedrept el însuși. Acuzația distrusese cariera politică a lui Oberländer. Poate că procesul va dovedi lumii întregi că este nevinovat.

Oberländer era cunoscut și simpatizat de publicul format în mare parte din refugiați est-europeni ale căror interese le reprezentase în guvern. Boris Vitoșinski, care, ca întotdeauna, venise la tribunal cu mult înainte de deschiderea ședinței, a avut chiar ocazia să îl întâlnească pe fostul ministru. „E mai multă lume decât în zilele precedente; zgomotul e mai puternic“, a scris Vitoșinski în relatarea acelei zile. „Aproape toată lumea care asistă la proces răsfoiește grăbită ziarele de dimineață, în căutarea relatării din ziua precedentă.“ Ca de obicei, Vitoșinski era atent la comportamentul acuzatului, care s-a consultat cu avocatul înainte de ședință, la fel ca în celelalte zile. „Iar faptul că Stașinski îl ascultă cu mare atenție și încuviințează mereu din cap arată că agentul KGB nu se simte foarte sigur pe el în atmosfera Occidentului «corupt»“, a scris Vitoșinksi, făcând aluzie la un clișeu al propagandei sovietice. „Dar încearcă să se adapteze, cel puțin în aparență, la acest mediu — din când în când își netezește părul, își aranjează cravata sau costumul și se uită galeș la fetele tinere din sală.“

Pe lângă tinerele fete, Stașinski le-a acordat o mare atenție și membrilor de vază ai Organizației Naționaliștilor Ucraineni. Printre aceștia se găsea și cel despre care Stașinski credea că ar fi putut fi următoarea sa țintă, fostul prim-ministru al efemerului guvern ucrainean din 1941 Iarosalv Stețko, pe care germanii îl închiseseră la Sachsenhausen. Acum în vârstă de cincizeci de ani,

Steţko era liderul Blocului Naţiunilor Antibolşevice. În ziua precedentă, Staşinski declarase în faţa judecătorilor că primise instrucţiuni de la supraveghetorii săi din KGB să identifice adresa din München a lui Steţko, adică exact ce i se ceruse să facă prima dată în cazul lui Rebet şi al lui Bandera. Era prima zi în care Steţko a putut fi de faţă la proces. Tocmai revenise de la Tokio, unde participase la o conferinţă organizată de Liga Anticomunistă a Popoarelor din Asia. În discursul său din cadrul conferinţei, Steţko se referise la procesul lui Staşinski ca la cea mai recentă dovadă a dorinţei Moscovei de a controla întreaga lume.[1]

Curând după ora 9, Heinrich Jagusch a intrat în sală însoţit de ceilalţi judecători. A deschis şedinţa cu o solicitare aparent benignă:

— Spuneţi-ne ce s-a întâmplat în vara anului 1958.

Cu ajutorul lui Jagusch, Staşinski a povestit Curţii cum a călătorit la Rotterdam şi la München în căutarea lui Bandera. Când a descris cât de entuziasmat fusese ofiţerul său de caz, Serghei Damon, când găsise adresa lui Bandera în cartea de telefon, Jagusch nu şi-a ascuns neîncrederea.

— Nu pare foarte probabil, i-a spus lui Staşinski. S-ar fi putut să ştie toate aceste informaţii — numărul de telefon, adresa, numărul de înmatriculare al maşinii.

Staşinski nu a ştiut ce să răspundă. Deşi se credea că agenţii KGB se infiltraseră adânc în organizaţiile naţionaliste ucrainene, KGB-ul era cu cel puţin câţiva ani în urma ţintelor sale. În 1957, contactele lui Staşinski din KGB îi dăduseră vechea adresă a lui Rebet şi acelaşi lucru se întâmplase şi în cazul lui Bandera.

— O vreme nu am mai primit alte misiuni, a continuat Staşinski.

Apoi, la sfârşitul lui aprilie 1959, i s-a ordonat să meargă la Moscova. Acolo, într-un hotel din Moscova, se întâlnise cu un „aristocrat“ de la KGB pe nume Gheorghi Avksentievici, care i-a spus că se luase decizia „lichidării“ ţintei în aceeaşi manieră ca în cazul lui Rebet.

— S-a exprimat exact aşa cum aţi spus sau a precizat cine adoptase această

hotărâre? a întrebat Jagusch.

— Nu a fost foarte clar în legătură cu asta, a răspuns Staşinski. Din ceea ce a spus a reieşit că hotărârea fusese adoptată de „autoritatea supremă“.

Jagusch a insistat. Adică însemna că ordinul venise de la guvern? Staşinski a spus că da: i s-a confirmat bănuiala când, spre sfârşitul anului, l-a vizitat pe şeful KGB, Aleksandr Şelepin, care l-a decorat pentru îndeplinirea cu succes a misiunii.

Era prima oară că numele lui Şelepin, acum secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (CC al PCUS), era rostit de Staşinski în decursul mărturiei sale şi prima referire directă la oficialităţile din guvernul sovietic. Mai mulţi jurnalişti s-au ridicat imediat de la locul lor şi s-au precipitat spre ieşire, apoi spre telefoane. Se grăbeau să transmită cea mai explozivă informaţie din punct de vedere politic pe care o dezvăluise până acum acuzatul: Staşinski confirmase relatările publicate anterior în presă, şi anume că noul secretar al CC al PCUS fusese implicat personal în complotul de asasinare a lui Bandera.

Staşinski şi-a continuat mărturia, vorbind unui public înmărmurit de dramatismul faptelor descrise.

— Am văzut că Bandera dispare în garaj, a spus Staşinski, relatând prima sa întâlnire directă cu Bandera şi prima încercare, eşuată, de a-l asasina. Apoi am ieşit [din gangul altei clădiri, în care se ascunsese] şi am scos arma din buzunar.

Vorbea lent, sporind tensiunea din sală.

— Ţinând arma în mâna dreaptă şi o fiolă în cea stângă, m-am îndreptat într-acolo, convins că trebuie să încerc să îl ucid chiar atunci, a continuat Staşinski. Când am ajuns chiar în faţa gangului, m-am gândit o clipă la cum stă şi meşterește la maşină, fără să ştie că mă apropii de el, că îi aduc moartea, că într-o clipă nu va mai fi în viaţă.

Aceste cuvinte au fost întâmpinate cu o tăcere desăvârşită. Palid ca întotdeauna, Staşinski şi-a fixat privirea asupra lui Jagusch, în timp ce toată

lumea se uita la el. Până și stenografii se opriseră din scris.

— Am intrat în gang, a continuat Staşinski. Garajul era deschis, maşina era în garaj; el stătea în partea stângă și lucra ceva lângă scaunul șoferului. Tocmai se dăduse jos din maşină... Făcusem deja doi paşi către el, dar apoi mi-a trecut prin minte un gând și mi-am zis că n-o s-o fac. M-am întors și am plecat.

Din partea publicului aproape că s-a auzit un oftat de uşurare. Doar Jagusch părea indiferent la suspansul relatării.

— Podul era de piatră sau de lemn? a întrebat el după ce Staşinski a declarat că, pentru ca nu cumva să se răzgândească, descărcase pistolul în pământ și îl aruncase de pe pod în același pârâu în care aruncase și pistolul pe care îl folosise pentru a-l asasina pe Lev Rebet cu un an și jumătate înainte. Staşinski a răspuns că de data aceasta a fost vorba de un pod de piatră — același pârâu, dar alt pod.

Când Staşinski a ajuns cu relatarea la ziua în care îl ucisese cu adevărat pe Bandera, a povestit cum, după ce a văzut că maşina pleacă de pe Zeppelinstrasse, a sărit în tramvai ca să meargă la imobilul lui Bandera. Jagusch a profitat de ocazie ca să sublinieze inconsecvența:

— La ce vă gândeați? Ați fi putut spune: a plecat, destul pentru azi. Însă dumneavoastră v-ați întrebat unde se duce.

Staşinski nu a știut ce să-i răspundă, decât că urma ordinele.

— Trebuia să fac ceva ca să demonstrez că mă străduiesc să execut misiunea, i-a spus judecătorului.

Când Staşinski a trecut la descrierea crimei, Jagusch i-a mai pus una dintre scurtele întrebări care îi erau caracteristice:

— Ce ați făcut?

— Mi-am dat seama că nu pot să refuz să duc la capăt asasinatul, a răspuns Staşinski. A trebuit să o fac!

Tensiunea din sală a atins din nou cote maxime. „Unii dintre ascultători s-au aplecat în față, pregătindu-se pentru șocul ce urma să vină“, a scris Vitoșinski. „Nimeni nu se foiește; nu se aude nicio șoaptă, nimeni nu tușește. Cinci judecători în robe stacojii, cu pieptare albe late și papion, stau neclintiți ca niște sculpturi pe fundalul peretelui și nu își iau ochii de la Stașinski. Iar el stă cu capul plecat, vorbește șovăitor, aproape în șoaptă, și își continuă povestea cea cumplită.“

Nu a mai îndrăznit să intre în curtea interioară de data aceasta, le-a mărturisit Stașinski judecătorilor, ci s-a dus la ușa principală, pe care a descuiat-o cu cheile primite la Karlshorst. Apoi a încuiat ușa pe dinăuntru și a urcat pe trepte la parter, unde avea să-l aștepte pe Bandera să intre în casa scării. Peste câteva minute, după ce a evitat să fie descoperit de o femeie care părăsea clădirea, Stașinski l-a văzut pe Stepan Bandera în fața ușii de la intrare, chinuindu-se cu cheia, pe care încerca să o scoată din yală. Sub braț ținea niște sacoșe. Una dintre ele era deschisă, iar Stașinski a zărit în ea niște gogonele verzi.

— Nu era situația ideală pentru comiterea crimei, le-a spus Stașinski judecătorilor, care îl ascultau atenți să nu piardă niciun cuvânt. Ar fi trebuit să închidă mai întâi ușa după el.

Tocmai atunci, Bandera, auzind zgomot de pași, a ridicat privirea și l-a văzut pe Stașinski.

— Atunci m-a văzut, iar eu m-am uitat la el, a spus Stașinski.

Pentru a câștiga timp, Stașinski s-a prefăcut că își leagă șireturile. Dar, când s-a ridicat, Bandera era tot în dreptul ușii.

— Așa că m-am apropiat de el, a continuat Stașinski. Nu știam dacă să execut asasinatul sau nu. Coboram scările și mă gândeam deja că mai am puțin și trec de el și probabil că nu se va întâmpla nimic. Pe de altă parte, știam că trebuie să o fac... E deja a doua încercare și nu ar trebui să o las să treacă, mi-am zis.

Stașinski a declarat că își auzea vocea de parcă venea de la mare depărtare. L-a întrebat pe Bandera dacă e ceva în neregulă cu încuietoarea. Știa că e o

prostie: l-ar fi putut trăda accentul. Bandera a răspuns că nu e nicio problemă. Staşinski a ţinut uşa cu mâna stângă. În cele din urmă, Bandera şi-a scos cheia din yală. Staşinski a ezitat o clipă, neştiind ce să facă.

— Am rămas locului şi voiam să închid uşa în urma mea, a declarat Staşinski... Brusc am ridicat mâna şi am apăsat pe ambele trăgace, m-am întors imediat, am închis uşa în urma mea şi am plecat.

Boris Vitoşinski s-a uitat la ceas. Era 11:30 dimineaţa, 10 octombrie 1962. Adevărul despre moartea prietenului şi liderului său ieşise în sfârşit la lumină. Nevinovăţia lui Theodor Oberländer, fostul ministru federal, fusese în sfârşit dovedită. Iaroslav Steţko, al treilea nume pe lista ţintelor KGB, îşi putea uşor imagina cum ar putea arăta într-o bună zi asasinarea sa.

Peste câteva minute, Hans Neuwirth, avocatul care reprezenta familia lui Bandera, a avut prima ocazie de a pune o întrebare:

— La ce v-aţi gândit când l-aţi ucis pe dl Stepan Bandera?

Lui Staşinski i-a luat ceva vreme să răspundă. Era evident agitat când a vorbit în sfârşit:

— Nu aveam niciun motiv personal să îl ucid. Executam un ordin, atâta tot.

Jagusch a suspendat şedinţa până după prânz. Publicul s-a îndreptat spre ieşire.[2]

Îndoiala

Mărturia lui Bogdan Staşinski, într-un tribunal plin de jurnalişti vest-germani şi străini, că ucisese doi oameni, era pe cât de uluitoare, pe atât de dificil de crezut. De ce să-şi recunoască atât de sincer faptele un om care comisese două crime? Era oare manipulat?

Presa sovietică şi est-germană susţinea vehement că Staşinski trebuie să fie un susţinător devotat al lui Bandera care acceptase să se sacrifice pentru a pune pe seama Moscovei nişte crime de care era nevinovată. La începutul lui octombrie 1962, înainte de începerea procesului, sovieticii au publicat un interviu cu un anumit Mihailo Davidiak, membru al Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni, care fusese trimis de Bandera şi de Serviciul de informaţii externe vest-german într-o misiune de spionaj în Ucraina. Davidiak pretindea că înainte de plecarea lui în primăvara anului 1959 Bandera se întâlnise personal cu el şi îi ceruse să strângă informaţii despre familia Staşinski. Bandera, a sugerat Davidiak, voia să îl trimită pe Bogdan Staşinski, care era membru al OUN şi se afla în prezent în Occident, într-o misiune clandestină în Ucraina.[1]

Nu doar în Est, ci şi în Vest au apărut îndoieli cu privire la Staşinski. Foarte multă lume se îndoia de veridicitatea mărturiei lui Staşinski din dimineaţa zilei de 10 octombrie. Reporterii de la Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Welt (Hamburg), Deutsche Zeitung (Köln) şi Süddeutsche Zeitung (München) se îndoiau cu toţii de vinovăţia lui. Parţial, scepticismul presei se datora felului în care preşedintele completului de judecată, Heinrich Jagusch, condusese interogatoriul. Preocupat de scurgerile apărute în presă înaintea procesului, Jagusch se străduise foarte mult să demonstreze imparţialitatea Curţii în pledoaria sa introductivă. Comportamentul său în primele zile ale procesului a fost pe măsura acestei pledoarii. Jagusch căuta în mod activ dovezi care să conteste mărturia lui Staşinski privind călătoriile la München, întâlnirile cu alţi agenţi şi detaliile asasinatelor lui Rebet şi Bandera.

Scepticismul său era contagios.[2]

La sfârşitul celei de-a doua zile a procesului, Jagusch a rezumat ceea ce spusese până atunci Staşinski cu privire la motivele care l-au determinat să săvârşească omorurile. I-a cerut acuzatului să îl corecteze dacă greşeşte.

— Educaţia şi opiniile dumneavoastră, între anii 1950 şi 1957, erau de aşa natură încât odată ce vi se dădea un ordin vă simţeaţi obligat să îl executaţi în interesul Uniunii Sovietice, ignorând şi învingând eventualele temeri pentru siguranţa dumneavoastră ca individ, a sugerat judecătorul.

Staşinski a fost de acord cu această afirmaţie. Jagusch a întrebat la ce consecinţe s-ar fi putut aştepta Staşinski dacă ar fi refuzat să execute ordinul. Acesta a declarat că „refuzul de a executa asasinatul, din compasiune sau din pricina conştiinţei mele, ar fi atras asupra mea o pedeapsă cât se poate de severă. Din moment ce ştiam că asasinatul fusese planificat, aş fi fost izolat de toată lumea, ceea ce ar fi fost echivalent cu o sentinţă la moarte“.

Afirmaţia lui Jagusch privind motivele lui Staşinski se baza nu doar pe mărturia acestuia din instanţă, ci şi pe interogatoriile sale înregistrate de către anchetatorii vest-germani. În mărturiile sale de dinainte şi din timpul procesului, Staşinski se referise la Uniunea Sovietică şi la Rusia ca fiind unul şi acelaşi lucru. Părea să fie loial acestei uniuni conduse de Rusia, şi nu Ucrainei sale natale. Se străduise din greu să-şi lase în urmă trecutul şi identitatea ucraineană. Dacă nu ar fi făcut aşa, i-ar fi fost dificil să se considere patriot.

— „Am ajuns treptat să fiu convins de dreptatea regimului sovietic şi m-am obişnuit din ce în ce mai mult cu ideea că fac toate acestea pentru binele poporului sovietic“, a spus Jagusch, citind din declaraţiile date de Staşinski în faţa anchetatorilor poliţiei. „Eram un comunist convins; am făcut totul din convingere politică... Consideram refuzul [oricui] de a reveni [din Occident] în patrie drept trădare. Era rezultatul firesc al convingerilor mele comuniste. Pe de altă parte, îmi era milă de familiile victimelor, dar, când era vorba de duşmanii poporului rus, educaţia mea comunistă îmi poruncea să fiu neclintit.“

Când a fost întrebat de unul dintre judecători dacă crede în Dumnezeu,

Staşinski a răspuns printr-o lungă tăcere. A spus instanţei că până în momentul în care îl omorâse pe Lev Rebet fusese încredinţat că nu făcuse rău nimănui sau cel puţin că nu era direct răspunzător de moartea cuiva. Crescuse într-o familie credincioasă, dar nu-i era uşor să spună dacă mai credea în Dumnezeu după tot ce i se întâmplase şi tot ceea ce făcuse.

Pe măsură ce discutarea motivaţiilor lui Staşinski continua, cele mai multe întrebări le-a pus Adolf Miehr, avocatul familiei Rebet, în vreme ce avocatul lui Staşinski, Helmut Seidel, a păstrat tăcerea. Seidel nu a intervenit des; nu a avut de ce să o facă. Părea că Heinrich Jagusch, care îl interogase cu atâta îndârjire pe Staşinski cu o zi mai devreme, preluase acum rolul avocatului, punându-i întrebări şi sugerându-i răspunsuri care se potriveau foarte bine cu strategia de apărare a lui Seidel: Staşinski comisese nişte crime cumplite, dar numai după ce fusese îndoctrinat de propaganda sovietică şi la ordine venite de sus, pe care nu le putea refuza fără să-şi pună viaţa în primejdie. Reuşise oare mărturia lui Staşinski să îl convingă pe judecător că nu ascunde nimic de instanţă şi că se căieşte sincer? Sau era o dovadă a înţelegerii de care auzise Charles Kersten la Washington, că în schimbul implicării autorităţilor sovietice Staşinski avea să fie tratat cu clemenţă de judecători? Existau mai multe moduri de a interpreta această atitudine.[3]

În privinţa vinovăţiei directe a lui Staşinski în comiterea crimelor, Jagusch nu prea avea dovezi concrete, în afară de mărturia acuzatului. Niciunul dintre martori nu îl văzuse la faţa locului în ziua asasinatelor. Crescenzia Huber, femeia care trecuse pe lângă el înainte să îl ucidă pe Bandera, nu a putut să îi confirme identitatea în faţa instanţei. Dimpotrivă, a spus că bărbatul pe care îl văzuse lângă uşa liftului avea părul mai închis la culoare decât al acuzatului. Ceilalţi martori, care au fost audiaţi în cea de-a cincea zi a procesului, printre care se aflau inspectorul Vanhauer de la Poliţia Federală de Investigaţii Criminale şi Oberkommissar Adrian Fuchs de la Direcţia de Investigaţii Criminale din München, au putut confirma faptul că Staşinski, sau cel puţin o persoană care folosise numeroasele sale identităţi false, călătorise într-adevăr la şi dinspre München în zilele specificate de acuzat şi se cazase la hotelurile la care acesta pretindea că ar fi stat. Dar nimic mai mult.

Cele trei pistoale cu pulverizator pe care Staşinski declarase că le aruncase în pârâul din Hofgarten nu au fost găsite niciodată, deşi albia a fost secată

pentru a permite căutarea. Adrian Fuchs a explicat că municipalitatea curăța anual pârâul, iar pistoalele fuseseră probabil deja înlăturate de personalul de curățenie. Fără o armă și fără martori, capacitatea lui Stașinski de a răspunde la întrebări într-un mod care să genereze încredere în el și în mărturia sa rămânea crucială pentru a-și asigura condamnarea.[4]

Întregul caz s-ar fi destrămat pur și simplu dacă s-ar fi răzgândit. Dar el a rămas consecvent. Povestea sa a captivat imaginația publicului din sala plină până la refuz și a găsit multă înțelegere și în afara ei. Reporterul de la Frankfurter Allgemeine Zeitung a scris pe 18 octombrie 1962: „Acest individ are calități care nu se găsesc adesea într-o asemenea măsură și într-o asemenea combinație. Stașinski este extraordinar de inteligent, reacționează rapid, este aproape incredibil de încrezător în sine, categoric și pare capabil să se dedice complet unei cauze pe care o consideră dreaptă“. Faptul că ucigașul autodeclarat era un personaj atât de simpatic prezenta o problemă serioasă pentru susținătorii lui Bandera. Se străduiau din greu să transforme procesul penal într-unul politic și să zugrăvească regimul sovietic drept unul care nu se dă în lături de la nimic pentru a-și elimina dușmanii. Acum, părea că unul dintre criminali — singura față a comunismului vizibilă publicului occidental — câștiga concursul de popularitate.[5]

Boris Vitoșinski repeta fără încetare în articolele sale că mărturia lui Stașinski nu era intriga unui roman polițist sau a unui film. Era un rechizitoriu împotriva ucigașului însuși și stăpânilor săi de la Moscova. „Mărturia lui Stașinski, pe lângă sentimentul de dezgust față de el pe care îl stârnește (ne referim doar la oamenii cu judecată), continuă să fie extraordinar de interesantă, ba chiar senzațională, ca un roman de spionaj plin de suspans, pentru cei mulți care se lasă «trași pe sfoară» de spionul Moscovei“, scria Vitoșinski. „Din nefericire, nu avem de-a face cu un roman. Este relatarea faptelor ticăloase, comise de un individ care, la ordinele criminalilor de la Kremlin, a ales calea celor mai cumplite nelegiuiri: trădarea propriei identități, calea crimei, a minciunii neîncetate și a slujirii răului.“[6]

Le-a revenit avocatului familiei Bandera, Hans Neuwirth, și celui al familiei Rebet, Adolf Miehr, sarcina de a schimba atmosfera din sala de judecată și tonul relatărilor din presă care păreau să simpatizeze cu acuzatul, demascându-l ca fiind un trădător, un comunist convins și un spion KGB

obișnuit cu înșelăciunea. Înainte de proces, oamenii lui Bandera culeseseră destule informații despre familia lui Stașinski încât să poată dovedi că, cel puțin din punct de vedere ideologic, Stașinski se întorsese împotriva propriilor rude. Familia Stașinski era într-adevăr activă pe plan politic, iar unchiul lui fusese chiar arestat și executat de regimul sovietic pentru sprijinul acordat rezistenței ucrainene. Neuwirth și Miehr au avut în sfârșit ocazia să se folosească de aceste informații în a cincea zi a procesului, când l-au chestionat îndelung pe acuzat. Au făcut tot ce au putut pentru a-l zugrăvi ca trădător de neam.[7]

Stașinski, însă, s-a dovedit a fi dificil de intimidat. Când Neuwirth l-a întrebat de ce se autointitulase rus în decursul mărturiei, a răspuns că folosise termenul pentru a arăta apartenența sa politică, și nu identitatea etnică. La întrebarea lui Neuwirth dacă știa că Ucraina avea dreptul să se separe de Uniunea Sovietică, conform constituției sovietice, Stașinski a răspuns că este o întrebare de legislație, iar el nu este jurist. Dar a mințit în mod clar când a spus că nu știa că unchiul său, Petro Stașinski, fusese ucis de sovietici și a refuzat să răspundă dacă și-ar fi ucis sora la ordinele KGB.

— Ați folosit cuvântul „trădător“, a spus Adolf Miehr, referindu-se la precedenta declarație a lui Stașinski, în care afirmase că la început era încredințat că, dacă ar fi fugit în Occident, și-ar fi trădat patria. Cunoașteți, ca ucrainean, măcar acest fapt despre lupta pentru eliberarea Ucrainei, despre istoria ei, că lupta de eliberare a fost îndreptată încă de la începutul secolului, ba chiar mai devreme, nu împotriva unui anumit regim, și nici împotriva unui anumit sistem politic, ci împotriva dominației oricărui popor străin în Ucraina și împotriva oricărei ocupații?

Stașinski a evitat întrebarea.

— Nu pot răspunde la această întrebare, a declarat în fața instanței. Plecați de la presupunerea că sunt un fel de istoric și că sora mea, care știa să scrie și atât, are cunoștințele unui profesor de istorie.

Miehr nu era mulțumit și l-a întrebat pe Stașinski pentru ce lupta sora lui.

— Lupta pentru o Ucrainăindependentă, a venit în sfârșit răspunsul pe care încerca să îl obțină.

Acesta a fost singurul rezultat al eforturilor depuse de cei doi avocaţi germani — care în ultimele câteva zile trecuseră printr-un curs intensiv de istorie a mişcării de eliberare ucrainene — de a-l zugrăvi pe Staşinski ca trădător al poporului său.[8]

Avocatul lui Staşinski, Helmut Seidel, a preferat să stea cât mai departe cu putinţă de subiecte precum identitatea naţională, loialitatea faţă de familie şi trădarea personală. Strategia sa de apărare era clară şi simplă: Staşinski, indiferent cum ar fi fost el înainte şi la momentul crimelor, se schimbase. Îşi reevaluase acţiunile şi trecuse printr-o transformare morală şi psihologică majoră. Nu exista dovadă mai bună în acest sens decât fuga în Occident şi mărturia sa, cea mai concretă dovadă pe care o aveau la dispoziţie anchetatorii, iar acum instanţa.

— De ce aţi recunoscut toate acestea când aţi ajuns în Occident, mai ales ştiind că ar fi fost imposibil ca faptele să fie cunoscute dacă nu le-aţi fi mărturisit? a întrebat Seidel.

Staşinski a dat un răspuns, cel mai probabil pregătit dinainte.

— La început am decis doar să nu mai comit niciodată niciun asasinat, a spus el instanţei. Transformarea mea politică şi ideologică a avut loc în timpul şederii mele la Moscova. Toate experienţele pe care le-am avut acolo m-au împins să iau această decizie. Mi-am dat seama că era de datoria mea să îndrept cumva răul pe care îl făcusem şi să încerc să-i avertizez şi pe alţii să se păzească.

Aceasta era principala concluzie pe care Staşinski şi avocatul său şi-ar fi dorit să o tragă instanţa din lunga sa mărturie despre întrevederea cu Aleksandr Şelepin şi despre perioada petrecută la Moscova după căsătorie.[9]

A fost chemat ca martor profesorul Joachim Rauch, specialist în psihologie la Universitatea din Heidelberg, care l-a ţinut sub observaţie pe Staşinski în februarie şi martie 1962. Acesta a sugerat că Staşinski nu este genul de persoană capabilă să inventeze neadevăruri sau să încerce să atragă atenţia asupra sa apelând la autoînvinovăţire. De fapt, a afirmat profesorul, lui Staşinski îi lipsea imaginaţia activă. Îi păsa mult prea mult de opinia altora.

— În ceea ce privește voința, dl Stașinski lasă impresia că este un individ slab, a declarat Rauch.

A explicat apoi ceea ce a vrut să spună:

— Deși inteligent, dl Stașinski... nu are o gândire independentă. A încercat să decidă de unul singur în chestiunile de principiu, dar după căsătorie s-a bazat pe judecata soției sale. Autoritatea acesteia a înlocuit-o pe a sa. Probabil că ar fi fost incapabil să se dezică de trecut de unul singur... Are tendința de a evita problemele neplăcute. În loc să le înfrunte, vrea să le dea deoparte.

Seidel trebuie să fi fost încântat. Deși necruțătoare, evaluarea făcea mai credibilă afirmația lui Stașinski că fusese îndoctrinat de KGB.[10]

Rolul lui Inge Pohl în convertirea sa morală a fost menționat în mod repetat de Stașinski când a descris șederea lor la Moscova și decizia de a fugi în Occident. Ca întotdeauna, Heinrich Jagusch a încercat să verifice declarațiile lui Stașinski.

— Dacă transformarea dumneavoastră interioară a avut loc așa cum ați descris-o adineaori, nu ați discutat toate acestea în detaliu cu soția dumneavoastră? Când inima e copleșită, oricine are nevoie să-și împărtășească gândurile cuiva.

Stașinski a răspuns afirmativ. I-a răspuns judecătorului că el și Inge discutau de cele mai multe ori în aer liber, dar nu întotdeauna reușeau și probabil că KGB-ul auzise unele dintre discuțiile lor. La fel ca până atunci, instanța a fost nevoită să îl creadă pe cuvânt pe Stașinski și să se bazeze pe puterea lui de convingere.[11]

Iar Stașinski s-a dovedit deosebit de convingător. Pe măsură ce procesul înainta, din ce în ce mai puțini observatori se îndoiau de spusele sale. În a treia zi a audierilor, Jagusch a decis să înlăture speculațiile că Stașinski este manipulat cu scopul de a alimenta isteria antisovietică.

— S-a întâmplat vreodată ca cineva din Republica Federală Germană să vă influențeze în vreun fel (cu excepția agențiilor de investigație) și să vă spună ce anume să declarați despre un lucru sau altul la proces? l-a întrebat Jagusch

la scurt timp după ce Staşinski şi-a încheiat mărturia despre asasinarea lui Bandera.

— Nu, nu s-a întâmplat nimic de felul acesta, a răspuns Staşinski.

Judecătorul nu s-a lăsat:

— A existat vreo încercare premergătoare de a vă încuraja, dintr-un motiv sau altul, să ne spuneţi poveşti şi să vă incriminaţi?

— Niciodată, a răspuns Staşinski.

— Poate cineva din afara Republicii Federale Germane? a sugerat Jagusch.

— Nu, a spus Staşinski.

— Sunteţi sigur? a insistat judecătorul.

— Da! a fost răspunsul.[12]

Acuzarea

Ultima zi a procesului a căzut pe 15 octombrie, la exact trei ani de la uciderea lui Stepan Bandera. Susţinătorii acestuia au venit la tribunal purtând costume şi cravate negre. În aceeaşi zi au participat la o slujbă în memoria liderului lor ucis, oficiată la Biserica Sf. Ştefan din Karlsruhe. Staşinski a remarcat veşmintele neobişnuite ale celor din sală, dar nu este clar dacă a făcut legătura cu evenimentul ce avusese loc cu trei ani înainte.[1]

Susţinătorii îndoliaţi ai lui Bandera au fost mulţumiţi de poziţia adoptată în ziua aceea de procurorul-şef, Albin Kuhn, un domn în vârstă, cu chelie şi ochelari rotunzi, care a prezentat rechizitoriul împotriva lui Bogdan Staşinski. Discursul lui Kuhn nu a fost deloc de bun augur pentru inculpat. Kuhn a spus că Staşinski ştia la momentul comiterii asasinatelor că pistolul cu pulverizator era letal pentru victime. A definit faptele acestuia drept „crimă, mai bine zis omucidere mârşavă“. Procurorul a admis că Staşinski a acţionat la ordinele KGB şi că a fost un instrument în mâinile unui stat care recurgea la suprimarea adversarilor politici, dar a refuzat să considere KGB-ul o organizaţie militară şi a declarat că ordinele sale sunt ilegitime.

Kuhn şi-a încheiat pledoaria cu următoarea afirmaţie:

— Legea spune că omorul trebuie pedepsit printr-o sancţiune absolută, iar circumstanţele atenuante, reprezentate de persoana inculpatului, nu pot fi luate în considerare în acest caz.

A cerut Curţii să îl condamne pe Staşinski la două sentinţe pe viaţă pentru crimele comise şi la încă trei ani pentru activităţile de spionaj. Zvonurile pe care le auzise congresmenul Charles Kersten la Washington în privinţa clemenţei acordate lui Staşinski s-au dovedit a fi false. Aşa cum era de aşteptat, Staşinski îi implicase pe liderii sovietici în organizarea de asasinate politice în străinătate, dar procurorul nu i-a oferit în schimb reducerea pedepsei. Perspectivele lui Staşinski păreau foarte sumbre.[2]

Următorul care a luat cuvântul a fost Hans Neuwirth. Nici Staşinski, nici avocatul său nu se puteau aştepta la nimic bun din partea lui Neuwirth, al cărui interogatoriu din ziua precedentă sugera nu numai că priveşte cu scepticism remuşcările lui Staşinski, ci şi că este foarte bine informat în legătură cu politica şi istoria sovietice şi ucrainene. Membrii Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni considerau că Staşinski îşi arătase adevărata faţă sub tirul întrebărilor lui. „Atitudinea lipsită de respect a lui Staşinski faţă de avocaţii care îl chestionau, şovăielile şi tonul nepoliticos al răspunsurilor sale l-au pus într-o lumină cu totul diferită“, a scris unul dintre susţinătorii lui Bandera prezenţi în sală. „Numai acum îl vedem cu adevărat aşa cum este: umil şi supus faţă de cei în a căror putere se află; disprețuitor faţă de cei de care nu se teme. Faţă de aceştia este chiar batjocoritor. Este limpede că în adâncul sufletului este acelaşi agent KGB, omul «sovietic».“[3]

Reporterul Boris Vitoşinski a afirmat că Staşinski minte nu pentru că distorsionează faptele, ci pentru că omite un episod important din viaţă. S-a referit la implicarea familiei Staşinski în rezistenţa naţionalistă şi la motivaţiile lui de a-şi trăda surorile. Alţi reporteri s-au întrebat dacă Staşinski intrase în poliţia secretă într-adevăr pentru a-şi ajuta familia. „Trebuie să fi existat şi alte motive pe care Staşinski le-a ascuns intenţionat“, a scris ziarul ucrainean cu redacţia la Paris Ucrainske slovo (Cuvântul ucrainean). Naţionaliştii doreau ca Staşinski să spună mai multe despre participarea sa la înăbuşirea rezistenţei ucrainene înainte de a fi fost trimis la Kiev pentru pregătire. Staşinski a refuzat; când Neuwirth l-a întrebat cât de des participase la operaţiunile organizate împotriva insurgenţilor, s-a mulţumit să răspundă că de câte ori i se ordonase. Naţionaliştii ar fi vrut ca Staşinski să declare câţi insurgenţi omorâse împreună cu tovarăşii săi şi ce alţi emigranţi fuseseră lichidaţi de asasinii KGB-ului, dar el fie nu ştia, fie a refuzat să răspundă la aceste întrebări. I-au cerut de asemenea să descrie lupta eroică a prietenilor lor din rezistenţă, dar a refuzat şi acest lucru.

În final, susţinătorii lui Bandera au pus sub semnul întrebării motivele care l-au determinat să dezerteze. „Staşinski a fugit în Occident nu pentru că era un bolşevic «căit», ci din cu totul alte motive, egoiste“, a scris Vitoşinski. Oamenii lui Bandera au explicat cum văd ei aceste motive într-un articol publicat după proces, în care se afirma că dezertarea lui Staşinski a fost „un pas perfect logic după ce a observat că neîncrederea faţă de el şi soţia sa a

conducerii KGB de la Moscova creştea văzând cu ochii zi de zi... Ca agent KGB cu experienţă, ştia că această instituţie nu le oferă un răgaz prea mare angajaţilor sau partenerilor suspecţi care ştiu prea multe despre crimele secrete comise sub egida ei“. Staşinski fugea, în mod egoist, ca să îşi salveze viaţa, nu pentru că şi-ar fi schimbat convingerile.[4]

Oamenii lui Bandera erau îndreptăţiţi să privească cu scepticism mărturia unui asasin KGB care devenise peste noapte vedeta îndrăgită a presei şi simbolul căinţei şi al sincerităţii. Aveau toate motivele să nu îl creadă când spunea că nu ştie mare lucru despre lupta pentru independenţa Ucrainei, având în vedere că membrii familiei sale erau membri marcanţi ai acestei lupte în sat. Cu siguranţă ştia ce i se întâmplase unchiului său, al cărui cadavru fusese găsit într-o închisoare din Lvov după ce sovieticii au părăsit oraşul în iunie 1941.

Credinţa că Staşinski dezertase nu mânat de remuşcări, ci pentru a-şi salva viaţa era împărtăşită şi de foştii săi şefi de la KGB. Iuri Nosenko, ofiţer KGB care fugise în Occident în 1964, le-a spus ofiţerilor de la CIA că, odată ce Staşinski a găsit microfonul din apartament, trebuie să se fi temut că va fi asasinat de KGB. Ceea ce, după cum ştia, li se întâmpla destul de frecvent agenţilor implicaţi în operaţiuni politice delicate în timpul erei staliniste. Ironia făcea ca susţinătorii lui Bandera şi KGB să cadă de acord asupra unui lucru: Staşinski era un trădător în care nu se putea avea încredere.[5]

Hans Neuwirth şi-a început pledoaria finală spunând că nu caută răzbunare în numele familiei Bandera, o familie religioasă, care şi-a pierdut trei fii în lupta pentru eliberarea Ucrainei. Dar când l-a numit pe Staşinski trădător care a înşelat încrederea surorii sale pentru a se infiltra în rezistenţa ucraineană, exact a răzbunare sunau cuvintele lui. Staşinski a început să se foiască pe scaun şi publicul a putut să vadă cum sângele i-a năvălit iar în obraji, ceea ce rar i se întâmplase pe parcursul procesului. Însă Neuwirth nu-şi epuizase comparaţiile jignitoare: a continuat spunând că stăpânii lui Staşinski de la KGB îl dresaseră ca pe un câine să ucidă victime nevinovate. Totuşi, Neuwirth, la fel ca şi Kuhn mai devreme, a preluat ideea transformării spirituale a lui Staşinski, propusă de apărare. „Bărbatul acesta a fost produsul unei metode de educare asemănătoare cu cea folosită pentru a dresa câinii lui [Ivan] Pavlov, dar apoi a intrat în scenă această femeie“, a spus Neuwirth,

referindu-se la Inge Pohl, „și ea e cea care, trezindu-i remuşcările, îl convinge până la urmă de dreptatea sistemului nostru [occidental]“.

Neuwirth nu a fost însă dispus să manifeste mai multă înțelegere de-atât față de Staşinski. „Indiferent din ce unghi am privi acest caz“, a continuat avocatul, „nu avem cum să acordăm iertarea, ca la confesional. Ne aflăm în sala de judecată. Oricât de sârguincios am căuta să găsim ceva uman, rămân omorurile, nimicirea a doi oameni“. Susținătorii lui Bandera din sală nu au fost prea impresionați de talentul de orator al lui Neuwirth — avea emoții și vorbea cu o voce foarte scăzută — dar le-a plăcut ceea ce a zis, nu doar despre Staşinski, ci și despre lupta lor pentru independență. „Conform principiilor noastre occidentale, o asemenea luptă este sacră“, a declarat Neuwirth. „Și tocmai ucrainenii sunt cei care ne-au demonstrat, de-a lungul procesului lor istoric dificil, că sunt gata să urmeze chemarea acestei tradiții.“[6]

Când ședința a fost suspendată pentru pauza de prânz, perspectivele lui Staşinski păreau mai sumbre decât oricând pe parcursul procesului. Deşi părea imposibil, câştigase simpatia publicului şi a judecătorilor. Până şi procurorul şi avocații victimelor erau de părere că se căise şi că nu mai era acelaşi om care comisese asasinatele. Dar nimic din toate acestea nu părea să conteze. Acuzarea cerea două sentințe pe viață, plus încă trei ani. Pe parcursul zilei a început să pară din ce în ce mai probabil că într-acolo se îndrepta verdictul.

Unul dintre cele mai memorabile discursuri ținute în ziua respectivă a fost cel al fiicei lui Stepan Bandera, Natalia, în vârstă de douăzeci şi unu de ani. Declarația ei a fost un omagiu adus tatălui ei care, după cum le-a reamintit ea celor de față, fusese ucis exact cu trei ani înainte. Moartea lui Bandera lăsase o rană însângerată în inimile celor trei copii ai săi. Când s-a ridicat să vorbească Natalia Bandera, în sala de judecată s-a lăsat tăcerea. Până şi jurnaliştii s-au oprit din răsfoitul carnetelor. Natalia le-a împărtăşit celor de față câteva amintiri intime cu tatăl ei, un conspirator de profesie a cărui identitate adevărată nu le fusese dezvăluită nici măcar copiilor săi.

— Îmi amintesc că, odată, când eram foarte bolnavă, aveam o otită gravă, am întrebat-o pe mama cine era domnul ciudat care venise lângă patul meu și mă mângâiase pe obraz, a spus Natalia cu o voce care tremura de emoție. Îl

uitasem cu desăvârşire pe tata.

Se referea la anii de după terminarea războiului, când familia lui Bandera locuia departe de el, într-o tabără de refugiaţi din Mittenwald.[7]

Chiar şi după ce familia s-a reunit sub un singur acoperiş, la sfârşitul anilor 1940, Natalia nu a aflat multă vreme nici care este numele ei adevărat, nici identitatea tatălui ei.

— Când aveam treisprezece ani, am început să citesc ziare ucrainene şi am citit mult despre Stepan Bandera, a povestit Natalia. Treptat, pe baza observaţiilor cu privire la numele de familie al multor oameni care erau frecvent în tovărăşia tatălui meu, am început să trag propriile concluzii. Într-o zi, o cunoştinţă a avut o scăpare şi de atunci am fost sigură că tatăl meu este de fapt Stepan Bandera. Dar nici măcar atunci n-am îndrăznit să le spun frăţiorului şi surioarei mele secretul, fiindcă ar fi fost foarte periculos dacă ar fi dezvăluit, în mod nevinovat şi fără să-şi dea seama, adevărul.

Cuvintele Nataliei Bandera au oferit publicului ceva ce lipsise până atunci cu desăvârşire din mărturii — dimensiunea tragediei umane provocate de acţiunile lui Staşinski. Îmbrăcată în negru, la fel ca tovarăşii tatălui ei, Natalia a făcut referire la o parte din mărturia lui Staşinski, când acesta a spus că Serghei Damon, ofiţerul său de caz, îl asigurase că, atunci când vor creşte, copiii lui Bandera îi vor fi recunoscători. Natalia a spus că asta s-ar fi întâmplat numai în cazul în care ar fi fost răpiţi de KGB şi supuşi unui program de reeducare, aşa cum se petrecuse în cazul lui Iuri Şuhevici, fiul adolescent al comandantului suprem al Armatei Insurecţionale Ucrainene. În ochii copiilor săi, Bandera era autoritatea morală supremă din viaţa lor, un erou care îşi dăduse viaţa pentru Dumnezeu şi pentru Ucraina. „Întruchipa acest ideal nobil şi va continua să fie steaua călăuzitoare a vieţii mele, precum şi a vieţii fratelui şi surorii mele şi a întregului tineret ucrainean“, a declarat Natalia.[8]

Atât publicul, cât şi magistraţii au fost evident mişcaţi de acest discurs. Staşinski, cu privirea plecată, a devenit şi mai palid decât până atunci.

Avocații diavolului

Îndată după pauza de prânz, Heinrich Jagusch i-a dat cuvântul lui Adolf Miehr, avocatul familiei Rebet. Până în acel moment îl chestionase pe Staşinski cu aceeaşi duritate şi aceeaşi agresivitate la fel ca Neuwirth. Procurorul-şef, Albin Kuhn, şi Miehr au respins ideea că Staşinski ar fi executat omorurile sub constrângere. Dar Miehr se îndoia la fel de mult şi de afirmaţia procurorului că Staşinski ar fi comis crimele într-o manieră perfidă. Era important de definit categoria în care se încadra omorul. În legislaţia germană, cele mai aspre pedepse se acordă pentru omorul clasificat drept Meuchelmord, ceea ce s-ar traduce drept omor mişelesc, care ar presupune că Staşinski ştia că victima sa era lipsită de apărare şi că nu avea cunoştinţă de atacul iminent.

— Era Rebet lipsit de apărare? Era încrezător? s-a întrebat retoric Miehr, iar apoi şi-a răspuns singur la întrebare. În timp ce urca scările, Rebet nu era în niciun caz lipsit de apărare. Iar chestiunea încrederii este irelevantă în cazul de faţă.

Miehr a explicat că Rebet era în stare bună de sănătate şi era cu siguranţă capabil să se apere de un agresor. Apoi a continuat:

— Conceptul omorului mişelesc (Meuchelmord), aşa cum este folosit în general de neprofesionişti, este... inaplicabil în acest caz.

Printr-o mutare surprinzătoare, argumentul lui Miehr a demontat un element-cheie al acuzării, şi anume că Staşinski ar fi ucis o victimă lipsită de apărare, pe care o luase prin surprindere, şi, prin urmare, ar trebui să primească cea mai aspră pedeapsă, dacă va fi condamnat.

Dar atacul neaşteptat al lui Miehr asupra argumentelor acuzării nu s-a sfârşit aici. A mai susţinut că nimeni nu s-ar fi putut aştepta în mod rezonabil ca Staşinski să dezerteze şi să fugă în Occident de îndată ce a primit primul

ordin de asasinat, luând în considerare îndoctrinarea la care fusese supus în Uniunea Sovietică, precum și convingerile sale comuniste. Miehr și-a încheiat discursul surprinzător făcând referire la văduva lui Rebet, Daria, ale cărei interese le reprezenta și care nu coincideau cu cele ale membrilor familiei lui Bandera.

— Onorabilă instanță! a exclamat Miehr. În numele lui Frau Rebet trebuie să vă asigur încă o dată că nu simte niciun strop de ură față de Stașinski, ci îi este milă de el, și pe bună dreptate... O sentință ușoară ar fi suficientă, fiindcă, pentru faptele pe care le-a comis, Stașinski va fi împovărat de conștiința sa și, știindu-se vinovat de moartea a doi oameni, nu va scăpa niciodată de această povară.[1]

Ce însemna oare asta? Multă lume din sala de judecată a rămas înmărmurită după discursul lui Miehr. De partea cui era acest avocat și de ce cerea clemență pentru ucigaș și punea la îndoială temeiul juridic al acuzării? Apoi a luat cuvântul Daria Rebet, clarificând chestiunea într-o oarecare măsură. O femeie în vârstă de patruzeci și nouă de ani, cu un chip deschis și buze subțiri care trădau o voință și o hotărâre de nestrămutat, s-a ridicat de la masa la care stăteau ceilalți membri ai familiilor victimelor și avocații lor. După care a spus instanței, în germana ei cu accent puternic, că, din cauză că nu cunoștea bine limba și dorea să se exprime cât de precis putea, avea să citească o declarație scrisă. Andri Rebet, fiul de douăzeci de ani al Dariei, care tradusese textul din ucraineană în germană, ședea lângă ea, gata să îi sară în ajutor dacă avea nevoie.

— Pentru început, a spus Daria, trebuie să recunosc că îmi este foarte greu să mă prezint în calitate de co-reclamant la acest proces. Căci se naște în mod firesc întrebarea: pe cine acuz? Iar dacă e să răspund cu precizie și sinceritate la această întrebare, atunci răspunsul va fi acesta: acuzația se îndreaptă împotriva celor care au dat ordinele, regimul bolșevic rus, sistemul sovietic, în care oamenii sunt forțați să se integreze nemilos și aproape fatalist și în care devin niște componente mecanice.

La fel ca Neuwirth, Daria ataca în primul rând sistemul comunist. Dar, spre deosebire de avocatul familiei Bandera, era gata să transfere aproape întreaga răspundere de la individul care executase ordinul criminal asupra celor care îl dăduseră.

— Nu am sentimente de dușmănie sau ură față de acuzat, a spus ea. Declar același lucru și în numele fiului meu aproape adult; mai precis, în numele ambilor mei copii. Dintr-un punct de vedere pur omenesc, acuzatul poate fi privit cu milă și nu mi se pare deloc important să fie pedepsit sever. Tocmai asta consider eu că este cazul Stașinski: un caz, un fenomen care reflectă în același timp și soarta tragică a poporului nostru.

Andri Rebet a relatat mai târziu că publicul a reacționat cu uimire la cuvintele mamei sale. Pe Stașinski l-au impresionat foarte mult, și-a venit vizibil în fire. Andri era cu totul de acord cu mama sa în privința sentinței lui Stașinski. Familia Rebet dorea ca, înainte de toate, să fie judecate regimul sovietic și metodele acestuia de suprimare a mișcării naționaliste ucrainene. După cum se poate deduce din declarația ei, precum și din alte scrieri ulterioare, Daria nu îl considera pe Stașinski ucigaș sau trădător, cum îl vedeau susținătorii lui Bandera, ci o victimă a regimului sovietic. Spera ca publicitatea de care avea parte procesul să schimbe atitudinea Occidentului față de emigranții ucraineni și față de cauza acestora și ca știrile despre proces să ajungă în Ucraina și „să dea oamenilor amăgiți un prilej serios de gândire".[2]

Mai târziu, în cursul aceleiași zile, Stașinski a primit un ajutor neașteptat și din altă parte. Părea că Charles Kersten, celebrul avocat cu mare influență pe plan politic, angajat de echipa Iaroslavei Bandera, își schimbase și el punctul de vedere în timpul procesului. Acesta rămăsese tăcut aproape tot timpul. Deși oficial era doar consultantul lui Hans Neuwirth, mulți îl considerau drept personajul cu cea mai mare greutate din triumviratul de avocați care reprezenta familia Bandera. O fotografie din timpul unei pauze îl arată pășind plin de încredere, cu o mână în buzunarul pantalonilor, între cei doi colegi ai săi: Hans Neuwirth, care șchiopătează sprijinit într-un baston, și micuțul Jaroslav Padoch, care duce o servietă. Nu încăpea îndoială care dintre ei era cel mai influent. Statele Unite domneau asupra întregii lumi și susținerea lor era esențială nu doar pentru supraviețuirea Berlinului de Vest, ci și a întregii Germanii de Vest. Toată lumea știa despre Kersten că nu era un american de rând: avea cunoștințe la cel mai înalt nivel la Washington.

Kersten s-a adresat instanței în engleză, de parcă s-ar fi aflat într-un tribunal american, folosindu-se din plin de marele său talent de orator. Făcea pauză după fiecare paragraf și aștepta ca interpretul să traducă în germană cuvintele

sale. La fel ca Daria Rebet și avocatul ei, Kersten nu se afla acolo pentru Stașinski. Principala lui sarcină, după cum s-a exprimat într-o scrisoare trimisă senatorului Thomas Dodd cu două săptămâni înainte, era să dea în vileag amenințarea pe care o reprezenta Uniunea Sovietică pentru lumea occidentală, în special tendința guvernului sovietic de a-și lichida adversarii politici.

— Dacă Stașinski nu ar fi dezertat, a spus fostul congressman cu un glas puternic și limpede, vreun delegat ONU încăpățânat, cu puternice vederi antisovietice, de exemplu, ar fi fost poate găsit într-o zi mort la New York, victima unui „atac de cord“ produs de această capodoperă a științei sovietice.

El a plasat asasinarea celor doi lideri emigrați în contextul mai larg al politicii sovietice față de Ucraina și mișcarea ei de eliberare. A făcut referire la Marea Foamete Ucraineană dintre 1932 și 1933, la Marea Teroare de la sfârșitul anilor 1930 și la înăbușirea sângeroasă a revoltei din gulagul de la Kengir, din Kazahstan, unde peste jumătate dintre deținuți erau ucraineni, mulți foști soldați ai Armatei Insurecționale Ucrainene.

Discursul lui Kersten i-a dat noi speranțe lui Stașinski.

— Doamna Bandera nu cere răzbunare, ci dreptate pentru Stașinski, a declarat congresmenul american, înțelegând că nu a fost arestat în timp ce comitea fapta, ci a fugit în Occident și a mărturisit din proprie inițiativă întreaga nelegiuire de care se face vinovat guvernul sovietic, precum și rolul său în comiterea ei.

Kersten era convins că obiectivul principal al procesului era să descopere „adevărații criminali“ de la cel mai înalt nivel al puterii sovietice.

— Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice, în acest caz, s-a dovedit a fi vinovat de crimă cu premeditare, a declarat el. Deși această instanță nu poate pedepsi adevăratul vinovat, poate da un verdict istoric și o declarație prin care guvernul sovietic să fie găsit vinovat de omor, un verdict care va încuraja o mare parte a omenirii, afectată de conspirația Rusiei comuniste.

Pentru Stașinski, ședința trebuie să fi fost un adevărat carusel emoțional, deoarece Kersten a fost urmat direct de Jaroslav Padoch, care și-a îndreptat

atacul nu doar împotriva liderilor sovietici, ci şi împotriva asasinului însuşi.[3]

Dar apoi a urmat pledoaria finală a avocatului lui Staşinski, Helmut Seidel, iar balanţa justiţiei a început din nou să se încline în favoarea sa. Pe tot parcursul procesului, Staşinski se ţinuse ferm pe poziţie: că lupta pentru independenţa Ucrainei i se păruse deşartă şi fusese un comunist convins la momentul comiterii crimelor. Abia după ce executase asasinatele descoperise adevărul şi se căise pentru faptele sale. Seidel s-a străduit să sublinieze această argumentaţie în pledoaria sa. Seidel era un personaj impunător, care a lăsat o impresie puternică asupra publicului. „Vorbeşte pe un ton foarte calm, dar ferm, şi cunoaşte extraordinar de bine cazul“, a scris unul dintre susţinătorii lui Bandera în relatarea procesului. „Exploatează cu măiestrie toate erorile şi formulările nepotrivite ale celorlalţi avocaţi pentru a diminua vinovăţia clientului său.“ Volodimir Stahiv, un apropiat al Dariei Rebet care era prezent în sală, a notat că „pledoaria lui Helmut Seidel a fost redactată foarte profesionist şi susţinută în mod strălucit“.[4]

— Îl apăr pe Staşinski — o persoană, o persoană ca dumneavoastră sau ca mine, a declarat Seidel, un fiu de ţăran pe care întâmplarea şi destinul l-au plasat într-o situaţie dificilă: un om pe care am ajuns să îl cunosc, pe care l-am găsit la început oarecum retras şi rezervat, dar apoi mi-am dat seama că este blajin şi sincer, înzestrat cu o memorie fenomenală, astfel încât am fost îngrozit de contrastul dintre firea lui şi faptele pe care le-a săvârşit.

Seidel a explicat că acest contrast se datorează felului în care a fost educat Staşinski, căruia i s-au inculcat ideologia marxistă, patriotismul sovietic şi obedienţa faţă de superiori.

— În faţa instanţei se află un om venit dintr-o ţară în care au întâietate cu totul alte concepte etice şi morale. I s-a spus că nu există libertate individuală; că libertatea înseamnă să slujeşti voluntar şi conştient inevitabilul. Şi cine poate stabili mai bine inevitabilul decât Consiliul de Miniştri al Uniunii Sovietice?

Seidel a declarat că nu avea să conteste sugestia acuzării conform căreia Staşinski nu a acţionat sub constrângere, deoarece KGB-ul nu era o organizaţie militară. Din punctul de vedere al lui Seidel, disciplina din KGB era mai dură decât cea din armată. Totuşi, nu avea să clădească apărarea

clientului său pe argumentul „executării ordinelor“. În schimb, a afirmat că Staşinski l-a ucis pe Rebet în concordanţă cu dogmele ideologice inculcate de KGB, iar pe Bandera l-a asasinat de teamă că, dacă nu se conforma, va fi, la rândul său, ucis. Apoi şi-a formulat principalul argument:

— Ceea ce urmează să spun se potriveşte foarte bine cu convingerea mea profundă, şi anume că nu acuzatul este cel care a comis crima, el a fost doar complicele criminalului.

Discursul lui Seidel a schimbat atmosfera din sala de judecată. Părea că, numindu-l pe Staşinski doar complice la săvârşirea faptei, avocatul găsise formula perfectă atât pentru a condamna Uniunea Sovietică pentru ceea ce le făcea propriilor cetăţeni şi adversarilor săi din străinătate, cât şi pentru a pedepsi asasinul, ale cărui mărturie şi recunoaştere a faptei aduseseră la cunoştinţa lumii întregi pericolul reprezentat de regimul sovietic. Daria Rebet a relatat mai târziu că Hans Neuwirth, dându-şi seama că judecătorii şi-au schimbat punctul de vedere, a declarat că nu insistă ca acuzatul să primească sentinţa pe viaţă. Dar procurorul-şef, Albin Kuhn, a rămas pe poziţie şi a confirmat că cere o condamnare pe viaţă pentru fiecare dintre cele două omoruri comise de către inculpat.

Bogdan Staşinski a fost ultimul care a luat cuvântul în cadrul procesului care îi decidea soarta.

— Nu pot decât să afirm, a declarat Staşinski, palid ca întotdeauna, că am spus deja tot ce am putut şi pot să spun. De fapt, mărturia mea este în acelaşi timp şi un semn al căinţei mele. Sunt conştient de vinovăţia mea şi nu pot decât să cer onoratei instanţe să se lase călăuzită şi de clemenţă, nu doar de litera legii.

Mărturia era, într-adevăr, singura carte pe care o putea juca în instanţă. Şi a jucat-o bine. Dacă Charles Kersten avea dreptate şi exista o înţelegere între autorităţi şi Staşinski, acesta s-a ţinut de cuvânt şi a adus lumii occidentale dovezi incontestabile privind asasinatele politice ordonate de regimul sovietic.

Procesul luase sfârşit. Heinrich Jagusch a anunţat că verdictul va fi comunicat la 9 dimineaţa, vineri, 19 octombrie 1962. Staşinski, familiile victimelor şi

lumea întreagă trebuiau să aştepte patru zile nesfârşite pentru a-l afla.[5]

Verdictul

Jurnaliștii care s-au strâns în dimineața zilei de 19 octombrie să asculte verdictul în cazul Stașinski nu erau siguri la ce să se aștepte. În ultima zi a procesului asistaseră la o „luptă tensionată“ între părți, după cum a scris Reginald Peck în Daily Telegraph. Nu numai că acuzarea și apărarea defineau diferit cele două crime, dar nici măcar familiile victimelor nu păreau să cadă de acord asupra identității principalului vinovat. Stașinski sau regimul sovietic? Cu o zi înainte, Berliner Zeitung, din Berlinul de Est, publicase un articol lung în care se afirma încă o dată că Bandera fusese ucis de Reinhard Gehlen și oamenii săi. Ziarele îl acuzau pe Heinrich Jagusch și pe ceilalți magistrați că primesc ordine de la guvernul vest-german și că se folosesc de retorica anticomunistă pentru a compensa lipsa dovezilor. „Indiferent de verdictul final“, declara ziarul, „ceva se poate afirma încă de pe acum: nu va fi niciun sâmbure de adevăr în verdict“.[1]

Heinrich Jagusch a început citirea verdictului curând după ora 9 dimineața. Era un document lung. Judecătorul a început cu biografia acuzatului. I-a luat câteva minute până să ajungă la evaluarea argumentelor prezentate de acuzare și apărare.

— Curtea Federală de Justiție din cadrul Curții Supreme Federale este de acord cu acuzarea că cele două crime constituie omor prin otrăvire, a declarat Jagusch.

Era o victorie indubitabilă pentru acuzare. Din nefericire pentru tabăra Bandera, acuzarea câștigase bătălia, dar era pe cale să piardă războiul.

— Curtea Federală de Justiție, a continuat Jagusch, [...] este de acord cu opinia avocatului apărării: în niciunul dintre cazuri acuzatul nu a fost autorul unei crime, cu toate că a comis fapta de unul singur, ci doar un instrument și un complice. Vinovații, adică ucigașii, sunt acele persoane care sunt responsabile de planificarea omorurilor până la ultimul detaliu, adică alegerea

victimelor, a locului, a timpului și a metodei de asasinare.

Era punctul central al procesului, iar Jagusch și ceilalți magistrați au fost de partea apărării. Jagusch a demontat argumentele acuzării, și anume că „o persoană care săvârșește o faptă de una singură trebuie, fără excepție, să fie condamnată întotdeauna ca fiind făptuitorul“. De ce? Deoarece, a spus Jagusch, atâta vreme cât există „state care plănuiesc crime politice [și] emit ordine“ și atâta vreme cât „vor educa pe plan ideologic pe unii dintre cetățenii lor“ pentru a executa aceste ordine, cetățenii acestor state nu pot fi judecați după aceleași standarde ca cei ai altor țări. Jagusch a dat exemplul Germaniei naziste și al impactului pe care l-au avut statul și ideologia acestuia asupra cetățenilor obișnuiți:

— Cei care rezistă moral unor asemenea forțe negative le înfruntă fără susținere din partea celorlalți, a afirmat judecătorul, care trăise în acea perioadă. Cei care cedează acestor forțe cedează în fața unei influențe insidioase, copleșitoare, controlate în mod oficial și îndreptate împotriva maselor; nu se lasă pradă unor ispite care se pot încadra în categoria mai generală a criminologiei.[2]

Dacă Stașinski nu era într-adevăr decât complice la omor, iar vinovații adevărați se aflau la Moscova, ce verdict putea da Curtea? Jagusch și sistemul judiciar german nu puteau face mare lucru împotriva lui Aleksandr Șelepin, ca să nu mai vorbim de Nikita Hrușciov. După cum a spus Jagusch:

— Din moment ce ocupă funcții înalte pe teritoriul suveran al unei puteri străine, nu pot fi atinși de strădaniile noastre de a face dreptate, deși pe termen lung nimeni nu poate scăpa de pedeapsa care i se cuvine.

Stașinski, pe de altă parte, se afla în jurisdicția Curții.

— Verdictul dat de instanță nu este menit să distrugă inculpatul, a continuat Jagusch. În măsura în care este posibil, se dorește ca el să fie ajutat să-și ispășească fapta. Sentințele separate pentru cele două cazuri de omor sunt șase ani de detenție; sentința pentru trădare este un an de detenție. Un total de opt ani de detenție, ținându-se cont și de perioada petrecută de inculpat în închisoare anterior procesului, este suficient pentru ispășire.[3]

Când Jagusch a terminat lectura verdictului, foarte puţină lume din sală înţelegea pe deplin importanţa a ceea ce se petrecuse. Doar opt ani pentru două omoruri? Era năucitor, dat fiind că acuzarea ceruse două sentinţe pe viaţă. Susţinătorii lui Bandera au încercat să-şi ascundă dezamăgirea. La urma urmei, ceruseră şi dovedirea vinovăţiei Moscovei şi legitimarea luptei lor pe plan internaţional — aceste două obiective fuseseră atinse. Dar nu-şi îndepliniseră ţelul de a-l vedea pe Staşinski condamnat ca trădător al poporului ucrainean. Daria Rebet şi cercul de emigranţi ucraineni din care făcea parte adoptaseră o poziţie diferită, considerându-l pe Staşinski mai degrabă victimă decât vinovat, iar decizia Curţii părea să le dea dreptate.

Mulţi dintre susţinătorii lui Bandera şi simpatizanţii Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni s-au declarat nesatisfăcuţi de verdict. Printre ei se număra Jaroslav Padoch, care a plecat de la Karlsruhe înainte de anunţarea verdictului. „Tocmai am primit vestea că Staşinski a fost condamnat la opt ani de închisoare“, i-a scris Padoch, pe 19 octombrie, din Statele Unite, lui Stepan Lenkavski, succesorul lui Bandera în fruntea OUN, o cunoştinţă de la München. „Deşi niciunul dintre procurori nu a cerut o sentinţă aspră, este totuşi dificil de imaginat: opt ani pentru două vieţi. Un preţ mic, foarte mic.“ A adăugat că, în Svoboda, una dintre principalele publicaţii de limbă ucraineană din Statele Unite, ştirea verdictului a apărut alături de un articol despre sentinţa cu moartea dată de un tribunal sovietic de la Lvov unei persoane acuzate de dare de mită. „Două sisteme, două standarde de umanism“, a scris Padoch, evident dezamăgit.

Lui Padoch i-a fost greu să înţeleagă atitudinea neobişnuit de clementă a tribunalului vest-german. Bănuia că verdictul a fost rezultatul unei înţelegeri pe care o făcuse Staşinski nu cu procurorul german, aşa cum sugerase Kersten, ci cu americanii. „Probabil că plata s-a făcut în altă monedă“, i-a scris Padoch, descurajat, lui Lenkavski în ziua în care s-a dat verdictul. „Pesemne că a petrecut multă vreme în compania anchetatorilor americani.“ Această presupunere era împărtăşită şi de alţii. Un reporter al United Press International (UPI) a încheiat articolul despre verdict cu afirmaţia: „Este considerat prea valoros de către serviciile de informaţii ale aliaţilor ca să se ostenească spărgând pietre“.[4]

Verdictul în cazul Staşinski a stârnit senzaţie în Germania. Părerile erau

împărțite în presa vest-germană, după cum o dovedesc articolele care au apărut în următoarele câteva zile. „Verdictul anului — ucigașii sunt la Moscova“, a scris un reporter pentru Bild-Zeitung din Hamburg. „Sentință blândă — o invitație pentru ucigași“, și-a dat cu părerea un reporter de la Rheinische Post. Un altul, de la Badische Zeitung, a scris că niciun om de bun-simț nu poate înțelege cum poate fi considerat un asasin ca simplu complice.

Verdictul a atins o serie de elemente extrem de sensibile ale istoriei și ale identității politice postbelice germane, printre care moștenirea nazistă. Atât procurorul-șef, Albin Kuhn, cât și președintele completului de judecată, Heinrich Jagusch, s-au referit la trecutul nazist nu foarte îndepărtat — Kuhn în pledoaria din ultima zi a procesului, iar Jagusch în textul verdictului. Dar cele două referiri erau cu totul diferite ca natură. Kuhn a evocat trecutul nazist tocmai pentru a sublinia că propria experiență a Germaniei cu totalitarismul nu ar trebui să permită instanțelor germane să fie mai iertătoare față de crimele comise în numele altor asemenea state.

— Noi germanii nu avem niciun motiv să îi criticăm pur și simplu pe ceilalți, a afirmat Kuhn. Căci încă nu am scăpat de propriul trecut. Actele de violență, însă, nu sunt mai puțin grave doar pentru că au fost comise de alții.

Jagusch, pe de altă parte, a argumentat că germanii înșiși știu cât este de greu de rezistat la îndoctrinarea concertată venită din partea statului. Stașinski, a spus el, nu este nici un ucigaș dornic și entuziast, și nici „un fel de Eichmann care se supune bucuros Führerului și execută ordinele primite cu și mai mare avânt“. Dimpotrivă, „acuzatul era la vremea respectivă un biet diavol care a acționat automat, sub presiunea ordinelor, indus în eroare și confuz din punct de vedere ideologic“.[5]

Multă lume a presimțit imediat pericolul de a stabili un asemenea precedent. Un reporter al Frankfurter Rundschau a scris: „Sună a bătaie de joc când președintele Jagusch al Senatului afirmă în motivarea sentinței că germanii se presupune că au o înțelegere ieșită din comun față de indivizii de teapa lui Stașinski — un asasin care execută ordinele? [...] Nu vede cât de aproape îl aduce această sentință de principiile unui guvern pentru care omorul nu este o nelegiuire?“ Un cititor al Bild-Zeitung din Hamburg a scris ziarului: „Acum vor trebui revizuite toate verdictele în cazurile de omor comise la ordinele lui

Hitler“.[6]

Începând cu procesele criminalilor de război naziști de la Nürnberg, tribunalele vest-germane respinseseră de fiecare dată argumentul că vinovații naziști nu făceau decât să execute ordinele. Acum, Curtea Federală de Justiție și apoi Curtea Supremă, care a aprobat sentința, contraziceau în mod scandalos această politică. Ambele instanțe au respins doar formal apărarea potrivit căreia Stașinski „acționase sub constrângerea ordinelor primite“, iar verdictul a deschis noi căi pentru absolvirea criminalilor naziști, deoarece acum puteau pretinde că nu fuseseră decât complici, în vreme ce principalii vinovați, Adolf Hitler, Heinrich Himmler, Hermann Göring și alte personaje de la conducerea celui de-al Treilea Reich, muriseră de mult.

Puțini se îndoiau că verdictul fusese influențat de o agendă politică mai largă legată de Războiul Rece. Unii se bucurau de acest fapt; alții îl găseau deplorabil. „Verdictul este justificat, deoarece trebuie să sperăm că, datorită mărturiei acestui om, ochii începătoșați ai multor occidentali s-au limpezit cu privire la evaluarea politicilor Moscovei“, a scris un cititor al ziarului Bild-Zeitung din Hamburg. Un altul susținea exact opusul: „Este înspăimântător. Suntem oare un stat în care domnește legea sau unul care protejează asasinii?“[7]

Chestiunea încălcării suveranității vest-germane de către puternicul vecin sovietic era un alt aspect foarte sensibil pentru public și pentru elita politică. Îndată după publicarea verdictului, Karl-Günther von Hase, principalul purtător de cuvânt al guvernului vest-german, a dat o declarație în care spunea: „Este monstruos că o putere străină a considerat necesar, fără să ia câtuși de puțin în seamă legile omenești, să dea sentințe fără judecată în țara noastră“. Presa a întrebat dacă guvernul va riposta prin acțiuni concrete îndreptate împotriva sovieticilor. „Și ce va face Bonnul?“ s-a întrebat un reporter de la ziarul din Karlsruhe, Badische Neueste Nachrichten. „Încălcarea nejustificată a suveranității statului nostru federal este un fapt dovedit. Rebet și Bandera au fost uciși la München la ordinele sovieticilor. Au fost încălcate legile penale și internaționale. Moscova este o amenințare pentru toți, nimeni nu se poate considera în siguranță — niciun stat, niciun individ.“ Dar guvernul nu s-a grăbit să ia măsuri. Autorul articolului din Badische Neueste Nachrichten avea dreptate. Niciun stat european, în special

Germania de Vest, nu se putea simți în siguranță în vecinătatea unei superputeri comuniste în ascensiune, care era gata să schimbe regulile jocului pentru a avea un statut egal cu americanii.[8]

Parlamentarii germani au început să ceară o reacție oficială din partea guvernului. Prima solicitare a avut loc pe 7 decembrie 1962. Guvernul s-a eschivat, sub pretextul că Înalta Curte de la Karlsruhe nu își înregistrase încă hotărârea oficială. După mai multe solicitări, guvernul a trimis o notă oficială ambasadei sovietice de la Bonn în aprilie 1964, în care se spunea: „După cum a stabilit Curtea Federală, ambele [...] crime au fost comise la ordinele agențiilor sovietice. Acest lucru determină guvernul federal să aducă la cunoștință guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste că asemenea acțiuni contravin izbitor principiilor de drept general recunoscute, în special dreptului internațional“. Nota se sfârșea cu formulele standard de politețe: „Ministerul Afacerilor Externe profită de această ocazie pentru a-și exprima respectul față de ambasada Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste“. Autoritățile sovietice nu au răspuns la misivă, iar oficialitățile germane nu au insistat.[9]

Partea a VII-a

PLECAREA

Scrisoarea rămasă fără răspuns

Pe 7 noiembrie 1963, la un an după proces, Charles Kersten s-a apucat să îi scrie o scrisoare președintelui John F. Kennedy. Președintele, cu care Kersten avea în comun nu doar credința catolică, ci și lupta dusă împotriva comunismului, era ultima sa speranță pentru a-l aduce pe Bogdan Stașinski, care se afla acum într-o închisoare din Germania de Vest, în Statele Unite, pentru a fi audiat de o comisie a Senatului care investiga asasinatele executate de sovietici în alte țări.

Kersten considera că mărturia lui Stașinski era de maximă importanță pentru stat. A prezentat punctele principale ale declarațiilor lui Stașinski și a remarcat că „înainte de dezertarea sa, Stașinski a fost pregătit pentru a executa asasinate la nivel înalt în Anglia și în Statele Unite. Există, fără îndoială, și alții care au fost antrenați în același scop“. Voia ca președintele să oblige Departamentul de Stat să renunțe la obiecțiile împotriva aducerii lui Stașinski în Statele Unite. „Cred că sunteți de acord cu mine“, a scris el, „că demascarea operațiunilor subversive letale este cea mai bună cale de a le preveni“. La sfârșitul scrisorii, Kersten i-a amintit lui Kennedy de zilele în care luptaseră împreună împotriva comunismului în Congresul SUA, la sfârșitul anilor 1940. A făcut referire și la momentul în care „demascarea operațiunilor comuniste din Milwaukee, Wisconsin, în 1947, a dus la înlăturarea influenței pe care această conspirație o avusese asupra industriei din regiunea respectivă“. La sfârșit, a inclus și o fotografie cu ei doi în timpul călătoriei efectuate la Milwaukee pentru a organiza audieri pe tema infiltrării sindicatelor de către comuniști.[1]

Kersten încercase să obțină cât mai multă publicitate pentru cazul Stașinski. Îndată după proces, a emis o declarație în care spunea: „Verdictul Curții Supreme germane este corect și este o mare victorie a adevărului. Acest verdict arată că adevăratul ucigaș este guvernul comunist rus“. A mai afirmat că în numele Iaroslavei Bandera are de gând să aducă în fața Tribunalului

Internațional de la Haga și a Comisiei Drepturilor Omului a ONU cazul împotriva lui Nikita Hrușciov și guvernului sovietic. Cât timp stătuse în Germania de Vest, Kersten avusese o întrevedere cu profesorul Hermann Mosler, o autoritate renumită în domeniul dreptului internațional de la Universitatea din Heidelberg, pentru a discuta posibilitatea de a aduce cazul în atenția ONU. După revenirea în Statele Unite, a început să lucreze la strategie cu prietenii săi ucraineni și a stat de vorbă cu reprezentanții mai multor țări la ONU, dar nu a reușit să întreprindă nimic concret.[2]

Proaspăt revenit de la Karlsruhe și dezamăgit de încercările eșuate de a aduce cazul în atenția ONU, Charles Kersten s-a alăturat unei campanii care dorea să organizeze audieri în fața Senatului SUA în cazul Stașinski. Inițiatorul campaniei era profesorul Lev Dobrianski, președintele Comitetului Național al Națiunilor Captive. Pe 19 februarie 1963, Kersten i-a scris vechiului său aliat, senatorul de Connecticut Thomas Dodd, vicepreședintele Subcomisiei Senatului pentru Securitate Internă, îndemnându-l să ia parte. „Știu că îți dai foarte bine seama că din partea Cubei nu ne temem doar de lansarea de rachete“, a scris Kersten, cu referire la criza din Cuba care avusese loc cu nici șase luni în urmă, „ci și de tacticile subversive diabolice de care se folosesc comuniștii în întreaga lume, iar în acest caz de potențiala asasinare rapidă, discretă și neatribuită a oricărui oficial de rang înalt din Statele Unite care se opune sovieticilor“. Kersten i-a trimis o scrisoare similară membrului senior al subcomisiei, senatorului Kenneth Keating, din New York. Ambii i-au răspuns în martie 1963. Keating a lăsat decizia pe seama lui Dodd, iar Dodd s-a arătat interesat.

„Sunt de acord cu tine că acest caz ne-ar putea oferi o deschidere pentru abordarea întregii chestiuni a sinuciderilor stimulate și induse, așa cum sunt ele practicate de aparatul terorist sovietic“, i-a scris Dodd lui Kersten. A promis să discute problema cu colegii din comisie. Kersten i-a răspuns vechiului său prieten și l-a încurajat să înceapă organizarea audierilor. El a citat unul dintre rapoartele întocmite de comisia lui Dodd, care afirma că, după ce a luat în considerare o serie de asasinate politice suspectate, comisia nu a găsit „dovezi irefutabile că, [...] în oricare din aceste cazuri, Kremlinul comisese un omor camuflat în sinucidere“. Procesul lui Stașinski, a declarat Kersten, oferea această dovadă irefutabilă.[3]

Lev Dobrianksi, principalul susținător al organizării audierilor, era încredințat că Staşinski trebuia adus în Statele Unite ca principal martor. „Presimțeam“, a relatat Dobrianski mai târziu, „că trebuie să punem bine în scenă totul. Dacă îi aveam aici pe Staşinski şi pe mulți alții, arătam cum se leagă între ele asasinatele politice ordonate de Moscova. Mai ales după ce Curtea Supremă din Germania de Vest l-a acuzat şi condamnat nu atât pe Staşinski, cât guvernul rus de la Moscova, acest lucru trebuie considerat necesar“. Dar Departamentul de Stat a refuzat să-şi dea aprobarea. Oficialitățile au invocat dificultăți logistice şi riscuri de securitate, însă Dobrianksi era încredințat că lipsa lor de susținere a fost determinată de „ideea de detensionare, care se presupunea că trebuie construită între Statele Unite şi URSS la momentul respectiv“.[4]

În vara anului 1963, relațiile dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite se îmbunătățiseră substanțial. Criza provocată de Zidul Berlinului în vara şi toamna anului 1961 şi cea a rachetelor, din Cuba, din octombrie 1962, aparțineau trecutului. În iulie 1963, negociatorii americani, britanici şi sovietici au căzut de acord asupra condițiilor unui tratat pentru interzicerea parțială a testelor nucleare — primul pas important către limitarea arsenalelor nucleare. Luna următoare, John Kennedy şi Nikita Hruşciov au înființat o linie telefonică directă între Casa Albă şi Kremlin pentru a ajuta la rezolvarea eventualelor crize viitoare. Kennedy a autorizat vânzarea de grâu american, în valoare de un sfert de miliard de dolari, Uniunii Sovietice — o măsură menită să atenueze gravitatea penuriei de alimente. Pe 7 octombrie, în prezența consilierilor şi a liderilor Congresului, Kennedy a semnat acordul privind limitarea testelor nucleare. A fost un punct de cotitură important în relațiile sale cu Hruşciov şi a reprezentat apogeul reconcilierii de scurtă durată dintre sovietici şi americani. Nimeni nu voia să audă de Staşinski şi de eventualele crime politice executate la ordinele aceluiaşi om de la Kremlin care părea să-şi fi venit în sfârşit în fire, era dornic să cumpere grâu american şi promitea să nu îşi testeze armele nucleare.[5]

Scrisoarea trimisă de Kersten preşedintelui Kennedy, în care îi cerea să susțină ideea audierilor în Senat pe tema tacticilor de asasinare ale sovieticilor, nu a mai primit răspuns. Pe 22 noiembrie 1963, la două săptămâni după ce aceasta a fost expediată, preşedintele a fost asasinat în Dallas. O copie a scrisorii a ajuns la FBI, care se temea că se adeverise

predicţia lui Kersten că sovieticii ar putea trimite ucigaşi bine antrenaţi din Havana pentru a asasina lideri anticomunişti din Statele Unite. Lee Harvey Oswald se potrivea bizar de bine cu imaginea asasinului instruit la Moscova şi coordonat de la Havana din avertismentul lui Kersten. Oare se apucaseră din nou de treabă Hruşciov şi Aleksandr Şelepin — care deţinea acum o putere nemărginită ca preşedinte al Partidului şi al Comisiei de Control a Statului şi care urma să fie în curând numit în Prezidiul Partidului Comunist — şi ordonaseră de data aceasta chiar asasinarea preşedintelui american? Această ipoteză îi înspăimânta pe mulţi americani. Dacă aşa stăteau lucrurile, care ar trebui să fie răspunsul? Şi se putea oare evita un război nuclear total?[6]

Aceste întrebări nu-i lăsau pe mulţi politicieni americani să doarmă, inclusiv pe cei din fruntea guvernului. În ciuda şederii prelungite a lui Oswald în Uniunea Sovietică, a soţiei sale sovietice şi a legăturilor sale cu emigranţii cubanezi, anchetatorii guvernamentali s-au străduit din greu să promoveze teoria ucigaşului singuratic. Pentru William Hood, care era şeful bazei CIA din München la momentul lichidării lui Bandera, era un alt asasinat de profil înalt petrecut în vreme ce se afla la datorie, dar unul de o însemnătate mult mai mare şi cu potenţiale repercusiuni mult mai grave. Transferat din Germania la Langley la începutul deceniului, Hood era unul dintre cei câţiva ofiţeri care semnaseră o telegramă ce nu dezvăluia informaţia cu privire la recenta arestare a lui Oswald pentru o altercaţie cu nişte emigranţi anti-Castro. Tot el a contribuit la înlăturarea numelui acestuia de pe lista de supraveghere a FBI cu doar câteva săptămâni înainte de asasinarea lui Kennedy. În ciuda acestui fapt, Hood a rămas în funcţie şi nu s-a retras din CIA decât la sfârşitul anilor 1970. Indiferent dacă sovieticii au fost sau nu implicaţi — şi în 1963 nimeni nu putea s-o spună cu certitudine — puţini dintre cei aflaţi la putere erau pregătiţi să declare război Uniunii Sovietice, chiar şi pentru asasinarea preşedintelui.[7]

Vizitatorul de la Washington

Vineri, 10 aprilie 1964, a fost o zi neobișnuită în viața altfel monotonă și lipsită de evenimente a lui Bogdan Staşinski în spatele gratiilor. În dimineața respectivă a fost transferat la Curtea Supremă de la Karlsruhe, acolo unde fusese judecat cu un an și jumătate înainte. Avea un vizitator VIP de peste hotare. Era vorba de senatorul Thomas J. Dodd. În afară de Staşinski, intenționa să aibă întrevederi cu mai multe persoane, printre care cu noul cancelar al Germaniei de Vest, Ludwig Erhard; cu predecesorul său, Konrad Adenauer; cu procurorul-șef federal, Ludwig Martin; și cu președintele completului de judecată de la procesul lui Staşinski, Heinrich Jagusch.

Senatorul a pretins mai târziu că, deși a avut mai multe întrevederi, venise special ca să stea de vorbă cu dl Staşinski. Întâlnirea a avut loc în prezența unuia dintre procurorii de la procesul acestuia, Oberle, și a mai multor oficiali americani — unii dintre ei veniseră cu senatorul tocmai de la Washington; alții erau de la ambasada americană de la Bonn. Pregătirea călătoriei senatorului Dodd la Karlsruhe pentru a-l vedea pe Bogdan Staşinski durase multă vreme.[1]

Uciderea lui John Kennedy renăscuse interesul pentru ideea organizării de audieri la Capitol Hill spre a se discuta despre folosirea de către sovietici a asasinatelor politice. În februarie 1964, CIA pregătise un raport cu titlul „Utilizarea de către sovietici a asasinatelor și a răpirilor“ pentru comisia care ancheta asasinarea lui Kennedy, în care se găsea și o secțiune despre cazul Staşinski. Dar problema aducerii acestuia în Statele Unite a rămas nerezolvată. La sfârșitul lui ianuarie, Lev Dobrianski aflase că, pentru a accelera lucrurile, senatorul Dodd se hotărâse să se deplaseze el însuși în Germania de Vest spre a sta de vorbă cu Staşinski și cu oficialii vest-germani implicați în caz.[2]

Programul lui Dodd din timpul vizitei în Germania era plin de întrevederi cu

foşti şi actuali politicieni vest-germani de rang înalt. Întâlnirea cu Konrad Adenauer a avut loc în dimineaţa zilei de 8 aprilie, prima zi după sosire. Cancelarul nu şi-a ascuns criticile la adresa regretatului preşedinte Kennedy şi a politicii sale externe. Era de părere că acesta fusese prea tolerant cu sovieticii în timpul crizei rachetelor din Cuba. În octombrie 1962, la scurt timp după sfârşitul procesului Staşinski, i-a cerut ambasadorului american din Germania de Vest să îi transmită lui Kennedy o copie a stenogramei procesului, pentru a-i demonstra ce intenţii au sovieticii şi de ce sunt capabili. Acum, era îngrijorat de încurajarea legăturilor comerciale dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică, în special de afacerea cu cereale dintre Kennedy şi Hruşciov. Ironia, i-a spus Dodd, era că, dacă Kennedy ar mai fi fost în viaţă, Senatul probabil că ar fi desfiinţat acordul; moartea preşedintelui făcuse imposibil acest lucru din punct de vedere politic.[3]

A doua zi, Dodd s-a dus la Karlsruhe pentru a se întâlni cu Hubert Schrubbers, şeful Biroului pentru Protecţia Constituţiei (contraspionajul vest-german), care l-a informat cu privire la cazul Staşinski şi spionajul sovietic din Germania de Vest. Statistica prezentată de Schrubbers lui Dodd era impresionantă: avuseseră loc 222 de cazuri de răpire în Germania de Vest în ultimii ani, majoritatea la Berlin. În 52 dintre acestea se făcuse uz de forţă, iar în 7, victima fusese drogată. În restul cazurilor, oamenii fuseseră ademeniţi în est prin înşelăciune. Ameninţarea reprezentată de spionajul şi activităţile agenţilor sovietici nu fusese nicăieri mai gravă decât în Germania de Vest.

10 aprilie era ziua rezervată lui Staşinski, în programul lui Dodd. În cursul dimineţii, senatorul a discutat cazul cu Bruno Heusinger, preşedintele Curţii Federale de Justiţie. Au vorbit şi despre procesul aflat în desfăşurare al unor foşti membri SS implicaţi în administrarea lagărului Auschwitz — Dodd asistase la şedinţa de la Köln din ziua precedentă. Heusinger i-a spus că cele două cazuri, cel al criminalilor de la Auschwitz şi cel al lui Staşinski, aveau multe în comun din punct de vedere juridic. Ambele procese, a afirmat el, demonstrau „cum poate un aparat de stat atotputernic să deformeze şi să subjuge caracterul uman“. Judecând după însemnările lui Dodd, nu au discutat oficial dacă foştii nazişti aveau să fie trataţi la fel ca Staşinski — drept complici, şi nu vinovaţi —, dar comentariile lui Heusinger sugerau această posibilitate. Verdictul din procesul lui Staşinski crease un precedent care le influenţa acum pe cele ale criminalilor nazişti din tribunalele vest-

germane. După întrevederea cu Heusinger, Dodd s-a întâlnit cu autorul principal al verdictului lui Staşinski, Heinrich Jagusch. Au stat de vorbă despre Staşinski, despre crimele sale şi despre viitorul său. Dodd se simţea acum pregătit să-l întâlnească pe omul despre care auzise atât de multe.[4]

Întrevederea a început curând după ora 14. Senatorul l-a întâmpinat pe fostul asasin KGB şi i-a spus că „făcuse un serviciu important spunând adevărul". Dodd a început apoi să-i pună întrebări. Senatorul voia să ştie ce îi putea spune Staşinski despre alte asasinate, inclusiv unele care păreau să fie sinucideri — un subiect pe care comisia lui Dodd îl investiga de ceva vreme. Un asemenea caz fusese cel al agentului secret sovietic Walter Kriviţki, care a fugit în Occident în 1937 şi a scris cartea Am fost agentul lui Stalin, în care a demascat metodele sovietice de asasinat şi spionaj. În februarie 1941, Kriviţki a fost găsit într-un hotel din Washington într-o baltă de sânge, iar verdictul a fost sinucidere.

Un alt caz a fost cel al lui Paul Bang-Jensen, un tânăr diplomat danez care a refuzat să predea ONU lista participanţilor la revoluţia maghiară din 1956, din cauză că se temea că va ajunge pe mâinile sovieticilor. A fost găsit mort în Queens, la New York, în noiembrie 1959. La fel ca în cazul lui Kriviţki, cadavrul lui Bang-Jensen era însoţit de un bilet în care explica de ce îşi luase viaţa.[5]

Staşinski a încercat să răspundă cât de bine a putut. Dodd a relatat mai târziu că acesta i-a descris „în detaliu cum l-a ucis pe Bandera [...], cum l-a urmărit mai multe zile la rând şi i-a aflat obiceiurile, cum l-a întâlnit pe scara imobilului în care locuia". Staşinski nu ştia nimic concret despre alte asasinate comise de KGB, dar cunoştea bine cultura instituţiei din care făcuse parte şi putea oferi presupuneri bine întemeiate. „În Uniunea Sovietică se înţelegea de la sine că aşa se rezolvă problema unui anumit tip de inamici politici din alte ţări", a comentat el.

Staşinski i-a mai spus lui Dodd că „era ferm convins că făcuse parte dintr-un mecanism la scară mondială". Ştia că acţiona la ordine venite chiar din vârful ierarhiei sovietice. Ştia şi că asasinatele vor continua după ce se va mai calma revolta publică stârnită de uciderea lui Bandera. „A spus", se poate citi în jurnalul de călătorie al lui Dodd, „că înţelesese fără putinţă de îndoială că urma să i se dea acelaşi fel de misiuni într-una dintre cele mai importante ţări

vorbitoare de engleză“. Senatorul Dodd a fost impresionat mai ales de copia pistolului cu pulverizator folosit de Staşinski pentru a-l ucide pe Bandera. După întrevederea care a durat aproape două ore, Dodd s-a dus să se întâlnească cu Iaroslav Steţko, al treilea de pe lista de victime a lui Staşinski.[6]

Dodd a părăsit Germania de Vest, după cum a mărturisit mai târziu, cu o înţelegere mult mai bună despre cum funcţiona aparatul KGB. În martie 1965, Subcomisia Senatului SUA pentru Securitate Internă şi-a ţinut în sfârşit audierile, concentrându-se în special pe cazul Staşinski. Raportul subcomisiei a fost publicat sub titlul Murder International, Inc.: Crima şi răpirea ca instrumente ale politicii sovietice. Titlul principal făcea referire la numele pe care îl atribuise presa americană asasinilor mafiei din anii 1930 şi 1940 — „Murder, Inc“.******* Introducerea, scrisă de senatorul Dodd, afirma că, deşi procesul lui Staşinski „atrăsese doar episodic atenţia presei din lumea occidentală“, merita să fie „aşezat alături de cele mai mari procese ale istoriei“. Dodd i-a explicat importanţa după cum urmează: „Probele prezentate la proces au demonstrat pentru prima oară în instanţă faptul că sovieticii folosesc crima ca instrument de politică internaţională şi că, în ciuda aşa-numitei «liberalizări» care se presupune că a avut loc după moartea lui Stalin, aparatul de asasinate internaţionale al guvernului sovietic continuă să funcţioneze la capacitate maximă“.[7]

******* Murder, „crimă“; Inc., abrevierea pentru Incorporated, un tip de societate comercială (n.t.).

Judex

După ce Dodd a părăsit Karlsruhe pe 10 aprilie 1964, Staşinski a fost dus înapoi în celulă. Se zvonea că este închis la Landsberg, la aproximativ şaizeci de kilometri de München. La momentul respectiv, mai avea de executat peste cinci ani de detenţie. Avocatul său, Helmut Seidel, depusese o solicitare pentru reducerea sentinţei, dar nu se ştia dacă urma să primească răspuns favorabil.

Din afara zidurilor închisorii îi veneau de asemenea veşti proaste. Pe 23 iunie 1964, Inge, aparent traumatizată de încercările prin care trecuse, a depus actele de divorţ. Nu ştim cum a reacţionat Staşinski la această veste. Dar sunt uşor de imaginat motivele lui Inge. Se simţea în pericol de moarte şi, după întâmplarea cu reporterul Gerd Heidemann de la Stern, urma un tratament psihiatric. Heidemann i-a luat un interviu lui Inge la începutul lui noiembrie 1962, curând după procesul lui Staşinski. Interviul a fost aranjat de Erwin Fischer de la Procuratura Federală, care a asigurat-o pe Inge că poate avea încredere în Heidemann şi îi poate destăinui orice. Din nefericire, Inge nu avea cum să ştie că din 1953 Heidemann lucra pentru Stasi, poliţia secretă est-germană, cu numele de cod „Gerhardt“. A fost închis în 1985, pentru că a vândut nişte jurnale falsificate despre care afirma că sunt ale lui Hitler, în timp ce era încă pe lista agenţilor Stasi activi. Heidemann avea să declare mai târziu că era agent dublu, o declaraţie care nu ar fi consolat-o câtuşi de puţin pe Inge.[1]

Bogdan Staşinski era în relativă siguranţă în închisoare, dar ce avea să se întâmple după ce va fi eliberat? Unde să se pună la adăpost de foştii săi colegi din KGB? În timpul întrevederii sale cu senatorul Dodd, Heinrich Jagusch i-a spus vizitatorului american că „mărturia lui Staşinski a fost de mare ajutor, dar că, atunci când va fi eliberat, nu va fi deloc în siguranţă în Germania“. Însă el spera că „s-ar putea aranja ceva pentru el într-o ţară mai sigură“. Jagusch era un aliat important, dar curând avea să fie forţat să demisioneze,

lăsându-l pe Staşinski aproape fără niciun fel de protecţie.[2]

Problemele politice ale lui Jagusch au început curând după ce a dat verdictul în procesul lui Staşinski. O campanie de propagandă lansată în Est l-a acuzat că este un nazist convins. Apoi acelaşi reporter de la Stern, Gerd Heidemann, a publicat nişte fotografii în care se vedea chipul unuia dintre anchetatorii din cazul judecat de Jagusch, dezvăluind astfel faptul că judecătorul i-a împărtăşit jurnalistului materiale confidenţiale. Situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult la câteva luni după vizita lui Dodd la Karlsruhe. În septembrie 1964, Jagusch a încălcat codul de etică profesională publicând în Der Spiegel, principalul săptămânal politic din Germania de Vest, un articol care dezvăluia eliberarea unui presupus spion est-german dintr-o închisoare federală, aparent în schimbul eliberării mai multor deţinuţi politici din Germania de Est. Articolul, care critica politica guvernului şi poziţia adoptată în cazul respectiv de către superiorii lui Jagusch, era anonim. La începutul lui noiembrie 1964, în aceeaşi revistă a apărut un alt articol scris de Jagusch, care critica Procuratura Generală pentru că aprobase arestarea unui jurnalist de la Der Spiegel sub acuzaţia de spionaj. Acest articol era semnat cu pseudonimul „Judex“, inspirat dintr-un film francez de succes despre un erou răzbunător misterios. Ambele articole erau foarte controversate şi au atras multă publicitate. A început cursa pentru găsirea autorului şi, curând, unul dintre ziarele din München l-a dat în vileag pe Jagusch.[3]

Abordat de Bruno Heusinger, preşedintele Curţii Federale de Justiţie, Jagusch a negat acuzaţia. Dar s-a răzgândit în curând şi a recunoscut că el este „Judex“. Cariera sa la Curtea Supremă era practic terminată. Jignise aproape pe toată lumea — pe susţinătorii îmbunătăţirii relaţiilor cu Estul criticând eliberarea unui spion comunist, iar pe cei din linia dură, condamnând arestarea ilegală a unui jurnalist acuzat de spionaj. Mai mult, îi minţise pe superiorii şi colegii săi. Încă de la procesul Staşinski, împotriva lui Jagusch începuseră să se adune diverse acuzaţii, probabil susţinute şi încurajate din Est, că ar fi participat la preluarea de către nazişti a sindicatelor germane în timpul regimului lui Hitler. Jagusch negase acuzaţiile, iar superiorii şi colegii de la Curtea Supremă îl susţinuseră. Însă le-a pierdut sprijinul după publicarea articolelor din Der Spiegel.[4]

În ianuarie 1965, Jagusch a fost suspendat ca urmare a acuzaţiilor că minţise

în legătură cu apartenenţa sa la Partidul Nazist. Peste o lună i s-a permis să demisioneze din motive de sănătate. După ce a părăsit magistratura, s-a reinventat ca autoritate în domeniul dreptului rutier german, dar moştenirea sa politică a rămas verdictul din cazul Staşinski. Sentinţa a avut un impact direct asupra a zeci de procese ale unor foşti oficiali naziști, inclusiv asupra celui de la Auschwitz, care a luat sfârşit în toamna anului 1965. Oglindind fidel procesul Staşinski, acuzaţii au fost condamnaţi nu ca principali vinovaţi, ci în calitate de complici. Robert Mulka, adjunctul comandantului lagărului, a primit o sentinţă de paisprezece ani, incomparabil mai indulgentă decât sentinţa cu moartea dată de un tribunal din Varşovia în 1947 comandantului lagărului, superiorului lui Mulka, Rudolf Höss. Avea să dureze şapte ani până să reuşească parlamentul german să schimbe codul penal şi să elimine portiţa creată de verdictul din cazul Staşinski. Deoarece noul cod penal nu a intrat în vigoare decât la mijlocul anilor 1970, numeroşi criminali naziști au reuşit să se folosească de „apărarea Staşinski“ în tribunalele germane. În 1973, Ludwig Hahn, fost comandant în poliţia secretă germană (SD) la Varşovia, care coordonase lichidarea ghetoului din Varşovia şi luase parte la înăbuşirea Revoltei din Varşovia în 1944, a fost condamnat la doisprezece ani. Presa vest-germană a atribuit indulgenţa sentinţei precedentului Staşinski.[5]

Plecarea lui Jagusch a însemnat că acum erau şi mai puţine persoane în fruntea sistemului judiciar german cărora să le pese de soarta lui Staşinski după ispăşirea pedepsei. Nu se ştie dacă senatorul Dodd a ascultat de îndemnul lui Jagusch de a-i găsi lui Staşinski un refugiu sigur. Dar zilele acestuia ca senator puternic, cu influenţă asupra evenimentelor mondiale — şi asupra viitorului lui Staşinski —, erau numărate.[6]

În iunie 1966, Comisia restrânsă pentru Standarde şi Conduită a Senatului SUA a ţinut audieri pe tema călătoriei lui Dodd. Adversarii săi politici pretindeau că adevăratul său scop fusese să-i vină în ajutor prietenului său Julius Klein, general de brigadă în rezervă din armata SUA, care se ocupase de relaţiile cu publicul ale companiilor vest-germane din Statele Unite. Klein fusese criticat pentru promovarea companiilor care profitaseră anterior de pe urma regimului nazist şi a crimelor comise de acesta. Ca reacţie, alte companii vest-germane au renunţat la serviciile sale ca reprezentant al lor pentru relaţii publice. Acum, cei care îl acuzau susţineau că se dusese în Germania nu atât ca să vorbească cu Staşinski, ci ca să îi ia apărarea

generalului Klein şi să îl ajute să recâştige o parte dintre contractele pierdute. Acuzaţiile nu s-au putut dovedi, dar Dodd a fost sancţionat de Senat în 1967 pentru că folosise în uz personal fondurile destinate campaniei electorale. Ancheta a urmat încercărilor parţial încununate de succes ale lui Dodd de a reglementa industria armelor de foc şi a fost rezultatul lobbyului făcut de industrie.

Omul care i-a mulţumit lui Staşinski pentru că a spus adevărul a rămas în funcţie până în 1971, dar şi-a pierdut cu mult înainte toată puterea şi prestigiul. Presa sovietică a anunţat triumfătoare prăbuşirea senatorului. Multe persoane din guvernul sovietic îl considerau unul dintre cei mai periculoşi duşmani ai URSS din toate timpurile.[7]

Dispărut

Revista Stern, din Hamburg, a fost prima care a comunicat ştirea. „A fost întâmpinat de agenţi ai serviciului de informaţii din SUA, CIA“, a scris reporterul revistei, „şi dus de îndată în Statele Unite la bordul unui avion militar“. Se referea la eliberarea din închisoare a lui Bogdan Staşinski. Reporterul nu a uitat nici de Inge. Divorţase de Bogdan în iunie 1964, dar, dacă este să îi dăm crezare procurorului federal Erwin Fischer, care o ajutase de-a lungul anilor, avea viitorul asigurat şi era din nou fericită. Se căsătorise oare? Şi dacă da, cu cine? Nimeni nu ştia.

Articolul din Stern a apărut la mijlocul lunii februarie 1969 şi a fost preluat imediat de Associated Press şi transmis ziarelor din întreaga lume. KGB-ul a acordat o atenţie deosebită articolului din Stern. La sfârşitul lui martie, şeful KGB din Ucraina i-a raportat şefului său din Partidul Comunist informaţiile din articol. Şi în cadrul CIA a fost remarcată relatarea revistei, iar o copie a acesteia a ajuns în dosarul asasinatului preşedintelui Kennedy. Singura agenţie oficială care a comentat public ştirea a fost Ministerul de Justiţie din Germania de Vest. Pe 18 februarie 1969, un purtător de cuvânt al ministerului a declarat că Staşinski, pe atunci în vârstă de treizeci şi opt de ani, a fost eliberat şi i s-a permis să părăsească ţara pentru propria siguranţă. El nu a precizat destinaţia exactă a lui Staşinski, dar a declarat că plecarea avusese loc cu doi ani înainte. Fostul asasin al KGB fusese eliberat după ce executase doar două treimi din pedeapsă.[1]

Era primul anunţ public despre Staşinski din martie 1965, când presa relatase că preşedintele Germaniei de Vest, Heinrich Lübke, refuzase solicitarea de reducere a sentinţei depusă de avocatul lui Staşinski. Acum, reporterul de la Stern scria că, după eliberarea sa în ultima zi a anului 1966, Staşinski a fost preluat de către agenţi CIA şi că americanii îl considerau un agent foarte valoros. Articolul din Stern a reprezentat punctul de plecare a numeroase speculaţii despre soarta spionului care se făcuse nevăzut după eliberarea sa

din închisoare înainte de termen. Unii sugerau că fusese probabil transferat definitiv în Statele Unite. Dar oricine ar fi vrut să ia urma lui Staşinski era cu cel puţin doi ani în întârziere.[2]

În vreme ce lumea se întreba dacă Staşinski găsise refugiu la CIA, experţii CIA încă dezbăteau dacă pot avea încredere în fostul agent sovietic. Poate că, în ciuda a tot ce se petrecuse, încă făcea parte dintr-un complot inteligent al KGB menit să submineze securitatea occidentală. James Jesus Angleton, care a fost timp de mulţi ani şeful Departamentului de contraspionaj al CIA (1954–1975), era de-a dreptul paranoic în privinţa unei posibile infiltrări a CIA de către KGB — pentru el, orice dezertor KGB era de fapt un spion. Abia după ce acesta şi-a dat demisia în ajunul Crăciunului în 1975 a reevaluat CIA cazul Staşinski.

Raportul, încheiat pe 22 aprilie 1976, a început printr-o afirmaţie sugestivă: „Acest memoriu a fost scris în încercarea de a stabili dacă există suficiente informaţii pentru a da crezare afirmaţiilor agentului KGB Bogdan Staşinski că l-ar fi asasinat pe liderul emigranţilor ucraineni Stepan Bandera la München în octombrie 1959“. Raportul, de şaisprezece pagini, care analizează toate informaţiile strânse de CIA despre cazul Staşinski, a ajuns la concluzia, formulată prudent, că Staşinski, cel mai probabil, a comis faptele pe care le recunoscuse. Singurul lucru pentru care nu exista explicaţie erau urmele de cianură din stomacul lui Bandera, pe care pistolul cu pulverizator nu avea cum să le fi provocat. În rest, afirma autorul raportului, era „dificil de văzut ce ar fi câştigat KGB prin mărturia lui Staşinski“.

Raportul nu oferă nicio indicaţie dacă Staşinski a fost într-adevăr adus în Statele Unite, cu atât mai puţin că i s-ar fi permis să se stabilească acolo după o operaţie estetică, aşa cum se zvonea în cercurile jurnaliştilor. Dacă reporterii de la revista Stern care au publicat ştirea eliberării lui Staşinski aveau dreptate că acesta fusese preluat de americani, atunci probabil că fusese dus în altă parte, şi nu în Statele Unite. Dacă ar fi fost adus în Statele Unite şi pus sub autoritatea lui Angleton şi a oamenilor săi din CIA, Staşinski ar fi fost supus, cel mai probabil, aceluiaşi tratament de care avusese parte dezertorul KGB Iuri Nosenko. Acesta petrecuse trei ani în izolare şi i se administraseră droguri pentru a-l face să spună „adevărul“; nu a fost eliberat din captivitatea CIA decât în 1967 şi a fost declarat dezertor autentic abia în

1969.

Autorul raportului CIA din 1976 afirma că Staşinski fusese eliberat în 1967, după executarea a două treimi din sentinţă. „I s-au oferit cursuri de formare profesională în domeniul feroneriei de către autorităţile germane şi s-a stabilit sub un alt nume într-o altă ţară.“ Raportul nu preciza care anume. Indiferent unde s-a dus Staşinski după ce a fost eliberat din închisoarea vest-germană, era clar că se ascundea.[3]

Singurul indiciu care i-a scăpat lui Staşinski se poate găsi în sfaturile pe care i le-a dat celui care ar fi trebuit să fie următoarea sa victimă, adjunctul lui Bandera, Iaroslav Steţko. „Nu cred că se poate proteja nimeni cu adevărat de un asasinat comandat de KGB“, a scris Staşinski din celulă. „Dar se poate face ceva pentru a îngreuna executarea acestor omoruri.“ Staşinski i-a sfătuit pe Steţko şi pe alte posibile ţinte ale KGB să-şi schimbe numele, prenumele şi adresa cel puţin o dată la trei ani, iar ţara de reşedinţă, cât de des posibil. În toate ţările era recomandabil să aleagă nume obişnuite şi să le evite pe cele de origine slavă. Numele şi adresele să nu apară în cărţile de telefon. Un alt pseudonim ar trebui ales pentru a fi folosit la locul de reşedinţă şi trebuie să înveţe să-şi dea seama dacă sunt urmăriţi. „Secretul deplin trebuie să fie prima poruncă“, a scris Staşinski.[4]

Fantoma de la Kremlin

Bogdan Staşinski a dispărut din paginile ziarelor după anunţul surpriză din 1969 despre eliberarea sa din închisoare înainte de termen. Dar crimele şi mai ales mărturia sa au continuat să influenţeze multă vreme de atunci înainte politica Războiului Rece, precum şi vieţile celor care fuseseră direct implicaţi în cazul său. Pentru o parte dintre aceştia, nu a fost câtuşi de puţin vorba de o influenţă benefică.

În vara anului 1973, numele său a fost menţionat în legătură cu o investigaţie a guvernului SUA privind un presupus complot pentru asasinarea lui Leonid Brejnev în timpul unei vizite în Statele Unite. La începutul lui iunie, ambasada sovietică de la Washington a informat Serviciul Secret al SUA că, după sursele lor, un grup de naţionalişti ucraineni, conduşi de fostul colaborator al lui Bandera Iaroslav Steţko, complota să îl asasineze pe liderul sovietic. Presupuşii asasini erau nişte tineri ucraineni fanatici care luptaseră în Războiul din Vietnam, iar acum urmau o pregătire specială în Statele Unite. Plănuiau să se îmbrace în uniforme ale poliţiei sau ale armatei SUA şi să îl atace pe Brejnev, care îi succedase lui Hruşciov în 1964. Unul dintre aceşti presupuşi complotişti era un locotenent-colonel din armata SUA pe nume Nicholas Krawciw.

Serviciul Secret a cerut CIA verificarea informaţiilor oferite de sovietici, iar CIA l-a identificat pe Steţko din dosarul Staşinski. Steţko — după cum a transmis CIA persoanelor de contact din Serviciul Secret — era pe lista de asasinate a KGB. FBI a preluat imediat cazul şi şi-a dat seama curând că întregul complot nu era decât o născocire a sovieticilor. Steţko, care devenise între timp liderul organizaţiei Bandera, plănuise să viziteze Statele Unite, dar nu a mai ajuns acolo. Presupuşii săi complici fie se ţineau departe de politică, fie aparţineau unei facţiuni rivale a Organizaţiei Naţionaliştilor Ucraineni, care nu ar fi colaborat cu el în niciun proiect, cu atât mai puţin pentru asasinarea lui Leonid Brejnev.

Unul dintre așa-zișii complotiști, Osyp Zinkewych, publica scrieri ale disidenților, scoase pe ascuns din Ucraina. Credea în puterea cuvintelor, și nu în cea a gloanțelor. Krawciw servise de două ori în Vietnam și se distinsese ca ofițer de informații în Israel în 1972, înainte de Războiul Yom Kippur. Ca mulți alți membri ai comunității ucrainene din Statele Unite enumerați de sovietici, Krawciw nu știa nimic despre un complot pentru asasinarea lui Brejnev. A devenit clar că sovieticii încearcă să asmută autoritățile americane asupra organizațiilor ucrainene care se pregăteau să protesteze la adresa vizitei lui Brejnev în Statele Unite. Surse din FBI au raportat că principalul ziar ucrainean din țară, The Ukrainian Weekly, își îndemna cititorii să ia parte activ la proteste. Brejnev, scria ziarul, „va zâmbi cu un cuțit în spate".[1]

Singurele arme pe care le-a văzut Leonid Brejnev în timpul vizitei sale au fost două pistoale dăruite de actorul său preferat de la Hollywood, Chuck Connors, ale cărui westernuri le admira. Protestele au avut loc la New York și în alte orașe, în ciuda eforturilor susținute ale KGB de a le preveni. Cel mai mare a avut loc duminică, 17 iunie 1973, în fața sediului ONU din New York. Aproape o mie de protestatari ucraineni au scandat „Brejnev, pleacă acasă, lasă SUA în pace". Unul dintre presupușii participanți la complot, Askold Lozynskyj, din aripa de tineret a organizației Bandera, s-a adresat mulțimii atrăgând atenția asupra ironiei faptului că guvernul „țării celor liberi" făcea bucuros afaceri cu guvernul „țării celor oprimați". Până la urmă, demonstrațiile naționaliștilor ucraineni, și nu gloanțele lor reprezentau cea mai mare amenințare pentru demnitarii sovietici care călătoreau în străinătate.[2]

Leonid Brejnev o știa mai bine decât oricine. În mai 1975 a ajuns în culmea puterii sovietice înlăturându-l din Politburo pe fostul său rival, șeful KGB Aleksandr Șelepin. Motivul oficial al demiterii au fost problemele de imagine ale lui Șelepin în străinătate, dovedite de demonstrațiile de protest de la Londra față de vizita sa în Marea Britanie. De când cu procesul Stașinski, Șelepin ajunsese cunoscut în Occident drept creierul din spatele asasinatelor politice.

În Statele Unite, acest rol a fost subliniat într-un raport al comisiei senatorului Thomas Dodd. „Conform mărturiei lui Stașinski", a scris Dodd în introducere, „în vârful listei oficialilor sovietici care dirijează acest aparat

[criminal] se află Aleksandr N. Șelepin, președintele Securității de Stat a URSS. Astăzi, acest fost comandant suprem al «Departamentului de Afaceri Sângeroase» este vicepremier al Consiliului de miniștri, membru al Prezidiului și Secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist din URSS. Prezența sa în aceste poziții înalte sub «noua» administrație sugerează fără urmă de îndoială că asasinatele vor continua să fie instrumentul politicii sovietice, așa cum se întâmplă încă de pe vremea lui Lenin". Adresându-se politicienilor americani cu ocazia Săptămânii Națiunilor Captive din iulie 1965, Iaroslav Stețko, al treilea de pe lista lui Stașinski, l-a acuzat pe Șelepin că a ordonat uciderea președintelui Kennedy.[3]

Ani de zile Șelepin fusese silit să evite să călătorească în Occident cu delegațiile oficiale sovietice, deoarece un judecător vest-german emisese un mandat de arestare pe numele său în legătură cu procesul Stașinski. Numai după ce guvernul vest-german a anulat mandatul la presiunile sovieticilor a considerat președintele Uniunii Sindicatelor Sovietice că poate călători în Occident în delegație oficială. În primăvara anului 1975, a acceptat o invitație din partea liderului Uniunii Sindicatelor Britanice de a vizita țara. La Londra a explodat un scandal politic de îndată ce în parlamentul britanic s-a aflat de vizită. Conservatorii, aflați în opoziție, au insistat ca guvernul să nu îi acorde viză de intrare în țară, iar laburiștii, aflați la guvernare, au spus că invitația a fost o greșeală. Un parlamentar laburist a afirmat că Șelepin era un oaspete la fel de indezirabil pe cât fusese nazistul de rang înalt Rudolf Hess, care vizitase Marea Britanie în 1940.

Cu toate acestea, Șelepin a decis să nu anuleze vizita. Voia să-și pună la încercare noua imunitate. A fost întâmpinat nu doar de parlamentarii jenați, ci și de membrii furioși ai comunității ucrainene. Pe străzile Londrei s-au strâns 3 000 de oameni care au demonstrat împotriva vizitei lui Șelepin. Fostul șef al KGB s-a văzut silit să-și scurteze vizita și să se întoarcă la Moscova, doar pentru a fi înlăturat din Politburo la scurt timp după aceea. Cariera sa politică luase sfârșit.[4]

Șelepin și-a pierdut poziția din vârful puterii sovietice nu pentru că tovarășii săi din Politburo ar fi dezaprobat în vreun fel faptul că șeful KGB coordonează asasinate în străinătate, ci pentru că Leonid Brejnev a profitat de protestele din Occident pentru a-și elimina adversarul politic. Faptul că

Brejnev a făcut referire la opinia publică din Occident pentru a motiva demisia lui Șelepin a lăsat o impresie puternică asupra elitei politice sovietice. Persoana cea mai afectată a fost Iuri Andropov, cel numit în 1967 de Brejnev în postul ocupat odinioară de Șelepin la conducerea KGB (după Vladimir Semiceastni). La fel ca Șelepin, Andropov era un aparatcik care nutrea ambiții politice puternice. A învățat o lecție importantă din afacerea Șelepin/Stașinski: dacă ar fi prins că ordonă asasinate în străinătate, perspectivele sale de a ajunge în vârful ierarhiei sovietice s-ar nărui.

Sub conducerea lui Andropov, KGB-ul avea să pună capăt asasinării adversarilor politici ai regimului sovietic. De asemenea, Andropov a făcut tot posibilul să evite antagonizarea Occidentului printr-o persecutare dură a disidenților mai cunoscuți. Cele două figuri importante ale opoziției din anii 1970, Aleksandr Soljenițîn și Andrei Saharov, au avut parte de un tratament de-a dreptul blând — după standardele sovietice — din partea KGB. Cel dintâi a fost exilat în Occident, iar cel de-al doilea, într-un oraș sovietic de provincie. Prin atitudinea sa prudentă, Andropov a ajuns în fruntea statului sovietic în noiembrie 1982, după moartea lui Brejnev.[5]

Fugarul

În timp ce urmările scandalului politic stârnit de dezertarea lui Staşinski influenţau luptele politice din Politburo, KGB-ul pornise pe urmele fostului său agent. În noiembrie 1962, la o lună după încheierea procesului lui Staşinski, Vladimir Semiceastni, succesorul lui Aleksandr Şelepin şi predecesorul lui Vladimir Andropov la cârma KGB, a aprobat un plan de „operaţiuni speciale“ împotriva unor „trădători deosebit de periculoşi“. Pe listă se găsea şi Bogdan Staşinski.

În memoriile sale, Semiceastni a explicat raţionamentul din spatele lichidării acestora şi a altor foşti agenţi KGB, după cum urmează:

Eu însumi, ca preşedinte al KGB, nu am avut niciodată autoritatea de a lua decizii unilaterale cu privire la lichidarea fizică a cuiva. Propaganda [occidentală] care afirma contrariul se baza în special pe principiul aplicării legilor sovietice în afara patriei, care era valabil mai ales în cazul dezertorilor ale căror nume ne erau cunoscute. Dacă un cekist [KGB-ist], un cetăţean sovietic sau un soldat care a jurat să îşi servească patria şi ordinea existentă îşi trăda ţara şi fugea în Occident, atunci, după legea sovietică aflată în vigoare, putea fi judecat şi condamnat în absenţă. Iar dacă era condamnat la moarte în cadrul acestui proces, după aceea se putea ridica problema executării sentinţei.[1]

Documentul, semnat de Semiceastni în noiembrie 1962, prevedea că „deoarece aceşti trădători, care au transmis importante secrete de stat adversarului şi au cauzat prejudicii grave URSS pe plan politic, au fost condamnaţi la moarte în absenţă, sentinţa va fi executată în străinătate“. Se presupunea că unităţile de contraspionaj ale KGB ţin sub urmărire membrii

familiilor dezertorilor, le citesc corespondența și le percheziționează domiciliul, în speranța că aceștia vor încerca să ia legătura cu ei. Unitățile de contraspionaj din străinătate trebuiau să găsească dezertorii în țara de reședință, pentru ca sentința să poată fi executată de asasinii antrenați special din Secţia 13, responsabilă de măsurile active. În cazul lui Anatoli Goliţin, un ofițer KGB fugit în Occident în decembrie 1961, planul era de a-l asasina dacă era vreodată chemat la audieri în fața Senatului SUA sau a vreunei comisii a Congresului SUA.[2]

Locul în care s-a stabilit Staşinski după eliberarea din închisoare nu era cunoscut decât de un mic cerc de oficiali vest-germani. În 1971, generalul Reinhard Gehlen, fostul șef al serviciului de informații externe vest-german (BND), și-a publicat memoriile, în care se sugerează că ar ști ce s-a întâmplat cu fostul asasin KGB. Gehlen a confirmat afirmațiile emise anterior de oficialii vest-germani că Staşinski fusese eliberat înainte de termen. „Astăzi, «torpila» KGB-ului trăiește ca om liber undeva în lumea pe care a ales-o în ziua aceea din vara anului 1961, cu câteva zile înainte ca Zidul să taie Berlinul în două“, a scris Gehlen. Generalul, însă, nu a dezvăluit niciodată cu exactitate locul.[3]

Dacă Staşinski nu se afla în Statele Unite, atunci unde se dusese? Răspunsul a fost oferit în mod neașteptat de un alt general în rezervă, Mike Geldenhuys, într-o serie de interviuri date la începutul lui martie 1984 unui reporter de la un ziar sud-african. Geldenhuys, în vârstă de șaizeci de ani, era fostul șef al filialei secrete a serviciului de securitate din Africa de Sud, Biroul pentru Securitatea Statului (BOSS), cunoscut pentru tacticile sale brutale de contraspionaj și încălcările drepturilor omului de care se făcuse vinovat în ciocnirile cu mișcarea de eliberare condusă de Congresul Național African. În iunie 1983, cu opt luni înainte de interviuri, Geldenhuys se retrăsese din postul de comisar, cea mai înaltă poziție din cadrul poliției.

Interviurile au fost publicate pe 5 martie 1984 în Cape Times, cel mai vechi ziar din Africa de Sud. Articolul începea cu biografia lui Geldenhuys și cu descrierea asasinării lui Lev Rebet de către Staşinski. Asasinarea lui Bandera avea să apară în următorul număr al ziarului. În interviu, generalul în rezervă a afirmat că Staşinski venise din Germania în Africa de Sud și că el, Geldenhuys, pe atunci colonel și adjunct al BOSS, fusese primul oficial sud-

african care îl interogase pe noul imigrant. Geldenhuys a descris câteva aspecte din viaţa lui Staşinski în Africa de Sud, dar a refuzat să dezvăluie altele. „Dosarul lui Staşinski este unul dintre cele mai bine păstrate secrete din lume“, i-a spus el reporterului, „şi de fapt va rămâne aşa şi în continuare, deoarece noua identitate şi noul domiciliu ale lui Staşinski nu vor fi niciodată dezvăluite“. Dacă o echipă de asasini KGB era încă pe urmele lui Staşinski, era un indiciu important cu privire la locul unde îşi începuse Staşinski noua viaţă. Problema era că Uniunea Sovietică nu avea relaţii diplomatice cu Africa de Sud şi efectuarea oricărei operaţiuni în ţara respectivă ar fi fost un coşmar logistic. În plus, i-a mărturisit Geldenhuys reporterului, nimeni nu l-ar mai recunoaşte acum pe Staşinski.

Geldenhuys i-a spus reporterului că, deşi Staşinski scăpase de pedeapsa cu moartea în Germania de Vest, viaţa îi era în pericol şi eliberarea sa din închisoare fusese aranjată în cea mai mare taină, cu mult înainte de încheierea pedepsei. „Între timp am fost abordaţi de serviciul de securitate vest-german şi am fost rugaţi să îi oferim azil în Africa de Sud, deoarece erau încredinţaţi că este singura ţară unde va fi relativ ferit de agenţii KGB“, a continuat generalul. „Am acceptat.“ Doar trei oameni din întreaga ţară ştiau de relocarea secretă: Geldenhuys, şeful lui, şeful serviciului de securitate sud-african, Hendrik van den Bergh, şi primul-ministru al Africii de Sud, B.J. Vorster.

Din spusele lui Geldenhuys reiese că Staşinski sosise în Africa de Sud în 1968, la cel puţin un an după eliberarea din închisoare. Sud-africanii nu au regretat că au satisfăcut cererea colegilor vest-germani. El a arătat că Staşinski „a putut să furnizeze serviciului nostru de informaţii o mare cantitate de informaţii nepreţuite despre structura şi operaţiunile serviciului secret rus“. În Africa de Sud, se pare că Staşinski a primit nu doar o nouă identitate, ci a suferit şi o operaţie de chirurgie plastică, pentru a-şi schimba înfăţişarea. A primit şi un nou loc de muncă şi s-a recăsătorit.

„I-am găsit un post în care i-a mers foarte bine“, i-a dezvăluit Geldenhuys reporterului, „şi curând după aceea a cunoscut o fată din Durban şi s-au îndrăgostit. Când s-au căsătorit la starea civilă, undeva în republică, m-a rugat să îi fiu cavaler de onoare. Între noi se înfiripase o legătură de prietenie, care încă mai dăinuie şi astăzi, şi am acceptat bucuros“. Geldenhuys a declarat în

cadrul interviului că în cutia de valori de la bancă păstrează o fotografie în care apare alături de Staşinski şi soţia lui, după nuntă. El nu a vorbit nici despre Inge Pohl, şi nici despre faptul că altcineva l-ar fi însoţit pe Staşinski în Africa de Sud. [4]

Associated Press şi alte agenţii de presă au preluat ştirea despre locul unde se află fostul asasin KGB şi despre cum şi-a refăcut viaţa după eliberarea din închisoare şi au făcut-o să circule în jurul lumii. Mulţi, inclusiv membrii familiilor Bandera şi Rebet, au pus sub semnul întrebării veridicitatea relatării. Există însă motive să o credem. Din cele două persoane, în afară de Geldenhuys, care se presupune că ştiau identitatea lui Staşinski din Africa de Sud, una era încă în viaţă. Fostul prim-ministru, şi apoi preşedinte, J.B. Vorster murise în septembrie 1983, dar Hendrik van den Bergh era perfect sănătos, se retrăsese la ferma sa de păsări şi îşi scria memoriile, după ce fusese înlăturat din guvern în 1980. După biograful generalului Geldenhuys, Hanlie van Straaten, din vara anului 2013 generalul avea în arhiva sa o fotografie cu preşedintele Vorster, van den Bergh şi el însuşi. Fotografia era singura hârtie din dosarul intitulat „Staşinski“.[5]

Dezvăluirile lui Geldenhuys au fost confirmate şi de relatări anterioare din presă, conform cărora, pe 23 iunie 1964, la mai puţin de doi ani după proces, Inge divorţase de Staşinski, punând astfel capăt oficial relaţiei care zguduise din temelii lumea KGB-ului. Apoi se făcuse nevăzută. Să fi fost divorţul o înscenare menită să inducă în eroare KGB? Oare dispăruse Inge pentru a se reîntâlni cu Staşinski după eliberare? După ştirea din presă despre eliberarea lui Staşinski înainte de termen, un procuror federal a declarat pentru Stern că Inge nu are griji materiale şi trăieşte fericită. Nimeni nu putea spune cu certitudine dacă acest confort material i se datora lui Staşinski şi dacă nu cumva trăia cu el. Ştim aproape sigur că nu a revenit niciodată în Germania de Est. În 1986 a fost înlăturată piatra funerară de pe mormântul fiului lui Staşinski şi al lui Inge, Peter. Conform legislaţiei germane, un loc de veci se poate elibera şi reutiliza dacă la douăzeci şi cinci de ani după înmormântare nu se îngrijeşte nimeni de mormânt.[6]

Staşinski se pare că a rămas în Africa de Sud. Au existat zvonuri că în anii 1970 a fost consilier al unităţilor de luptă din Congo sprijinite de Africa de Sud. Oare acela era postul despre care generalul Geldenhuys zicea că i-ar fi

fost oferit de BOSS? Se prea poate. În 1967, anul în care Staşinski a fost eliberat din închisoare, poliţia sud-africană a fost implicată în nişte operaţiuni de contrainsurgenţă în Rhodesia. Primii membri ai forţelor speciale pentru această misiune au fost antrenaţi la o bază a poliţiei secrete din Durban, oraşul din care se pare că provenea noua soţie a lui Staşinski. Gerhi Strauss, ziaristul care l-a intervievat pe Geldenhuys şi care a publicat în premieră ştirea despre transferul lui Staşinski în Africa de Sud, locuia tot la Durban, unde a şi murit. Poate fi vorba de o coincidenţă, firește, dar poate fi și o dovadă despre viața lui Staşinski după eliberare.[7]

Noua structură de poliţie clandestină trebuia antrenată pentru lupta cu insurgenţii. Staşinski, cu experienţa sa de pe vremea în care luptase contra mişcării de eliberare din Ucraina, putea oferi sfaturi utile. Dacă într-adevăr aşa a fost, povestea lui Staşinski a avut un final ironic şi trist. Salvat de Inge, a revenit la vechile obiceiuri după ce ea nu i-a mai fost alături. Nu ar fi el primul asasin care a părăsit un regim totalitar şi a ajuns să îşi câştige existenţa angajat de altul. În anii 1950, Nikolai Hohlov, un alt asasin KGB care a dezertat, îl consilia pe dictatorul vietnamez Ngo Dinh Diem în legătură cu înăbuşirea mişcării partizane din ţara sa. Deşi nu în acelaşi fel, atât Hohlov, cât şi Staşinski erau experţi în contrainsurgenţă, iar în timpul petrecut în Occident manifestaseră puternice convingeri antisovietice. Era o urmare firească pentru ei să se alăture unei mişcări despre care mulţi au prevestit că va fi o luptă mondială împotriva comunismului.[8]

Dintre cele două ipoteze privind ţara de reşedinţă a lui Staşinski de după eliberare — Statele Unite sau Uniunea Africii de Sud — cea de-a doua pare mai plauzibilă. Dar dacă dezvăluirile lui Geldenhuys sunt adevărate, atunci multe elemente din viaţa şi cariera lui Staşinski apar într-o nouă lumină. Cursurile de feronerie pe care le-a urmat în Germania de Vest par să-i fi fost cu totul inutile. Nu este clar unde a petrecut anul 1967, dar în 1968 lucra deja în poliţia secretă sud-africană, care se folosea de tactici similare cu cele ale KGB în încercarea de a înăbuşi lupta pentru independenţă a altui popor oprimat. De asemenea, o pierduse şi pe femeia care îl inspirase să iasă de sub influenţa KGB şi a sistemului sovietic.

Într-o conversaţie telefonică cu autorul, pe 1 aprilie 2013, generalul Geldenhuys a confirmat că Bogdan Staşinski a fost într-adevăr în Africa de

Sud la sfârşitul anilor 1960 şi în anii 1970. Biografului său, Hanlie van Straaten, i-a confirmat şi autenticitatea interviurilor date în 1984. Dar a pretins că altceva nu-şi mai aminteşte. În vreme ce memoria selectivă a generalului poate fi într-adevăr din cauza timpului sau a vârstei, ea poate însemna şi că nu se simte îndreptăţit să facă dezvăluiri despre un om care încă este în viață și se bazează pe protecția fostului său șef.[9]

Întoarcerea acasă

„Bărbatul uşor gârbovit, cu păr cărunt şi chelie, care pare mai tânăr decât ar trebui să fie, nu seamănă deloc cu acel Bogdan Staşinski pe care l-am văzut în fotografii“, aşa a început jurnalista independentă ucraineană Natalia Prihodko descrierea celui care i s-a prezentat drept Bogdan Staşinski. Jurnalista a pretins că s-a întâlnit cu fostul asasin KGB în vara anului 2011, prin intermediul unui prieten din serviciul de securitate ucrainean. Conform spuselor respectivului prieten, Staşinski, care mai avea puţin până la a optzecea aniversare, voia să limpezească lucrurile. Voia să dea un interviu.

În apartamentul bătrânului din centrul Kievului, jurnalista a găsit un bust al lui Iosif Stalin, iar pe perete un portret al lui Winston Churchill. Bătrânul a primit-o cu amabilitate, dar a rugat-o să nu folosească reportofonul. Interviul a fost realizat în limba ucraineană, iar jurnalista, a cărei limbă maternă era rusa, i-a rugat pe cititori să ia în calcul faptul că nu toate nuanţele vorbirii lui Staşinski au fost redate cu acurateţe în însemnările ei. Interviul a fost publicat într-unul dintre principalele ziare din Kiev, în august 2011, cu câteva săptămâni înainte de sărbătorirea celei de-a douăzecea aniversări a independenţei Ucrainei. Avea un titlu incitant: „Bogdan Staşinski: mi-am îndeplinit datoria faţă de Ucraina“.

În interviul cu Prihodko, bărbatul care se prezentase drept Staşinski a dezminţit mai multe elemente din povestea lui, aşa cum fusese ea cunoscută în Occident. I-a spus jurnalistei că intrase în KGB din convingere şi tot din convingere îi asasinase pe Bandera şi pe Rebet. Era încredinţat că regimul sovietic adusese progres şi prosperitate în ţara sa natală. Cea mai izbitoare revelaţie, însă, nu a avut de-a face cu crezul politic al lui Staşinski, ci cu evadarea sa în Occident. Fusese o operaţiune specială pusă la cale de însuşi Aleksandr Şelepin, a mărturisit bătrânul, şi se dovedise a fi un succes. Şelepin, care până atunci se ocupase în special de Uniunea Tineretului Comunist, era îngrijorat în legătură cu reputaţia sa în rândul colegilor mai în

vârstă din conducerea sovietică. Comunicând lumii că misiunea încununată de succes a asasinării lui Bandera fusese ordonată de el, Șelepin se pare că dorise să le arate acestora cât de dur este. La ordinele acestuia, Staşinski trebuia să se predea și să dezvăluie circumstanțele asasinatelor. Planul era ca după executarea sentinței, care nu avea cum să fie foarte lungă, dat fiind că mărturisise din proprie inițiativă, să fie adus înapoi în Uniunea Sovietică de către o echipă a KGB. Staşinski, care credea sincer în ideologia sovietică, acceptase să se sacrifice.

Totul a decurs exact cum plănuise Șelepin. Lucrurile au luat o întorsătură neprevăzută abia după ce CIA l-ar fi transferat, se pare, pe Staşinski în Statele Unite după eliberarea lui din închisoarea vest-germană. „Am fost eliberat înainte de termen și dus la Washington“, i-a povestit Staşinski tinerei jurnaliste. „Acolo m-au suspectat că joc la două capete și au decis să mă trimită pentru o vreme în America Latină, în Panama, sub supraveghere, unde trebuia să dobândesc noi deprinderi. Am înțeles foarte bine. Am avut mare grijă: știam foarte bine că mă puteau lichida în orice moment.“ În 1968, în Panama a venit o echipă a KGB pentru a-l elibera pe Staşinski, după care l-a dus mai întâi în Africa, iar apoi, în 1970, înapoi în Uniunea Sovietică.

Dar viața personală? A fost într-adevăr căsătorit cu Inge, care, la fel ca el, fusese agent KGB din convingere, și nu din necesitate. Au avut într-adevăr un fiu, pe care l-au lăsat în grija KGB-ului la Moscova, în august 1961, când s-au dus în Berlinul de Est și apoi de Vest. Corpul copilului îngropat la Dallgow a fost furnizat de KGB dintr-un spital din Berlinul de Est. Bătrânul a adăugat că a divorțat de Inge, care s-a stabilit în Germania de Est după operațiune, dar cariera ei în serviciile de informații a avut de suferit, din cauză că oficialii Stasi nu aveau încredere în agenții KGB. După o copilărie dificilă, copilul lor s-a stabilit în Ucraina. A devenit profesor la Universitatea din Kiev și păstra legătura cu tatăl său. Staşinski nu a încercat niciodată să ia legătura cu părinții sau cu surorile sale, care trăiau la Borşciovici, lângă Lvov. Aveau opinii politice diferite, a spus bătrânul. Nu era posibil niciun compromis.[1]

Era o poveste uluitoare — o poveste ce a fost preluată și analizată cu seriozitate de unii dintre cei mai perspicace observatori ai situației ucrainene din Occident. Taras Kuzio, cercetător la Centrul pentru Relații Transatlantice

de la Universitatea Johns Hopkins, a fost îngrozit să afle că Staşinski ar fi primit pensie în Ucraina independentă. „Unul dintre maeştrii asasini ai KGB-ului a scos capul la lumină la Kiev în această vară“, a scris profesorul Alexander Motyl de la Universitatea Rutgers pe blogul său de pe site-ul World Affairs. Totuşi, nu era convins de autenticitatea interviului, la fel ca mulţi dintre cititorii săi. Unul dintre ei se îndoia de detaliile poveştii lui Staşinski prezentate de Prihodko. „Ar putea foarte uşor să pună capăt oricăror speculaţii dacă ar publica o fotografie a lui Staşinski... din moment ce astăzi Staşinski nu se mai află în NICIUN pericol, fiindcă nimeni nu ar mai strica un glonţ sau gaz pe această relicvă a altor vremuri“, a scris un cititor nervos al blogului. Comentatorul a sugerat şi că s-ar putea prelua probe ADN pentru a stabili adevărata identitate a bărbatului.[2]

Interviul a ridicat, într-adevăr, numeroase întrebări. Însăşi ideea că Şelepin căuta să-şi facă publicitate în Occident nu se potriveşte cu luptele politice interne de la Kremlin din anii 1950 şi 1960. Partea din poveste care se referă la americani pare la fel de fantezistă, dacă ne gândim la documentele CIA desecretizate. Interviul nu a fost decât cea mai recentă manifestare a interesului pentru Staşinski şi pentru povestea sa în Rusia şi Ucraina de astăzi.[3]

Sovieticii pierduseră războiul clandestin al asasinilor şi al pistoalelor cu otravă pe care l-au dus în anii 1950 şi 1960. Fuseseră condamnaţi în ochii opiniei publice şi nu reuşiseră să-şi îndeplinească nici obiectivele pe termen scurt, nici pe cele pe termen lung, legate de uciderea lui Bandera. Astăzi, mai mulţi ofiţeri veterani ai KGB sunt primii care recunosc că, în loc să submineze mişcarea naţionalistă ucraineană în Occident, asasinatul a revigorat-o. Şi nici nu a temperat în vreun fel ideea independenţei politice a Ucrainei. În decembrie 1991, la treizeci şi doi de ani după asasinarea lui Stepan Bandera, Ucraina şi-a declarat independenţa faţă de Uniunea Sovietică, contribuind astfel la prăbuşirea imperiului sovietic. Dar Staşinski şi crimele sale nu au fost daţi uitării complet nici la Moscova, nici în Ucraina. Uniţi pentru totdeauna în memoria colectivă, Bandera şi Staşinski apar ca doi antipozi ai luptelor politice şi ideologice care au precedat invazia Ucrainei de către Rusia din 2014.

Numele lui Staşinski a reapărut pentru prima oară în ziarele ruseşti în toamna

anului 2006, în legătură cu otrăvirea cu plutoniu radioactiv a fostului ofiţer KGB Aleksandr Litvinenko, care îl criticase deschis pe Vladimir Putin. Ca reacţie la articolele din presa occidentală care afirmau că asasinatul fusese executat de agenţii serviciilor de informaţii ruse, Serghei Ivanov, purtătorul de cuvânt al serviciului de informaţii externe al Rusiei, a emis următoarea declaraţie: „Începând cu 1959, când a fost eliminat naţionalistul ucrainean Stepan Bandera, serviciul de informaţii sovietic şi succesorul său, serviciul de informaţii externe, nu au mai practicat lichidarea fizică a indivizilor neagreaţi de Rusia“. Puţini observatori din lumea occidentală au luat declaraţia drept adevărată. Dimpotrivă, aceasta nu a făcut decât să reamintească cititorilor de lunga tradiţie a Moscovei de a se folosi de asasinate politice ca instrument de politică externă.[4]

În Ucraina, numele lui Staşinski a reapărut pentru prima oară pe prima pagină a ziarelor în toamna anului 2008, când administraţia locală din Lvov a majorat preţul biletelor de tramvai şi autobuz cu nu mai puţin de 33 de procente pentru public şi 40 de procente pentru studenţi. Pentru a „vinde“ publicului creşterea de preţ, oraşul a tipărit 50 000 de exemplare dintr-o broşură care spunea: „Trădarea patriei începe cu o călătorie neplătită“. Staşinski a apărut în mod regulat în buletinele de ştiri după aceea. Erau zilele de glorie ale democraticei Revoluţii Portocalii din Ucraina, care l-a adus la putere pe preşedintele pro-occidental Viktor Iuşcenko. Când Iuşcenko a fost otrăvit cu dioxină în 2004, mulţi au crezut că a fost opera serviciului secret rus. Mândria naţională era în ascensiune în Ucraina şi numeroase grupări naţionaliste au făcut din Stepan Bandera un erou. Mai mult, preşedintele Iuşcenko l-a decorat postum cu titlul de Erou al Ucrainei.[5]

Când climatul politic ucrainean a suferit o altă transformare dramatică, după venirea la putere în 2010 a guvernului lui Viktor Ianukovici, susţinut din umbră de Rusia, s-au răsturnat şi valorile politice pe care le simbolizau Bandera şi Staşinski. Dacă Bandera era salutat drept un erou naţional ucrainean de către forţele naţionaliste renăscute, site-urile rusofile au pornit o campanie de demonizare a cultului Bandera, ridicându-l în slăvi pe asasinul său, Bogdan Staşinksi. Interviul Nataliei Prihodko cu persoana care îşi zicea Staşinski a contribuit la o tendinţă mai largă de a-l prezenta pe Staşinski într-o lumină pozitivă. „Acest interviu misterios... autentic sau doar o înscenare, demonstrează că sub Ianukovici Ucraina revine rapid la cinstirea «valorilor»

KGB“, a scris (într-o engleză stricată) un vizitator al blogului lui Alexander Motyl de pe pagina de internet World Affairs. „De asemenea,... arată KGB-ul mai puternic decât [a fost] în realitate.“[6]

Printre unii veterani occidentali ai spionajului din perioada Războiului Rece s-a răspândit bănuiala că în spatele campaniei „Reînvie Staşinski“ se află serviciile secrete ruse. În aprilie 2011, cu câteva luni înainte de publicarea interviului lui Prihodko, a apărut pe internet un blog în limba engleză, scris, chipurile, de însuşi Bogdan Staşinski. Autorul şi-a început prima postare cu următoarea afirmaţie: „Sunt un comunist convins. Credinţa mea este că trebuie să îmi ajut ţara să formeze o Uniune Sovietică mai bună. Pentru îndeplinirea acestui ţel am strâns informaţii, am purtat nume false şi am ucis“. În aceeaşi lună, un lider al Partidului Naţionalist Bolşevic din Ucraina, o grupare obscură din oraşul estic Harkov, a solicitat autorităţilor locale să dea unui parc din oraş numele lui Staşinski.[7]

În 2014, odată cu protestele Euromaidan, urmate de fuga în Rusia a preşedintelui Viktor Ianukovici, demis de parlamentul ucrainean, şi apoi de invazia şi anexarea Crimeei de către guvernul rus, Stepan Bandera a reapărut în Ucraina ca simbol al libertăţii şi independenţei patriei sale. Numele lui Bandera apărea la loc de cinste pe pancartele demonstranţilor care au luptat în Piaţa Maidan din Kiev şi apoi au pornit în marş spre estul Ucrainei pentru a lupta cu grupurile de insurgenţi susţinuţi de Rusia.[8] În august 2014, în toiul războiului hibrid rusesc din regiunea Donbas din estul Ucrainei, mai mulţi autori neidentificaţi au profanat mormântul lui Bandera din München, doborând crucea de pe mormânt — un act condamnat atât de Germania, cât şi de Ucraina, care a amintit de profanarea cimitirelor evreieşti din Germania de Vest de către KGB. Cam în aceeaşi perioadă, site-urile rebelilor din Donbas au repus în circulaţie teoriile KGB conform cărora Bandera a fost asasinat de agenţi vest-germani.[9]

Deşi uniţi din nou sub stindardul independenţei Ucrainei de Moscova, marea majoritate a ucrainenilor resping astăzi ideologia naţionalistă radicală a lui Bandera, precum şi strategia şi tacticile sale. În mai 2014, în toiul crizei din Ucraina şi al mobilizării patriotismului ucrainean, liderul celui mai mare partid naţionalist, Svoboda (Libertate), a primit doar ceva mai mult de un procent din votul popular, iar în toamna lui 2014 partidul său nu a trecut

pragul celor cinci procente necesare pentru a obține locuri în parlament. Bandera rămâne astăzi profetul unei credințe radicale minoritare, care a înflorit în prima jumătate a secolului XX. Majoritatea optează pentru valorile europene și pentru o societate nouă, pluralistă. Foarte puțini îmbrățișează cauza asasinului sau strategia sovietică de asasinare a liderilor naționaliști ucraineni din anii 1950.[10]

Reporterii care au mers în satul natal al lui Staşinski în ultimii câțiva ani pentru a sta de vorbă cu membrii familiei sale nu i-au mai găsit. „Părinții săi nu s-au împăcat niciodată cu situația“, a povestit unul dintre vecini despre reacția acestora când au aflat că Staşinski l-a asasinat pe Stepan Bandera. „Au spus că și-au închinat întreaga viață Ucrainei, iar fiul lor le-a adus atâta rușine. Maria, sora lui, a spus că și-a renegat fratele. Ar fi fost mai bine dacă erau exilați în Siberia. Dacă Dumnezeu le-ar fi îngăduit să se întoarcă, nu le-ar fi fost teamă să privească oamenii în ochi. Taică-său a murit curând după aceea; soră-sa Maria a fost bolnavă toată viața. Nici Irina nu a trăit mult — a făcut cancer la stomac și a murit. Nu au cunoscut decât necazuri. Cel puțin după moarte să ne amintim de ei cu o vorbă bună.“[11]

Vecinii spun că Bogdan Staşinski a revenit cel puțin o dată în satul natal. După legenda locului, pe mormântul părinților lui Staşinski au apărut flori proaspete îndată ce a fost eliberat din închisoare. O altă legendă spune că mai vine din când în când în sat să se uite la casa părinților, care aparține acum altei familii. Bineînțeles, spun vecinii, nimeni nu l-ar mai recunoaște acum. Este o fantomă în propria țară și un personaj tragic, considerat trădător de toți cei cărora le-a fost vreodată alături.[12]

EPILOG

Întoarcerea Războiului Rece

James Bond intră în biroul şefului său, al cărui nume adevărat ne rămâne necunoscut — nu-l ştim decât după prima literă a numelui de familie, „M“. Au o conversaţie care se încheie altfel decât toate celelalte pe care le-a avut Bond cu şefii sau şefele sale de-a lungul anilor. Bagă mâna în buzunarul hainei, scoate un pistol cu aspect neobişnuit şi îl descarcă în direcţia şefului său, împroşcându-l cu un lichid otrăvitor. Abia acum apasă „M“ pe un buton secret, aflat pe scaun. Din tavan coboară un ecran de sticlă antiglonţ, care îl separă de agentul său dezertor. Jetul de otravă sub presiune se izbeşte de peretele de sticlă. Bond este cel care îşi pierde cunoştinţa. „Cianură“, spune şeful securităţii interne, care dă buzna în birou după atac. Ordonă ca toată lumea să părăsească încăperea. Domnişoara Moneypenny, cu mâna la gură, priveşte îngrozită cum agentul ei iubit este târât pe uşă afară.

Este un moment-cheie din ultimul roman cu James Bond al lui Ian Fleming, Bărbatul cu pistolul de aur. Ecranizarea lui a devenit unul dintre cele mai de succes filme cu James Bond, în care rolul Agentului 007 îl joacă Roger Moore. Scris în 1964, în toiul Războiului Rece, romanul include mai multe elemente din cazurile autentice de spionaj relatate în presa internaţională a vremii. Imaginea lui Bond, spălat pe creier de sovietici şi trăgând cu un pistol ce împroaşcă cianură lichidă, vine direct din relatările ziarelor despre procesul lui Bogdan Staşinski. Asasinatele de la München sunt discutate de Bond şi „M“ în romanul lui Fleming chiar înainte ca el să încerce să-şi ucidă şeful.

— Au amintit cumva de uciderea lui Horcher şi a lui Stutz la München luna trecută? întreabă „M“, încercând să îl convingă pe Bond că KGB nu este nici pe departe apărătorul păcii mondiale.[1]

În privinţa utilizării pistolului cu otravă, Staşinski a reuşit, în vreme ce Bond eşuează. Dar povestea lui Staşinski, în ciuda reprezentărilor ei din cultura

populară, este un exemplu clasic al eşecului asasinatului ca instrument al politicii internaţionale. Deşi asasinul şi-a îndeplinit misiunea, crimele însele nu şi-au atins scopul şi, ajungând la cunoştinţa publicului, au adus prejudicii însemnate celor care le-au orchestrat.

Gândită ca parte a efortului de contrainsurgenţă din ultimele etape ale luptelor de gherilă din teritoriile ucrainene recent cucerite de Uniunea Sovietică, uciderea lui Stepan Bandera a fost executată mult după înăbuşirea efectivă a mişcării şi când legăturile ei cu centrele străine erau controlate şi manipulate de serviciile secrete sovietice. Executat la insistenţa şi cu aprobarea entuziastă a conducerii politice sovietice, asasinatul a avut un rezultat contrar celui preconizat de instigatori. În loc să provoace confuzie în rândurile forţelor care se împotriveau regimului şi să declanşeze o luptă pentru putere între liderii celor mai militante organizaţii de emigranţi, a îndepărtat de pe scenă un lider care nu mai era nici iubit şi nici primejdios, transformându-l în martir şi oferindu-le susţinătorilor săi un instrument de mobilizare de care duseseră lipsă până atunci.

Fuga lui Staşinski în Occident şi promptitudinea cu care a dezvăluit ceea ce ştia despre programul sovietic de asasinate au dăunat puternic credibilităţii conducerii sovietice şi au pătat reputaţia Uniunii Sovietice în străinătate. Mărturia asasinului şi dezastrul de imagine care a urmat — riscuri inerente oricărui asasinat ordonat de guvern — au fost în final rezultatul unor gafe majore comise de aparatul de securitate sovietic din Berlinul de Est şi o încălcare a practicii sovietice împământenite de a le interzice ofiţerilor de informaţii şi agenţilor să se căsătorească cu persoane de altă cetăţenie. În ambele cazuri, greşeala a reprezentat-o amestecul conducerii politice — semn al exuberanţei şi hybrisului Kremlinului după o lovitură executată cu succes împotriva unui notoriu duşman al regimului.

Tânărul cuplu a reuşit să păcălească KGB-ul. Educată în Germania de Est, dar angajată în Berlinul de Vest, Inge Pohl nu acceptase niciodată şi nici nu se deprinsese să tolereze ideologia comunistă şi stilul de viaţă sovietic. Recrutarea ei de către KGB, dacă a avut loc, nu a adus niciun fel de rezultate tangibile. Confruntată cu greutăţile economice de zi cu zi în capitala sovietică, nu i-a fost deloc dificil să îl convingă pe soţul ei să dezerteze şi să fugă în Occidentul prosper. Pe Staşinski, născut şi crescut într-o familie

ucraineană de patrioți, în afara teritoriului sovietic, nu îl lega nimic de statul sovietic sau de ideologia acestuia. A fost recrutat prin șantaj și silit să-și spioneze rudele și consătenii. În același timp, educația sa creștină îl făcea să aibă remușcări în privința omorurilor pe care a fost nevoit să le comită. Amenințarea că planul lor de fugă ar putea fi descoperit de KGB i-a făcut să-și grăbească pregătirile, iar moartea neașteptată a fiului lor le-a oferit ocazia pe care o așteptau. Stașinski și soția sa au acționat mânați de convingerea că nu vor fi la adăpost de asasinii KGB decât dacă mărturisesc tot și obțin protecția serviciilor de securitate occidentale.

Unii dintre cei mai atenți observatori ai procesului Stașinski l-au comparat pe acuzat cu personajul principal din romanul lui Feodor Dostoievski Crimă și pedeapsă. „Stașinski este un Raskolnikov ideologic“, a scris corespondentul publicației Kölnische Rundschau în comentariul său asupra procesului și verdictului. La fel ca Raskolnikov, și Stașinski s-a confruntat cu dileme morale profunde, a mărturisit sub influența femeii pe care o iubea, iar în final a primit aceeași pedeapsă: opt ani. Dar se pot găsi paralele și mai izbitoare între povestea lui Stașinski și cea istorisită în romanul lui Joseph Conrad Sub ochii Occidentului. Personajul principal al acestei capodopere scrise în 1911, un student pe nume Razumov, denunță poliției ruse un coleg care îi cere ajutorul după comiterea unui act de terorism. Poliția îl recrutează pe Razumov ca agent și îl trimite în Elveția, să se infiltreze într-un cerc de revoluționari ruși. Acolo o întâlnește pe sora tânărului pe care l-a trădat și se îndrăgostește de ea. Incapabil să reziste presiunii morale, Razumov le mărturisește totul atât femeii pe care o iubește, cât și revoluționarilor pe care ar fi trebuit să îi spioneze.[2]

În ce privește programul de asasinate al KGB-ului, problema Raskolnikov/Razumov pare să fie un factor în dezertarea celor doi agenți secreți sovietici, Nikolai Hohlov și Bogdan Stașinski, ambii considerați loiali și devotați idealurilor comuniste. Serviciile de informații americane și vest-europene abia așteptau să profite de crizele dostoievskiene care îi bântuiau pe adversarii lor. Problema era că CIA și partenerii vest-europeni se pretau și ei frecvent la aceleași practici ca și sovieticii. „Facem lucruri dezagreabile astfel încât oamenii obișnuiți de aici și de peste tot să poată dormi liniștiți noaptea“, spune Control, un personaj din romanul lui John le Carré Spionul care venea din frig, când încearcă să îl convingă pe un subordonat din serviciul de

informaţii britanic să ucidă pe cineva perceput ca fiind un duşman.[3]

David Cornwell, ofiţerul de informaţii britanic, care a folosit pseudonimul John le Carré, ştia bine ce scrie. Dar agenţiile occidentale de spionaj, care desfăşurau şi programe de asasinat, nu au ajuns niciodată în situaţia penibilă pe care au cunoscut-o agenţiile sovietice în timpul procesului Staşinski. Acest lucru a fost posibil, în principal, fiindcă, în ciuda a ce sugerează romanele şi filmele cu James Bond, în realitate astfel de asasinate erau încredinţate unor „independenţi“, adesea criminali de rând. Serviciile occidentale nu trebuiau decât să indice victima, să furnizeze planificarea şi asistenţa financiară, precum şi logistica. Dacă sovieticii ţinteau în general liderii grupărilor de emigranţi, pe care îi considerau cetăţeni ai URSS, americanii se ţineau departe de propriii cetăţeni şi îi vizau pe străini. Era o diferenţă semnificativă între culturile celor două superputeri ale Războiului Rece. Urmând vechea tradiţie a ţarilor, sovieticii erau încredinţaţi că oameni ca Bandera, care, deşi nu erau cetăţeni sovietici, se născuseră pe teritorii ocupate ulterior de Uniunea Sovietică, erau supuşii lor şi astfel ţinte legitime ale asasinatelor.[4]

În ciuda diferenţelor vizibile privind alegerea victimelor şi a metodelor folosite pentru „eliminarea“ opozanţilor, atât serviciile de informaţii sovietice, cât şi cele americane au recurs în anii 1950 şi 1960 la asasinate pentru a face faţă aceluiaşi fenomen — insurgenţa provocată de slăbirea sau dezintegrarea imperiilor. Când ordonau uciderea unor oameni precum Bandera sau Rebet, sovieticii căutau să-şi protejeze imperiul de ameninţarea dezintegrării, ceea ce s-a întâmplat până la urmă în 1991, în ciuda eforturilor lor. Americanii nu aveau un imperiu propriu-zis pe care să îl protejeze; dar, în ciuda retoricii anti-colonialiste, guvernul SUA avea interesul să menţină integritatea unor imperii în zone pe care Washingtonul le considera vulnerabile la expansiunea comunistă. Lideri ai anumitor ţări independente, precum Fidel Castro în Cuba, Patrice Lumumba din Republica Democrată Congo, Achmad Sukarno din Indonezia şi Rafael Trujillo din Republica Dominicană, puteau fi vizaţi din pricina simpatiilor pro-sovietice, acţiunilor politice independente sau, ca în cazul lui Trujillo, deoarece se considera că politicile pe care le promovau ar putea duce la revoluţii de tip comunist.[5]

De-a lungul timpului, scandalurile internaţionale provocate de demascarea asasinatelor ordonate de KGB şi CIA au silit ambele părţi să pună capăt

programelor lor de asasinate. Autoritățile ruse au pretins că această măsură a fost luată de predecesorii lor sovietici, imediat ce mărturia lui Stașinski a devenit publică. Însă nu puteau să refuze să-și ajute camarazii de arme, astfel încât s-au amestecat în lichidarea disidentului Gheorghi Markov de către serviciul de securitate bulgar, în septembrie 1978. Markov a fost împușcat cu un pistol în formă de umbrelă, furnizat de KGB. În Statele Unite, ancheta privind activitățile CIA, efectuată de o comisie a Senatului SUA condusă de Frank Church, a influențat decizia președintelui Jimmy Carter de a desființa oficial programul de asasinate în 1978.

Sfârșitul Războiului Rece a însemnat începutul unei noi ere în relațiile internaționale. A adus liberalismul în Europa de Est, a pus capăt apartheidului în Africa de Sud și a contribuit la o reconciliere israelo-palestiniană de scurtă durată în Orientul Mijlociu. Dar a dat naștere și unei Rusii rănite și umilite, a creat numeroase națiuni independente care au fost nevoite să ajungă la o înțelegere cu foștii lor stăpâni și actualii vecini și a reînviat numeroase conflicte internaționale și interetnice, până atunci înghețate. La începutul noului mileniu, foștii ofițeri KGB au apelat din nou la vechile lor manuale de asasinat din era Războiului Rece, sperând să remodeleze lumea după dorința lor. Rușii au încercat să păstreze ce le mai rămăsese din imperiu și să se înconjoare de state și lideri prietenoși (a se citi supuși).

În februarie 2004, autoritățile din Qatar au arestat trei cetățeni ruși, acuzați de uciderea președintelui interimar al republicii rebele Cecenia, Zelimhan Iandarbiev. Unul dintre cei arestați avea imunitate diplomatică, dar ceilalți doi au fost judecați și condamnați la închisoare pe viață pentru participarea la asasinatul care a avut loc în capitala statului Qatar, Doha. În anul următor au fost extrădați în Rusia, în scopul îmbunătățirii relațiilor dintre Rusia și Qatar. Autoritățile ruse au refuzat să admită că agenții lor fuseseră trimiși în Qatar pentru a comite asasinatul. Un purtător de cuvânt al serviciului de informații rus a declarat din nou că Moscova a pus capăt asasinatelor din străinătate după scandalul Stașinski. În ciuda dezmințirilor, multe persoane au considerat că Iandarbiev a fost al doilea președinte cecen ucis de guvernul rus. Cu opt ani mai devreme, predecesorul acestuia, Djohar Dudaev, fusese ucis în Cecenia de o rachetă ghidată lansată de un avion militar rus.[6]

În toamna anului 2004, agențiile de presă din întreaga lume au relatat despre

otrăvirea misterioasă a lui Viktor Iuşcenko. Iuşcenko era candidatul pro-occidental din alegerile prezidenţiale ucrainene. Urmele de dioxină găsite în corpul său au dat naştere la bănuiala că Rusia ar fi furnizat otrava şi ar fi orchestrat tentativa de asasinat — puţine ţări au laboratoare de toxicologie în cadrul serviciilor de securitate şi cu atât mai puţine ar fi avut motive să se folosească de ele împotriva lui Iuşcenko. Iuşcenko nu a murit şi au circulat multe teorii în privinţa a ceea ce s-ar fi întâmplat.

În noiembrie 2006, un alt adversar al Kremlinului, fostul ofiţer KGB Aleksandr Litvinenko, a murit la Londra otrăvit cu poloniu radioactiv. Era a doua oară că Moscova era bănuită că s-a folosit de o substanţă radioactivă în încercarea de a lichida un adversar. Prima ţintă, în 1957, fusese Nikolai Hohlov, care a supravieţuit atentatului. În cazul lui Hohlov, s-a presupus că substanţa radioactivă i-a fost administrată în cafea; în cazul lui Litvinenko, în ceai. Autorităţile britanice au cerut guvernului rus extrădarea unui fost ofiţer KGB despre care suspectau că ar fi fost implicat în uciderea lui Litvinenko. Moscova a refuzat solicitarea.[7]

Un raport emis în ianuarie 2016 despre otrăvirea lui Aleksandr Litvinenko a concluzionat că fusese ucis de doi agenţi ai Serviciului Federal de Securitate al Rusiei (FSB). „Operaţiunea FSB de ucidere a dlui Litvinenko a fost probabil aprobată de dl [Nikolai] Patruşev, dar şi de preşedintele Putin“, scria în raport, cu referire la şeful FSB şi la preşedintele în funcţie al Rusiei, acuzaţi de a fi principalii răspunzători de asasinat. Nu existau dovezi concrete care să demonstreze implicarea conducerii Rusiei, dar încă o dată, la fel ca în cazul lui Staşinski, acumularea de probe arăta spre cel mai înalt vârf din ierarhia puterii de la Moscova.[8]

Serviciile de informaţii ruse nu sunt singurele care au reînviat practica asasinatelor politice din perioada Războiului Rece. Din toate relatările reiese că CIA şi-a întrecut de departe competitorii, bazându-se mai degrabă pe stăpânirea tehnologiei decât pe resursele umane. La fel ca în timpul Războiului Rece, ruşii îi vizează pe cei pe care îi consideră ai lor, în vreme ce americanii preferă să îi ucidă pe „ceilalţi“. Noile oportunităţi oferite de dronele Predator — vehicule aeriene fără pilot la bord care atacă ţintele din zbor — pun la dispoziţia CIA un avantaj evident faţă de rivalii săi şi plasează ofiţerii agenţiei în avangarda artei moderne a asasinatului.

Programul a început în 2004, iar în decurs de nouă ani a dus la asasinarea sau uciderea țintită a peste 3 300 de persoane, presupuși agenți Al Qaeda care s-au trezit pe cea mai lungă listă neagră a CIA întocmită vreodată. Programul a atins apogeul în 2011. Conform experților de la Fundația Noua Americă de la Washington, doar în acel an au avut loc peste 120 de atacuri cu drone în zonele tribale din nordul Pakistanului, principala zonă de atac a acestui program. Au fost ucise aproape 850 de persoane. Dintre acestea, aproximativ 50 erau nevinovate sau nu li s-au putut stabili identitatea și afilierea. Unul dintre rapoarte arată că doar 35 dintre cele 200 de persoane ucise de drone în Afganistanul de nord-est între ianuarie 2012 și februarie 2013 erau țintele vizate.[9]

Lumea s-a schimbat semnificativ de la încheierea Războiului Rece. Ceea ce rămâne, însă, în mare parte neschimbat este logica utilizată pentru justificarea asasinatelor ca instrument legitim al politicilor guvernamentale. „Aș zice că, de la sfârșitul războiului încoace, metodele noastre — ale noastre și ale adversarului — au devenit foarte asemănătoare“, declară Control în romanul lui le Carré Spionul care venea din frig. „Vreau să spun că nu poți fi mai puțin necruțător decât adversarul doar pentru că «politica» guvernului tău este una binevoitoare, nu-i așa?“ Politicile binevoitoare ale guvernelor reprezintă în continuare principalul argument moral în favoarea perpetuării programelor de ucidere țintită. Deși Războiul Rece a luat sfârșit, recenta amplificare a tensiunilor dintre Est și Vest și apariția noilor provocări la adresa ordinii internaționale consacrate fac ca revenirea la metodele de luptă din perioada Războiului Rece să fie aproape irezistibilă pentru foștii adversari. Din această perspectivă, povestea lui Stașinski este mai mult decât un episod din istorie. El oferă și o mai bună înțelegere a prezentului și conține un avertisment pentru viitor.

Mulțumiri

Povestea lui Bogdan Staşinski mi-a trezit interesul după ce am citit mai multe fragmente din mărturia sa în timpul procesului, fragmente care au fost publicate pentru prima dată în Ucraina în 1993, la peste treizeci de ani după ce acesta a avut loc. Mărturia, preluată din ediția precedentă, mult mai cuprinzătoare, a dosarelor procesului, publicată la München şi indisponibilă în Ucraina, mi s-a părut o relatare surprinzător de sinceră a crimelor comise de un bărbat care părea să aibă toate motivele să nu spună adevărul. Oferea o privire unică asupra felului în care acţionau serviciile secrete sovietice şi a relației dintre un individ şi statul care l-a transformat în trădător.

Lectura mărturiei lui Staşinski m-a lăsat cu mai multe întrebări rămase fără răspuns. Declarațiile sale sunau adesea ca o autojustificare, iar alteori de-a dreptul neverosimil. La urma urmei, era posibil ca un agent KGB să ducă la capăt singur nu unul, ci două asasinate? Şi ce s-a întâmplat cu Staşinski după proces? De ce a primit doar opt ani pentru comiterea a două omoruri şi de ce a fost eliberat cu doi ani mai devreme? Unde s-a dus după eliberare? Mai mult, dacă mărturia sa era parte dintr-o înţelegere prealabilă cu instanţa, în ce măsură era adevărată?

Ideea de a verifica adevărul mărturiei lui Staşinski confruntând-o cu dovezile existente mi-a venit în timpul unei vizite la München. Luând exemplu de la Alex Motyl, care urmărea mişcările agentului sovietic înainte şi după cele două crime pe care le-a comis, pe când se pregătea să scrie un roman în care Staşinski apărea ca personaj, am reconstituit şi eu urmele paşilor lui. Pe baza mărturiei date la tribunal de Staşinski, am desenat o hartă şi am mers eu însumi pe rutele descrise. Experimentul a confirmat afirmațiile lui Staşinski. Cel puțin în această privință a spus adevărul.

Am obținut mai multe date pentru a face o comparație atunci când am aflat de existența unor dosare CIA desecretizate despre activitățile politice ale lui

Stepan Bandera şi asasinarea sa, precum şi despre acţiunile susţinătorilor şi ale rivalilor săi din rândurile emigranţilor ucraineni. Informaţiile din dosarele CIA m-au ajutat să verific şi să completez dovezile oferite de Staşinski în timpul procesului. Acelaşi lucru au făcut şi sursele şi mărturiile provenite de la partea sovietică. Încă o dată, s-a dovedit că Staşinski spusese adevărul, deşi nu întregul adevăr. Îmi rămânea mie sarcina să umplu golurile din povestea sa.

Orice subiect care are legătură cu istoria serviciilor de informaţii este unul dificil, nu numai pentru că rămân multe secrete nedezvăluite, ci şi pentru că există multe poveşti de acoperire şi eforturi deliberate de a induce în eroare, care persistă timp de decenii, după cum părea să demonstreze cazul lui Staşinski. Pentru a strânge surse de felul celor pe care le voiam şi pentru a-mi găsi calea prin labirintul istoriei spionajului din Războiul Rece, aveam nevoie de mult ajutor şi mă bucur că am ocazia să le mulţumesc celor care mi l-au acordat.

Mulţumiri deosebite le datorez prietenilor şi colegilor mei Frank Sysyn şi Zenon Kohut. Frank m-a invitat la două dintre conferinţele pe care le-a organizat la München, iar Zenon m-a însoţit când am parcurs traseele descrise de Staşinski la München, de la Karlsplatz, unde a fost ucis Lev Rebet, la Zeppelinstrasse, unde lucra Bandera, şi Kreittmayrstrasse, unde acesta şi-a pierdut viaţa. Tot ei mi-au făcut cunoştinţă cu Andri Rebet, fiul lui Lev Rebet şi probabil singurul rămas în viaţă dintre cei care au asistat la procesul lui Staşinski în octombrie 1962. Îi sunt recunoscător lui Andri Rebet pentru interviul pe care mi l-a acordat în timpul uneia dintre vizitele mele la München şi pentru ajutorul dat de soţia lui, Ivanna Rebet, pentru a accesa colecţiile din biblioteca Universităţii Ucrainene Libere din München. Rectorul universităţii, prof. dr. Nicolas Szafowal, mi-a dat sfaturi cu privire la arhivele Stasi care se referă la cazul Staşinski şi mi-a oferit informaţii despre parcursul vieţii colaboratorilor lui Bandera după asasinatul acestuia.

Roman Procyk de la Fondul de Studii Ucrainene din Statele Unite a acceptat să îi transmită întrebările mele despre Münchenul de după cel de-al Doilea Război Mondial mamei sale, care îşi amintea foarte bine cum trăia comunitatea ucraineană în acest oraş la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950. A intermediat şi un interviu cu Anatol Kaminsky, care îi

cunoştea bine pe Lev şi Daria Rebet la momentul asasinării lui Lev Rebet.

Doresc să îi mulţumesc în mod deosebit şi lui Andriy Portnov, care m-a prezentat uneia dintre cele mai bune studente ale sale, Maria Przyborowska. Nici că mi-aş fi putut dori un asistent mai priceput decât Maria, care a făcut mai multe drumuri la Dallgow, suburbia berlineză în care s-a născut Inge Pohl şi de unde au pornit Bogdan şi Inge când au fugit în Occident, în august 1961. Maria s-a străduit să-i găsească pe vecinii şi rudele lui Inge. Din nefericire, nu mai rămăsese nimeni. Dar în arhiva parohiei, Maria a reuşit să descopere înregistrarea înmormântării lui Peter Pohl şi informaţii biografice despre mama sa.

Un coleg de la Harvard, Emmanuel H. Akyeampong, m-a ajutat să obţin exemplare ale unor ziare rare din Republica Africa de Sud, unde a emigrat Bogdan Staşinski după ce a fost eliberat din închisoarea vest-germană. Îi sunt recunoscător generalului Mike Geldenhuys, fostul comisar de poliţie al Africii de Sud, pentru interviul telefonic acordat, şi soţiei sale, Annatje Geldenhuys, care l-a aranjat. Biograful generalului, Hanlie van Straaten, a avut deosebita amabilitate de a-i transmite generalului materialele pe care aş fi dorit să le citească şi întrebările pe care le aveam în legătură cu ele.

Îi sunt recunoscător şi lui Tomas Sniegon, de la Universitatea din Lund, pentru că mi-a pus la dispoziţie însemnările de la interviurile sale cu fostul şef al KGB Vladimir Semiceastni, şi lui Serhy Yekelchyk, de la Universitatea din Victoria, din Canada, pentru că mi-a indicat cele mai recente publicaţii despre Stepan Bandera. La Kiev, Andri Kohut şi Maria Panova m-au ajutat să găsesc ceea ce căutam în bogatele colecţii ale Arhivei Serviciului de Securitate din Ucraina. La Varşovia, Marcin Majewski, de la Institutul Memoriei Naţionale din Polonia, mi-a pus la dispoziţie dosarele legate de Staşinski. În Statele Unite, Olha Aleksic m-a ajutat să obţin acces la documentele Mikola Lebed aflate la Institutul de Cercetare Ucraineană de la Harvard, iar Lev Chaban şi Lubow Wolynets mi-au fost de mare ajutor cu documentele Jaroslav Padoch de la Muzeul şi Biblioteca Ucraineană de la Universitatea Stamford din Connecticut. Prof. Leigh McWhite mi-a oferit acces la colecţia James O. Eastland de la Universitatea din Mississippi. În Canada, îi sunt recunoscător lui Oleh Romanyshyn, de la ziarul Ukrainian Echo, şi lui Roman Senkus, de la Institutul Canadian de Studii Ucrainene,

pentru că m-au ajutat să am acces la o colecție de decupaje din ziare despre asasinarea lui Stepan Bandera.

Prietenul și editorul meu Myroslav Yurkevici m-a ajutat, la fel ca în numeroase alte ocazii, cu scrierea în limba engleză. Hiroaki Kuromiya și Jim Klingle au citit manuscrisul și și-au dat cu entuziasm aprobarea. Mary Sarotte mi-a pus niște întrebări importante despre prezentarea lui Stașinski drept personaj principal al cărții, ceea ce m-a ajutat să regândesc povestea vieții sale personale. Minunatul agent literar Jill Kneerim a fost fascinată de povestea lui Stașinski și mi-a oferit numeroase sugestii excelente despre cum să o fac și mai atractivă. Și am avut o mare șansă ca Lara Heimert, de la Basic Books, să accepte să adauge cartea pe impresionanta listă de istorii de spionaj publicate de distinsa editură. Am avut astfel ocazia să colaborez din nou cu Lara și cu extraordinara echipă care mi-a publicat cele două cărți precedente, Ultimul imperiu și Porțile Europei. Le sunt deosebit de recunoscător lui Leah Stecher, Collin Tracy, Kathy Streckfus, Jennifer Thompson și Betsy DeJesu.

Și de această dată, soția mea, Olena, a fost cea care m-a inspirat și m-a susținut de-a lungul realizării acestui nou proiect editorial. Fiica mea, Olesia, m-a ajutat cu redactarea manuscrisului și mi-a oferit sugestii de îmbunătățire. I-am urmat sfaturile întocmai.

Note

PROLOG

1. Richard Deacon şi Nigel West, Spy! Six Stories of Modern Espionage (Londra, 1980), 127; Karl Anders, Murder to Order (New York, 1967), 51–54; Moskovs'ki vbivtsi Banderi pered sudom, ed. Danilo Ceaikovski (München, 1965), 194–198.

CAPITOLUL 1: CHEMAREA LUI STALIN

1. Nikita Sergheievici Hruşciov, cu introducere, comentarii şi note de Edward Crankshaw, traducerea şi editarea Strobe Talbott, Khrushchev Remembers (Boston, 1970), 262; Şevcenko, „Priznalsia, zabiraite", 2000, 14 februarie 2002; Tarik Cyril Amar, The Paradox of Ukrainian Lviv: A Borderland City Between Stalinists, Nazis and Nationalists (Ithaca, NY, 2015), 242–248; Iulia Kisla, „Post imeni Iaroslava Halana.' Osinnii atentat u L'vovi", Ukraina moderna, 6 ianuarie 2014, http://uamoderna.com/blogy/yuliya-kisla/kysla-galan.

2. William Taubman, Khrushchev: The Man and His Era (New York, 2004), 179–207.

3. Hruşciov, Khrushchev Remembers, 146–147; „Bandera, Stepan", în Encyclopedia of Nationalism (San Diego, 2001), 2: 40–41; Mikola Posivnici, Stepan Bandera (Harkov, 2015); Grzegorz Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist: Fascism, Genocide and Cult (Stuttgart, 2014).

4. Hruşciov, Khrushchev Remembers, 228; Grzegorz Motyka, Ukraińska partyzantka, 1942–1960 (Varşovia, 2006); Volodimir Viatrovici, Druha

pol’s’ko — ukrains’ka viina (Kiev, 2012).

5. Paul Robert Magocsi, A History of Ukraine: The Land and Its Peoples (Toronto, 2010), 696–700; Jeffrey Burds, „Agentura: Soviet Informants’ Networks & the Ukrainian Underground in Galicia, 1944–48“, East European Politics and Societies 11 (1997): 89– 130; Yuri M. Zhukov, „Examining the Authoritarian Model of Counter-Insurgency: The Soviet Campaign Against the Ukrainian Insurgent Army“, Small Wars and Insurgencies 18, nr. 3 (2007): 439–466.

6. Bohdan R. Bociurkiw, The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939–1950) (Edmonton, 1996); Vedeneev și Șevcenko, „Priznalsia, zabiraite“; Amar, The Paradox of Ukrainian Lviv, 240–242; Kisla, “‘Post imeni Iaroslava Halana“.

7. Pavel Sudoplatov și Anatoli Sudoplatov, cu Jerrold L. și Leona P. Schecter, Special Tasks: The Memoirs an Unwanted Witness—A Soviet Spymaster (New York, 1995), 253 (în continuare Sudoplatov, Special Tasks).

8. Amar, The Paradox of Ukrainian Lviv, 243; Sudoplatov, Special Tasks, 254.

9. Hruşciov, Khrushchev Remembers, 262–263.

CAPITOLUL 2: MAESTRUL ASASIN

1. Sudoplatov, Special Tasks, 24–38.

2. Myroslav Yurkevich, „Organization of Ukrainian Nationalists“, în Encyclopedia of Ukraine, vol. 3 (Toronto, 1993); Roman Wysocki, Organizacja ukraińskich nacjonalistów w Polsce w latach, 1929–1939: Geneza, struktura, program, ideologia (Lublin, 2003).

3. Sudoplatov, Special Tasks, 249–253, 378; Nikita Petrov, „Ştatni gosudarstvenni ubiiţa (reabilitirovanni): Dva dnia iz jizni Pavla Sudoplatova“, Novaia gazeta, 7 august 2013; Nikita Petrov, „Master

individual’nogo terrora: Portret Eitongona, kollegi Sudoplatova“, Novaia gazeta, 26 februarie 2014.

4. Sudoplatov, Special Tasks, 255–256; Dmitro Viedienieiev, „Iak zahinuv Șuhevici i ścio mohlo statisia z ioho tilom“, Istoricina pravda, 8 august 2011; Olesia Isaiuk, Roman Șuheviciv (Harkov, 2015).

5. Aleksandr Pronin, „Likvidaţiia ‘Volka,’“ Stoletie, 25 martie 2014; Andrei Sidorcik, „Palaci dlia terrorista: Ubiiţu Banderi nagradili ordenom“, Argumenti i fakti, 12 martie 2014; Posivnici, Stepan Bandera, 216; Sudoplatov, Special Tasks, 378.

CAPITOLUL 3: AGENT SECRET

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 127.

2. Ihor Derev’iani, „Rozstrili v’iazniv v cervni-lipni 1941 r. Iak ţe bulo“, Ukrains’ka pravda, 24 iunie 2011; Lesia Fediv, „Vin ubiv Banderu“, Şciodenni L’viv, 22 mai 2008; Ivan Farion, „Iak bi mohla, sama ubila b ubivţiu Banderi... „, Visoki zamok, 14 octombrie 2015.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 125–127; Farion, „Iak by mohla, sama ubila b ubivţiu Banderi...“

4. Amar, The Paradox of Ukrainian Lviv, 245–253; Roman Heneha, „Uceast’ l’vivs’koho studentstva v rusi oporu v druhii polovini 1940-h—na poceatku 1950-h“, Ukrains’ki istoricini jurnal, nr. 3 (2007): 97–112; Irina Lisnicenko, „Şcerbiţkii postoianno tverdil Semiceastnomu“, Fakti, 19 ianuarie 2001.

5. Volodimir Ovsiiciuk, „Pivstolittia tomu...,“ in Osiahnennia istorii: Zbirnik na poşanu profesora Mikoli Pavlovicea Koval’s’koho z nahodi 70-ricicia (Ostrih, 1999), 13–17; Vitalii Iaremciuk, „Studenţ’ki roki M. P. Koval’s’koho“, în ibid., 18–29; Evgheni Cernov, „N. P. Koval’skii: O vremeni i o sebe“, în Dnipropetrovs’ki istoriko- arheohraficini zbirnik, vol. 1 (Dnipropetrovsk, 1997), 11.

6. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 130–131.

7. Oleksandra Andreiko, „Naris pro istoriiu sela Pikulovici", Forum sela Pikulovici http://xn—b1albgfsd8a2b7j.xn—j1amh.

8. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 135–137; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 351; Svitlana Voroz, „Ioho vcinkam nemaie vipravdannia", Holos narodu, 23 noiembrie 2013; Roman Vasil'ko, „Zlocin: Hto hostriv sokiru?" OUN-UPA, http://oun-upa.org.ua/articles/vasylko.html; Vedeneev şi Şevcenko, „Priznalsia, zabiraite".

9. Ovsiiciuk, „Pivstolittia tomu"; Mihail Kravcenko, „Trezubets v petle", Russkoe voskresenie, www.voskres.ru/army/publicist/kravtshenko.htm.

10. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 137.

CAPITOLUL 4: PARAŞUTISTUL

1. Dmitro Viedienieiev şi Hennadii Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv: Protiborstvo spețpidrozdiliv OUN ta radians'kih sil speţoperaţii, 1945–1980-ti rr. (Kiev, 2007), 288–303, 392–409.

2. John L. Steele, „Assassin Disarmed by Love: The Case of a Soviet Spy Who Defected to the West", Life, 7 septembrie 1962, 70–77, retipărit în Allen Dulles, ed., Great True Spy Stories (New York, 1968), 419–435; aici, 421–422; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 137.

3. Viedienieiev şi Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, 290, 392–395; Stephen Dorril, MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service (New York, 2000), 223–248; Peter Gross, Operation Rollback: America's Secret War Behind the Iron Curtain (New York, 2000), 171; Kevin C. Ruffner, „Cold War Allies: The Origins of CIA's Relationship with Ukrainian Nationalists", in Fifty Years of the CIA (Langley, VA, 1998), 29–30.

4. Stepan Bandera u dokumentah radians'kih orhaniv derjavnoi bespeki (1939– 1959), ed. Volodimir Serhiiciuk (Kiev, 2009), 3: 69–77, 95–96, 105.

5. Sudoplatov, Special Tasks, 257–259; Dmitro Viedienieiev și Iurii Șapoval, „Maltiis'ki sokil: Abo dolia Mirona Matviieika", Dzerkalo tijnia, 11 august 2001; Viedienieiev și Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, 392–399.

6. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 137–138; Viedienieiev și Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, 300–309; Gheorghi Sannikov, Bol'şaia ohota: Rasgrom voorujennogo podpol'ia v Zapadnoi Ukraine (Moscova, 2002), 16–18.

CAPITOLUL 5: STRĂZILE DIN MÜNCHEN

1. Leonid Șebarșin, Ruka Moskvi: Zapiski naceal'nika Soveţkoi razvedki (Moscova, 1996), 150–152.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 138–141; Șcit i meci maiora Zoricea, documentar de televiziune, www.youtube.com/watch?v=pm5q_32UluE; Viedienieiev și Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, fotografia colonelului Aleksei [Oleksii] Daimon la pag. 504; O. Daimon, „V okupovanomu Kievi", Z arhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB: Naukovi i dokumental'ni jurnal 12, nr. 1 (2000): 245ff.; Sannikov, Bol'şaia ohota, 18.

3. David E. Murphy, Sergei A. Kondrashev și George Bailey, Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War (New Haven, CT, 1997), 256–259; George Blake, No Other Choice: An Autobiography (New York, 1991), 166–167.

4. Dmitro Lihovii și Lesia Șovkun, „Demokrat v OUN i perșa jertva KGB", Ukrainska pravda, 12 octombrie 2011.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 141–146; Andri Rebet, „Lev i Daria Rebet: Moi bat'ki", prezentare, 24 iunie 1998, Universitatea Ucraineană Liberă, München, manuscris, 13.

6. Ivan Bisaga şi Vasil Halasa, Za velinniam sovisti (Kiev, 1963); Stepan Mudrik-Mecinik, OUN v Ukraini i za kordonom pid provodom S. Banderi (Pricinki do istorii, spohad) (Lvov, 1997), 128–129; Moskovs'ki vbivţi, 145, 616–617.

7. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 154–160; Karl Anders, Murder to Order (Londra, 1965), 25–28.

CAPITOLUL 6: ARMA MINUNE

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 161–164.

2. Ibid., 164–165.

3. Ibid., 166–167.

4. Ibid., 175–177; Anders, Murder to Order, 25–32.

5. Anders, Murder to Order, 115; Nikolai Hohlov, Pravo na sovest' (Frankfurt, 1957), 113–138; „Şpion, kotori bil otravlen KGB, no vijil", APN Nijni Novgorod, 12 ianuarie 2006, www.apn-nn.ru/contex_s/26820.html; Boris Volodarsky, The KGB's Poison Factory: From Lenin to Litvinenko (Minneapolis, 2010), 184.

CAPITOLUL 7: SALUTĂRI DE LA MOSCOVA

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 170–172; Anders, Murder to Order, 35–36.

2. Interviul autorului cu Andri Rebet, München, 1 iulie 2012.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 172–174; Anders, Murder to Order, 35–37.

4. Ibid., 174, 248–249, 615; Interviul autorului cu Anatol Kaminski, un

apropiat al Dariei Rebet, 27 iulie 2012; Memoriu intern, Subiect: Meeting with AECASSOWARY 2 [Mykola Lebed] and 29 [Fr. Mykhailo Korzhan], 3 aprilie 1962, 1, Aerodynamic: Contact Reports, vol. 45, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 23.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 174; Anders, Murder to Order, 10–11, 38–39, 57; Dmitri Prohorov, Skol'ko stoit prodat' rodinu (Sankt Petersburg, 2005), 255.

CAPITOLUL 8: PIAȚA ROȘIE

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 184–185; Anders, Murder to Order, 44–45; „Sem' sester Stalina: Ili kak stroilis' pervie soveţkie neboskrebi", Fact Magazine, 12 februarie 2011, www.magazinefact.com/articles/72-figures-and-faces /751-qseven-sistersq-of-stalin-or-how-the-first-soviet-skyscrapers-were-built.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 187.

3. „Işcenko Gheorghi Avksentievici", în Nikita Petrov, Kto rukovodil organami gosbezopasnosti, 1941–1954: Spravocinik (Moscova, 2010), 430–431.

4. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 182–183; Romantik şahiv ta ioho epoha: Stepan Popel', Ivan Iaremko (Lvov, 2009).

5. Interviu cu general locotenent Vasili Hristoforov, şeful Direcţiei de Registratură şi Arhive a Serviciului Federal de Securitate al Federaţiei Ruse, în documentarul de televiziune Taini razvedki: Likvidaţia Stepana Banderi (2012).

6. Stepan Bandera, „Nad mohiloiu Ievhena Konoval'ţia", în Stepan Bandera, Perspektivi ukrains'koi revoliuţi (Kiev, 1999), 587–591.

7. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 149–150, 184.

8. Ibid., 186–187; Anders, Murder to Order, 45.

9. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 185–187; Nikolai Hohlov, Pravo na sovest' (Frankfurt, 1957).

CAPITOLUL 9: HERR POPEL

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 194–198; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 354; Anders, Murder to Order, 51–54; Richard Deacon şi Nigel West, Spy! Six Stories of Modern Espionage (Londra, 1980), 127.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 198–199; Steele, „Assassin Disarmed by Love", 430.

CAPITOLUL 10: DECLARAT DECEDAT

1. „Delving Behind the Scenes of the Death of Stefan Bandera", Raport CIA, 14 iulie 1960, Stephen Bandera Name File, vol. 2, National Archives and Records Administration (NARA), RG 263, E ZZ-18, B 6, 15; „Ivan Kashuba's Comments Regarding Bandera's Last Moments of Life", CIA, 4 ianuarie 1960, Anexa D, ibid., 1; Wiesław Romanowski, Bandera: Terrorysta z Galicji (Varşovia, 2012), 5–8.

2. Moskovs'ki vbivţi, 23–24, 33, 42; Romanowski, Bandera, 8.

3. „Delving Behind the Scenes", 11; Moskovs'ki vbivţi, 24–25.

4. Edward Page Jr., AmConGen, München, către Departamentul de Stat, „Mysterious Poisoning of Stepan Bandera, Leader of the Organization of Ukrainian Nationalists (Banderists)", 26 octombrie 1959, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; „Delving Behind the Scenes", 9–10; Moskovs'ki vbivţi, 39; Stepan Bandera u dokumentah, 3:85–88; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 350.

5. Moskovs'ki vbivţi, 465–466; Romanowski, Bandera, 9.

6. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 249; Münchener Merkur, 20 octombrie 1959; cf. Moskovs'ki vbivţi, 26; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 349.

7. David Irving, The Secret Diaries of Hitler's Doctor (Londra, 2005), 108, 119, 138, 242–243, 247, 269, 280; Gilbert Shama, „Pilzkrieg: The German Wartime quest for Penicillin", Microbiology Today 30 (august 2003): 120–123; Moskovs'ki vbivţi, 34–36.

CAPITOLUL 11: ÎNMORMÂNTAREA

1. Moskovs'ki vbivţi, 471–475.

2. Ibid., 27, 471–473, 481, 487–488; Memoriu intern, 18 noiembrie 1959, Subiect: Contact with AECASSOWARY 2 [Mykola Lebed] on October 22 and 23, 1959, 1, Aerodynamic: Contact Reports, vol. 44, f. 2, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 23.

3. Stepan Bandera u dokumentah, 3: 85–92; Romanowski, Bandera, 27.

4. Stepan Mudrik, U borot'bi proti moskovs'koi ahenturi (München, 1980), cap. 14; Iaroslav Svatko, Misia Banderi (Lvov, 2003), 57–59; Moskovs'ki vbivţi, 22, 39; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 350.

5. Mudrik, U borot'bi, cap. 14; Ivan Farion, „Şciob vriatuvati Banderu, udar avta priniav na sebe...," Visoki zamok, 28 decembrie 2008.

6. München [baza de operaţiuni] către Director [CIA], 24 noiembrie 1959, IN 11793, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; Random Notes, „Role of Ivan Kashuba", 2 mai 1960, ibid.; „Delving Behind the Scenes", 17; „Ivan Kashuba's Comments", 1.

CAPITOLUL 12: TELEGRAMA CIA

1. München către Director, IN 37607, 15 octombrie 1959, Stephen Bandera

Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6.

2. Sheridan Sansegundo, „William Hood: Of Moles and Double Agents“, South Hampton Star, 9 iunie 2005.

3. Charles Hawley, „The US Soldier Who Liberated Munich Remembers Confronting the Nazi Enemy“, Spiegel International, 29 aprilie 2005.

4. John Fiehn, „Munich: New Center of Spy Intrigue“, Chicago’s American, 17 ianuarie 1960; Marta Dyczok, The Grand Alliance and Ukrainian Refugees (New York, 2000), 42–169.

5. Richard Breitman şi Norman J. W. Goda, Hitler’s Shadow: Nazi War Criminals, U.S. Intelligence, and the Cold War (Washington, DC, 2010), 77–80; Stepan Bandera u dokumentah, 3:115–225; Anatol’ Kamins’ki, Proloh u holodnii viini proti Moskvi: Prodovjennia vizvol’noi borot’bi iz-za kordonu (Hadiaci, Ucraina, 2009), 40–58.

6. Breitman şi Goda, Hitler’s Shadow, 80–82, 40–58; Dorril, MI6, 231–235.

7. Breitman şi Goda, Hitler’s Shadow, 82–83, 85–88; Kamins’ki, Proloh u holodnii viini proti Moskvi, 3–39.

8. München către Director, IN 37607, 16 octombrie 1959, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; München către Director, IN 38209, 18 octombrie 1959, ibid.; München către Director, IN 38504, 19 octombrie 1959, ibid.

CAPITOLUL 13: UPSWING

1. Director către München, Frankfurt, DIR 13898, 20 martie 1958, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; München către Director, IN 49176, 27 martie 1958, ibid.

2. München [Consulatul General] către Secretarul de Stat, Departamentul de Stat, 10490, 16 octombrie 1959, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; Stepan Bandera către Osip Bandera, 1 noiembrie

1955, în Posivnici, Stepan Bandera, 191–194; Stepan Bandera către Jaroslav Padoch, 7 februarie 1959, Colecţia Jaroslav Padoch, nr. 208, Muzeul şi Biblioteca Ucraineană, Stamford, Connecticut.

3. Timothy Snyder, The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999 (New Haven, CT, 2004), 154–178; John-Paul Himka, „Ukrainian Collaboration in the Extermination of the Jews During the Second World War: Sorting Out the Long-Term and Conjectural Factors“, în The Fate of the European Jews, 1939–1945: Continuity or Contingency, ed. Jonathan Frankel (Oxford, 1997), 170–189; Alex J. Motyl, „The Ukrainian Nationalist Movement and the Jews: Theoretical Reflections on Nationalism, Fascism, Rationality, Primordialism and History“, în Polin: Studies in Polish Jewry, ed. Anthony Polonsky şi Yohanan Petrovsky-Shtern, vol. 26 (Oxford, 2014): 275–295.

4. München [Consulatul General] către Secretarul de Stat, Departamentul de Stat, 10490, October 16, 1959, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; Page, „Mysterious Poisoning of Stefan Bandera“; Telegramă din partea Ambasadei Uniunii Sovietice către Departamentul de Stat, 13 octombrie 1962, Foreign Relations of the United States [FRUS], 1961–1963, vol. 5, nr. 245.

5. Memoriu CIA, „Meeting with UPHILL Representatives“, 26 mai 1961, 1, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; Şeful bazei München către Şeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], 5 octombrie 1959, DOI 70–17, ibid.; München către Director, IN 38209, 18 octombrie, 1959, ibid.; „Delving Behind the Scenes“, 4; Şeful bazei München către Şeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], DOI 70–17, 5 octombrie 1958, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; „Visit of Bandera to the USA“, Anexă EGMA 45003, August 27, 1959, ibid.; Reinhard Heydenreuter, „Pidhotovka ta zdiisnennia zamahu na Stepana Banderu 1959 r. v dzerkali miunhens’kihs’ politsiinih aktiv“, in Ukrains’kyi vizvol’ni ruh 11 (Lvov, 2007): 217.

6. E. H. Cookridge, Gehlen: Spy of the Century (New York, 1972); James H. Critchfield, Partners at the Creation: The Men Behind Postwar Germany’s Defense and Intelligence Establishments (Annapolis, MD, 2003), 200–218.

7. „Herre, Heinz-Danko (1909–1988)“, în Jefferson Adams, Historical Dictionary of German Intelligence (Lanham, MD, 2009), 183.

8. Critchfield, Partners at the Creation, 96.

9. Moskovs’ki vbivţi, 22, 36; „Delving Behind the Scenes“, 4–6; Romanowski, Bandera, 24.

10. Romanowski, Bandera, 22–23; „Delving Behind the Scenes“, 4–6; München către Director, IN 38504, 19 octombrie 1959, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6.

CAPITOLUL 14: PRINCIPALUL SUSPECT

1. Director către München, Frankfurt, DIR 01687, 5 noiembrie 1959, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6.

2. „Research Aid: Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files Nazi War Crimes and Japanese Imperial Government Records Disclosure Acts“, www.archives.gov/iwg/declassified-records/rg-263-cia-records/second-release-lexicon.pdf.

3. Șeful bazei München către Șeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], 12 noiembrie 1959, EGMA 45907, 2, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; Romanowski, Bandera, 32–33.

4. Viedienieiev şi Șapoval, „Maltiis’ki sokil“.

5. Ibid.; Viedienieiev şi Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, 392–410; Adam Kaczyński, „Spadochroniarze OUN: Historia desantów z 14 maja 1951 r.“, Inne Oblicza Historii, https://ioh.pl/artykuly/pokaz/spadochroniarze-oun-historia-desantw-z--maja-r,1071.

6. „Delving Behind the Scenes“, 11.

7. Ibid., 11–12.

8. Șeful bazei München către Șeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], 12 noiembrie 1959, EGMA 45907, 1, 2; „Delving Behind the Scenes“, 10.

9. Șeful bazei München către Șeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], 12 noiembrie 1959, EGMA 45907, 1, 2; „Delving Behind the Scenes“, 10.

CAPITOLUL 15: MĂSURI ACTIVE

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 199; Anders, Murder to Order, 57.

2. Murphy, Kondrashev şi Bailey, Battleground Berlin, 257–58; Anatolii Gus'kov, Pod grifom pravdi. Ispoved' voennogo kontrrazvedcika. Liudi, fakti, speţoperaţii (Moscova, 2004), cap. 10; Eduard Hruţkii, Teni v pereulke (Moscova, 2006), 53–55; G. K. Jukov, Vospominaniia i razmişleniia (Moscova, 2002), 1: 331–33.

3. Murphy et al., Battleground Berlin, 264–266; „Soviet Use of Assassination and Kidnapping“, raport CIA, 1964, Center for the Study of Intelligence, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol19no3/html/v19i3a01p _0001.htm.

4. Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, KGB: The Inside Story of the Foreign Operations (New York, 1990), 384–385; Marc Fisher, „E. Germany Ran Antisemitic Campaign in West in 60s“, Washington Post, 28 februarie 1993.

5. Murphy et al., Battleground Berlin, 325–326; FRUS, 1958–1960, vol. 8, Berlin Crisis, 1958–59, nr. 348.

6. Moskovs'ki vbivţi, 468; Heydenreuter, „Pidhotovka ta zdiisnennia zamakhu na Stepana Banderu 1959 r.“, 211–220.

7. Stepan Bandera u dokumentah, 3:593, 601; B. Aleksandrov, „Neşceastni sluceai ili ubiistvo?“ Komsomol'skaia pravda, 22 octombrie 1959; B. Aleksandrov, „Sledi vedut k Oberlenderu“, Komsomol'skaia pravda, 25

octombrie 1959.

8. Moskovs'ki vbivți, 587–589; Stepan Bandera u dokumentah, 3:593, 601; Philipp Ther, „War Versus Peace: Interethnic Relations in Lviv During the First Half of the Twentieth Century", Harvard Ukrainian Studies 24 (2000): 251–284; Volodimir Viatrovici, „Iak tvorilasia legenda pro Nahtigal", Dzerkalo tijnia, 16 februarie 2008; Taras Hunczak, „Shukhevych and the Nachtigall Battalion: Soviet Fabrications About the Ukrainian Resistance Movement", The Day (Kiev, 2009), nr. 22; John-Paul Himka, „The Lviv Pogrom of 1941: The Germans, Ukrainian Nationalists, and the Carnival Crowd", Canadian Slavonic Papers 53, nr. 2–4 (2011): 209–243; Serhii Riabenko, „Slidami „Lvivs'koho pohromu" Ivana Dzhona Khimki, Ukrains'ka pravda, 20 februarie 2013.

9. Michael Lemke, „Kampagnen gegen Bonn: Die Systemkrise der DDR und die West-Propaganda der SED 1960–1963", Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 41 (1993): 151–174; Studioul DEFA de buletine de știri și documentare, Martor ocular 1959 / W 88 www.defa.de/DesktopDefault.aspx?TabID=412&FilmID=q6UJ9A0040qW; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 357–359; Tennent H. Bagley, Spymaster: Startling Cold War Revelations of a Soviet KGB Chief (New York, 2013), cap. 12.

10. Stenograma procesului lui Stașinski, în Moskovs'ki vbivți, 225.

CAPITOLUL 16: MARI SPERANȚE

1. Stenograma procesului lui Stașinski, în Moskovs'ki vbivți, 202.

2. Teodor Gladkov, Lift v razvedku: „Korol' nelegalov" Aleksandr Korotkov (Moscova, 2002); Sudoplatov, Special Tasks, 48, 138–139; 241–244.

3. Hohlov, Pravo na sovest', 113–138; „Șpion, kotori bil otravlen KGB, no vijil", APN Nizhnii Novgorod, 12 ianuarie 2006, www.apn-nn.ru/contex_s/26820.html.

4. Volodarsky, The KGB's Poison Factory, 184.

5. Murphy et al., Battleground Berlin, 264–266.

6. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 202–203; Anders, Murder to Order, 59–60.

7. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 202–203; Anders, Murder to Order, 59–60.

8. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 188–189.

CAPITOLUL 17: LIDERUL

1. Manuscris dactilografiat din memoriile lui Vladimir Semiceastni, cu corecturile personale, în arhiva prof. Tomas Sniegon, Universitatea din Lund, Suedia, 66. Vezi şi Vladimir Semiceastni, Bespokoinoe serdţe (Moscova, 2002), 193; „Ekspertnoe zakliucenie k zasedaniiu Verhovnogo suda RF, 26 mai 1992", Memorial, www.memo.ru/history /exp-kpss/Chapter5.htm; Leonid Mlecin, Jelezni Şurik (Moscova, 2004), 237.

2. Hruşciov, Khrushchev Remembers, 146–147; Posivnici, Stepan Bandera, 11– 14; Sudoplatov, Special Tasks, 357, 378.

3. Sudoplatov, Special Tasks, 249, 252–253, 378.

4. Ibid., 355; Gheorghi Sannikov, Bol'şaia ohota: Razgrom voorujennogo podpol'ia v Zapadnoi Ukraine (Moscova, 2002), 19, 342–343; Breitman şi Goda, Hitler's Shadow, 83.

5. Sannikov, Bol'şaia ohota: Bor'ba s voorujennim podpol'em OUN v Zapadnoi Ukraine (Moscova, 2008), 249; „Diadei v organah KGB nemalo, a umeniia naşciupat vraga eşce ne vsegda hvataet", Kommersant Vlast' 994, nr. 40 (8 octombrie 2012).

6. Filipp Bobkov, „A. N. Şelepin", Federal'naia slujba bezopasnosti Rossiiskoi Federaţii www.fsb.ru/fsb/history/author/single.htm!id%3D10317982%2540fsbPublicati

7. Leonid Mlecin, Șelepin (Moscova, 2009); Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, KGB: Intelligence Operations from Lenin to Gorbachev (New York, 1990), 463; Herbert Romerstein, „Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War“, Journal of Intelligence History 1 (vara 2001): 54–67.

CAPITOLUL 18: O CHESTIUNE PERSONALĂ

1. Anders, Murder to Order, 60; Stenograma procesului lui Stașinski, în Moskovs'ki vbivți, 204.

2. Aleksandr Sever, Smert' shpionam! Voennaia kontrrazvedka Smerş v godi Velikoi Otecestvennoi voini (Moscova, 2009), 410; A. A. Sokolov, Anatomiia predatel'stva: „Superkrot“ TsRU v KGB. 35 let șpionaja generala Olega Kalugina (Moscova, 2005), 33; Vitalii Pavlov, Operația Sneg: Polveka vo vneșnei razvedke KGB (Moscova, 1996), 116.

3. Stenograma procesului lui Stașinski, în Moskovs'ki vbivți, 204; Anders, Murder to Order, 61.

4. Moskovs'ki vbivți, 620; Anders, Murder to Order, 38–39, 60, 114; Steele, „Assassin Disarmed by Love“; Peter-Ferdinand Koch, Der Fund: Die Skandale des Stern Gerd Heidemann und die Hitler-Tagebuch (Hamburg, 1990), 107–121; Annemarie Lange, Führer durch Berlin (Berlin, 1963), 121; Extrase dintr-un raport despre întrevederea cu agentul „Lipski“, Arhivele Ministerului de Afaceri Interne din Polonia, Instytut Pamięci Narodowej, Varșovia, IPN BU 01355/196/J (1074/4/48), 1–2.

5. Moskovs'ki vbivți, 620; Anders, Murder to Order, 60.

6. Anders, Murder to Order, 61.

7. Stenograma procesului lui Stașinski, în Moskovs'ki vbivți, 208.

CAPITOLUL 19: DECORAȚIA

1. „Simvoli zovuşcie k miru i progressu“, Pravda, 7 decembrie 1959, 4; „Vsenarodni prazdnik“, Pravda, 6 decembrie 1959, 1.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 204–205; Anders, Murder to Order, 62.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 206; Anders, Murder to Order, 62–63.

4. William Hood, Mole: The True Story of the First Russian Spy to Become an American Counterspy (Washington, DC, 1993), 68.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 208–211, 226; Anders, Murder to Order, 63–64.

CAPITOLUL 20: CEREREA ÎN CĂSĂTORIE

1. Anders, Murder to Order, 64; Murphy et al., Battleground Berlin, 488; Tennent H. Bagley, Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games (New Haven, CT, 2008), 123–131; „Fabricinikov, Arkadii Andreevici“, Mejdunarodni ob’edinenni biograficeskii ţentr, http://wwii-soldat.narod.ru/200/ARTICLES/BIO/fabrichnikov_aa.htm; Sannikov, Bol’şaia ohota (2002), 343–344; „Kravcenko Nikolai Nikolaevici“, în Petrov, Kto rukovodil organami gosbezopasnosti, 505–506.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 209–211; Anders, Murder to Order, 64.

3. Anders, Murder to Order, 64–65; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 212.

4. Hood, Mole, 23.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 212–213; Anders, Murder to Order, 64–65; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 355.

6. Moskovs’ki vbivţi, 620; Anders, Murder to Order, 38–39, 60, 114; Steele,

„Assassin Disarmed by Love“; Peter-Ferdinand Koch, Der Fund. Die Skandale des Stern Gerd Heidemann und die Hitler-Tagebuch (Hamburg, 1990), 110–111.

7. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 210–215; Anders, Murder to Order, 65.

CAPITOLUL 21: SOSIREA MIRESEI

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 215–216; Anders, Murder to Order, 67–68.

2. Koch, Der Fund, 114–116.

3. „Razorujenie — put' k uproceniiu mira, ukrepleniiu drujbi mejdu narodami: Doklad tovarişcea N. S. Hruşceva na sessii Verhovnoho Soveta SSR“, Pravda, 15 ianuarie 1960, 1–2; Dezbaterea din bucătărie (Nixon şi Hruşciov, 1959), 2 părţi, www.youtube.com/watch?v=z6RLCw1OZFw&feature=relmfu.

4. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 215–216; Anders, Murder to Order, 67–68. Pentru transcrierile conversaţiilor înregistrate de KGB în hotelurile din Moscova la sfârşitul anilor 1950, vezi Osobiarhiv Litvi (KGB Litovskoi SSR), opis 3, delo 8411–3.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 218–219, 226; Koch, Der Fund, 116–117.

6. Anders, Murder to Order, 68; Deacon şi West, Spy!, 126; Koch, Der Fund, 116.

CAPITOLUL 22: LUNA SPIONULUI

1. Koch, Der Fund, 117–118.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 217–218; Imena Moskovskih uliţ: Putevoditel', ed. K. G. Efremov, ed. a V-a, (Moscova, 1988), 141.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 217, 227; Koch, Der Fund, 117–118; Hood, Mole, 176–177.

4. „The Summit Conference of 1960: The Intelligence Officer's View", Central Intelligence Agency, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/sherman-kent-and-the-board-of-national-estimates-collected-essays/8summit.html.

5. „The Paris Summit Falls Apart", UPI, www.upi.com/Audio/Year_in_Review /Events-of-1960/The-Paris-Summit-Falls-Apart/12295509435928–2; David Lawrence, „Infiltration of Communists Still Serious Problem Here", Evening Independent, 16 iunie 1960; Bem Price, „Poor Spies Pose War Threat", Victoria Advocate, 30 iulie 1991, 3A.

6. Krovavie deianiia Oberlandera: Otcet o press-konferenţii dlia soveţkih i inostrannih jurnalistov, sostoiavşeisia v Moskve 5 aprelia 1960 goda (Moscova, 1960); Hermann Raschhhofer, Political Assassination: The Legal Background of the Oberländer and Stashinsky Cases (Tübingen, Germania, 1964); Viatrovici, „Iak tvorilasia legenda pro Nahtigal'"; „Völkerrechtliche Praxis der Bundesrepublik Deutschland im Jahre 1960", în Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (1963): 345–346; Moskovs'ki vbivţi, 44–46, 592–595.

CAPITOLUL 23: ANCHETA BATE PASUL PE LOC

1. Moskovs'ki vbivţi, 34–35, 592; „Delving Behind the Scenes of the Death of Stefan Bandera", raport CIA, 14 iulie 1960, Stephen Bandera Name File, vol. 2, National Archives and Records Administration (NARA), RG 263, E ZZ-18, B 6, „The Visit of the Oberkomissar of the German Criminal Police, Adrian Fuchs", CIA, 2 mai 1960, Anexa C, ibid.

2. „Matviieiko Miron, şef slujbi bezpeki OUN, ‘Usmih,’ agent angliiskoi razvedki ‘Moddi’: protokoli doprosov“, Novosti Ukraini, http://noviny.su/smi-00000 745.html; Interviul autorului cu Anatol Kaminsky, 27 iulie 2012.

3. „Research Aid: Cryptonyms and Terms in Declassified CIA Files“.

4. Şeful bazei München către Şeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], 2 mai 1960, EGMA 48874, 1; Stephen Bandera Name File, vol. 2, National Archives and Records Administration (NARA), RG 263, E ZZ-18.

5. „Delving Behind the Scenes“, 1–2.

6. Ibid., 3–4.

7. Ibid., 7–18; „The Visit of the Oberkommissar“, 3.

8. Viedienieiev şi Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, 408; Random Notes, „Role of Ivan Kashuba“, May 2, 1960, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6; Şeful bazei München către Director, [Central Intelligence Agency], 29 noiembrie 1961, IN 29726, 1–3, Dosarele: AEDOGMA/AEBATH, NARA, RG 263, B 5.

CAPITOLUL 24: MICROFOANELE DE LA MOSCOVA

1. Anders, Murder to Order, 69; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 227.

2. „Narodnoe khoziaistvo SSSR/1960/Sel’skoe khoziaistvo“, www.mysteriouscountry.ru/wiki/index; Robert W. Gibson, „Reporter Returns. Soviet Life: Big Changes Since 1960“, Los Angeles Times, 17 aprilie 1986.

3. „Rasstreliannyi gorod“, Trud, 2 iulie 2007 www.trud.ru/article/02–06–2007/116699_rasstreljannyj_gorod.html.

4. Steele, „Assassin Disarmed by Love“, 432; Stenograma procesului lui

Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 227; Anders, Murder to Order, 70.

5. Peter Grier, „Cleaning the Bug House", Air Force Magazine, septembrie 2012, www.airforce-magazine.com/MagazineArchive/Pages/2012/September%202012/0912embassy.aspx.

6. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 217, 229–230; Anders, Murder to Order, 70–71; Koch, Der Fund, 119.

CAPITOLUL 25: FAMILIA

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 230–231; Anders, Murder to Order, 71.

2. Lesia Fediv, „Vin ubiv Banderu", Şceodenni L'viv, May 22, 2008.

3. „Toi sami Bohdan", Ekspres, 14 octombrie 2010; Iurii Lukanov, „Tri liubovi Stepana Banderi: Sţenarii dokumental'noho televiziinoho fil'mu", 1998, www.oocities.org/yuriylukanov/start_files/dorobok/dorobok01.htm; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 143; Ivan Farion, „Iak by mohla, sama ubila b ubivţiu Banderi...," Vysokyi zamok, 14 octombrie 2015.

4. Iuliia Kohut, „L'viv u stratehichnykh planakh rosiis'koho tsaria", Travel Lviv: Turi po L'vovu, http://travellviv.com/uk_statti_petro1.html.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 231–232; Anders, Murder to Order, 71–72; Koch, Der Fund, 119.

CAPITOLUL 26: SCHIMBARE DE PLAN

1. „Barîşnikov Vladimir Iakovlevici", în Petrov, Kto rukovodil organami gosbezopasnosti, 182–183; Dmitrii Tarasov, Bol'shaia igra SMERSha (Moscova, 2010), 11–13.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 232–233; Anders, Murder to Order, 72; Steele, „Assassin Disarmed by Love", 433.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 233; Anders, Murder to Order, 73.

CAPITOLUL 27: ANUL NOU

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 210, 226; Anders, Murder to Order, 72–73.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 233.; Koch, Der Fund, 119.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 218; see photo of Stashinsky sisters following p. 695.

4. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 232.

5. Ibid., 234; Steele, „Assassin Disarmed by Love", 433; Anders, Murder to Order, 73.

6. Anders, Murder to Order, 73–74.

CAPITOLUL 28: DIN NOU STUDENT

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 234–235; vezi fotocopiile evaluării oficiale a lui Staşinski, ale paşaportului şi carnetului de student la pag. 695.

2. Sannikov, Bol'şaia okhota (2008), 17.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 235; Anders, Murder to Order, 75–76.

4. Scrisoarea lui Inge, așa cum apare în Taini razvedki: Likvidaţia Stefana Banderi, documentar de televiziune, 2012, http://my.mail.ru/community/russkiemaloross/tag/%D1%F2%E0%F8%E8%E

5. Steele, „Assassin Disarmed by Love“, 434; declarația de la poliție a lui Inge Pohl, în Moskovs'ki vbivți, 620–621; Anders, Murder to Order, 76; Koch, Der Fund, 119; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 355.

CAPITOLUL 29: APELUL TELEFONIC

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 235, declarația de la poliție a lui Inge Pohl, în ibid., 621.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 235–236; Anders, Murder to Order, 89.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 236; Anders, Murder to Order, 90–91; Aleksandr Bogomolov și Gheorghi Sannikov, Bez protokola: Nevidumannie istorii (Moscova, 2010), 210; Mlecin, Jelezni Șurik, 240.

CAPITOLUL 30: BERLIN

1. „Zadanie Rodini vipolneno! Raport geroia-kosmonavta Germana Titova tovarișciu N. S. Hruşcevu na Vnukovskom aerodrome, 9 avgusta 1961 g.“, Pravda, 10 august 1961, 1; „Genii i trud naroda tvoriat ciudesa: Rech N. S. Hruşceva“, Pravda, 10 august 1961, 2.

2. „Vistuplenie N. S. Hruşceva po radio i televideniiu 7 avgusta 1961 g.“, Pravda, 8 august 1961, 1–2; John F. Kennedy, „The Berlin Crisis“, 25 iulie 1961, www.presidentialrhetoric.com/historicspeeches/kennedy/berlincrisis.html; Frederick Kempe, Berlin, 1961: Kennedy, Khrushchev and the Most Dangerous Place on Earth (New York, 2011), 269–322.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 236; Anders, Murder to Order, 90–91; Koch, Der Fund, 119.

CAPITOLUL 31: SÂRMA GHIMPATĂ

1. Moskovs'ki vbivţi, 238, 621; Anders, Murder to Order, 92–97.

2. Kempe, Berlin 1961, 337.

3. Moskovs'ki vbivţi, 238, 621; Anders, Murder to Order, 94, 97; Kempe, Berlin 1961, 336; Steele, „Assassin Disarmed by Love", 434–435.

4. Kempe, Berlin 1961, 339–340, 345–346.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 245; Anders, Murder to Order, 94–95; Kempe, Berlin 1961, 343–345; Steele, „Assassin Disarmed by Love", 434– 435; Koch, Der Fund, 119–120.

CAPITOLUL 32: UNDA DE ŞOC

1. Registru din arhiva Rohrbeck Evangelische Kirchengemeinde, Dallgow.

2. Sannikov, Bol'şaia ohota (2008), 18; Anders, Murder to Order, 98.

3. Bogomolov şi Sannikov, Bez protokola, 248; Sannikov, Bol'şaia ohota (2002), 16–18; Aleksandr Sripnik, "17 mgnovenii iz zhizni veterana razvedki Konstantina Bogomazova", Ezhenedelnik 2000, 13 noiembrie 2009.

4. Stepan Bandera u dokumentah, 3: 590–593; „Umer neposredstvenni rukovoditel' operaţii po ubiistvam Stepana Banderi i L'va Rebeta", Novosti Ukraini, 25 iunie 2008, http://rus.newsru.ua/ukraine/24jun2008/sviatohorov.html; Anatolii Tereşcenko, Komandir razvedgruppi: Za liniei fronta (Moscova, 2013); Sannikov, Bol'şaia ohota (2002), 15–17; Gheorghi Sannikov, „General Zubatenko", Lubianka, nr. 8 (2008): 228–235.

5. Sannikov, Bol’şaia ohota (2008), 17–18; Aleksandr Skripnik, „Şcit i meci Aleksandra Sviatogorova“, 2000, nr. 50 (13–19 decembrie 2013), www.szru.gov.ua /index_ua/index.html%3Fp=3317.html.

6. Gladkov, Lift v razvedku, 571–574; Murphy et al., Battleground Berlin, 301–304; Bogomolov şi Sannikov, Bez protokola, 174.

7. Skripnik, „Şcit i meci Aleksandra Sviatogorova“.

8. Sannikov, Bol’şaia ohota (2002), 16–17; Memoriu intern, April 22, 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 6, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, 6; Andrew şi Gordievsky, KGB: The Inside Story, 386; Evghenii Cernih, „Sluhaci Soveţkogo Soiuza“, Komsomol’skaia pravda, 20 decembrie 2012.

9. Anders, Murder to Order, p. 68; Viedienieiev şi Bistruhin, Dvobii bez kompromisiv, 271–274, fotografia lui Oleksii Daimon la pag. 504; „Dosar personal nr. 301: Maior Daimon, Aleksei Filimonovici“, Arhiva Serviciului de Securitate din Ucraina (Kiev), Fond 12, nr. 17587; Jan Kots’ki [Ivan Kotovenko], „Buzinovi diskurs. Intermeţţo“. Maidan. Arhivi forumiv Maidanu, http://maidanua.org/arch/arch2004 /1083958049.html.

10. Interviu cu general-locotenent Vasilii Hristoforov, şeful Direcţiei de Registratură şi Arhive a Serviciului Federal de Securitate al Federaţiei Ruse, în documentarul de televiziune Taini razvedki: Likvidaţia Stepana Banderi (2012); Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 6; Aleksandr Fursenko şi Timothy Naftali, „One Hell of a Gamble“: Khrushchev, Castro, Kennedy and the Cuban Missile Crisis, 1958–1964 (Londra, 1998), 334.

CAPITOLUL 33: DEZERTOR

1. Joseph J. Trento, The Secret History of the CIA (New York, 2005), 185–188; John le Carré, „Introduction“, The Spy Who Came in from the Cold (New York, 2012); Kempe, Berlin, 1961, 354–358; Murphy et al., Battleground Berlin, 378–381.

2. Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 2; Hood, Mole, 118.

3. Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 2; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 351.

4. Murphy et al., Battleground Berlin, 343–346; dosarul personal al lui Michał Goleniewski, Arhivele Ministerului de Afaceri Interne din Polonia, Instytut Pamięci Narodowej (Varșovia), IPN BU 01911/97/1; Tennent H. Bagley, Spy Wars: Moles, Mysteries and Deadly Games (New Haven, CT, 2007), 48–49; Leszek Pawlikowicz, Tajny front zimnej wojny: Uciekinierzy z polskich służb specjalnych, 1956–1964 (Warszaw, 2004), 217ff.

5. Memoriu către Șeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], 24 august 1961, 1–2, Stephen Bandera Name File, vol. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 6.

6. Șef de stație, Germania, către Șeful [Diviziei pentru] R[usia] S[ovietică], EGOA 15811, 10 octombrie 1961, Aerodynamic: Operations, vol. 22, f. 1, 1–2, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 14; Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 5; Iurii Lukanov, „Vin nazivav sebe ‘Mikola Sereda, ukraineț’ z Sumșcini,’“ Hazeta po-ukrains’ki, 18 decembrie 2012; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivți, 256.

7. Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 9.

8. Ibid., 2; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 354–355.

CAPITOLUL 34: ANCHETA

1. Kempe, Berlin 1961, 405–407; John F. Kennedy, „Remarks on Signing Peace Corps Bill“, 22 septembrie 1961, John F. Kennedy Presidential Library and Museum, www.jfklibrary.org/Asset-Viewer/Archives/JFKPOF-035–045.aspx.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivți, 252–254,

fotografii pag. 695; Karl Anders, Mord auf Befehl (Tübingen, Germania, 1963), fotografii pag. 32.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 178, 255; Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 2.

4. Julia Lalande, „Building a Home Abroad": A Comparative Study of Ukrainian Migration, Immigration Policy and Diaspora Formation in Canada and Germany After the Second World War, teză de doctorat, Universitatea din Hamburg (Düsseldorf, 2006), 347–352; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 255–256.

5. Memoriu intern, Subiect: Întâlnirea cu AECASSOWARY 2 [Mykola Lebed], 19 aprilie 1962, 1, Aerodynamic: Contact Reports, vol. 44, f. 2, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 23; „Geheimdienste: Bart ab", Der Spiegel, 29 noiembrie 1961.

6. Anders, Murder to Order, 115–116.

CAPITOLUL 35: CONFERINȚA DE PRESĂ

1. Who Actually Killed Ukrainian Nationalist Stepan Bandera: The Dirty Affairs of the Gehlen Secret Service (Toronto: Canadian Slav Committee, 1961), 2–3.

2. Șeful Diviziei B[locului] S[ovietic], Memoriu: Aerodynamic—KGB Operations Against Ukrainian Emigres, 12 aprilie 1967. Aerodynamic: Operations, vol. 36, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 20.

3. Who Actually Killed Ukrainian Nationalist Stepan Bandera, 3–13; Pravda pro te, khto spravdi vbyv Stepana Banderu: Chorni dila helenivs'koï rozvidky (Toronto: Canadian Slavonic Committee, 1961), 5–22; Rossoliński-Liebe, Stepan Bandera, 356.

4. „Spione", Der Spiegel, 27 iunie 1962; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 265–266; Norman J. W. Goda, „CIA Files Related to

Heinz Felfe, SS Officer and KGB Spy“, Government Secrecy e-prints, www.fas.org/sgp/eprint/goda.pdf; Murphy et al., Battleground Berlin, 435–439; Evgenii Primakov et al., Ocerki istorii rossiiskoi vneşnei razvedki, 6 vols. (Moscova, 2002), 5:127; Şeful bazei Bonn către Şeful [Diviziei] E[uropa] de E[st], EGMA27257, 23 martie 1964, Subiect: Protocol of Felfe Trial, 36–37, Heinz Felfe Name File, vol. 3, f. 2, NARA, RG 263, E ZZ-18, B 16; Raport CIA, „KGB Exploitation of Heinz Felfe: Successful KGB Penetration of a Western Intelligence Service“, 120–122, NARA, RG 263, CIA Subject Files, Second Release, Box 1.

5. Moskovs’ki vbivţi, 50–55.

6. Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 9; Moskovs’ki vbivţi, 50–55; Osip Verhun rozpovidaie (Kiev, 1962); M. Maksimenko, M. Davidiak şi O. Verhun, Provokatori na Zahodi prodovjuiut’ diiati (Kiev, 1963); „Memo from Colleagues in the USSR“, Arhivele Ministerului de Afaceri Interne din Polonia, Instytut Pamięci Narodowej (Varşovia), IPN BU 01355/196/J (1074/4/48), 39.

7. V. Nikitcenko, „Vsem naceal’nikam upravlenii KGB pri SM USSSR“, 27 noiembrie 1961, Arhivele Serviciului de Securitate din Ucraina, Kiev, fond 16, opis 1, nr. 930, dos. 210; V. Nikitcenko „Vsem naceal’nikam upravlenii KGB pri SM USSSR“, 14 februarie 1962, Arhivele Serviciului de Securitate din Ucraina, Kiev, fond 16, opis 1, nr. 932, dos. 37–39.

CAPITOLUL 36: POLITICĂ ÎNALTĂ

1. Abendpost, nr. 268 (18–19 noiembrie 1961). Vezi şi traducerea în lb. poloneză a articolului din Abendpost în Arhivele Ministerului de Afaceri Interne din Polonia, Instytut Pamięci Narodowej (Varşovia), IPN BU 01355/196/J (1074/4/48), 13–19.

2. „Geheimdienste: Bart ab“; „Germans Hold Russian: Ex-Soviet Agent Reported to Admit Bandera Killing“, New York Times, 18 noiembrie 1961; „Ex-Red Agent Admits Killing 2 Exile Chiefs“, Chicago Daily Tribune, 18 noiembrie 1961.

3. Moskovs’ki vbivți, 55–57, 62–63; Mlecin, Jelezni Șurik, cap. 5.

4. „President Kennedy Delivers Major Policy Speech at UW on November 16, 1961“, HistoryLink, www.historylink.org/index.cfm?DisplayPage=output.cfm&File_Id=968.

5. „Geheimdienste: Bart ab“; John L. Steele, „Assassin Disarmed by Love“.

6. Moskovs’ki vbivți, 67–68; Charles H. Pullen, The Life and Times of Arthur Maloney: The Last of the Tribunes (La Vergne, TN, 1994).

7. Moskovs’ki vbivți, 82–83, 89; Denis Smith, Rogue Tory: The Life and Legend of John G. Diefenbaker (Toronto, 1997).

8. „Stevenson Lashes at Russian Colonialism“, Ukrainian Weekly, 2 decembrie 1961; Moskovs’ki vbivți, 84; Joe Holley, „Lev E. Dobrianski: Professor and Foe of Communism, 89“, Washington Post, 6 februarie 2008; documentele Lev E. Dobrianski, 8 cutii, Hoover Institution Archives.

9. Moskovs’ki vbivți, 68–72; „Soviet Agent Confesses Killing Bandera and Rebet as ‘Enemies of Soviet Regime,’“ Ukrainian Weekly, 28 noiembrie 1961; „Yaroslav S. Stetsko Was Next on the KGB List“, Ukrainian Weekly, 2 decembrie 1961; „Ukrainians Picket Soviet U.N. Mission in Protest over Murder of Bandera“, Ukrainian Weekly, 9 decembrie 1961.

CAPITOLUL 37: CONGRESMENUL

1. Stenograma procesului lui Stașinski, în Moskovs’ki vbivți, 267.

2. Memorial Addresses for Thomas Joseph Dodd, 92nd Cong., 2nd sess., 1972 (Washington, DC, 1972); Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R.: Third Interim Report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty- Third Congress, Second Session, Under Authority of H. Res. 346 and H. Res. 438 (Washington, DC, 1972).

3. Christopher Matthews, Kennedy & Nixon: The Rivalry That Shaped Postwar America (New York, 1997), 52–54.

4. Lisa Phillips, A Renegade Union: International Organizing and Labor Radicalism (Champaign, IL, 2013), 105–106; 410–411; Matthews, Kennedy & Nixon, 46–50; James Srodes, Allen Dulles: Master of Spies (New York, 2000), 410–411; Garry Wills, Nixon Agonistes: The Crisis of the Self-Made Man (New York, 2002), 24–28.

5. Investigation of Senator Thomas J. Dodd: Hearings of the Committee on Standards and Conduct. United States Senate. Eighty-Ninth Congress, Second Session, June 22, 23, 24 and 27, and July 19, 1966, Part 1: Relationship with Julius Klein (Washington, DC, 1966), 329–330; Jonathan H. L'Hommedieu, „Baltic Exiles and the U.S. Congress: Investigations and Legacies of the House Select Committee, 1953–1955", Journal of American Ethnic History 31, nr. 2 (Winter 2012): 41ff.; „Congressman Kersten, Friend of Ukrainians, Dies", Ukrainian Weekly, 11 noiembrie 1972.

6. Memoriu către W. C. Sullivan, în Russ Holmes Work File, Release of Certain FBI Documents to the Senate Select Committee, Mary Ferrrell Foundation.

7. Memorial Addresses for Thomas Joseph Dodd; Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R.

8. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 20–21.

9. „The Attack on the Romanian Legation in Berne—February 1955", Stancodrescu, 7 noiembrie 2008, http://stancodrescu.over-blog.com/article-25803233.html; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 318.

10. John L. Steele, „Assassin Disarmed by Love", Life, 7 septembrie 1962, 70–72; Memoriu către W. C. Sullivan, în Russ Holmes Work File, Release of Certain FBI Documents to the Senate Select Committee, Mary Ferrrell Foundation; W. A. Branigan către W. C. Sullivan, 14 ianuarie 1964, în FBI Warren Commission Liaison File 62–109090, Mary Ferrell Foundation; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 321.

11. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 21; Moskovs'ki vbivți, 345, 603.

CAPITOLUL 38: KARLSRUHE

1. „Russians Ignore Protest by Allies—Guards at Wall Exchange Fire", New York Times, 9 octombrie, 1962.

2. „Police Guard 'Spy' on Poison Deaths Charge", Evening News (Londra), 8 octombrie 1962; Moskovs'ki vbivți, 106.

3. Moskovs'ki vbivți, 106–107.

4. Inside Dr. No Documentary (DVD) în Dr. No (Ultimate Edition, 2006); David Schoenbaum, Die Spiegel-Affäre: Ein Abgrund von Landesverrat (Berlin, 2002); David Manker Abshire, Triumphs and Tragedies of the Modern Presidency: Seventy-Six Case Studies in Presidential Leadership (Westport, CT, 2001), 185.

5. Arkadii Vaksberg, Toxic Politics: The Secret History of the Kremlin's Poison Laboratory—from the Special Cabinet to the Death of Litvinenko (Santa Barbara, CA, 2011), 203; Moskovs'ki vbivți, 107.

6. Volodimir Stahiv, „Proțes proti B. Staşins'koho", in Pro ukrains'ku zovnișniu politiku, OUN ta politicini vbivstva Kremlia (Hadiah, Ucraina, 2005), 298–299; Moskovs'ki vbivți, 107–109.

7. Boris Vitoşinski, „Vbivnik pro svoi zlocini", Șliah peremohi, 12 octombrie 1962.

8. Stahiv, „Proțes proti B", 299–300.

9. Moskovs'ki vbivți, diagrama sălii de judecată cu aranjamentul scaunelor la pag. 695; Stahiv, „Proțes proti", 299–300; Interviurile autorului cu Andri Rebet, München, 1 iulie 2012 și Anatol Kaminski, 27 iulie 2012.

10. Boris Vitoşinski, „Perși den' proțesu", Șliah peremohi, 10 octombrie

1962; Moskovs'ki vbivți, 115, 120.

11. Deacon și West, Spy!, 152; Liubov' Hazan, „Pisatel' i diplomat Sergei German: 'Stepan Bandera pogib ot țianistogo kaliia,... '" Bul'var' Gordona, 19 februarie 2013; Koch, Der Fund, 107.

CAPITOLUL 39: LOIALITATE ȘI TRĂDARE

1. „Heinrich Jagusch, deutscher Jurist; Bundesrichter (1951–1965); Dr. Jur.", Munzinger Biographie, http://195.226.116.135/search/portrait/heinrich+jagusch/0/10106.html; Arthur J. Olson, „German Receives Five Years as a Spy", New York Times, 31 ianuarie 1960; Allen W. Dulles, The Craft of Intelligence: America's Legendary Spy Master on the Fundamentals of Intelligence Gathering for a Free World (Guilford, CT, 2006), 108.

2. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 121–123, Anders, Murder to Order, 99–101.

3. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 124.

4. Ibid., 124–134; interviu cu Gheorghi Sannikov în documentarul de televiziune Taini razvedki: Likvidația Stepana Banderi (2012).

5. Moskovs'ki vbivți, 115–116.

6. Adriana Ohorceak și Katerina Șevcenko, Ukrains'ki rodovid (Lvov, 2001), 221; Moskovs'ki vbivți, 472.

7. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 134; Dominique Auclères, Anastasia, qui êtes-vous? (Paris, 1962).

8. Stepan Lenkavsky către Jaroslav Padoch, 16 iulie 1962, Jaroslav Padoch Archive, Correspondence, nr. 238; Vedeneev și Șevcenko, „Priznalsia, zabiraite".

9. Vitoşinski, „Perşi den' proțesu".

10. Stepan Lenkavsky către Jaroslav Padoch, 17 mai 1962, Jaroslav Padoch Archive, Correspondence, nr. 238; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 140.

11. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 144; Oleksandra Andreiko, „Naris pro istoriiu sela Pekulovici", http://xn—b1albgfsd8a2b7j.xn—j1amh; Iurii Lukanov, „Tri liubovi Stepana Banderi: Sţenarii dokumental'noho televiziinoho fil'mu", 1998, www.oocities.org/yuriylukanov/start_files/dorobok/dorobok01.htm.

12. Vitoşinski, „Vbivnik pro svoi zlocini"; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 139–140.

13. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 140, 146.

CAPITOLUL 40: PRIMA CRIMĂ

1. Boris Vitoşinski „Na slidah svoiei jertvi: Druhi den' proţesu proti Staşinskoho", Şliah peremohi, 12 octombrie 1962.

2. Interviul autorului cu Andri Rebet; Memoriu intern, Subiect: Meeting with AECASSOWARY 2 [Mykola Lebed] and 29 [Fr. Mykhailo Korzhan], 3 aprilie 1962, 1, Aerodynamic: Contact Reports, vol. 45, NARA, RG 263, E ZZ-19, B 23.

3. Andri Rebet, „Lev i Daria Rebet: Moi bat'ki", prezentare, 24 iunie 1998, Universitatea Ucraineană Liberă, München, manuscris în posesia autorului, 12–14.

4. „Ţikavi dokument", Ukrains'ki samostiinik: Speţiial'ni vipusk (München, 1962), 50–56; Interviul autorului cu Andri Rebet.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 154.

6. Moskovs'ki vbivţi, 140, 146.

7. Boris Vitoşinski, „Ciolovik z Moskvi", Şliah peremohi, 12 octombrie

1962; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 163.

8. „Țikavi document", 50–56; P. Hai-Nijnik, „Het'manici Danilo Skoropads'ki (1904–1957): Do istorii vstanovlennia starşinstva v Het'mans'komu Rodi ta spadkoiemstva v ukrains'komu monarhicinomu ruhovi", Kievs'ka starovina, nr. 4 (2002): 110–125.

9. Stahiv, „Proțes proti", 311–312; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 173.

CAPITOLUL 41: ZIUA CEA MARE

1. Boris Vitoşinski, „Z nakazu ȚK partii Staşins'ki zamorduvav providnka", Şliah peremohi, 14 octombrie 1962; Moskovs'ki vbivți, 181–182.

2. Boris Vitoşinski, „Ia pidnis zbroiu i vistriliv", Şliah peremohi, 16 octombrie 1962; Boris Vitoşinski, „Şliahi krivavoi kar'ieri", Şliah peremohi, 21 octombrie 1962; Boris Vitoşinski, „Potvorne oblicicia Moskvi: Pidsumki perşih dniv sudu proti Staşins'koho", Şliah peremohi, 21 octombrie 1962; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 184–199.

CAPITOLUL 42: ÎNDOIALA

1. Moskovs'ki vbivți, 95.

2. Stakhiv, „Protses proty B", 314–315.

3. Moskovs'ki vbivți, 174–180.

4. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 200–201, 251–260.

5. Şliah peremohi, 10 octombrie 1962; Moskovs'ki vbivți, 115–116.

6. Vitoşinski, „Potvorne oblicicia Moskvi".

7. Stepan Lenkavsky către Jaroslav Padoch, 16 iulie 1962, Jaroslav Padoch Archive, Correspondence, nr. 238.

8. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 240–244.

9. Ibid., 239–240.

10. Ibid., 267–270.

11. Ibid., 228.

12. Ibid., 199–200.

CAPITOLUL 43: ACUZAREA

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 271; „Bohoslujennia v Karlsruhe", Şliah peremohi, 16 octombrie 1962.

2. „Legal Arguments by Chief Public Prosecutor Dr. Kuhn", în The Shelepin File: Planned and Executed Murders of Ukrainian Political Leaders (Londra, 1975), 33–42; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 281–291; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 21.

3. Moskovs'ki vbivţi, 240.

4. Petro Kizko, „Staşins'ki—uosoblennia şpihuns'koi sistemi", Şliah peremohi, 21 octombrie 1962; Vitoşinski, „Potvorne oblicicia Moski"; Moskovs'ki vbivţi, 403–404; „Ciomu Staşins'ki utik na Zahid i priznavsia do zlociniv?" în Moskovs'ki vbivţi, 617–620.

5. Memoriu intern, 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 6.

6. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivţi, 291–297.

7. Stepan Bandera, „Lesia Bandera (1947–2011): 'Tatu, Ti ie simvolom dlia tsiloi kraini... „, Ukrains'ka pravda, 29 august 2011.

8. „Speech by Miss Natalia Bandera“, în The Shelepin File, 53–56; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 305–307, 382–383.

CAPITOLUL 44: AVOCAŢII DIAVOLULUI

1. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 297–303.

2. Ibid., 297–303; „Slovo pani mgr. Darii Rebet“, Ukrains’ki samostiinik (ed. specială, 1962): 28–29; Interviul autorului cu Andri Rebet.

3. „Mr. Kersten’s Plea at Stashynsky’s Trial“, în The Shelepin File, 15–20; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 308–316; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 324; Legal Arguments by Attorney Dr. J. Padoch“, în The Shelepin File, 50–53.

4. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 316; Stahiv, „Proţes proti B“, 342.

5. Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs’ki vbivţi, 316–326; Stahiv, „Proţes proti B“, 342; Daria Rebet, „Vina, diisnist’ i doţil’nist’“, in Ukrains’ki samostiinik (ed. specială, 1962): 29–32; Daria Rebet, Na perehrestiah vizvol’nih zmahan’ (Hadiah, Ucraina, 2003), 57–60.

CAPITOLUL 45: VERDICTUL

1. Daily Telegraph, 16 octombrie 1962; Berliner Zeitung, 18 octombrie 1962; Moskovs’ki vbivţi, 359, 434–436.

2. „Sentence and Oral Opinion of the Court“, The Shelepin File, 21–33.

3. Ibid.

4. Moskovs’ki vbivţi, 343–344; Jaroslav Padoch către Stepan Lenkavsky, 19 octombrie 1962, Jaroslav Padoch Archive, Correspondence, nr. 238; „The

Soviet Killer's Orders Were: Liquidate Them!", Detroit News, 3 decembrie 1962.

5. „Legal Arguments by Chief Public Prosecutor Dr. Kuhn", 37; „Sentence and Oral Opinion of the Court", 32.

6. Moskovs'ki vbivți, 343.

7. Ibid., 393–394.

8. Ibid., 361, 367–369; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 334.

9. Moskovs'ki vbivți, 346–352, 622.

CAPITOLUL 46: SCRISOAREA RĂMASĂ FĂRĂ RĂSPUNS

1. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 23–24, 314–315.

2. Jaroslav Padoch către Stepan Lenkavsky, 19 octombrie 1962, Jaroslav Padoch Archive, Correspondence, nr. 238; Stenograma procesului lui Staşinski, în Moskovs'ki vbivți, 297, 341–342, 368; "2 Yanks Will Charge Nikita with Murder", Daily News, 17 octombrie 1962; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 325; Philip Agee, Inside the Company: CIA Diary (New York, 1975), 611.

3. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 314–318, 325.

4. Ibid., 336–337, 350.

5. Melvyn P. Leffler, For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union and the Cold War (New York, 2007), 182–192; Jonathan Haslam, Russia's Cold War: From the October Revolution to the Fall of the Wall (New Haven, CT, 2011), 210–213.

6. Memoriu către W. C. Sullivan, în Russ Holmes Work File, Release of Certain FBI Documents to the Senate Select Committee, Mary Ferrell Foundation; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 338–341.

7. „William J. Hood Dies; CIA Man Who Signed Off on ‘Unusual’ Oswald Cable“, 15 februarie 2013, JFKFacts, http://jfkfacts.org/tag/william-j-hood.

CAPITOLUL 47: VIZITATORUL DE LA WASHINGTON

1. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 365.

2. „Soviet Use of Assassination and Kidnapping“, raport CIA.

3. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 25–26; „Memorandum of Conversation, Federal Republic of Germany Chancellor Konrad Adenauer and Dean Acheson, Special Envoy of US President Kennedy, Bonn, West Germany, 23 October 1962“, în The Global Cuban Missile Crisis at 50: New Evidence from Behind the Iron, Bamboo, and Sugarcane Curtains, and Beyond, ed. James J. Hershberg și Christian F. Ostermann, vol. 2, Cold War International History Project Bulletin 17/18 (Washington, DC, 2012), 624–625.

4. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 25–26, 353–365.

5. Ibid., 365–367; The Bang-Jensen Case: Report to the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judiciary, United States Senate, 87th Cong., 1st sess. (Washington, DC,1961); Memoriu, senatorul Dodd către Jay Sourwine, Re: Stashynsky Hearings, September 23, 1963, folder 12–53b. File Series 4: Legislative Subseries 10: Internal Security Subcommittee, James O. Eastland Collection, Archives and Special Collections, J. D. Williams Library, University of Mississippi.

6. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 365–367, 387, 479.

7. Murder International, Inc.: Murder and Kidnapping as an Instrument of Soviet Policy, United States Congress, Senate Committee on the Judiciary, Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws (Washington, DC, 1965); Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 480; „Stashynsky, Bogdan N.“, Folders 12–53a and

12–53b.

CAPITOLUL 48: JUDEX

1. Deacon şi West, Spy!, 152; Koch, Der Fund, 109, 120; „Hitler Diaries: Agent Was ‘Communist Spy,’“ BBC News, 29 iulie 2002, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe /2159037.stm.

2. Interviul autorului cu Andri Rebet; Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 365.

3. John Gimbel, „The ‘Spiegel Affair’ in Perspective“, Midwest Journal of Political Science 9, nr. 3 (august 1965): 282–297, în spec. 292; [Heinrich Jagusch], „Handeln mit Verrätern?“ Der Spiegel, 9 septembrie 1964; Koch, Der Fund, 120; Judex, „Droht ein neuer Ossietzky-Fall?“ Der Spiegel, 4 noiembrie 1964; Gerhard Ziegle, „Rätsel um Heinrich Jagusch: Warum log der Senatspräsident seinem Vorgesetzten ins Gesicht?“ Die Zeit, 20 noiembrie 1964.

4. Hans Joachim Faller, „Heinrich Jagusch“, în Juristen im Portrait: Verlag und Autoren in 4 Jahrzehnten (München, 1988), 431–437.

5. Ziegle, „Rätsel um Heinrich Jagusch“; J. C., „Ex-Nazi Judges“, AJR Information 20, nr. 2 (April 1965): 2; Hermann Raschhofer, Political Assasination: The Legal Background of the Oberländer and Stashinsky Cases (Tübingen, Germania, 1964); „Urtail: Ludwig Hahn“, Der Spiegel, nr. 24 (1973); „Closing Argument [of] Professor Dr. Cornelius Nestler in the Criminal Proceeding Against John Demjanjuk (Presented before the München District Court on April 13, 2011)“, www.nebenklage-sobibor.de /wp-content/uploads/2011/04/SKMBT_C20311050915330 1.pdf; Martin Rath, „Lehr- buchfall Staschynskij: Als extralegale Hinrichtungen einmal vor Gericht kamen“, Legal Tribune Online, May 8, 2011, www.lto.de/recht/feuilleton/f/lehrbuchfall -staschynskij-als-extralegale-hinrichtungen-einmal-vor-gericht-kamen.

6. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 362, 365, 292–293, 479; Erich

Schmidt-Eenboom, „Empfänglich für Geheimes: Die (west)deutschen Nachrichtendienste im Äther“, in Klaus Beyrer, Verschlüsselte Kommunikation. Geheime Dienste-Geheime Nachrichten, Umschau (Heidelberg, 1999), www.desert-info.ch/download/pdf/PDF-Forum/Kreipe.pdf; E. W. Kenworthy, „Helms Says Dodd Conferred with CIA Before Europe Trip“, New York Times, 27 iulie 1966, 19.

7. Jonathan S. Wiesen, Germany’s PR Man: Julius Klein and the Making of Transatlantic Memory (New York, 2007); Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 577–578; „Dodd, Thomas“, in American National Biography (New York, 2000); „Antikommunism ego vera“, „Zachem Dodd zanimaetsia politikoi?“ şi „Porok ne nakazan“, Literaturnaia gazeta, 9 aprilie 1968, 15.

CAPITOLUL 49: DISPĂRUT

1. Hazan, „Pisatel’ i diplomat Sergei German; „CIA II, Assassin 280“, Harold Weisberg Archive, Digital Collection, http://jfk.hood.edu/Collection/White%20Materials/White%20Assassination%20Clippings%20Folders/Security%20Fol/Security-CIA-II/CIA%20II%20140.pdf.

2. „Deep Mystery Shrouds Whereabouts of Stashinsky“, Ukrainian Weekly, 15 martie 1969; The Ukrainian Bulletin, Ukrainian Congress Committee of America, vol. 17–19, 28.

3. Memoriu intern. 22 aprilie 1976, Subiect: Assassination of Stefan Bandera, 6; Tom Mangold, Cold Warrior—James Jesus Angleton: The CIA’s Master Spy Hunter (New York, 1992); „Nosenko, Yurii Ivanovich“, in Richard C. S. Trahair şi Robert L. Miller, Encyclopedia of Cold War Espionage, Spies, and Secret Operations (New York, 2012), 261–263; Hendrik van Bergh, „Mord in München“, Das Ostpreußenblatt, 27 octombrie 1979.

4. „The Preparation of the Murder of Yaroslav Stetsko“, în The Shelepin File, 60–61.

CAPITOLUL 50: FANTOMA DE LA KREMLIN

1. Dosarul Steţko al CIA, nr. 100–107; Susan Rich, „Nicholas Krawciw“, International TNDM Newsletter (Dupuy Institute), 28, www.dupuyinstitute.org/pdf/v2n4.pdf.

2. Bruce Lambert, „Chuck Connors, Actor, 71, Dies; Starred as Television's 'Rifleman,'“ New York Times, 11 noiembrie 1992; „The Rifleman Meets Leonid Ilyich Brezhnev“, www.riflemanconnors.com/leonid_brezhnev.htm; Ihor Dlaboha, „N.Y. Ukrainians Demonstrate Against Brezhnev's Visit to U.S.“, Ukrainian Weekly, 23 iunie 1973.

3. Investigation of Senator Thomas J. Dodd, 480; Willard Edwards, „Shelepin's Role in Murder Told“, Chicago Tribune, 7 ianuarie 1966.

4. Robert Merry, „The KGB's Ex-chief Had Britons Seething“, Chicago Tribune, 15 martie 1975; „Stunde der Rache: Generalsekretär Breschnew ist einen Mann los, der sich an seine Stelle setzen wollte. Politbüro-Mitglied Alexander Schelepin“, Der Spiegel, 21 aprilie 1975.

5. Leonid Mlecin, KGB: Predsedateli organov gosbezopasnosti. Rassekrecennie slujbi (Moscova, 2006), cap. 12 și 14.

CAPITOLUL 51: FUGARUL

1. Transcrierea memoriilor lui Vladimir Semiceastni, în arhiva Tomas Sniegon, 66. Vezi și versiunea prescurtată și cenzurată în lb. rusă, Semiceastni, Bespokoinoe serdţe, 193.

2. Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB (New York, 1999), 367.

3. Reinhard Gehlen, Der Dienst. Erinnerungen, 1942–1971 (Mainz, Germania, 1971); Reinhard Gehlen, The Service (Cleveland, OH, 1972), 241.

4. Gerhi Strauss, „Ex-KGB Assassin Now Lives in SA“, „Stashinsky's First

Perfect Murder as a KGB Agent“; „The Farm Boy Who Became Police Chief“, în Cape Times, 5 martie 1984, 11.

5. Associated Press, „Ex-KGB Agent Living in S. Africa“, 5 martie 1984; „KGB Man Given Asylum“, Times of India, 6 martie 1984; „Assassin of Rebet, Bandera Living in South Africa“, Ukrainian Weekly, 18 martie 1984; „Kolișnii ahent KGB B. Stașins'ki znaișov pritulok u PAR“, Svoboda, 14 martie 1984; e-mailurile lui Hanlie van Straaten din 12 și 16 iulie, 2013, către autor, pe tema conversațiilor sale cu Geldenhuys.

6. Deacon și West, Spy!, 152; Hazan, „Pisatel' i diplomat Sergei German“; Registru din arhiva Rohrbeck Evangelische Kirchengemeinde, Dallgow.

7. „South African Police: Special Task Force. History“, www.sapstf.org/History.aspx; Aviz juridic nr. 30811, Green Gazette, 29 februarie 2008.

8. Anatolii Lemiș, „Mi mnogo utracivaem ot togo, șto boimsia vser'ez kopnut' nașu istoriiu“, Den', 24 octombrie 1998; Vladislav Krasnov, Soviet Defectors: The KGB Wanted List (Stanford, CA, 1986), 30; raport și observații despre utilizarea parapsihologiei de către sovietici, documentele Nikolai Hohlov, cutiile 1, 3, Hoover Institution Archives.

9. Conversația autorului cu generalul Geldenhuys pe 1 aprilie 2013, arhiva autorului; e-mailurile lui Hanlie van Straaten din 12 și 16 iulie, 2013, către autor, pe tema conversațiilor sale cu Geldenhuys.

CAPITOLUL 52: ÎNTOARCEREA ACASĂ

1. Natalia Prihodko, „Bohdan Stașinski: Ia vikonav svii obov'iazok pered Ukrainoiu“, Livyi bereh, 8 august 2011.

2. Taras Kuzio, „Émigré Strategies Face Soviet and Ukrainian Realities“, Kiev Post, 17 noiembrie 2011, www.kyivpost.com/opinion/op-ed/emigre-strategies-face-soviet -and-ukrainian-realit-117131.html; Alexander J. Motyl, „A KGB Assassin Speaks“, Ukraine's Orange Blues, World Affairs,

18 noiembrie 2011, www.worldaffairsjournal.org/blog/alexander-j-motyl/kgb-assassin-speaks.

3. Iurii Andrukhovych, „Ciuvirla u ciudovis'ko", Hreşciatik, 12 martie 2008; Serhii Herman, Inge: Roman (Kiev, 2012); Roman Babenko, „Z koho Serhii Herman napisav vbivţiu Banderi Staşins'koho", Bukvoid, 5 decembrie 2012; „Love Is Stronger Than KGB", Fresh Production, 26 iulie 2012, http://freshproduction.com/en /lyubov-silnee-kgb; „Gruzinskii rezhisser snimet film ob ubiitse Bandery s kinozvezdami Gollivuda", Zerkalo nedeli, 7 decembrie 2012.

4. „SVR otritsaet prichastnost' k otravleniiu Litvinenko", News RU, 21 noiembrie 2008, www.newsru.com/russia/20nov2006/svr.html.

5. „U L'vovi bezbiletnih pasajiriv porivniuiut' z ubivtseiu Banderi", Komentari, 28 noiembrie 2008; „Yushchenko and the Poison Theory", BBC News, 11 decembrie 2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/4041321.stm; David Marples, „Stepan Bandera: The Resurrection of a Ukrainian National Hero", Europe-Asia Studies 58, nr. 4 (iunie 2006): 555–566; Alex J. Motyl, Ukraine, Europe and Bandera, Cicero Foundation, Great Debate Paper nr. 10/05 (March 2010); Andre Liebich şi Oksana Myshlovska, „Bandera Memorialization and Commemoration", Nationalities Papers 42 (2014): 750–770.

6. Motyl, „KGB Assassin Speaks".

7. Nikolai Kuznețov, „Naţional-bol'şeviki Har'kova prizvali pereimenovat' Molodejni park", Gorodskoi dozor, 26 aprilie 2011; blogul Bogdan Staşinski, http://assassinstashynsky.blogspot.com/2011/04/log-5-public-confession.html; Interviul autorului cu Anatol Kaminsky.

8. Anthony Faiola, „A Ghost of World War II History Haunts Ukraine's Standoff with Russia", Washington Post, 25 martie 2013; Andreas Umland, „Stepan Bandera, das Faschismuskonzept, das „Weimarer Russland" und die antiukrainische Propaganda- kampagne des Kremls", Voices of Ukraine, 12 mai 2014, http://maidantranslations.com/2014/05/12/stepan-bandera-das-faschismuskonzept-das-weimarer-russland-und-die-antiukrainische-propagandakampagne-des-kremls.

9. Andrew Wilson, Ukraine Crisis: What It Means for the West (New Haven, CT, 2014); „Nazi-Kollaborateur und ukrainischer Held“, Die Welt, 18 aprilie 2014; Stepan Petrenko, „V ciujom piru pohmel’e, ili kto i zacem ubil Banderu?“ Zaria Novorossii, 14 octombrie 2014, http://novorossy.ru/articles/news_post/v-chuzhom-piru-pohmele -ili-kto-i-zachem-ubil-banderu.

10. Cnaan Liphshiz, „For Ukrainian Jews, Far-Right’s Electoral Defeat Is the Proof That Putin Lied“, Jewish Telegraphic Agency, 2 iunie 2014, www.jta.org/2014/06/02 /news-opinion/world/for-ukrainian-jews-far-rights-electoral-defeat-is-proof-that -putin-lied; „Ciomu Svoboda ne proişla v parlament?“ OSP-UA, 29 octombrie 2014, http://osp-ua.info/politicas/42990-chomu-partija-svoboda-ne-proyshla-v-parlament.html.

11. Lesia Fediv, „Vin ubiv Banderu“, Şciodenni L’viv, 22 mai 2008.

12. Ibid.; Mariia Hoiducik, „Toi sami Bohdan: Mati Staşins’koho, diznavşis’, şcio sin vbiv Banderu, zbojevolila“, Ekspres, 14 octombrie 2010, http://e2.expres.ua /article/1245.

EPILOG: ÎNTOARCEREA RĂZBOIULUI RECE

1. Ian Fleming, The Man with the Golden Gun (New York, 1965), 15–18.

2. Moskovs’ki vbivţi, 389–392; Fyodor Dostoyevsky, Crime and Punishment (New York, 2011 [1866]); Joseph Conrad, Under Western Eyes (Mineola, NY, 2003 [1911]).

3. John le Carré, The Spy Who Came in from the Cold: A George Smiley Novel (New York, 2012), 15.

4. Andrew şi Mitrokhin, The Sword and the Shield, 355–358; Archie Brown, The Rise and Fall of Communism (New York, 2009), 206–207, 644–645.

5. Athan G. Theoharis, ed., cu Richard Immerman, Loch Johnson, Kathryn Olmsted şi John Prados, The Central Intelligence Agency: Security Under

Scrutiny (Westport, CT, 2006), 169–172; Tim Weiner, „CIA Plotted Killing of 58 in Guatemala“, New York Times, 28 mai 1997.

6. „Russia Behind Chechen Murder“, BBC News, 30 iunie 2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3852697.stm; „Russian Foreign Intelligence Service Denies Its Participation in the Death of Yandarbiyev“, NewsInfo, 13 februarie 2004, www.newsinfo.ru/?a=radio&sa=view_new&id=49407.

7. Boris Volodarsky, The KGB’s Poison Factory: From Lenin to Litvinenko (Minneapolis, 2010), 62–116, 137–181, 189–253.

8. „Full Report on the Litvinenko Inquiry“, New York Times, 21 ianuarie 2016.

9. „Drone Wars Pakistan: Analysis“, New America, http://securitydata.newamerica.net/drones/pakistan-analysis.html; Daniel Byman, „Why Drones Work: A Case for Washington’s Weapon of Choice“, Foreign Affairs (iulie-august 2013): 32–43; Audrey Kurth Cronin, „Why Drones Fail: When Tactics Drive Strategy“, Foreign Affairs (July- August 2013): 44–54; Marina Fang, „Nearly 90 Percent of People Killed in Recent Drone Strikes Were Not the Target“, Huffington Post, 15 octombrie 2016, www.huffingtonpost.com /entry/civilian-deaths-drone-strikes_us_561fafe2e4b028dd7ea6c4ff.

Index

A

Abwehr (serviciul de informaţii nazist) 27, 28, 29, 31, 214

Adenauer, Konrad, şi Kennedy, J. F. 12, 98, 187, 188, 206, 209, 216, 217, 219, 221, 222, 223, 229, 277, 279, 280, 281, 282, 289, 294

Aeroportul Tempelhof (Berlin) 49, 52, 60, 64, 194

Aeskewer 209. Vezi Staşinski, Bogdan

Africa de Sud 297, 298, 299, 300, 311

BOSS 297, 299

contrainsurgenţă 299, 300

Geldenhuys 299, 300

Agabekov, Gheorghi 133

Agaianţ, Ivan 108

Agenţia de Informaţii a Germaniei de Est (Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst) 109

agenţi dubli 108

Lippolz 211, 212, 213, 214

şi CIA 108

şi Mudrik 88, 89

Aleksandrov, Iuri 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 194, 198, 199

Aleksei Alekseevich. Vezi Krohin, Aleksei

Alianţa Naţională a Solidariştilor Ruşi 116

Allgemeiner Deutscher 109

Nachrichtendienst (agenţia de informaţii est-germană) 109

America 47, 98, 108, 159, 219, 220, 223, 241, 302. Vezi şi Central Intelligence Agency; Congresul SUA; Senatul SUA

Centrul pentru Relaţii Transatlantice 303

CIC 92, 93

FBI 97, 223, 279, 280, 292, 293

şi Bandera, S. 97

ucrainenii din 219, 220

America de Nord 98, 108, 159, 219, 220, 241. Vezi şi America

Am fost agentul lui Stalin (Kriviţki) 283

Andropov, Iuri 294, 295, 296

Angleton, James Jesus 290

anticomunism 222

din Germania de Vest 108

şi batalionul Nachtigall 31, 110, 111, 153

Armata Insurecțională Ucraineană 23, 48, 262

MGB ca 41

Șuhevici 42, 262

Armata Roșie 23, 25, 40, 99, 119, 135

Armata Sovietică 42, 198

arme nucleare 279

în Cuba 230

asasinate 115, 118, 125, 132, 139, 148, 170, 209, 224, 243, 259, 277, 278, 283, 284, 292, 294, 295, 304, 308, 309, 310, 311

al lui Agabekov 133

al lui Bandera, S. 72, 82, 83, 95, 96, 107, 109, 117, 120, 132, 135, 136, 137, 149, 215, 219, 257, 297, 302

al lui Halan 21, 22, 23, 24, 32, 35, 38, 237

al lui Kennedy, J. F. 12, 280, 281, 289

al lui Konovaleț 28, 108, 120

al lui Rebet, L. 58, 61, 62, 63, 64, 73, 74, 76, 77, 94, 107, 109, 117, 170, 200, 203, 207, 208, 209, 218, 220, 241, 243, 244, 248, 252, 267, 273, 297, 301, 310

al lui Romja 30, 31

al lui Skoropadski, D. 243, 244

al lui Șumski 30, 31

comise de Sudoplatov 27, 28, 29, 48

şi Korotkov 115, 116, 117, 133

şi Stalin 27, 28, 29, 30, 119, 120, 122, 123, 160

Asociaţia Victimelor Regimului Nazist 110

Auclères, Dominique 237

Auschwitz 23, 36, 236, 237, 242, 282, 287

Auschwitz, criminali 282, 287

Austria 23, 51, 203

autopsie 82, 83, 95, 116, 151

a lui Bandera, S. 84, 85

a lui Hess 82

a lui Rebet, L. 64

Avksentievici, Gheorghi. Vezi Işcenko, Gheorghi

Avramenko. Vezi Fabricinikov, Arkadii Andreievici (Avramenko)

B

Bandera, Iaroslava 78, 87, 221

avocat 221

Bandera, Natalia 231, 261, 262

Bandera, Stepan (Stefan Popel) 72, 77, 79, 83

adresa 72, 247

asasinatul 72, 82, 83, 95, 96, 107, 109, 117, 120, 132, 135, 136, 137, 149, 215, 219, 257, 297, 302

autopsia 84, 85

înmormântarea 86, 111, 190, 236

răpirea 51

și America 97

și BND 98, 99, 101, 110, 151, 212, 213, 214

și CIA 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 137, 151, 152

și CIC 92, 93

și Damon 71, 72, 73, 74, 75, 77, 107, 111, 262

și Hrușciov 11, 23, 48, 73, 119, 120

și KGB 89, 104, 105, 107, 109

și Kiricenko 121, 122

și Kripo München 84, 106

și Lebed 94, 95, 96, 102, 103, 104, 105, 152, 153

și Mak 81, 103, 106, 154

și Matvieiko 41, 42, 43, 44, 45, 87, 95, 103, 104, 105, 152, 154

și Melnik 29, 71

și MI6 94, 95

şi Oberländer 109, 110, 111, 123, 149, 153, 213, 246, 250

banderiţi 22, 23, 120, 154

Bang-Jensen 283

Barîşnikov, Vladimir Iakovlevici 169, 170, 171, 173, 185

batalionul Nachtigall 110

Bayerischer Hof Hotel 100

Bayerischer Rundfunk (Radiodifuziunea Bavareză) 83

Bărbatul cu pistolul de aur 307

Bărbatul cu pistolul de aur (Fleming) 12, 307

Benjamin, Hilde 127

Beria, Lavrenti 47, 48, 120, 121

Berlin 11, 49, 53, 64, 72, 77, 107, 108, 115, 117, 128, 134, 135, 136, 138, 144, 146, 162, 166, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 212, 216, 229, 232, 282. Vezi şi dezertări; Berlinul de Est; Berlinul de Vest

Café Warschau 77

Berlinul de Est 49, 50, 51, 52, 57, 64, 74, 88, 107, 111, 118, 125, 126, 128, 134, 143, 144, 170, 175, 176, 179, 188, 192, 193, 194, 202, 211, 213, 214, 269, 302, 308

Karlshorst 49, 51, 60

Berlinul de Vest 52, 60, 70, 71, 77, 92, 126, 136, 139, 161, 175, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 202, 204, 206, 229, 308

evacuarea 202

BfV. Vezi Biroul Federal pentru Protecţia Constituţiei

Biroul de Servicii Strategice 91

Biroul Federal pentru Protecţia Constituţiei (Bundesamt fur Verfassungsschutz) (Bf V) 86, 208

Biroul Securităţii Statului (BOSS) 297, 299

Bisaga, Ivan (Nadicin) 51, 52, 54, 57, 242

şi Rebet, L. 51, 52

Biserica Evangelică Golgotha (Berlin) 144

Biserica Greco-Catolică Ucraineană 24, 53

Biserica Ortodoxă Rusă 24

BKA. Vezi Poliţia Federală de Investigaţii Criminale

Blake, George 50

Blecha, Kurt 211

blocul estic 60, 187

Blocului Naţiunilor Antibolşevice 247

BND. Vezi Serviciul Federal Vest-German de Informaţii

Böblingerstrasse (Stuttgart) 233

bomba atomică 41

bombe 40, 186. Vezi şi arme nucleare

atomice 186

în ciocolată 29, 72

în cutii poștale 54, 58

la cimitir 72

Bond, James (personaj) 12, 230, 307, 308, 310

Borșciovici 33, 36, 165, 166, 167, 178, 235, 302

BOSS. Vezi Biroul Securității Statului

Brandt, Willy 229

Brejnev, Leonid 11, 292, 293, 294, 295

Budeit, Hans Joachim. Vezi Stașinski, Bogdan

Bulganin, Nikolai 120

Bundesamt für Verfassungsschutz. Vezi Biroul Federal pentru Protecția Constituției

Bundeskriminalamt. Vezi Poliția Federală de Investigații Criminale

Bundesnachrichtendienst. Vezi Serviciul Federal Vest-German de Informații

Busch, Friedrich 213, 214

C

Café Warschau 77

Café Warschau (Berlin) 77

Canada 83, 92, 96, 98, 160, 218, 220, 221, 231, 244

Diefenbaker, prim-ministrul 218, 219

ucrainenii din 219

Canaris, Wilhelm 161

Carol XII (rege) 167

Castro, Fidel 187, 201, 280, 310

Central Intelligence Agency (CIA) 12, 43, 51, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 116, 133, 135, 137, 148, 149, 151, 152, 155, 176, 180, 181, 198, 202, 203, 204, 205, 208, 209, 212, 213, 217, 222, 224, 241, 260, 280, 281, 289, 290, 291, 292, 302, 303, 309, 310, 311, 312

agenţi dubli 108

despre asasinate 12, 209, 224, 281, 292, 302, 309, 310, 311

dezertări 133, 204

drone 312, 313

nume de cod 102, 152

și Bandera, S. 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 137

și BND 98, 99

și Inge 176, 180

și Korjan 151, 152, 153, 154, 155

și Lebed 102

și Matvieiko 103, 104

Checkpoint Charlie 11, 206

China comunistă 41

Church, Frank 301, 311

CIC. Vezi Counterintelligence Corps

Cimitirul Waldfriedhof 86, 90

Clay, Lucius 206

Colonel X. Vezi Geldenhuys, Mike

colonialism 219

Comisia Camerei pentru Cercetarea Agresiunii Comuniste 223

Comisia Camerei pentru Educaţie şi Muncă 222

Comisia Warren 12

Comitetul Congresului Ucrainean din America (UCCA) 222

Comitetul de Supraveghere din Berlin 202

Comitetul Est-German pentru Unitate 111

Comitetul Naţional al Naţiunilor Captive 219, 278

comunism 62, 219, 222

anticomunism 222

Conferinţa de la Potsdam 48

Congresul Naţional African 297

Congresul SUA 96, 207, 222, 277. Vezi şi Dodd, Thomas J.; Kersten Charles J.

cheltuieli pentru apărare 187

și Bandera, S. 96

și naționalismul ucrainean 220

și Peace Corps 207

Connery, Sean 230

Connors, Chuck 293

Conrad, Joseph 309

Conservatorii Progresiști (Canada) 219

Cornwell, David. Vezi le Carré, John

Cortina de Fier 12, 86, 87, 135

Counterintelligence Corps (CIC) 92, 93

Counterintelligence Corps, SUA 212

Crimă și pedeapsă (Dostoievski) 309

Critchfield, James H. 99, 100

Cronin, John 222

Crooswijk Cemetery (Rotterdam) 71

Cuba 230, 278, 279, 282, 310

arme nucleare 230, 279

și Hrușciov 279

și Kennedy, J. F. 279

și Oswald 280

Curtea Federală de Justiție, Germania de Vest (Bundesgerichtshof) 230, 269, 272

D

Dachauerstrasse (München) 53, 61

Daimon, Aleksei. Vezi și Damon, Serghei

Dallgow 126, 136, 139, 185, 188, 190, 191, 192, 197, 302

gara 191

supraveghere 188

Damon, Serghei Aleksandrovici 49, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 107, 111, 115, 118, 125, 126, 128, 129, 137, 141, 200, 239, 242, 247, 262. Vezi și Daimon, Aleksei

despre Rebet, L. 200

și Bandera, S. 70, 71, 72, 73, 74, 75

și Inge 125, 128, 129

și pistolul cu otravă 55, 56, 57

Das Grüne Blatt 87

Davidiak, Mihailo 251

Desna fermecată (Dovjenko) 62

Deutsches Museum (Muzeul German al Capodoperelor Ştiinţei şi Tehnologiei) 15, 75

dezinformare 44, 108, 109, 123, 150, 214, 216

Diefenbaker, John 218, 219

Dimmer, John 202

Divizia Rusia Sovietică, CIA 91, 102

Diviziile externe al Organizaţie Naţionaliştilor Ucraineni 97, 100

Dobrianski, Lev 219, 220

Doctrina Truman 222

Dodd, Thomas J. 288

şi asasinate 287, 293

şi Jagusch 286

şi Kersten 225, 265, 278

Dostoievski, Feodor 309

Dovjenko, Aleksandr (Oleksandr) 62

Dräger, Siegfried 52, 54, 60, 64. Vezi Staşinski, Bogdan

Dr. No (movie) 230

drone 312, 313

Drozdov, Viktor 31

Dudaev, Djokar 311

Dulles, Allen 12, 91, 217

Dulles, John Foster 222

Dzerjinski, Felix 130

E

Eisenhower, Dwight 130, 149, 219, 222

despre naţiunile captive 220

şi Hruşciov 149

Ejov, Nikolai 27

Erhard, Ludwig 281

Erzgiessereistrasse (München) 76

Essen, Germania 52

evrei 149

antisemitism 108

Expoziţia Realizărilor Economiei Sovietice 147

F

Fabricinikov, Arkadii Andreievici (Avramenko) 124, 135, 136, 141, 142, 144, 146, 148

biografiia 135

și Inge 141, 142, 144

Falkensee 192

Fallada, Hans 138

Federal Bureau of Investigation, SUA (FBI) 97, 223, 279, 280, 292, 293

Felfe, Heinz 213, 214, 216, 233

Fischer, Erwin 233, 285, 289

Fischer, Waldemar 64

Fleming, Ian 12, 307

foamete 22

Franco, Francisco 89

Frankfurt 58, 64, 77, 92, 116, 203, 204

Frankfurter Allgemeine Zeitung 87, 251, 254

Friedrichstadt-Palast 125

FSB. Vezi Serviciul Federal de Securitate

Fuchs, Adrian 82, 151, 152, 154, 207, 208, 253

și banderiții 154

și interogarea martorilor 253

Fundația Noua Americă 312

G

Gagarin, Iuri 186

Gamse, Chaya 79, 80

Gamse, Melach 79, 80

Gehlen, Reinhard 98, 99, 100, 101, 110, 152, 153, 155, 211, 212, 213, 214, 269, 297

Geldenhuys, Mike (Colonel X) 297, 298, 299, 300

Gerhardt. Vezi Heidemann, Gerd

Germania de Est

închiderea granițelor 188

refugiați din 192, 193, 219, 229

Germania de Vest 12, 47, 49, 50, 60, 77, 107, 108, 110, 117, 118, 123, 136, 139, 148, 150, 171, 173, 175, 192, 198, 203, 206, 209, 212, 216, 217, 273, 277, 278, 279, 282, 284, 286, 289, 298, 300, 305. Vezi și Oberländer, Theodor; Berlinul de Vest

antisemitismul din 108

educația din 47

suveranitatea 273

Gestapo 36, 161

Gesundbrunnen 128, 193

Gibson, Robert W. 159, 160

Globke, Hans 211

Goebbels, Joseph 138

Goleniewski, Michał 204, 213

Goliţin, Anatoli 297

Goncearov, Vadim 200

Graver, William 202

Grădina Englezească 53, 61

Gromîko, Andrei 108

Grossmarkthalle 81, 106

Grünwald Hotel 52, 53

H

Hahn, Ludwig 287

Halan, Iaroslav 21, 22, 23, 24, 25, 32, 35, 37, 38, 237

asasinarea 21, 23, 24, 32, 35, 37, 38, 237

şi Bandera, S. 22

Hauptbahnhof (München) 15, 64

Heidemann, Gerd (Gerhardt) 285, 286

Heigel, Anton 82

Herre, Heinz Danko (Herdahl) 97, 98, 99

Herter, Christian A. 108, 149

Hess, Rudolf 82, 294

Heusinger, Bruno 282, 283, 286

Hiss, Alger 222

Hitler 82, 84, 161, 272, 285, 286

Hitler, Adolf 23, 82, 84, 161, 272, 285, 286

Hoffmann, Heinz 194

Hofgarten 63, 74, 253

Hohlov, Nikolai 58, 116, 300, 309, 312

dezertarea 58, 309

otrava pentru 116, 312

Holocaust 23, 97, 166

în procesele de la Nürnberg 104, 223, 272

supraviețuitori ai lagărelor de concentrare naziste 79

Hood, William 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 133, 137, 148, 203, 280

despre dezertare 133, 203

și ilegalii 148

și Oswald 280

și otrava 101

și viza pentru Stepan Bandera 96, 97, 98

Höss, Rudolf 287

Hotel Leningrad (Moscova) 124

Hotel Ucraina (Moscova) 69, 124, 141

Hotel Wiesbaden (München) 77

Hruşciov, Nikita 11, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 35, 47, 48, 65, 69, 73, 119, 120, 121, 122, 123, 130, 132, 142, 143, 149, 160, 186, 187, 188, 199, 201, 217, 218, 220, 229, 244, 270, 278, 279, 280, 282, 292

împotriva lui Bandera, S. 120, 121, 217, 220

în Ucraina 11, 21, 22, 25

și asasinate 120, 217

și Beria 48, 120, 121

și Cuba 279

și Eisenhower 130, 149

și Kennedy, J. F. 187, 188, 279, 282

și Kuk 121

și Nixon 143

și Saharovski 65

și Stalin 21, 22, 25

și Sudoplatov 27, 31, 120

și Șelepin 122, 123, 132, 160

Huber, Crescenzia 253

Husiak, Daria 31

I

Iandarbiev, Zelimhan 311

Ianukovici, Viktor 304, 305

ilegali 108, 124, 125, 148, 169

Imperiul Habsburgic 166

Independistul ucrainean 51, 54

Inge. Vezi Stașinski, Inge Pohl

Institutul de Medicină Legală de la Universitatea Ludwig Maximilian 82, 84

Institutul Pedagogic de Stat de Limbi Străine de la Moscova 178

Institutul Politehnic Lvov 35

Işcenko, Gheorghi (Gheorghi Avksentievici) 70, 73, 74, 131, 135, 143

întrevederi cu, ordine primite de la 70, 74

și Inge 143

și Serov 70

și Stalin 69

Iușcenko, Viktor 304, 311, 312

Ivanov, Serghei 304

Înălțimi găunoase (Zinoviev) 148

Începuturile unui jucător de șah (Stefan Popel) 71

Închisoarea Landsberg (Germania de Vest) 285

J

Jackson, Robert H. 223

Jagusch, Heinrich („Judex“) 234, 235, 236, 237, 239, 240, 242, 243, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 263, 268, 269, 270, 272, 281, 283, 285, 286, 287

și Dodd 287

verdictul 269, 270, 272, 283, 286, 287

Joschi. Vezi Staşinski, Bogdan

„Judex“. Vezi Jagusch, Heinrich

K

Kaczor, Bronisław. Vezi Staşinski, Bogdan

Kaganovici, Lazar 22

Karlshorst (Berlin) 49, 51, 52, 54, 55, 58, 60, 63, 65, 72, 75, 107, 108, 109, 115, 116, 117, 118, 124, 125, 128, 129, 133, 135, 138, 144, 146, 169, 170, 181, 182, 184, 185, 188, 189, 190, 198, 199, 200, 242, 243, 249. Vezi și KGB

Karlsplatz (München) 15, 53, 61, 62, 63, 64, 207

Karlsruhe, Germania 12, 218, 229, 230, 237, 238, 258, 271, 273, 278, 281, 282, 285, 286

Kașuba, Ivan 87, 90, 151, 152, 154, 155

și Korjan 152, 154

Keating, Kenneth 278

Kennan, George 219

Kennedy, John F. 12, 187, 188, 206, 216, 217, 219, 222, 223, 229, 277, 279, 280, 281, 282, 289, 294

asasinatul 280, 281, 289

și Adenauer 216, 217, 281

și Hrușciov 279, 280, 282

și Kersten 222, 223, 277

Kennedy, Robert 223

Kersten, Charles J. 221, 222, 223, 224, 225, 231, 232, 239, 240, 253, 258, 265, 266, 268, 271, 277, 278, 279, 280

biografia 222

și Dodd 223, 278

și Kennedy J. F. 223, 277, 279

şi procesul 222, 223, 224, 266

KGB 11, 12, 13, 19, 29, 35, 40, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 88, 89, 95, 99, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 150, 152, 153, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 224, 230, 233, 235, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 250, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 267, 283, 284, 285, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312. Vezi şi Şelepin, Aleksandr

dezinformare 108, 109, 123

eşecuri 117

împotriva lui Bandera 241

împotriva lui Bandera, S. 104, 105, 150

în Germania 106, 124

sediul central 107, 108, 130, 169

şi Inge 127, 129, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144

şi Korotkov 107, 108, 115

şi Matvieiko 95, 104, 106, 152

Kiricenko, Oleksei 121, 122

Klein, Julius 287, 288

Komsomolskaia pravda (Adevărul Uniunii Tineretului Comunist) 110

Komsomol (Uniunea Tineretului Comunist) 25, 35, 302

Konovaleț, Ievhen 27, 28, 29, 58, 71, 72, 108, 120

asasinarea 28, 71, 108, 120

Kordiuk, Bohdan 232

Korjan, Mihail (Mihailo) 151, 152, 153, 154, 155

și CIA 151, 152, 155

Korolev, Serghei 147

Korotkov, Aleksandr 107, 108, 109, 115, 116, 117, 118, 124, 125, 128, 132, 133, 169, 170, 179, 184, 199

ca diplomat 107

și asasinate 115, 118

și KGB 107, 108, 109

și Șelepin 199

Kovalski, Mikola 35, 36

Kravcenko, Nikolai Nikolaevici 135, 136, 182

Krawciw, Nicholas 292, 293

Kreittmayrstrasse (München) 16, 72, 74, 78, 207, 208

Kriminalpolizei. Vezi Kripo München

Kripo München (Kriminalpolizei) 84, 106

comunicate de presă 84

și Bandera, S. 84

și Fuchs 82, 154, 207, 208, 253

Kriviţki, Walter 283

Krîlova, Inga Fedorovna. Vezi Staşinski, Inge Pohl

Krîlov, Aleksandr Antonovici. Vezi Staşinski, Bogdan

Krohin, Aleksei (Aleksei Alekseievici, Ognev) 124, 125, 128, 129, 131, 132, 134, 148, 199, 200

biografie 124

Kuhn, Albin 258, 260, 263, 268, 271, 272

Kuk, Vasil (Lemiş) 42, 43, 44, 121

și Hruşciov 121

și Matvieiko 42, 43, 44

și MGB 43, 44

Kuprienko, Igor 41, 45

Kuzio, Taras 303

L

Laba, Ivan (Karmeliuk) 36, 37, 38, 166, 238, 239

Laves, Wolfgang 82, 84, 85, 151

Lebed, Mikola 94, 95, 96, 102, 103, 104, 105, 152, 153, 154

și Bandera, S. 94, 95, 96, 154

și CIA 94

Lebensraum (spațiu vital) 23

le Carré, John (David Cornwell) 11, 202, 309, 310, 313

Legile de la Nürnberg 211

Lehmann, Josef. Vezi Staşinski, Bogdan

Lehmann, Peter. Vezi Staşinski, Peter

Lenkavski, Stepan 238, 271

Life 12, 224, 225

Liga Anticomunistă a Popoarelor din Asia 247

Lippolz, Stefan 211, 212, 213, 214

Litvinenko, Aleksandr 303, 312

Lodge, Henry Cabot 161

Lopusnik, Bela 230

Lozynskyj, Askold 293

Lübke, Heinrich 289

Ludwig Bridge (München) 15, 16, 75, 76

Lukaşevici, Ilari 35, 37, 38

Lviv (Lwów, Lvov) 21, 25, 27, 31, 33, 34, 35, 37, 40, 41, 48, 71, 73, 103, 104, 105, 110, 111, 121, 149, 153, 165, 166, 167, 178, 213, 235, 242, 260, 271, 302, 304

masacrele de la 111, 153

M

Mairanovski, Grigori 30, 31

Maiski. Vezi Matvieiko, Miron

Mak (Matvieiko), Eugenia 81, 103, 106, 154

și Bandera, S. 81, 103, 104, 106

Malenkov, Gheorghi 22

Maloney, Arthur 218, 219

Mao Zedong 26

Marea Britanie 83, 92, 220, 230, 244, 293, 294

Marea Foamete din Ucraina (Holodomor) (1932–1933) 70, 266

decese 22

schimbarea de naționalitate în urma 70

Marienstrasse (Berlin) 64, 74

Markov, Gheorghi 311

Martin, Ludwig 281

Massmannplatz (München) 16

Matisiakevici, Zenon 36

Matvieiko, Eugenia. Vezi Mak (Matvieiko), Eugenia

Matvieiko, Miron (Maiski, Moody, Zâmbăreţul) 41, 42, 87. Vezi şi Mak (Matvieiko), Eugenia

colaborarea cu 44, 45

evadarea 105

graţierea 105

lansarea cu paraşuta 45, 95, 104

şi Bandera, S. 41, 42, 87

şi CIA 43, 104

şi jocul radio 44, 45, 104

şi KGB 95, 105, 106

şi Korjan 152, 154

şi Kuk 42, 43, 44

şi Sudoplatov 44, 45

Maximilian I (elector) 63

Melnik, Andri 29, 71, 122

MGB. Vezi Ministerul Securităţii Statului

MI6 42, 43, 94, 95

MI6 (serviciul de informaţii al armatei britanice) 42, 43, 94, 95

şi Bandera, S. 94, 95

Midthun, Kermit S. 96, 97

Miehr, Adolf 232, 238, 240, 253, 254, 255, 263, 264

și mărturia lui Staşinski 253, 254

Mihailovna, Elvira 169

Ministerul Securităţii Statului din Germania de Est (Stasi) 136, 138, 213, 214, 233, 285, 302

Ministerul Securităţii Statului (MGB) 136, 235

Miskiv, Dmitro 212, 213, 214

Moody. Vezi Matvieiko, Miron

Moore, Roger 307

Moscova 21, 22, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 44, 47, 48, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 69, 73, 74, 75, 88, 105, 106, 107, 108, 109, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 199, 200, 201, 204, 209, 216, 218, 219, 220, 232, 243, 247, 254, 256, 260, 270, 271, 273, 279, 280, 294, 302, 303, 305, 311, 312

Inge la 134, 136, 165, 182

stagiul de pregătire al lui Staşinski la 118, 125, 134, 136, 139, 144, 148, 151

Mosler, Hermann 278

Motyl, Alexander 303, 304

„M“ (personaj) 307

Mudrik, Stepan 88, 89

Mulka, Robert 287

München 11, 24, 44, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 60, 61, 64, 72, 73, 74, 75, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 123, 125, 128, 133, 135, 137, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 194, 197, 206, 207, 208, 212, 214, 217, 218, 221, 225, 232, 238, 239, 247, 251, 252, 253, 271, 273, 280, 285, 286, 290, 305, 307

refugiați 92

Muzeul German al Capodoperelor Științei și Tehnologiei (Deutsches Museum) 15, 75

N

„Nadicin“. Vezi Bisaga, Ivan

naționalismul ucrainean 21, 30, 204, 220. Vezi și Bandera, Stepan; Rebet, Lev

istoria 255, 259

luptători pentru libertate 86

națiuni captive 219

Eisenhower 219

Nazism 12, 91, 94, 110, 146, 213, 223, 272, 282, 283, 286, 287

Asociația Victimelor Regimului Nazist 110

criminalii de la Auschwitz 282, 287

Felfe 213, 214, 216, 233

Hitler 23, 82, 84, 161, 272, 285, 286

Neues Deutschland 109

Neuwirth, Hans 221, 231, 232, 239, 240, 241, 250, 254, 255, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 268

despre Rebet, L. 231, 232, 240

și mărturia lui Staşinski 254

Ngo Dinh Diem 300

Nikitcenko, Vitali 215

Ninovski, Vasil 81, 88, 89, 90

Nixon, Richard 143, 222, 223

NKVD (VChK, MGB, KGB) 39, 70, 97, 120, 121, 135

Norden, Albert 111

Nosenko, Iuri 260, 290

Novocerkask 160

O

Oberländer, Theodor 109, 110, 111, 123, 149, 153, 213, 246, 250

și Bandera, S. 109, 110, 111, 153

și batalionul Nachtigall 110, 111, 153

şi procesul lui Staşinski 247

Oberle 281

Ognev. Vezi Krohin, Aleksei

Okolovici, Gheorghi 116, 122

Oleh. Vezi Staşinski, Bogdan

ONU 161, 219, 220, 266, 278, 283, 293

Ordinul Steagul Roşu 117, 119, 178, 184, 199

Ordinul Steaua de Aur 117

Organizaţia Gehlen 98, 155, 213

Organizaţia Naţionaliştilor Ucraineni (OUN) 22, 23, 27, 31, 33, 71, 94, 95, 100, 105, 121, 152, 153, 251, 271. Vezi şi Bandera, Stepan; Konovaleţ, Ievhen; Rebet, Lev

la proces 246

masacre comise de 94, 111, 153

Oswald, Lee Harvey 12, 280

P

Pactul de la Varşovia 187

Pactul Molotov-Ribbentrop 21, 23, 119, 212

Padoch, Jaroslav 221, 231, 232, 238, 239, 240, 265, 266, 271

Panama 302

Partidul Comunist al Întregii Uniuni 26

Partidul Național Bolșevic 305

Patrușev, Nikolai 312

Peace Corps, SUA 207

Peck, Reginald 269

Petrovski, Hrîhori 28

Petru I (țar) 167

Philby, Kim 43, 44

Piața Maidan (Kiev) 305

Piața Roșie (Moscova) 69, 73, 186

pistol cu otravă 64

antidot 56, 57, 61, 62, 63, 74, 75

descărcare 76, 248

îmbunătățirea 56

și Damon 57, 58

Pius XII (papă) 24

Pohl, Fritz 127, 133, 138, 139

Pohl, Fritz, Jr. 197

Politburo (Moscova) 293, 294, 296. Vezi și Prezidiul Comitetului Central al Partidului Comunist din URSS

Poliția Federală de Investigații Criminale (Bundeskriminalamt) (BKA) 207, 208, 253

poliția secretă sovietică. Vezi KGB

Polonia 43, 48, 51, 92, 126, 127, 153, 164, 165, 200, 236, 239

Popel, Stepan. Vezi Bandera, Stepan (Stefan Popel)

Popov, Petr 91

Powers, Francis Gary 149

Pravda 130, 186

Predator 312

Prezidiul Sovietului Suprem al URSS 117

Prihodko, Natalia 301, 303, 304, 305

Procesele de la Nürnberg 24, 104, 223, 272

Putin, Vladimir 304, 312

R

Radio Europa Liberă 135, 224

Radisson Royal Hotel (fostul Hotel Ucraina, Moscova) 69, 124, 141

Rauch, Joachim 221, 256

război de gherilă 23. Vezi și Armata Insurecțională Ucraineană

dus de banderiți 22, 23

Războiul Rece 47, 272, 313

politica 292, 313

revenirea 313

Râul Isar 15, 81

Rebet, Andri 51, 62, 231, 240, 241, 264, 265

la proces 240, 241, 265

Rebet, Daria 31, 51, 62, 64, 167, 231, 232, 238, 240, 241, 264, 265, 268, 271

la proces 231, 232, 238, 240, 241, 264, 265, 268

Rebet, Lev 51, 52, 53, 54, 57, 62, 64, 74, 94, 109, 117, 125, 167, 170, 203, 207, 220, 231, 232, 241, 242, 243, 244, 248, 253, 297

asasinarea 65, 77, 94, 117, 252, 267

biografia 51

moartea 55

reședința 51

și Bisaga 51, 52, 54, 57, 242

Rebet, Oksana 51

refugiați 92, 93, 109, 192, 193, 229, 231, 246, 261

din Germania de Est 192

la München 92

Reinhardt, Max 125

religie 24, 144, 260. Vezi şi evrei

Biserica Evangelică Golgotha (Berlin) 144

Biserica Greco-Catolică Ucraineană 24, 53

Reprezentanţa Externă a Consiliului Suprem pentru Eliberarea Ucrainei 94

Revenko, maior 31

Revolta din Varşovia 287

revoluţia din Ungaria 283

România 92, 224

Romja, Teodor (episcop) 30, 31

Rudenko, Roman 104

S

Saharov, Andrei 295

Saharovski, Aleksandr 65

Sannikov, Gheorghi 197, 198, 202

Sarkisov, Serghei Bogdanovici 146, 148, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 179, 180

Savcenko, Serghei 31

Schade, Frau 176, 180

Schmidt, Hermann 82, 84

Schrubbers, Hubert 282

Seidel, Helmut 232, 238, 240, 253, 255, 266, 267, 285

pledoaria 266

și mărturia 267

Semiceastni, Vladimir 35, 183, 296

Senatul SUA 222. Vezi și Congresul SUA

audieri 279, 281, 284, 287, 297

Serov, Ivan 70, 123, 199

și Ișcenko 70

Serviciul de informații al armatei britanice. Vezi MI6

serviciul de informații militar nazist (Abwehr) 27, 28, 29, 31, 214

Serviciul Federal de Informații 98

Serviciul Federal de Securitate, Rusia (FSB) 312

Serviciul Federal Vest-German de Informații (Bundesnachrichtendienst) (BND) 98, 99, 101, 110, 151, 208, 212, 213, 214, 216, 233, 297

și Bandera, S. 98, 99, 101, 110, 151, 208, 212, 213, 214, 297

Serviciul Secret SUA 292

Sheen, Fulton J. 222

Siberia 24, 34, 36, 37, 235, 306

Sitnikovski, Konstantin 34, 35, 36, 37, 38, 235, 237, 239

Skoropadski, Danilo 243, 244

Skoropadski, Pavlo 243, 244

Soljeniţîn, Aleksandr 295

Spann, Wolfgang 64, 82, 84

Spionul care venea din frig (le Carré) 11, 309, 313

Sputnik 130, 143, 147, 160

Stahiv, Volodimir 267

Stahur, Mihailo (Stefan) 37, 38, 237

Stalin, Iosif 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 44, 47, 58, 62, 69, 70, 71, 91, 105, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 160, 166, 283, 284, 301

şi asasinate 30, 120, 284

şi Dulles, A. 91

şi Hruşciov 21, 22, 23, 25

şi Petrovski 28

şi Sudoplatov 27, 28, 29, 44

Stasi. Vezi Ministerul Securităţii Statului din Germania de Est

Staşinski, Bogdan (Aeskewer; Budeit, Hans Joachim; Dräger, Siegfried; Joschi; Kaczor, Bronisław; Krîlov, Aleksandr Antonovici; Lehmann, Josef; Oleh). Vezi subiecte specifice

Staşinski, Inge Pohl (Inga Fedorovna Krîlova) 125, 126, 127. Vezi şi Staşinski, Peter

cu KGB 128, 129, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 141

dezertarea 212, 216, 260, 277, 296, 309

divorţul 285, 299, 302

familia 35, 36, 37, 38, 39, 46, 50, 127, 132, 136, 146, 164, 165, 166, 170

sarcina 167, 168, 175, 177, 179

şi avort 167, 168

şi CIA 133

şi Damon 137, 141, 200

şi Fabricinikov 135, 136, 141, 142, 144

şi Stasi 136, 138, 233

Staşinski, Irina 34, 37, 38, 166, 174, 306

fotografie 174

Staşinski, Maria şi mişcarea de rezistenţă 34, 174, 306

Staşinski, Peter 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 191, 197, 299

moartea 182, 183, 184, 185, 188, 189, 299

Staşinski, Petro 33, 255

Steele, John L. 224, 225

Stefan. Vezi Stahur, Mihailo

Steinstücken 206

Steţko, Iaroslav 247, 250, 284, 291, 292, 294

Stevenson, Adlai E. 219, 220

Stranek, Frau 64, 65

Strauss, Gerhi 299

Strokaci, Timofei 121

Subcomisia Senatului pentru Securitate Internă SUA 223, 278

Sub ochii Occidentului (Conrad) 309

Sudoplatov, Pavel 27, 28, 29, 30, 31, 32, 44, 45, 48, 71, 108, 115, 120

asasinate 30, 120

și Hrușciov 27, 31, 32, 120

și Matvieiko 44, 45

și Stalin 27, 28, 29, 30, 71

supraviețuitori ai lagărelor de concentrare naziste 79

de la Auschwitz 36, 236, 237, 242

Sviatogorov, Aleksandr 198, 199, 202

Svoboda (Libertatea), partid politic, Ucraina 271, 305

Șelepin, Aleksandr 11, 122, 123, 131, 132, 133, 134, 135, 160, 169, 174, 175, 176, 179, 183, 199, 216, 217, 248, 256, 270, 280, 293, 294, 295, 296, 302, 303

decorația lui Staşinski 178

înlăturarea 294

în Marea Britanie 293

întâlnirile cu Staşinski 131, 132

mărturia împotriva 293

și dezertarea lui Staşinski 296

și Hrușciov 11, 122, 132, 160, 199, 217, 270, 280

și Inge 132, 133, 134, 160, 169

și Korotkov 132, 133, 169, 179, 199

Șorubalka, Ivan 104

Șuhevici, Iuri 262

Șuhevici, Roman 31, 32, 42

Șumski, Oleksandr 30, 31

T

Titov, Gherman 186

Transcarpatia 30, 51, 92

Truman, Harry 222

U

U-2 149, 150, 161

UCCA. Vezi Comitetul Congresului Ucrainean din America

UCD. Vezi Uniunea Creştin Democrată

Ucraina 11, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 40, 42, 43, 45, 48, 49, 51, 62, 69, 70, 73, 87, 88, 92, 93, 97, 99, 103, 105, 106, 108, 119, 120, 121, 122, 124, 135, 141, 153, 165, 167, 174, 200, 212, 215, 219, 236, 241, 243, 244, 251, 255, 262, 265, 266, 289, 293, 300, 301, 302, 303, 304, 305

foamete 22

Hruşciov în 11, 21, 25, 26

independenţa 23, 235, 260, 266, 303

Ucraina de Vest 23, 24, 25, 27, 40, 73, 88, 92, 108, 119, 120, 121, 165, 236

ucrainenii 21, 70, 87, 97, 105, 166, 167, 219, 236, 237, 261

în America 220, 223, 241

în Canada 231

Ulbricht, Walter 187, 188, 192, 193, 202

Uniunea Creştin Democrată (UCD) 213

Uniunea Tineretului Comunist (Komsomol) 25, 35, 302

„Uphill“ 98

„Upswing“ 98

V

van den Bergh, Hendrik 298, 299

Vanhauer, inspector 207, 208, 209, 253

van Straaten, Hanlie 299, 300

Varşovia 136, 138, 142, 146, 164, 171, 187, 287

Verhun, Osip 214

Villwok, Grete 197

Villwok, Heinz 194

Vitoşinski, Boris 236, 237, 238, 239, 240, 243, 246, 249, 250, 254, 259

despre mărturia lui Staşinski 254

Volksdeutscher (persoane de etnie germană) 64, 212

von Engelbrechten, Fritz 241

von Hase, Karl-Günther 273

Voroşilov, Kliment 119, 131, 201

Vorster, B. J. 298, 299

Vucetici, Evgheni 130

W

Weber, dr. 212

Winklmann, Magdalena 79, 80

Wolff, Karl 91

Wolf, Markus 199

Z

Zander, Friedrich 147

Zâmbăreţul. Vezi Matvieiko, Miron

Zeppelinstrasse (München) 15, 16, 72, 74, 75, 80, 81, 103, 249

Zidul Berlinului 49, 216, 279, 297

Zinkewych, Osyp 293

Zinoviev, Aleksandr 148

Ziua Internaţională a Femeii 144

Ziua Internaţională a Muncii 148